

Reflecții istorico-politice asupra domniei în Moldova a lui Dimitrie Cantemir*

I

La drept vorbind, cunoscută fiindu-i valența multidimensională a lui Dimitrie Cantemir ca savant, cărturar, om de cultură în general, nu m-am mirat de faptul că, deși în 2003 a fost consemnat deja *Anul Cantemir*, a urmat decretarea a încă unui *An Cantemir* pentru 2008. Ceea ce m-a intrigat cu adevărat a fost lansarea, cu această ocazie, a sintagmei “dinastia Cantemireștilor”, care este cu ade-vărat o noutate istoriografică, nemaîntâlnită până acum. Și ea a fost lansată nu de niște istorici amatori, ci de înaltul for științific din Republica Moldova – Academia de Științe –, care, încă în 2006, a pus pe rol un Program de Stat “Dinastia Cantemireștilor: polifonismul preocupărilor științifico-artis-tice”, finanțat de Guvernul Republicii Moldova. Se pare, așadar, că proiectul în cauză a fost nu alt-ceva decât o comandă de stat. El trebuia să asigure baza manifestărilor care să încununeze noul *An Cantemir 2008*. Astfel, ca o primă realizare a proiectului, se prezintă impozantul volum *Dinastia Cantemireștilor*, realizat de un numeros colectiv de autori, avându-l în calitate de coordonator și re-dactor științific pe academicianul Andrei Eșanu. Contextul în care și-a făcut apariția faimoasa sin-tagmă lasă să se bănuiască o încercare de oficializare a unui mit istoric, clocit în mediul oficia-lităților politice și științifice de la Chișinău. În acest sens, și mai convingător pare titlul conferinței științifice care și-a ținut lucrările în incinta Academiei la 28-29 noiembrie 2008 cu genericul: *Cante-mireștii – o celebră dinastie din secolul XVII-XVIII*. Același titlu se regăsește și în cuvântul de inau-gurare a lucrărilor conferinței, rostit de președintele Republicii Moldova¹.

Merită atenție faptul că unul din participanții la proiect, Aca-demicianul Andrei Eșanu, cu un rol deosebit în elaborarea și publicarea volumului la care m-am referit, publica în 2005 un studiu consacrat lui

*Publicat în „Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură”, 2010, nr.1, p.17-30; 2011, nr.1, p.29-47; 2012, nr. 2, p.33-60.

¹ Vladimir Voronin. *Cantemireștii – o celebră dinastie din secolele XVII-XVIII*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, Chișinău, 2008, nr.4, p.5.

Dimitrie Cantemir și nu știa încă de *dinastia Cantemireștilor*, iar autorul studiului consacrat lui Constantin Cantemir (T. Ciobanu) nu lasă prin nimic să se înțeleagă ca acesta ar fi fost întemeietor de dinastie, tot așa cum autorul studiului consacrat lui Antioh Cantemir (E. Cernenchi) nu vedea în acesta un descendent din dinastie². În primul studiu, pornind de la așa-zisa “diplomă de la Luțk” a țarului Petru I, din 13 aprilie 1711, care prevedea o eventuală remodelare a regimului politic al Moldovei, autorul constată doar că “scaunul domnesc era rezervat dinastiei Cantemireștilor, acți-une prin care Moldova trebuia să devină o monarhie absolută și ereditară”³. Adică, dinastia abia urma să se constituie, întemeietor al ei fiind considerat Dimitrie Cantemir. După cât bine se știe, aplicarea în practică a prevederilor “diplomei” nu a avut sorți de izbândă, astfel că și dinastia Cante-mireștilor a rămas doar un vis. Apare însă o întrebare, departe de a fi retorică, și anume: dacă până în anul 2005 nu existau argumentele de rigoare pentru a întruni răzlețele domnii ale celor trei Cante-miri într-o dinastie, atunci ce a stat la baza lansării faimoasei sintagme deja în 2006, pentru ca în anul 2008 aceasta să devină “o celebră dinastie” a Cantemireștilor?

Căutând răspunsul, am apelat, desigur, la studiile publicate în impresionantul volum care-și are sintagma dată chiar în titlu. Nu mi-a fost dat însă să-mi satisfac curiozitatea. Căci, într-un caz se afirmă pur declarativ că “Domnia Cantemireștilor – voievozii, cărturarii și oamenii iluștri –, s-a impus în istoria noastră prin reprezentanții ei remarcabili în politica țării, în știința și cultura lumii, în domeniul diplomației și pe tărâmul artei și literaturii”⁴, iar în alineatul imediat următor se insistă doar asupra unei “secvențe din istoria dinastiei – adevărat cea mai consistentă și cu rezonanță în timp, cuprinsă în limitele câtorva decenii din sec. XVII-XVIII, avându-i ca exponenți remarcabili pe Dimitrie Cantemir și pe Antioh, fiul acestuia...”⁵.

² *Domnii Țării Moldovei. Studii*. Volum editat de Demir Dragnev. Chișinău: Civitas, 2005, p.205-208, 212-215.

³ Andrei Eșanu. *Dimitrie Cantemir*. Ibid., p.223.

⁴ *Dinastia Cantemireștilor*. Colecția „Academica”, V. Coordonator și redactor științific Academician Andrei Eșanu. Chișinău: Știința, 2008, p.5.

⁵ Ibid.

În alt loc, s-a făcut încercarea timidă de a introduce pretinsa dinastie a Cantemireștilor în șirul dinastiilor domnești anterioare din Moldova (Dragoșeștii, Bogdăneștii, Mușatinii), ceea ce ar însemna că Cantemireștilor li se imprimă calitatea de dinastie domnească. Relevându-se că aceasta – “de obârșie cu totul modestă” – s-a “înscris în analele Țării Moldovei, ale altor țări și popoare”, se ajunge, de fapt, la identificarea dinastiei cu “neamul Cantemireștilor, care, în sec. XVII-XVIII, s-a impus printr-un șir de personalități remarcabile pe tărâm politic, militar, diplomatic și cultural-științific... Din rândurile acesteia (recte: acestuia) au ieșit trei domni ai Țării Moldovei: Constantin Cantemir și fii săi Antioh și Dimitri”⁶, trecându-se însă pe lângă anii domniilor acestora, care, separate temporal unele de altele, sunt departe de a lăsa impresia despre o dinastie. Or, “neamul” și “dinastia” nu sunt echivalente și nu totdeauna pot fi utilizate ca sinonime.

De fapt, un argument forte pentru a manifesta o neîncredere dep-lină față de sintagma *dinastia Cantemireștilor* ni-l oferă un excelent studiu, publicat chiar în volumul cu pricina. Este vorba de eseul genealogic consacrat Cantemireștilor și efectuat de un nume de referință în domeniul genealogiei românești din perioada premodernă, reputatul istoric Ștefan S. Gorovei. Pe toată durata studiului⁷, el nu indică nici un element caracteristic dinastiei, apelând doar în câteva locuri la termenul *neam* și *familie*⁸. Dacă ar fi existat motive pentru a vorbi de o dinastie, nu văd ce l-ar fi făcut pe Ștefan S. Gorodei să evite termenul.

Autorul unui alt studiu, consacrat doar domniei lui Constantin Cantemir⁹ s-a văzut însă justificat să afirme că “Cantemir-vodă (Constantin – n. mea.) a fost un adevărat întemeietor de dinastie”¹⁰, dar fără a-și argumenta aserțiunea. În speranța de a mă informa asupra temeiului unor atare afirmații, am apelat la comunicarea prezentată de același autor la conferința științifică cu ocazia anului 2008 - *Anul Cantemir* și intitulată fără echivocuri: “*Constantin Cantemir (1627-1693), întemeietorul*

⁶ Ibid., p. 11.

⁷ Ibid., p.16-46.

⁸ Ibid., p. 16.

⁹ Constantin Rezachevici. *Constantin Cantemir (1627-1693), întemeietorul dinastiei Cantemireștilor*. Ibid., p.47-96.

¹⁰ Ibid., p. 92.

dinastiei Cantemireștilor”¹¹. Am rămas profund uimit că autorul, care trebuia să demonstreze cele scrise în titlu, își începuse comunicarea printr-o frază declarativă: “Constantin Cantemir, tatăl principilor Antioh și Dimitrie Cantemir, fondatorul dinastiei Cantemireștilor”¹². “Argumentarea” aserțiunii s-a redus, până la urmă, doar la afirmația din ultima frază, care informează că, murind, Constantin Cantemir ar fi lăsat “în loc pe tronul Moldovei pe tânărul său fiu Dimitrie Cantemir, *speranța unei noi dinastii moldovene a Cantemireștilor*” (subl. a.)¹³ Ceva mai jos voi aduce în dezbatere și circumstanțele în care Dimitrie Cantemir a fost “lăsat” în domnie de către tatăl său și în ce măsură această domnie poate fi acceptată ca atare, fie chiar și doar cu titlul de *speranță a unei noi dinastii*. Aici voi mai adăuga că, pornind de la subtextul evident ideologizat al conferinței, apreciată drept „un bun prilej și pentru o nouă abordare a relațiilor lui Cantemir cu Rusia, relații care au fost și continuă să fie ideologizate”¹⁴, este evident și subtextul ideologizat al sintagmei *dinastia Cantemireștilor*, chemată să imprime și o mai mare ponderabilitate faptei politice a lui Dimitrie Cantemir, care, pentru prima dată în istoria Țării Moldovei, a închinat-o în bază de document țarului Rusiei Petru I. În aceleași scopuri, faimoasa dinastie este încadrată la general în sec. XVII-XVIII, deși în realitate domniile celor trei Cantemiri, separate cronologic unele de altele, adică lipsite de continuitate, se înscriu între anii 1685 și 1711, însumând, toate împreună, doar vreo 16 ani: Constantin Cantemir – 1685-1693; Antioh Cantemir – 1695-1700 și 1705-1707; Dimitrie Cantemir – noiembrie/decembrie 1710 - iulie 1711.

Pentru o mai bună clarificare a problemei, se impune definiția termenului *dinastie*. Voi apela, în acest sens, la cele mai cunoscute și mai la îndemână dicționare explicative și enciclopedice. *Dicționarul explicativ al limbii române* definește dinastia în felul următor: “Familie ai cărei membri se succedă la cârma unui stat (ca principii, regi sau împărați); șir de suverani care alcătuiesc o astfel de familie”¹⁵.

¹¹ În „Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr.4, p.14-17.

¹² Ibid., p. 14.

¹³ Ibid., p.16.

¹⁴ Vladimir Voronin. *Op. cit.*, p.6.

¹⁵ *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, București:Univers Enciclopedic, 1996, p.304.

Dicționarul enciclopedic român definește dinastia ca o “succesiune ereditară de suverani aparținând aceleiași familii”, mai consemnând și “succesiune de personalități celebre din aceeași familie”¹⁶. Dicționarul însă face o prezentare și Cantemireștilor, apreciați ca “familie de boieri, cu rol politic în istoria Moldovei. Mai importanți: Constantin C., domn al Moldovei (1685-1693)...; Antioh Cantemir, domn al Moldovei – 1695-1700 și 1705-1707...; Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei – martie-aprilie 1693; 1710-1711”¹⁷. După cum se vede, Cantemireștii nu sunt incluși în niciuna din cele două accepțiuni ale termenului. Or, dacă ar fi reprezentat o dinastie domnească, trebuia să se succedă la tron. Iar dacă toți ei ar fi reprezentat o dinastie de oameni celebri, trebuiau să beneficieze de calitățile respective. Deocamdată, Dimitrie Cantemir a fost și rămâne unica celebritate, prin scrierile sale savante și contribuția sa la dezvoltarea culturii.

Coincid în esență și definițiile dinastiei din cunoscutele dicționare explicative franceze, pentru a nu le invoca și pe cele din alte țări. Astfel, într-un caz, dinastia se prezintă ca “o suită de suverani din același neam” (sau de “aceeași descendență”), tot așa ca și “o succesiune de persoane celebre din aceeași familie” (Dinastia Bach, de exemplu)¹⁸. Nu diferă definițiile nici în cel de-al doilea renumit dicționar explicativ francez¹⁹. Pentru o dinastie domnească este însă obligatoriu ca cei ce o reprezintă să fi fost suverani și să se fi succedat în baza dreptului de succesiune ereditară. Este inutil să mai continui vreo polemică în jurul unui adevăr, care nu necesită alte argumente: în ansamblul lor, Cantemireștii nu beneficiază de nicio caracteristică acoperită de noțiunea *dinastie*, chiar și în cel de-al doilea sens al definiției ei științifice.

Și acum, faimoasa primă înscăunare a lui Dimitrie Cantemir. Despre ea scrie însuși D. Cantemir, deși o face la modul indirect, indicând că, la moartea lui Constantin Cantemir, întâmplată la 23 martie 1693, “au ales boierii în scaun pre fiul său cel mai tânăr, Dimitrie Cantemir, și s-au și uns în Iași de doi patriarhi”, fără a le specifica numele. Dar “pentru că nu au putut ajunge întărire și de la Poarta otomanească,

¹⁶ *Dicționar Enciclopedic*. Vol. II. D-G. București: Editura Enciclopedică, 1995, p.99.

¹⁷ *Ibid.* Vol. I. A-C. București: Editura Enciclopedică, 1993, p. 313.

¹⁸ *Le Petit Larousse*. Paris: Edition entièrement nouvelle, 1998, p. 352.

¹⁹ *Le Rober Micro. Dictionnaire de la langue française*. Paris: Nouvelle édition, 1998, p.420.

au fost nevoit ca să facă loc lui” Constantin Duca²⁰. Este lesne de bănuț că autorul, ca persoană interesată, a căutat să prezinte evenimentul oarecum menajat, așa ca beneficiarul să apară ca domn “cu actele în regulă”, făcând loc celui numit de Poartă, dar fără a-și pierde și dreptul său la domnie, de vreme ce a fost ales și chiar uns în țară.

Cu esențiale deosebiri descrie evenimentul Ioan Neculce. Conform lui, după ce a murit Constantin Cantemir, “Ținutu-l-au mort tăinuit o zi și o noapte, pân' s-au gătit cărțile de-au făcut harzuri de la țară la Poartă, de poftiē să puie pe un ficior a lui Cantemir în locul tătâne-său”, cu misiunea respectivă fiind trimiși la Istanbul (Constantinopol) vătavul Pârvu și Ștefăniță Ruset²¹. După câte se vede, cronicarul nu știa despre oarecare voință a domnului defunct privind soarta tronului, cu atât mai mult că el l-ar fi lăsat în scaun pe Dimitrie. Iar boierii, care cunoșteau deja foarte bine procedura transmiterii domniei doar cu autorizarea de la Poartă, îl voiau domn nu neapărat pe Dimitrie, ci și pe fratele lui mai mare Antioh, alegerea între cei doi rămânând la latitudinea Porții. De altfel, urmându-se principiul majoratului, cele mai mari șanse să obțină domnia le avea anume Antioh și nu Dimitrie, cu atât mai mult că primul se și afla la Poartă.

Fără însă a aștepta decizia Porții, care, după cum se obișnuia în asemenea situații, la aflarea morții lui Constantin Cantemir urma să desemneze un caimacam, care să administreze treburile țării până la numirea unui nou domn, deja a doua zi după plecarea celor doi trimiși la Poartă, “s-au agiunsu Bogdan hatmanul și cu Iordache visternicul și cu toți slujitorii să rădice pe Dumitrașco beizadea... domnu în locul tătâne-său”²². A urmat impunătorul scenariu de alegere și ungere la domnie a lui Dumitrașcu-beizade, convocat fiind Marele divan cu participarea a “toată boierimea”, precum și a mitropolitului (fără a i se da numele) și a slujitorilor de curte, mai fiind implicat și un “agă a vizirului turcu, ce era venit cu trebi împărătești la Iași”. Hotărâtoare însă a fost poziția slujitorilor, care au început a striga “că altul nu le trebuie să fie domnu, fără cât

²⁰ Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*. Chișinău: Literatura Artistică, 1988, p.62.

²¹ Ion Neculce. *Letopiseșul Țării Moldovei și o samă de cuvinte*. Ediție îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan. [București] Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p.189.

²² Ibid.

Dumitrașco-beizadè”, în timp ce “boierii de țară nu cutedza să dzic-într-alt chip, că să temè de slujitori, ce numai le căuta să priimască și să dzică cum dzic slujitii”²³. Cum rămâne atunci cu afirmația lui D. Cantemir că pe el l-ar fi ales “boierii țării”? Sub semnul întrebării stă și legitimitatea căftănirii lui Dumitrașcu din numele autorităților otomane. Căci procedura a fost efectuată de cunoscutul deja agă al vizirului aflat la Iași din întâmplare. Acesta, “vădzând că strâgă cu toții într-un cuvânt, au luat un caftan ș-au pus în spateli lui Dumitrașcu-beizadeoa”²⁴. Pentru așa ceva, slujitorul vizirului trebuia să fie autorizat cel puțin de superiorul său. Apoi, căftănirea domnului nu putea fi făcută, folosindu-se orice caftan nimerit sub mână.

Principială mi se pare și implicarea patriarhilor. Este adevărat că, spre deosebire de D. Cantemir, care scria de doar doi patriarhi, Neculce vorbește de tocmai patru (de Ierusalim, de Antiohia, de Alexandria, precum și “unul mazâl de Țarigrad, Iacob”). Ei sunt menționați cu ocazia înmormântării lui Constantin Cantemir, ceea ce presupune că au participat și la slujba de binecuvântare în domnie a lui D. Cantemir. Este clar, totodată, că patriarhul mazil Iacob, adică fost patriarh de Constantinopol, nu putea să acopere autoritatea patriarhului ecumenic în funcție, tot așa cum nu putea să-l substituie pe acesta nici patriarhul de Alexandria „chir Gherasim”, care a condus slujba de binecuvântare în cinstea tânărului domn „ales”²⁵.

Scenariul alegerii și înscăunării lui D. Cantemir a fost gândit și pus în aplicare astfel încât, la o primă vedere, el s-ar încadra în rigorile existente pe atunci. Numai că, știindu-se despre dreptul suprem al sultanului și Porții Otomane, pe care inițiatorii “proiectului” îl cunoșteau destul de bine, căci și-au trimis doi emisari la Istanbul cu demersurile respective, procedura ar fi trebuit să înceapă în capitala Imperiului otoman, prin numirea și investirea în domnie, respectiv de către sultan și Divanul împărătesc, precum și prin binecuvântarea patriarhului, rostită în “Biserica cea Mare a patriarhului de Țarigrad”. Lanțul procedural cu

²³ Ibid.

²⁴ Ibid

²⁵ Axinte Uricariul. *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel. Vol.II. București, 1994, p. 189.

asemenea ocazii este descris de însuși Dimitrie Cantemir²⁶. La Iași urma să se producă procedura finală: aclamarea boierimii ca semn de recunoaștere a domnului trimis de Poartă, citirea firmanului sultanal în fața membrilor divanului domnesc și binecuvântarea noii domnii de către mitropolitul țării. Cele petrecute la Iași cu ocazia “alegerii” lui D. Cantemir din martie 1693 mărturisesc despre o încercare de comasare a mai multor trepte ale procedurii în una singură, lipsind câteva elemente obligatorii: ordinul sultanal de numire în domnie, însemnele de investitură din partea Porții și binecuvântarea patriarhală. Reacția sultanului și a Porții la o atare desfășurare a evenimentelor, care le sfidau autoritatea, nu s-a lăsat așteptată.

Astfel, n-au trecut nici trei săptămâni complete când “au venit un capegiu (portar al seraiului sultanal – n. mea.) de la Poartă de-au luat pe Dumitrașco-Voda beizadè”. Atrage atenția și starea de spirit de neînvidiat a protagoniștilor proiectului, Bogdan hatmanul și Iordache vistiernicul, care “într-aceli trei săptămâni n-au dormit, ce s-au gătitu-să”. Adică erau conștienți de eventualele consecințe ale celor puse la cale de ei. Cel mai mare pericol însă îl păștea pe D. Cantemir, care s-a lăsat atras într-o acțiune de uzurpare a autorității sultanului și a Porții. El a evitat pedeapsa doar datorită lui Ștefan comisul - cerchez de origine, întocmai ca și Cerchez Mehmet-pașa, trimis de la Istanbul pentru a-l duce în prinoare pe D. Cantemir și pentru a-i prinde pe complicii lui. Comisul l-a rugat pe confratele său cerchez ca să-i fie milă de beizade, “că-i un copil”²⁷, în timp ce Bogdan vornicul și Iordache vistiernicul au dat bir cu fugiții, părăsind Iașul apoi și țara și refugiindu-se în Polonia.

Totalitatea informațiilor de mai sus, referitoare la așa-zisa prima domnie a lui D. Cantemir, respinge aserțiunea cum că feciorul cel mai tânăr al lui Constantin Cantemir ar fi fost lăsat în scaunul Moldovei de către tatăl său, ca și afirmația proprie a celui direct implicat în afacere, precum că el ar fi fost ales de boierii țării. Nu pun la îndoială că D. Cantemir, “ca fiu de domn, se văzu în drept să-l urmeze pe tatăl său în tronul Moldovei, după ce acesta se stinsese din viață”²⁸. Numai că dânsul

²⁶ Dimitrie Cantemir. *Op. cit.*, p. 72-73.

²⁷ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.190

²⁸ Andrei Eșanu. *Op. cit.*, p.221.

nu putea să nu știe că același drept îl avea și fratele său Antioh, care, în plus, mai era și fiul cel mai mare al domnitorului decedat și deci, în baza principiului primogeniturii, avea prioritate față de fratele său mai mic. Apoi, considerându-se în drept, fie și problematic, D. Cantemir nu putea să ignore faptul că, deja de multă vreme, Poarta uzurpase orice tradiții și practici locale de succesiune în scaunul domnesc, arogându-și dreptul exclusiv de numire și confirmare a domnilor și neglijând orice forme de rudenie (faimosul “os domnesc”) și de origine.

În cele ce urmează, mă văd liber în a-mi manifesta dezacordul cu acei autori care, neglijând infor-mațiile disponibile, caută să le completeze cu judecăți proprii, fără acoperire sau le supun interpretărilor voluntariste, menite să lase impresia că scurta aflare a lui D. Cantemir în postura de “domn ales” al Moldovei merită calificativul de domnie, ca o necesitate precară pentru a lăsa și impresia unui început de dinastie. Nu-și găsește nicio confirmare aserțiunea cum că, simțindu-și apropiatul sfârșit, Constantin Cantemir ar fi convocat în apartamentele domnești (господарские покои) pe cei mai apropiați și credincioși boieri ai săi (vistiernicul Iordache Ruset, hatmanul Bogdan Lupul și spătarul Mihail Racoviță), unde s-ar fi discutat chestiunea moștenirii tronului moldovenesc, alegerea oprindu-se parcă asupra lui Dimitrie, fiul cel mai mare, Antioh, fiind la Istanbul²⁹. O flagrantă abatere de la informațiile oferite de izvoarele vremii este afirmația cum că I. Ruset și L. Bogdan, în chiar ziua morții lui C. Cantemir, ar fi trimis la Istanbul știrea despre moartea acestuia, dar și cererea către sultan de a-l confirma în tronul Moldovei pe Dimitrie Cantemir. Fără nici o jenă se afirmă cum că în ședința divanului domnesc din 19 martie 1693 ar fi fost prezent și patriarhul Constantinopolului, alături de cel al Ierusalimului³⁰.

Mai mult decât stranie, deși lesne de înțeles, este afirmația lui D. Cantemir cum că el doar s-a văzut “nevoit ca să facă loc” lui Constantin Duca³¹, știindu-se că, în realitate, el a fost dus sub pază la Istanbul, la ordinul sultanului, înainte ca noul domn numit de Poartă, Constantin Duca, să ajungă în Moldova. Nu este justificat nici termenul *mazilit*,

²⁹ В.И. Цвиркун. *Эпистолярное наследие Дмитрия Кантемира*. Chișinău: Știința, 2008, p. 14-15.

³⁰ Ibid., p.15.

³¹ Dimitrie Cantemir. *Op. cit.*, p. 62.

folosit ca finalitate pentru problematica domnie a lui D. Cantemir din martie-aprilie 1693³². Căci, pentru ca un domn să fie mazilit prin autoritatea sultanală, el trebuia să fi fost numit ca domn de către aceeași autoritate. Astfel, nici termenul în cauză nu dă vigoare tezei despre un început de dinastie a Cantemireștilor, întemeiată parcă de Constantin Cantemir și continuată de fii săi, inclusiv Dimitrie. Pare lipsită de orice teme și afirmația lui D. Cantemir, cum că după mazilirea lui Constantin Duca (1695), sultanul i-ar fi dat domnia lui, dar el “au dăruit-o fratelui său” Antioh³³.

Drept menajări voluntariste ale mărturiilor oferite de sursele vremii se prezintă și afirmațiile cum că evenimentele petrecute cu ocazia “primei domnii” a lui D. Cantemir s-ar fi consumat fără oarecare urmări pentru el, astfel că a revenit la Istanbul, alăturându-i-se fratelui său Antioh³⁴, sau că în urma aceluiași eveniment, D. Cantemir “a fost nevoit să ia drumul spre capitala otomană, însoțit de un trimis special al sultanului”³⁵. El nu a revenit la Istanbul și nici n-a luat calea în această direcție de bună voie, ci a fost dus încolo la porunca sultanului.

Astfel, cauzele faptului că Dimitrie Cantemir “nu a reușit să se mențină în scaunul țării”, nu trebuie căutate, așa cum o fac unii, nici “în lipsa de experiență politică” și nici “în lipsa de mijloace bănești”³⁶ și, desigur, nu în pungile de bani ale lui Constantin Brâncoveanu, ci în faptul că s-a întreprins o acțiune de vădită sfidare a autorității sultanului și Porții Otomane. În ansamblul său, ideea “alegerii” lui D. Cantemir la domnia Moldovei, ignorând Poarta, se prezintă ca o riscantă aventură atât din partea pretendentului, cât și din partea celor doi-trei protagoniști ai ei, dar totodată și ca o provocare din partea acestora din urmă, dacă nu doar din partea lui Iordache Ruset. O aluzie, în acest sens, se desprinde din consemnarea finală asupra evenimentelor, făcută de Ion Neculce, care, după ce protagoniștii lor fie că au scăpat cu fuga, fie că au fost duși în prinsoare, scrie că “nime nu mai gândiè c-or mai ieși ficiorii lui

³² Andrei Eșanu. *Op.cit.*, p.178.

³³ Dimitrie Cantemir. *Op. cit.*, p. 62.

³⁴ Andrei Eșanu. *Op. cit.*, p. 221.

³⁵ *Ibid.*, p. 175.

³⁶ *Ibid.*

Cantemir la domnie”³⁷. Dacă D. Cantemir, promovat de Bogdan vornicul și Iordache vistiernicul, ar fi reușit să se afirme în domnie, el într-adevăr s-ar fi prezentat drept continuator prin succesiune al domniei tatălui său, indiferent dacă ar fi avut sau nu vreun îndemn în acest sens prin ultimul cuvânt al tatălui său aflat pe patul de moarte. Ar însemna că cei doi mari boieri și dregători ar fi optat, într-adevăr, pentru revenirea la bine uitata deja tradiție dinastică de succesiune la tronul țării. Dar, cum s-ar explica atunci că, în iulie 1711, când perspectiva dinastică a Cantemireștilor, avându-l în centru pe același Dimitrie Cantemir, părea să devină o realitate prin aplicarea prevederilor “diplomei” de la Luțk a lui Petru I, Iordache Ruset, promovat de altfel de D. Cantemir deja în dregătoria de mare vornic, și “cu o samă de rude ale sale... au început a ajunge cu cleвете asupra lui Dumitrașco-Vodă, cum că nu este bine să fie domnu vecinic, pre neam, în Moldova, ce este bine să schimbe după cum va pofti țara, adică precum este și acmu, domniile de la turci”³⁸.

Este greu să nu se observe, în circumstanțele “alegerii” lui D. Cantemir la domnie la moartea tatălui său, o conjurație pusă la cale în scopul înlăturării Cantemireștilor din eventuala cursă pentru domnia Moldovei. Căci, cerând la Poartă acordarea domniei unuia dintre cei doi fii ai lui Constantin Cantemir, prioritară fiind, desigur, candidatura lui Antioh, dar înscenând, fără a mai aștepta decizia Porții “alegerea” lui Dimitrie Cantemir, erau de fapt zădărnice și speranțele fiului mai mare, chiar dacă Porta ar fi înclinat spre satisfacerea demersului parvenit din Moldova. Creând o stare confuză și conflictuală în același timp în raporturile cu Poarta, de ale cărei consecințe protagoniștii acțiunii erau conștienți, fapt ce i-a făcut să nu-și găsească odihnă timp de trei săptămâni, s-a creat situația când ambilor frați li se spulbera și speranța de domnie.

Astfel, în acest caz, nu putem vorbi despre o primă domnie a lui Dimitrie Cantemir, chiar dacă am face abstracție de timpul extrem de restrâns în care s-a exercitat, nefiind legitimată în modul convenit nici în interiorul țării și, cu atât mai mult, la Istanbul. Ea a rezultat dintr-o intrigă pusă la cale de unii dintre marii boieri ai țării, anume în vederea neadmiterii în domnie a fiilor lui Constantin Cantemir și, în primul rând,

³⁷ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 190.

³⁸ *Ibid.*, p. 277.

a unui început de dinastie domnească, a cărei tradiție se pierduse demult în vâlul istoriei. Și dacă ulterior, urmașii lui Constantin Cantemir, mai întâi Antioh, apoi și Dimitrie, au ajuns totuși să domnească în Moldova, domniile lor s-au datorat în exclusivitate Porții și nu dreptului succesoral, fără a se mai insista și asupra faptului că ele nu s-au succedat, n-au asigurat o continuitate în aflarea în scaunul de la Iași a celor doi fii ai lui Constantin Cantemir.

Din motive lesne de înțeles, trec pe lângă condițiile în care au început și s-au consumat cele două domnii distanțate în timp, ale lui Antioh Cantemir și, dat fiind faptul că, în centrul manifestărilor cauzate de 2008 – *Anul Cantemir*, s-a pomenit personalitatea lui Dimitrie Cantemir, voi insista, în cele ce urmează, asupra circumstanțelor înscăunării lui la sfârșitul anului 1710, precum și asupra corespunderii ei rigorilor de legitimare.

Oricât de straniu s-ar părea, dar însuși Dimitrie Cantemir nu aduce detalii esențiale privind numirea și investirea sa în domnie, consemnând, indirect și de această dată, doar că “stricându-să pacea între ruși și între Poarta otomanicească, socotindu-l pe dânsul (Nicolae Mavrocordat – n. mea.) a fi mai bun scriitoriu decât ostaș, l-au scos din domnie”, punându-l în locul acestuia pe dânsul, fără a uita să precizeze că primea domnia “de al doilea rând”³⁹. Dacă am accepta ca atare faimoasa sa “alegere” din martie 1693 și dacă am mai ține cont și de cazul când sultanul i-ar fi acordat domnia după mazilirea lui Constantin Duca, când el i-ar fi dăruit-o fratelui său, cărturarul principe ar fi trebuit să scrie că acum primea domnia “de-al treilea rând”. Și atunci pe care dintre cele două anterioare el o considera ca fiind prima? Ținând cont de descrierea ulterioară, cu foarte multe detalii, făcută de savantul domn, a întregii suite de proceduri și ritualuri care însoțeau numirea și investirea în capitala otomană a domnilor români în general, înclin să cred că pe această cale el lăsa să se înțeleagă că și simgur a trecut întregul scenariu care se derula în asemenea cazuri la Istanbul. Spre deosebire însă de “prima înscăunare”, cea din 1710 dispune deja de mai multe informații ale vremii, oferite inclusiv de doi cronicari otomani (Silahdar Findiklili Mehmed aga și Mehmed Rașid), dar și de câțiva cronicari moldoveni,

³⁹ Dimitrie Cantemir. *Op. cit.*, p. 62.

printre care un loc deosebit le revine lui Ioan Neculce și lui Nicolae Costin – contemporani ai evenimentului și totodată înalți demnitari și, deci, informați îndeaproape despre cele ce se întâmplau.

Numirea lui D. Cantemir în domnia Moldovei s-a produs după ce, la 9/20 noiembrie 1710, la Istanbul, a fost convocată o întrunire “a tuturor vizirilor, cărturarilor (*ulema*) și agalelor (înalte cinuri militare – n.mea.) de Divan” la care s-a luat în dezbatere problema pretențiilor Rusiei față de Poartă și măsurile ce urmau a fi luate. A învins ideea războiului, care i-a cucerit pe toți, astfel că a urmat declarația de război Rusiei. La inițiativa hanului tătarilor din Crimeea, Devlet Ghirai al II-lea, a fost abordată și problema înlocuirii în scaunul Moldovei a lui Nicolae Mavrocordat. Acesta a fost pârât “că nu este o slugă credincioasă a mării sale padișahului”, ca argument invocându-se însă că domnul ajuns în dizgrație “nu și-a plecat capul în fața mării sale hanul și îl neglijase la unele ono-ruri”⁴⁰, astfel că ar fi dat “dovadă de hăinie” (în alt loc: “acesta în anumite acțiuni poate să facă hăinie”), și că nu ar fi fost “potrivit în niciun chip ca în astfel de vremuri el să rămână voievod în Moldova”⁴¹. Astfel, se pare că nu lipsa calităților militare era motivul demersului de mazilire a lui Nicolae Mavrocordat, argumentele invocate prezentându-se doar ca un pretext iar mazilirea fiind provocată de motive care, deocamdată, ne scapă.

În consecință, padișahul “supărat” l-a și mazilit pe Nicolae Mavrocordat, în locul lui, la recomandarea aceluiași han, fiind numit “fiul fostului voievod al Moldovei Cantemir”⁴². Știind și finalitățile acestei domnii a lui Dimitrie Cantemir (Küçük – Kantemir - oglu), Mehmed Rașid i-a atribuit chiar de la început epitetul *necredinciosul hain*. Pe 14/25 noiembrie, deși nu “era lege ca pe timp de Bayram să se țină Divan”, acesta a fost totuși convocat și, proaspăt-numitul domn al Moldovei “s-a închinat în fața înaltului tron”, lui înmânându-i-se și unele atribute obișnuite în asemenea situații: *cuca* (însemn de domnie care-i echivala pe domni cu statutul ienicerilor – n. mea.), *süpürghe* (panaș în

⁴⁰ *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase. Volumul II. Sec.XVII-începutul sec. XVIII.* Volum întocmit de Mihail Guboglu. București: Editura Academiei, 1974, p. 517.

⁴¹ *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase. Volumul III. Sfârșitul sec. XVI-începutul sec. XIX.* Volum întocmit de Mustafa A. Mehmed. București: Editura Academiei, 1980, p.215.

⁴² *Cronici turcești*, vol. II, p.517.

formă de mătură care se mai numea și *surguci*- n. mea.) și cabaniță de samur, căptușită cu catifea⁴³. După ce, “potrivit cu obiceiul”, D. Cantemir “a fost îmbrăcat în cabaniță roșie cu cuca împodobită cu surguci și apoi a pășit în urma vizirilor și a fost cinstit... cu sărutarea mâinii împărătești”, el “a plecat la scaunul său de stăpânire”⁴⁴. Atrage atenția consemnarea lui Silahdar, care nu poate fi o simplă invenție a lui, cum că D. Cantemir “dăduse rüşvet (adică mită- n. mea) marelui vizir”⁴⁵. Că pentru a-l interesa pe hanul Crimeei în a-i susține cauza în fața sultanului, D. Cantemir a „gurut” câteva mii de galbeni și lui Devlet Ghirai al II-lea, știa și Ion Neculce⁴⁶.

În baza celor de mai sus, numirea lui D. Cantemir ca domn al Moldovei se încadrează în tiparele obișnuite, când un rol departe de a fi secundar, îl avea mituirea. Nu există teme nici pentru a pune accent pe calitățile sale militare, în raport cu cele ale lui N. Mavrocordat, ca fiind determinante în obținerea scaunului. Totodată, laconismul cronicarilor turci nici pe departe nu acoperă complexitatea ritualului și procedurilor de numire și investire a domnilor, descris cu atâta sârg de însuși D. Cantemir. Nu acoperă “golurile”, care se lasă observate nici scrierile cronicarilor moldoveni, deși, în anumite aspecte, aceștia se prezintă a fi mai informați decât cronicarii turci, ceea ce lasă teren pentru a bănuși că multe din cele descrise de anturajul domnesc al lui Dimitrie Cantemir au fost preluate chiar din spusele acestuia. Ioan Neculce, persoana cea mai apropiată de noul domn al Moldovei nu doar prin dregătoria sa (mare hatman, ridicat în această dregătorie de Dimitrie Cantemir), ci și prin înrudire, scrie că “împăratul (sultanul – n. mea.), cum au audzit acele cuvinte din hanul (despre oportunitatea mazilirii lui Nic. Mavrocordat – n. mea.), într-acei ceas au și răpedzit, fără de știrea vizirului, de-au adus pre Dumitrașco beizade de la gazdă, cum mai de sârgu, și l-au adus la saraiul la împărat. Și îndată l-au îmbrăcat cu cabaniță și l-au pus domn în Țara Moldovei”. După aceasta, el ar fi fost dus “la vezirul de l-au îmbrăcat cu caftan și i-au dat ferman”. Peste doar “două-trei zile”, D. Cantemir ar fi plecat către țară “în menzil”, adică cu cai de poștă, fiind însoțit “numai

⁴³ *Cronici turcești*, vol. III, p. 216.

⁴⁴ *Cronici turcești*, vol. II, p. 517.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 257.

cu dzece, doudzeci de oameni”⁴⁷. Că la numirea și căftănirea lui D. Cantemir ar fi fost prezenți și vreo 26 de boieri moldoveni⁴⁸, nu există alte dovezi decât știrea că, cu această ocazie, noului domn i-au fost predate 26 de halate, care, desigur, urmau a fi puse în spatele boierilor deja în țară. Nesiguranța lui Neculce referitor la numărul celor ce l-au asistat pe noul domn (zece-douăzeci de oameni) este mărturie că, la vremea respectivă, erau puțini boieri la Istanbul și nici n-aveau de unde să se ia, dată fiind graba cu care s-a decis mazilirea lui N. Mavrocordat și numirea în locul lui a lui D. Cantemir. Că noul domn a sosit în capitala Moldovei, la 10 decembrie 1710, doar “cu mica sa suită” știa și autorul *Cronicii anonime a Moldovei 1661-1729*⁴⁹. Adică, și de data aceasta boierii moldoveni nu prea au fost implicați în ascensiunea domnească a lui D. Cantemir, el urmând a fi impus țării prin autoritatea sultanului și a Porții.

Prin prisma informațiilor, fie și destul de lacunare, că D. Cantemir ar fi dat *rüşvet* marelui vizir și i-a “giuruit” bani hanului Devlet Ghirai al II-lea, mă îndoiesc la fel și de veridicitatea consemnării precum că, cu ocazia primirii domniei, el “n-au cheltuit niciun ban la Poartă”⁵⁰. Principială mi se pare informația că D. Cantemir a pornit spre țară fără tuiuri și fără sangeac, adică fără cele mai importante însemne ale investiției în domnie, pe care doar “pre urmă i le-au trimis”⁵¹. Cu alte cuvinte, la Istanbul avusese loc doar procedura de numire a lui D. Cantemir ca domn, cu toate că cronicarii turci scriau că totul s-ar fi făcut după obicei. Este interesant faptul că până în prezent nu este cunoscut *berat*-ul, adică cel mai important document care încheia procesul de numire și investiție a unui domn și care “se emitea la 2-3 luni de către Divanul Imperial, după ordinul de numire... emis de către sultan”⁵². Nu exclud nici eu posibilitatea că, pe viitor, documentul ar putea fi descoperit în vrafurile de documente încă neclasificate din arhivele turcești. Vorbim însă de

⁴⁷ Ibid., p.258.

⁴⁸ Mihai maxim. *Dimitrie Cantemir și epoca sa. Documente noi din arhivele turcești*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr.4, p.76

⁴⁹ *Cronica anonimă a Moldovei*. Studiu și ediție critică de Dan Simonescu. București, 1975, p.67.

⁵⁰ Iion Neculce. *Op. cit.*, p 258.

⁵¹ Ibid.

⁵² Mihai Maxim. *Op. cit.*, p.76.

ceea ce există la ora actuală. În context, mi se pare destul de sugestivă deosebirea care se lasă întrevăzută de Mihai Maxim – notoriu cercetător al raporturilor româno-otomane și explorator al arhivelor turcești -, între numirea (*tevcih*) și investirea (*teşri*) noului domn⁵³, documentată la modul acceptabil fiind doar prima. Altfel spus, numirea și trimiterea lui Dimitrie Cantemir să domnească în Moldova s-au făcut la repezeală, fiind esențial redusă și întreaga procedură care urma să se încheie, așa cum ar fi fost obișnuit, cu investirea lui în noua calitate.

Că D. Cantemir, după numirea la domnie, “nemică zăbavă n-au făcut, ce de sârgu au purces din Țarigrad spre Moldova în cai de menzil”, scria și Nicolae Costin, fără a cunoaște pe cineva dintre boierii moldoveni însoțitori. Cronicarul știa și el doar despre un aga turc, care-l însoțea pe noul domn “fără tuiuri, fără sângiac, fără tabulhanaoa împărătească”. Doar “pre urmă *târdziu* (subl. mea.) i s-au trimis de la împărăție tuiurile”⁵⁴. Apare întrebarea firească: de ce oare ambii cronicari moldoveni consemnau lipsa tuiurilor și sangeacului, dacă așa ceva era un lucru obișnuit și fără importanță? Lipsa lor era un indice că domnia lui D. Cantemir nu beneficia de o legitimare deplină. Sosind la Iași, la 10 decembrie 1710, “i-au ieșit boierii țării și cu slujitorii și cu tabulhanaoa țării de i-au făcut alai după obicei”, numai că “în loc de oarecare semnu (tuiuri, sangeac – n. a.), venia inaintea lui un turcu cu o ghigă lungă de lemn, fiindu a mână”⁵⁵.

A urmat ungerea (blagoslovirea) la domnie în Biserica Sf. Nicolae, “molitfele” fiind făcute de mitropolitul țării (Ghedeon), apoi citirea firmanului (ordinului de numire) în fața boierilor adunați în divan. Adică după toate regulile s-a făcut doar procedura de înscăunare care, cum este lesne de înțeles, era și putea fi efectuată doar în țară. Nu s-au lăsat întârziate nici remanierele în înaltele dregătorii și în componența divanului, cronicarii noștri fiind avansați și ei în dregătorie de mare spătar (I. Neculce) și de mare logofăt (N. Costin).

După cum au observat deja unii cercetători, graba cu care D. Cantemir a fost numit domn și a trebuit să se îndrepte urgent către tronul

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Nicolae Costin. *Letopisețul Țării Moldovei (1709-1711)*. În: Idem. *Scrieri în două volume*. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevschi. Volumul II. Chișinău: Hyperion, 1990, p. 366.

⁵⁵ Ibid.

acordat lui de sultan, alături de lipsa evidentă a unor elemente esențiale ale complexului și durabilului proces de numire și investire în domnie, pun la îndoială legitimitatea domniei lui atât din punctul de vedere al Porții Otomane, cât și din cel al boierimii moldovene⁵⁶. Numai că pentru înlăturarea acestor bănuieli nu mi se pare justificat a reconstrui procesele, urmând descrierea făcută de însuși D. Cantemir șirului de ritualuri și proceduri obișnuite în toate cazurile de înscăunare a domnilor prin voința Porții⁵⁷. Ceva mai sus, am atras deja atenția asupra posibilităților ca D. Cantemir, referindu-se laconic și indirect la numirea sa la domnie, fără a aduce detalii, apoi descriind în detalii ordinea obișnuită în toate cazurile cu ocazia numirii de către Poartă a domnilor moldoveni, el voia să lase impresia că și domnia lui se înscrie perfect în această ordine. Faptele concrete însă lasă teren pentru serioase îndoieli. De aceea, nu văd motive justificatoare pentru o reconstituire a evenimentelor nu în baza informațiilor oferite de sursele vremii, ci reproducând scenariul descris de D. Cantemir, valabil la modul general, și nu pentru cazul concret al înscăunării sale. O flagrantă contradicție se lasă observată în afirmațiile cum că n-ar fi existat “fapte, care ar fi mărturisit că situația din interiorul Principatului Moldovei (Молдавского княжества) și din apropierea granițelor Imperiului Otoman ar fi cerut prezența imediată în Iași a noului domnitor”, și că știindu-se totuși că între numirea (20 noiembrie) în domnie și sosirea lui D. Cantemir în capitala Moldovei (10 decembrie 1710) a trecut foarte puțin timp, neobișnuit pentru asemenea situații, “ritualurile, legate de numirea lui, au putut fi reduse în legătură cu condițiile vremii de război”⁵⁸. Căci întreaga procedură nu se reducea doar la “numirea (посвящение) lui Cantemir în calitatea de domnitor și depunerea de către el a jurământului”, chiar dacă acestea au avut loc în modul cuvenit.

Cineva poate să-mi reproșeze că nici numirea și investirea celorlalți domni ai Moldovei, care și-au primit domniile la Poartă, nu sunt cunoscute în complexitatea tuturor ritualurilor și procedurilor care le însoțeau. De ce adică ași insista asupra lor în cazul lui Dimitrie Cantemir?

⁵⁶ В.И. Цвиркун. *Op. cit.*, p. 24.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*, p. 24-25.

Dar nicio domnie de până la dânsul, inclusiv cele relativ durabile, care au lăsat urme adânci în istoria domniilor Țării Moldovei, n-a generat atâtea mituri și tratări forțate, atâtea tendințe de aureolare și preamărire ca cea a lui D. Cantemir.

Pentru a-mi justifica atitudinea față de personalitatea lui D. Cantemir, anume ca domn, ca om politic și de stat, mă văd obligat să întreprind și o cercetare a domniei propriu-zise a celui de-al treilea dintre Cantemiri. Rezultatele ei, care vor cere și ele un volum adecvat, își vor găsi locul în următoarele două reflecții din acest studiu. În cel de față țin doar să mai subliniez că prin cele expuse mai sus nu consider că problema circumstanțelor înscăunării lui D. Cantemir ca domn al Moldovei, corespunderii ei rigorilor legitimizează etc. s-a consumat ca obiect de cercetare, rămânând în speranța că va spori și interesul altor cercetători față de ea. Ceea ce mi se pare indiscutabil este lipsa totală de temei științific pentru sintagma *dinastia Cantemireștilor* și pentru prezentarea lui Constantin Cantemir ca întemeietor, iar a lui Dimitrie Cantemir drept continuator al acestei dinastii, care n-a existat în realitate, ci doar în imaginația unor cercetători.

II

Că graba cu care i s-a acordat lui Dimitrie Cantemir domnia Moldovei și pripa cu care a sosit el în capitala țării au fost determinate de starea de război dintre Imperiul Otoman și cel Rus se desprinde ușor din scrierile noului domn al Moldovei⁵⁹ și ale celor doi cronicari turci, care au consemnat evenimentul: Silahdar Mehmed aga⁶⁰ și Mehmed Rașid⁶¹. Nu e greu să admitem că lui D.Cantemir, cu ocazia numirii în scaunul de la Iași, poarta ar fi putut să-i formuleze și unele porunci urgente și importante legate de această stare de război, care însănu și-au găsit reflecție în sursele istorice ale vremii, dar nu există temei să afirmăm că în chiar cadrul memorabilei ședințe a Divanului împărătesc, noului domn i s-ar fi prezentat „puncte-porunci” (пунеты-наказы), prin

⁵⁹ Dimitrie Cantemir. *Op. cit.*, p.63.

⁶⁰ *Cronici turcești*, II, p.517.

⁶¹ *Ibid.*, III, p.215-216.

care, pe lângă „organizarea apărării principatului (княжества) și pregătirea proviziilor (припасы), necesare armatelor otomane”, i s-ar fi poruncit „să urmărească și să controleze conduita principelui valah (валашского князя), cu convingerile jurate din partea autorităților otomane în apropiata destituire a celui din urmă”⁶², adică a lui Constantin Brâncoveanu. Datorită lui Ioan Neculce, care desigur s-a informat personal din spusele lui D.Cantemir, cunoaștem că la plecarea acestuia din capitala otomană către țara sa, marele vizir i-ar fi zis “cu mare taină” ca el să “chivernisească lucrul” și să-l prindă pe Brâncoveanu și să-l trimită la Poartă vii, promițându-i-se drept recompensă “mare dar și cinste” la împărăție și asigurări că va “rămâne acolo domnul neschimbatu”⁶³, vorba fiind desigur de înlocuirea lui Brâncoveanu și de înscăunarea la București a lui D. Cantemir.

Conform cronicarului moldovean, martor și participant la evenimentele produse cu ocazia numirii în domnie a lui “Dumitașco-beizadé”, subiectul privind destituirea domnului de la București s-ar fi discutat și în cadrul întrevederii hanului tătarilor din Crimeea cu sultanul, când s-a decis și mazilirea lui Nicolae Mavrocordat. Primul i-ar fi atras atenția sultanului, “că Brâncoveanu-vodă, domnul muntean, este bogat și puternic, are oaste multă și-i de multu pre bun prieten moscalilor”, astfel că în starea intervenită în raport cu Rusia, el nu trebuie lăsat să mai fie domn, “că poate să se hainească și a face sminteală oștii împărătești”. Ca urmare, acesta trebuia “prinsu, că el de bună voie nu a veni la Poartă”. Și nimeni altul nu putea să-l prindă “fără cât ... beizadé, feciorul lui Constantin vodă cel mai mic”, care era “om mai sprinten decât fratele-său Antiohie-vodă”⁶⁴. Ar urma că, acceptând mazilirea lui N. Mavrocordat, sultanul ar fi înclinat spre numirea în locul lui a lui Antioh Cantemir, reorientarea spre candidatura lui D. Cantemir făcându-se la insistența hanului. Hotărâtor era în interesul de a-l înlătura pe Constantin Brâncoveanu, exprimat de Devlet Ghirai al II-lea, care-l prezenta pe cel mai tânăr dintre frații Cantemirești ca fiind mai potrivit ca domn, întrucât “el va chivernisi lucrul din Moldova și l-a prinde” pe Brâncoveanu. Din cele relatate de I. Neculce ar urma că înlăturarea domnului muntean era

⁶² В.И. Dimitrie Cantemir. *Op. cit.*, p.63.

⁶² *Cronici Цвиркун. Op. cit.*, p.24.

⁶³ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.258.

⁶⁴ *Ibid.*, p.257.

principalul lucru urmărit prin mazilirea lui N. Mavrocordat și înlocuirea acestuia cu D. Cantemir, chestiunea stării de război dintre turci și ruși referindu-se doar la îndepărtarea pericolului de hainire a domnului Țării Românești și blocarea legăturilor dintre curtea de la București și cea de la Moscova.

Se pare însă că de înlăturarea lui C. Brâncoveanu era mai interesat D. Cantemir decât Poarta. Anume el i-a sugerat marelui vizir planul cum, pe de o parte, să ațipească atenția domnului muntean, pentru a-l lua prin surprindere, iar, pe de altă parte, să i se ofere Porții motiv de a interveni în vederea mazilirii lui, prin emiterea unui firman în acest sens. Astfel, marele vizir urma să-i ceară lui C. Brâncoveanu 500 de pungi de bani “de trebuință pentru gătirea oștii” turcești. Cererea avea să-i înlătore celui vizat bănuiala unei eventuale maziliri, iar în cazul când cererea n-ar fi fost onorată, Poarta ar fi avut motiv să dispună scoaterea din domnie a temerarului domn muntean. Realizarea proiectului a fost, însă, zădărnicită de C. Brâncoveanu, care s-a conformat cererii și, motivând că nu dispune de toată suma, s-a angajat să achite câte 100 de pungi de bani lunar, pentru a trage timpul, “socotind că până la 5 luni or sosi moscalii, și atunce de-ar și vré să-i facă ceva, nu i-ar puté strica nimic”⁶⁵.

D. Cantemir, la rândul-i, presat de hanul din Crimeea care-i și trimisese deja firmanul, dar gândindu-se și cum să-și satisfacă interesul domnesc față de Țara Românească, și-a trimis acolo iscoade pentru a testa situația și, totodată, pregătindu-și forțele de intervenție: “vro cincisese steaguri de lefegii și două steaguri de lipcani și câțiva ficioni de boieri grijii”. Așteptarea “din ceas în ceas să-i vie omul cel cu fermanul de la împărăție” nu a avut însă sorți de izbândă, căci de la marele vizir a venit “răspunsu să mai aștepte, că când a fi vreme i-a face el știre”⁶⁶. Deci destituirea lui C. Brâncoveanu nu constituia porunca principală, cum o prezenta D. Cantemir și, sub influența lui și I. Neculce, iar motivarea de către vizir a amânării acțiunii în direcția Bucureștiului, cum că s-ar fi așteptat ca Brâncoveanu să achite întreaga sumă cerută⁶⁷, nu poate fi luată în serios, căci suma restantă, și nu numai ea, putea fi lesne

⁶⁵ Ibid., p.258.

⁶⁶ Ibid., p.262.

⁶⁷ Ibid.

recuperată în urma prinderii domnului muntean și, așa cum se obișnuia în asemenea cazuri, confiscării averii lui. Se creează impresia că dobândirea de către D. Cantemir a domniei Țării Românești urma să se producă după îndeplinirea de către el a unei porunci mult mai importante pentru Poartă decât mazilirea lui C. Brâncoveanu. Mai mult chiar, îndeplinirea acestei porunci era privită ca o condiție *sine qua non*, pentru a i se da undă verde acțiunii lui D. Cantemir de a dobândi scaunul muntean.

La elucidarea problemei despre misiunea principală pusă în seama lui D. Cantemir la numirea lui în domnia Moldovei, pare să contribuie esențial o altă consemnare a lui I. Neculce, conform căreia, D. Cantemir, angajându-se în schimbul de solii cu țarul Petru I, pentru a înlătura suspiciunile Porții, “cu meșterșug au scris la Poartă, ca să-i dè voie să facă a să agiunge cu moscalii și ce-ar vede și ar înțelege, de toate să facă știre Porții”, astfel că marele vizir “gândind că va hi drept Porții, datu-i-au și ace voie”. În consecință, primind acea învoire de la Poartă și “mai fără sâială au început a să agiunge cu moscalii”⁶⁸.

Nu este cazul să înșirui titluri și nume de autori ce au acceptat univoc această consemnare a cronicarului moldovean drept mărturie a dibăciei noului domn al Moldovei care, orientându-se spre alianță cu țarul Rusiei, a știut cum să-și camufleze acțiunea înșelând autoritățile otomane. Despre acest “meșterșug” scrie doar I. Neculce, faptul nefiind cunoscut de celălalt cronicar moldovean, Nicolae Costin, contemporan și el și martor al evenimentelor din acea vreme. Ca și în alte cazuri, această stare de lucruri s-ar putea explica prin faptul că Neculce a aflat ceea ce relatea din chiar gura lui D. Cantemir care, atunci când s-a aflat de legăturile lui cu rușii, a încercat să iasă *basma curată* atât în ochii boierilor care, în dependență de orientările lor fie spre raporturile pașnice cu turcii, fie spre alianță și colaborare cu rușii, puteau să-i arunce învinuiri de hainie față de Poartă sau de lipsa de sinceritate în raporturile cu țarul moscovit Petru I.

Opinia mea e că, în realitate, “să să agiungă cu moscalii” a fost porunca principală ce i s-a dat lui D. Cantemir atunci când s-a decis numirea lui ca domn al Moldovei. Făcând această presupunere, în favoarea căreia voi aduce și alte argumente, nu pot trece pe lângă o

⁶⁸ Ibid., p.264.

observație oarecum solitară, făcută în baza informațiilor oferite nu doar de I. Neculce, ci și de sursele turcești, cum că înainte de venirea lui Petru I la Iași, adică timp de cinci luni și ceva de la urcarea lui D. Cantemir în scaunul domnesc, acesta căuta “să păstreze relațiile oficiale cu Poarta, să-și îndeplinească obligațiile față de aceasta, ba chiar să *înceapă negocierile cu rușii* (subl. a) cu acordul Porții înseși”⁶⁹. Pare lipsită de acoperire și afirmația cum că numirea lui D. Cantemir ca domn s-ar încadra în măsurile întreprinse de “guvernul turc” în vederea întăririi “pozițiilor sale în Moldova și Valahia” prin înlocuirea lui N. Mavrocordat, “neprișit în treburile militare”⁷⁰. Și nu doar din cauza că această afirmație are și ea la bază spusele lui D. Cantemir, care lăsa să se înțeleagă că el ar fi fost mai apt și mai inițiat în ale milităriei decât cel pe care l-a înlocuit în scaun⁷¹. Și N. Mavrocordat își primise domnia (1709-1710) în condiții similare, determinate de starea de război, care se așternuse deja între Imperiul Otoman și Rusia, lipsă fiind doar declarația oficială de război dintr-o parte sau alta. De altfel, înainte ca domnia să-i fie acordată lui N. Mavrocordat, alegerea marelui vizir căzuse din nou pe Antioh Cantemir, căruia i s-au cerut, însă, 300 de pungi de bani. El accepta să achite doar jumătate din suma cerută, “că țara este săracă” și el “nu poate să jăcuască”. Probabil, pentru a evita asemenea situații, lui N. Mavrocordat i s-a acordat domnia “fără niciun ban”. Peste doar câteva zile, însă, i s-a calculat o contribuție de 800 de pungi, la care s-au mai adăugat și alte plăți aferente care, toate împreună, au rotunjit suma de 1.000 de pungi⁷². Ceva asemănător s-a produs și în cazul numirii în domnie a lui D. Cantemir. După spusele proprii, el ar fi acceptat domnia cu condiția că, atâta timp cât va fi domn, nu va plăti turcilor nimic. La doar câteva zile după sosirea sa la Iași, însă, chehaia marelui vizir i-a cerut printr-o scrisoare peșcheșul pentru sultan și marele vizir, precum și alte “multe nesuportabile sarcine”⁷³. Iar pentru anul financiar 1710/1711,

⁶⁹ Mihai Maxim. *Op. cit.*, p. 76.

⁷⁰ Lilia Pogolșa. *Doctrina politică a lui Dimitrie Cantemir reflectată în tratatul de la Luțk din 1711*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr.4, p.143.

⁷¹ Dimitrie Cantemir. *Op. cit.*, p.62-63.

⁷² Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 249-250.

⁷³ Ion Eremia. *Politica rusofilă a lui Dimitrie Cantemir – mit și realitate*. În: *Țara Moldovei în contextul civilizației europene*. Materialele Simpozionului Internațional. Noiembrie, 2008. În onoare Gheorghe Gonța. Chișinău: Cartdidact, 2008, p.

când a domnit D. Cantemir, haraciul Moldovei a rămas neschimbat, constituind 65.454 *guruși* (lei, taleri)⁷⁴.

După cum se vede, nu calitățile militare contau atunci când se pune problema mazilirii unui domn și înlocuirea lui cu altul. În consecință, nu consider a fi necesară nici elucidarea subiectului ce ar ține de aptitudinile militare ale lui D. Cantemir, care s-au manifestat în cadrul cunoscutei confruntări dintre oastea turcească și cea a imperialilor, care s-a produs la un pod de peste Tisa în ultimul an al războiului dintre Liga Sfântă și Imperiul Otoman, încheiat prin Pacea de la Karlowitz (16.I.1699). Turcii au suferit atunci o înfrângere dezastruoasă, astfel că “și agarlâcul lui Dumitrașco beizadè ș-a capuchehaielor acolo s-au prăpădit. Numai că au scăpat ei cu capetele”⁷⁵. Atrag atenția și asupra faptului că Poarta, deși a declarat prima război Rusiei, nu era pregătită și hotărâtă să declanșeze operațiuni militare. Și a făcut-o sub presiunea hanului Devlet Ghirai al II-lea, precum și a trimisului la Poartă din partea regelui suedez Carol al XII-lea, aflător la Tighina cu ceva oaste proprie, dar și cu ceva trupe ale hatmanului căzăcesc Mazeppa, precum și ale celui de-al doilea rege polon Stanislav Leszczyński, ridicat în această demnitate de același rege suedez. În cadrul ședinței Divanului împărătesc din 9/20 noiembrie 1710, care a și decis declarația de război Rusiei, hanul tătarilor Crimeei a făcut cunoștință “cum țarul Rusiei a călcat tratatul de pace” (din 1700, reconfirmat în ianuarie 1710 – n. mea.), ocupând nu numai Azovul, ci și multe cetăți din Ucraina, inclusiv “între râul Bug și fluviul Nistru, unde își așezase oști”. Ocupat de ruși era și Rașcovul, situat pe malul stâng al Nistrului, rușii pomenindu-se deja în fața cetății Hotinului, de unde se întrevedea parcă și “locul de reședință a voievodului Moldovei, târgul Iași”. Armatele rusești pătrunseseră în stăpânirile turcești vecine cu Moldova la o distanță de 48 de ore de mers, direct afectată fiind și partea de nord (ținutul Cernăuți) a Moldovei⁷⁶.

Așadar, Poarta a fost silită să declare război Rusiei, în condițiile în care aceasta se angajase deja în el, fără a-l declara. Că anume așa stăteau lucrurile, o demonstrează și faptul că declarația a fost pronunțată la

⁷⁴ Mihai Maxim. Haraciul moldovenesc în opera lui D.Cantemir. În: „Analele Uuniversității București.Filozofie. Istorie”. T.22, 1974, p.264; Idem. Dimitrie Cantemir și opera sa, p.77.

⁷⁵ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 210.

⁷⁶ *Cronici turcești*, vol.II, p.516.

sfârșitul toamnei, în preajma iernii, când concentrarea de trupe era foarte anevoioasă și nici nu se prea obișnuia să se declanșeze operațiuni militare de anvergură. Deocamdată, aveau loc doar unele pregătiri militare în Crimeea și la Ocaikov “spre a împiedica înaintarea rușilor”. Iar firmanul emis cu ocazia declarării războiului prevedea că “dacă oastea rusească va înainta spre Dunăre, atunci să se unească cu toții și s-o împiedice”⁷⁷. Mai mult chiar, declarând război Rusiei, Poarta “au dat poroncă în toate părțile, de vară să să gătedze de oaste”. De oaste “de primăvară” era chemat să se pregătească doar Carol al XII-lea⁷⁸, care, probabil, împreună cu turcii din garnizoana Tighinei, trebuia să blocheze avansarea rușilor dincoace de Nistru, dacă ei ar fi întreprins așa ceva. Pregătiri militare impresionante din partea marelui vizir Baltagi Mehmed pașa au început abia în a doua jumătate a lunii martie 1711, după ce, la 22 februarie, același an, și Rusia i-a declarat război Imperiului Otoman⁷⁹, adică atunci când intențiile războinice din partea țarului Petru I au fost date pe față. Și de data aceasta, spectaculoasele pregătiri de război aveau menirea să-l impresioneze pe țar, pentru a-l face să încline spre rezolvarea pașnică a conflictului. Astfel, oastea turcească cu marele vizir Baltagi Mehmed pașa a ieșit din Istanbul abia la 15 martie 1711, îndreptându-se spre Chilia, în Delta Dunării, în timp ce pe calea maritimă erau transportate arme, muniții și provizii, iar flota turcească în frunte cu amiralul Mehmed pașa, cu diferite încărcături și cu 16.000 de războinici, era pusă în mișcare în Marea Neagră abia la 11 aprilie, același an. Tot în aprilie, forțele turcești terestre au fost completate cu oști venite la Adrianopol din Anatolia și Rumelia și s-au îndreptat spre Dunăre⁸⁰. Adică, impunătoarele forțe militare otomane erau încă departe de eventualul teatru de război cu ruși, în timp ce aceștia pătrunseser deja în stăpânirile turcești și tătare, fiind hotărâți să continue înaintarea.

⁷⁷ Ibid., p.517.

⁷⁸ Ion Neculce. *Op.cit.*, p.@@55.

⁷⁹ P.P.Panaiteescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*. București: Editura Academiei, 1958, p.104; Ștefan Ștefănescu. *Gândirea politică a lui Dimitrie Cantemir și relațiile Moldovei cu statele vecine la începutul secolului al XVIII-lea*. În: *300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir*. Sesiunea științifică Dimitrie Cantemir [București], Editura Academiei, 1974, p. 114; Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p.48.

⁸⁰ *Cronici turcești*, vol.II, p. 518.

Se spera la o ridicare în masă împotriva turcilor a popoarelor aservite de turci, cărora Petru I, cu ocazia declanșării războiului, le-a adresat un manifest, postându-se în rolul de eliberator al lor și având și un plan concret care, așa cum era și firesc, viza, întâi de toate, Moldova. Țarul și-a împărtășit gândul cu G. Dolgoruki, sugerându-i că ar fi fost bine ca trupele comandate de el să intre în Braclaw (Podolia) sau poate mai bine în Iași, să alungă de aici dușmanul și să ocupe acel loc⁸¹.

Mă văd justificat să cred, astfel, ținând cont de cele de mai sus, că Poarta, declarând război Rusiei fără a fi pregătită pentru el, a încercat să facă presiuni asupra lui Petru I, știind că forțele acestuia erau dispersate pe un vast teritoriu de la țărmul baltic și până în zona de confluență cu tătarii din Crimeea și stăpânirile turcești din nordul Mării Negre. Se spera la o revenire la condițiile tratatului de pace de 30 de ani, semnat la Istanbul în anul 1700 și reconfirmat în ianuarie 1710. Misiunea de inițiator și mediator al negocierilor cu țarul i-a și revenit lui D. Cantemir, ca domn pământean, de aceeași religie ortodoxă ca și rușii și care, în plus, mai era cunoscut și ca întreținând relații prietenești cu rezidentul rus la Istanbul, P.A. Tolstoi, închis acum de către autoritățile otomane în fortăreața Yedikule, imediat după declararea războiului de către Poartă. D. Cantemir era interesat în rezolvarea pașnică a stării de război care, în caz de nereușită ar fi afectat întâi de toate țara lui, cu toate consecințele nefaste pentru ea a unui război de anvergură, care s-ar fi început și desfășurat pe teritoriul Moldovei.

În acest sens, D. Cantemir nu era primul domn al Moldovei în rolul de mediator al căruia Poarta punea mari speranțe. Cel mai expresiv mi se pare cazul lui Vasile Lupu, apărut în urma cuceririi cetății Azovului de către cazacii de pe Don, în 1637. În 1642, marele vizir de atunci, Mustafă pașa, îi garanta lui V. Lupu nu numai domnia pe viață în Moldova, ci și domnia Țării Românești, dacă ar reuși să-l determine pe țarul de atunci al Moscovei să-i facă pe cazaci să evacueze pentru turci de bună voie cetatea Azovului, sau, cel puțin, să renunțe de a le acorda

⁸¹ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Т. XI. Выпуск 1. Москва, 1962б, р. 73; Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p.48.

ajutor⁸². Și în acest caz, ca și în cazul lui D. Cantemir, domnia Țării Românești era privită ca obiect de recompensă pentru marele serviciu adus Porții.

În același context se înscrie și un alt caz, care ține deja de domnul Țării Românești C. Brâncoveanu, dar care este semnificativ din punct de vedere al interesului înaltelor autorități otomane de a evita încleștarea pe câmpul de luptă chiar și atunci când trupele turcești erau deja pregătite pentru a le înfrunta pe cele rusești. Faptul este consemnat și în unele documente rusești și interpretat la fel și de unii cercetători ruși (I.I.Golikov, C.F.Orescova ș.a.), dar relatat în detalii de către cel mai informat cronicar moldovean al vremii, care nota că, atunci când armatele rusești, de partea cărora trecuse și D. Cantemir, se pregăteau să pornească spre Dunăre, pentru a-i înfrunta pe turci, “Împărăția turcului” i-a poruncit patriarhului de Ierusalim, Hrysantos, să-i scrie o scrisoare domnului muntean C. Brâncoveanu, și, știindu-se că acesta “avè prieteșug vechiu cu moscalii”, să-i ceară “să trimită un om a lui la moscali să facă pace”, chiar cu prețul stabilirii hotarului dintre turci și ruși pe Dunăre. Domnul muntean l-a și trimis pe Machidon Comisul (Gh. Castriotul) la Iași, cu propunerea venită de la Poartă⁸³. Nu insist deocamdată asupra motivelor care l-au determinat pe țarul rus să respingă inițiativa, dar subliniez pentru moment, că pe C. Brâncoveanu, pe care D. Cantemir intenționa să-l scoată din domnie, Poarta l-a împuternicit să intermedieze negocierile de pace cu țarul moscovit. Împuternicirea aceasta, însă, intervenea în condițiile în care D. Cantemir trecuse deja fățiș de partea rușilor. Adică, ceea ce în noiembrie-decembrie 1711 i se solicita să facă lui D. Cantemir, acum, în condiții radical schimbate, era încercat prin intermediul lui C. Brâncoveanu, care nu se grăbea să îmbrățișeze fățiș cauza țarului moscovit și a domnului moldovean. Cu atât mai mult, că și D. Cantemir “poate-fi că-ș știè și mai nainte voroava” cu moscalii⁸⁴.

Despre o orientare a lui D. Cantemir spre Rusia nu doar înainte de primirea domniei, ci chiar și în primele luni ale acesteia, sursele istorice

⁸² Ion Eremia. *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1653)*. Chișinău: Cartdidact, 1999, p. 123.

⁸³ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 279; В.И.Цвиркун. *Эпистолярное наследие*, p. 32; Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Dimitrie Cantemir*, p. 217.

⁸⁴ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.263.

nu mărturisesc nimic⁸⁵ Afară de unele informații sporadice despre activitatea de creație pe întreaga durată a aflării sale la Constantinopol, alte date nu există⁸⁶. “Tradiția” despre o orientare timpurie a lui D. Cantemir spre Rusia își are originea în isto-riografia sovietică, în special în cea de la Chișinău⁸⁷. Se făcea trimitere la legăturile lui D. Cante-mir cu ambasadorul rus la Istanbul, P.A.Tolstoi, dar nici despre ele nu se știe mare lucru. Documentar, dispunem de o vagă referire a lui D. Cantemir într-un ordinar demers al său către Petru I, din septembrie 1721, adică atunci când nefericitul fost domn al Moldovei se afla deja de vreo 10 ani în Rusia. Autorul documentului își etala credința față de înaltul adresant, așa cum i-o promisese lui Petru Andreevici Tolstoi și pe care n-ar fi încălcat-o niciodată⁸⁸.

Se știe, totodată, că aflându-se închis în fortăreața Yedikule, nefericitul ambasador moscovit la Istanbul a reușit să-i trimită țarului două scrisori – pe 10 și pe 14 noiembrie 1710 –, ajunse la destinație pe 20 și, respectiv, pe 24 decembrie⁸⁹, adică cam tot atunci când D. Cantemir se instala în scaunul domnesc de la Iași. Despre ele era informat și I.Neculce, care știa că acele scrisori au putut părăsi temnița datorită “meșterșugului” capuchehaiei domnului Moldovei la Poartă, pentru ca, ajunse la Iași, de aici ele să fie trimise la Moscova. Datorită acestui fapt, “de credință și de slujbă, au căzut Dumitrașco vodă în mare cinste și dragoste la Petru Alekseivici, împăratul Moscului”⁹⁰.

Ar urma că scoaterea acestor două scrisori din fortăreața sultanală și transmiterea lor la destinație a fost cea mai importantă slujbă adusă de D. Cantemir, care prin aceasta și-a câștigat marea bunăvoință a țarului. Apare însă întrebarea, cum de-a fost posibil ca atunci când “altul nime nu

⁸⁵ Ion Eremia. *Considerații privind tratatul moldo-rus din 1711*. În: *Frontierele spațiului românesc în context european*. Oradea/Chișinău, 2008, p. 106.

⁸⁶ Mihai Maxim. *Dimitrie Cantemir și epoca sa*, p.74-75; В.И. Цвиркун. *Эпистолярное наследие*, p.21.

⁸⁷ Н.П. Кириченко. *Текст русско-молдавского договора 1711 года и соответствие его летописи Иона Некулче*. În: *Вековая дружба*. Кишинёв, 1961, p. 111-114.

⁸⁸ В.И. Цвиркун. *Эпистолярное наследие*, p.223.

⁸⁹ *Письма и бумаги императора*, XI, 1, p.335-337, 767-768; Ion Eremia, *Considerații*, p. 105.

⁹⁰ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.264.

cutedza a face acele slujbe, că era solul în mare pază”⁹¹, capucehaiei domnului Moldovei, care abia primise domnia și se îndrepta grăbit spre țara sa, i-a reușit, totuși, s-o facă, riscându-și propriul cap și punând în pericol și soarta domnului său? S-ar părea că capucehaia și domnul Moldovei și-au jucat rolul într-un scenariu bine pus la punct de către Poartă, anume pentru a-i mări credibilitatea lui D. Cantemir în fața autorităților ruse, în frunte cu Petru I.

Nu este lipsit de interes nici faptul că, ajuns deja în scaunul de la Iași, în condițiile când armatele rusești se aflau la hotarul Moldovei, iar în unele locuri își experimentase deja și armele în teritoriul țării, D. Cantemir și-a îndeplinit conștiincios obligațiile față de Poartă, inclusiv prin informarea acesteia despre ceea ce se întâmpla în tabăra rușilor. Astfel, marele vizir adresa lui D. Cantemir cele mai mari laude, pentru că “știè toate ce se facu la Moscu și la leși, de le scrie tot adevărat la Poartă”. S-a ajuns până acolo, încât și pașa de Tighina, căruia Poarta îi cerea informații de același gen, le “împrumuta” de la D. Cantemir, care însă, pentru a fi primul în ochii Porții, oferea demnitarului turc de la Tighina informațiile cerute doar peste 5-6 zile după ce și le trimitea la destinație pe ale sale⁹². Domnul Moldovei a îndeplinit chiar și porunca Porții de a-i bloca trecerea prin Moldova lui Francisc Rakoczi al II-lea - căpetenia curuților din Ungaria Superioară și Transilvania, răsculați împotriva imperialilor -, care voia să se unească cu armatele lui Petru I. În consecință, el a trebuit să iasă “pe de altă parte pentru munții Țărâi Ungurești și s-au dus la împăratul Moscului fiindu la Iavorov”⁹³. Cazul s-a întâmplat atunci când D. Cantemir era deja pe calea de a definitiva condițiile trecerii sale sub supremația lui Petru I. Tot atunci, domnul Moldovei a dat curs cererii sultanului de a asigura cu lemn și de a-și trimite oameni care, alături de munteni, urmau să ridice un pod peste Dunăre, la Oblucita⁹⁴, pentru a asigura trecerea armatelor turcești la nord de Dunăre. Iar un document din cancelaria contabilității generale din

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid., p. 253.

⁹³ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.369.

⁹⁴ Ibid.

Istanbul indică predarea către Poartă a 10.000 de ocale (*vukiye*) de miere (*aşel*), ceea ce cântărea aproape 13 tone⁹⁵.

Datele de mai sus justifică opinia că “sursele istorice de care dispun în prezent cercetătorii nu permit să ne facem o imagine clară privitor la faza inițială a orientării lui D. Cantemir spre Rusia”⁹⁶. Nu există dovezi că, aflându-se la Constantinopol, D. Cantemir ar fi nutrit parcă un plan de aliere cu Rusia ca unică forță capabilă să asigure eliberarea Moldovei de sub dominația otomană, iar ajuns la domnie, ar și fi întreprins măsuri concrete în vederea constituirii acestei alianțe⁹⁷.

În realitate, venind în scaun cu misiunea de a media negocierile ruso-otomane în vederea depășirii pașnice a crizei din relațiile otomano-ruse, dar interesat și personal în neadmiterea unui război care i-ar fi afectat grav țara, D. Cantemir a fost surprins de evenimente și “silit să ia o atitudine în favoarea țarului, în clipa când nu a mai avut ce face”⁹⁸. În caz contrar, el risca să vadă mașina de război a Rusiei rostogolindu-se peste Țara Moldovei cu toate consecințele inerente atât pentru propriul destin, cât și pentru soarta țării în general.

Acceptând întru totul demonstrația lui P.P.Panaiteșcu privind falsitatea ca document istoric a așa-zisului “testament” al lui Petru I, prin care el ar fi lăsat urmașilor săi porunca să cucerească până la Constantinopol, Persia și India⁹⁹, nu pot nega, totuși, existența în gândirea politică și militară a acestui țar al Rusiei a unui proiect de vaste cuceriri, sub paravanul *solidarității ortodoxe* și luptelor pentru eliberarea popoarelor creștine de rit răsăritean de sub “păgâni”. El se desprinde cu destulă claritate din *manifestul* lui Petru I, din 8 mai 1711, adresat “Țării Românești și Țării Moldovei, domnilor, hatmanilor și boierilor și nobililor altor țări și tuturor locuitorilor, precum și altor popoare creștine: greci, sârbi, bulgari, sloveni, albanezi, cnejilor lor, voievozilor și căpete-

⁹⁵ Mihai Maxim. *Dimitrie Cantemir și epoca sa*, p. 77.

⁹⁶ Ion Eremia. *Considerații*, p. 106.

⁹⁷ Andrei Eșanu. *Dimitrie Cantemir*, p. 222; Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Dimitrie Cantemir*, p. 201;

⁹⁸ P.P.Panaiteșcu. *Dimitrie Cantemir*, p. 164.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 103-104.

niilor, polcovnicilor, nobilimii și oamenilor de orice ranguri”¹⁰⁰. La conținutul concret al acestui document mă voi opri cu altă ocazie. Aici doar insist, că țările și teritoriile popoarelor vizate de el, urmau să constituie sfera de supremație politică, dacă nu chiar de stăpânire directă a Rusiei, capitala căreia își arogase deja de mai multă vreme calitatea de a *Treia Romă* și care, ca “succesoară” a fostului Imperiu Bizantin, se etala în rolul de *mesia*, adică de salvatoare a popoarelor ortodoxe care aveau de suportat dominația directă sau indirectă a Imperiului Otoman. Este lesne de înțeles că nici un efort din partea lui D. Cantemir în sensul celor puse în seama lui de Poartă, nu-și avea sorți de izbândă, astfel că nu-i rămânea decât să se conformeze situației, pentru a-și salva domnia deja în fața țarului moscovit. Există destul temei pentru a crede că, cel puțin până către primăvara anului 1711, când în raporturile lui cu țarul Petru I s-au produs acele evoluții ce au culminat cu semnarea faimoasei “diplome de la Luțk” din 13 aprilie, D. Cantemir nici nu era luat în calcul ca un eventual domn al Moldovei din partea țarului de la Moscova.

Impresia aceasta se lasă observată, fără echivoc, din articolele III și V ale “diplomei”, care au atras deja atenția unor cercetători, în mod deosebit a lui P.P.Panaiteescu. La examinarea lor, din motive care vor fi clare din cele ce urmează, voi începe cu cel din urmă articol care prevedea că “dacă domnia Moldovei ar fi fost făgăduită cuiva de înaintașii noștri (ai țarului – n. mea.), această făgăduială se anulează prin cea de față”¹⁰¹. Urmează că, încă înaintea domniei lui Petru I, țarii Rusiei își arogau deja dreptul de a promite tronul de la Iași unor pretendenți la el, care se prezentau mai promițători din punctul de vedere al intereselor Rusiei, în eventualitatea unei politici de expansiune în direcția Dunării și Balcanilor. Țarii Rusiei își însușeau, așadar, practica Porții de a numi domni ai Moldovei după bunul lor plac, acum domnii numiți de către sultan urmând a fi înlocuiți cu domni numiți de către țar. Adică și statutul Țării Moldovei sub acești domni urma să fie similar celui de sub domnii trimiși de la Poartă. Nu se știe cine au fost acei, care s-au bucurat de asemenea făgăduieli din partea Moscovei, iar subiectul central al

¹⁰⁰ *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV-начале XVIII-го вв. Документы и материалы в трех томах/Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România. în veacurile XV – începutul celui de-al XVIII-lea. Documente și materiale în trei volume. Vol. III, p.334.*

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 329.

prezentului articol mă absolvă de obligațiunea de a-i identifica, tot așa ca și pe țarii ruși care le-au făcut promisiunile de mai sus. Constat doar că o atare promisiune a continuat să stea în picioare, fiind “moștenită” și de Petru I. Și beneficiarul acestei făgăduieli continua să se mângâie în așteptarea realizării ei. Căci, în caz contrar, care ar fi fost sensul anulării ei doar cu ocazia semnării “diplomei de la Luțk”?

Mult mai sugestiv din punctul de vedere al subiectului care mă preocupă în lucrarea de față, este articolul al III-lea al “diplomei de la Luțk”, prin care Petru I renunțase la “dreptul” de a numi domni în Moldova “nici din Țara Românească, nici din altă familie străină”¹⁰², adică nu din Moldova. Nu exclud ca, în primul caz, să fi fost vorba de domnul Țării Românești, C. Brâncoveanu care a întreținut cea mai durabilă și mai activă corespondență diplomatică cu autoritățile de la Moscova, manifestând, în câteva rânduri, un vădit interes de a-și înstăpâni și tronul de la Iași. Iar în cel de-al doilea caz, nu exclud că ar fi fost vorba de principele Francisc Rákoczi al II-lea¹⁰³, care s-ar înscrie perfect în sintagma “din altă familie străină”. Înclin totuși să cred mai mult că sintagma “din Țara Românească” îl avea în vedere pe unul din membrii puternicului neam al Cantacuzinilor munteni, care au jucat un mare rol nu doar în viața politică a Țării Românești, ci și în întreținerea unor raporturi cu autoritățile moscovite printr-o corespondență paralelă cu cea a lui C. Brâncoveanu.

Cele două articole din “diploma de la Luțk” asupra cărora am insistat, demonstrează că D. Cantemir a reușit să-și garanteze domnia în fața țarului Petru I doar acceptând prevederile acestui document în ansamblul lor. Unde mai pui, că el s-a izbit și de o puternică opoziție internă, atât din partea boierilor care, conștienți de consecințele nefaste pentru țara lor a unui război dintre ruși și turci, optau pentru menținerea raporturilor tradiționale cu Poarta, cât și din partea acelor care urmăreau înlăturarea supremației otomane cu ajutorul rușilor, văzând în persoana lui D. Cantemir, “omul turcilor”. Dacă aceștia din urmă se orientau sincer către Rusia, apoi speranțele lor erau alimentate, fără îndoială, de prezența trupelor ruse la granița de est a Moldovei pe toată întinderea ei

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ P.P.Panaitescu. *Dimitrie Cantemir*, p. 107.

de la Smotricz și până la râulețul Iagorlâc. Se pare însă că, apropiindu-se de Rusia, ei căutau să evite o cucerire rusească a țării lor sub pretextul izgonirii prezenței turcești. Căci, asemenea planuri ale Rusiei erau deja o realitate dacă nu înaintea venirii în scaun a lui D. Cantemir, apoi cel puțin în primele luni ale domniei lui. În acest sens, ar mărturisi și faptul că mult înaintea venirii în Moldova a lui Mihai Racoviță, precum și în domnia lui N. Mavrocordat, în serviciul țarului se aflau formațiunile de călăreți ale lui Constantin Turculeț, în număr de vreo 10.000 de oameni, recrutați dintre moldoveni, precum și cele vreo 500 de moldoveni ale “polcovnicului” Chigheci. Recrutarea moldovenilor în oastea rusă se efectua și pe alte căi, fenomenul continuând și în luna mai 1711, adică după semnarea faimoasei “diplome” a lui Petru I, când nobilii (boierii) moldoveni Abaza Merescul și Pavel Rugină, aflați pe lângă comandamentul armatei ruse, au fost ridicați în rang de polcovnici, dându-li-se 400 de ruble pentru a recruta lefegii din rândul moldovenilor, ce urmau să fie incluși în componența armatelor rusești.

Recrutarea moldovenilor în armata rusă a continuat și după trecerea trupelor feldmareșalului Șeremetiev dincoace de Nistru, care, în aceleași scopuri i-a promovat în rangul de polcovnici ai armatei ruse pe Simion Afendic, pârcălabul cetății Soroca, și pe un oarecare Alexandru, care era prezentat drept o rudă a domnului¹⁰⁴. Cazul pare oarecum straniu în condițiile în care, conform înțelegerii cu țarul să recruteze moldoveni în oastea sa trebuia D. Cantemir, care urma să și-o alipească la acea rusească imediat după trecerea armatelor ruse dincoace de Nistru. Nu era oare o încercare de a submina capacitatea acestuia de a-și îndeplini una din obligațiile principale, asumată prin înțelegerea cu țarul? Mai aproape de adevăr mi se pare opinia, că țarul urmărea cucerirea și luarea sub control a Moldovei cu ajutorul moldovenilor angajați în oastea sa, pentru a-l lipsi pe D. Cantemir de orice posibilitate de manevră și pentru a-și prezenta fapta drept o acțiune de eliberare a moldovenilor de sub turci. Căci anume o așa calitate îi imprima misiunii armatelor sale feldmareșalul Șeremetiev, adresându-se, la 17 mai 1711, “poporului moldovenesc, tuturor îndeobște, și fiecăruia îndeosebi, nobililor domni cârmu-

¹⁰⁴ V.I.Țvircun. *Viața și activitatea contelui Toma Cantacuzino*. Chișinău, 2005, p.18; Andrei eșanu, Valentina Eșani. *Op. cit.*, p. 209.

itori (sic!) și dregătorilor de toate rangurile și tuturor”, afirmând că singurul motiv al intervenției sale în Moldova era de “a izbăvi poporul creștin de jugul turcesc”¹⁰⁵. Adică cei cărora li se adresa feldmareșalul bănuiau un alt scop al acestei intervenții. Și de ce “domnii cârmuitori” sunt numiți la plural, dacă “diploma” țarului îl considera pe D. Cantemir drept unic domn recunoscut al Moldovei?

Adresarea feldmareșalului a fost dublată de un manifest al lui D. Cantemir care, la 2 sau 4 iunie 1711, îl informa pe Șeremetiev că și-a trimis porunca “în toate părțile principatului”, împreună cu manifestul înaltului demnitar rus. Domnul porunca “să se adune și să se înarmeze tot poporul și să vină sub conducerea armatei monarhului (țarului – n. mea.) până în ziua de 15 a acestei luni”. Demn de cea mai mare atenție este faptul că el renunța la dreptul suveran de a anunța o mobilizare sub propria autoritate, trecând totalmente acest drept către autoritățile militare și politice ale Rusiei și chemându-și supușii să se mobilizeze din numele țarului rus. Tot din numele acestuia, D. Cantemir își încheia manifestul cu amenințări la adresa celor care nu vor da curs apelului. Astfel, “cine nu va veni din boieri și se vor lua moșiile, iar poporul va fi dat judecății, nu numai celei lumești, ci și blestemului împărătesc”¹⁰⁶. Ar urma că D. Cantemir, ca și comandamentul rus, nu era sigur că moldovenii vor răspunde la chemare cu prea mare entuziasm și, pentru a-i “stimula” îi amenințau cu pe-depse în caz de nesupunere. Feldmareșalul, ca și domnul moldovean, spera, totuși, la posibilitatea recrutării, contra bani, a unei oști de vreo 10.000 de oameni¹⁰⁷, în realitate reușindu-se a pune sub arme doar vreo 6.000, inclusiv “cei ce slujie mai nainte la moscali”¹⁰⁸, pentru ca, în scurt timp, și aceștia să-și înjumătățească rândurile fiind împrăștiați “pre la bejenii”¹⁰⁹.

Demnă de atenție este informația că orientările lui D. Cantemir către Rusia au fost devansate de oarecare grupări boierești din țară, care

¹⁰⁵ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Op. cit.*, p. 209.

¹⁰⁶ Șt. Ciobanu. *Dimitrie Cantemir și Rusia*. În: „Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare”. Seria a III-a. T. II, 1925, p. 81-82; Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Op. cit.*, p. 210.

¹⁰⁷ C. Șerban. *Jurnalul feldmareșalului B.P. Șeremetiev despre campania de la Prut (1711)*. În: *Relațiile româno-ruse în trecut*. București, 1957, p. 13-14; Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Op. cit.*, p. 210.

¹⁰⁸ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.276.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 282.

s-au solidarizat și cu unii boieri din Țara Românească. Astfel, “pe acee vreme, muntenii nu știu pentru slujbele ce face Dumitrașco-vodă, nici din boierii moldoveni, și scriu muntenii rău de Dumitrașco-vodă la moscali”, fără a se bucura de încrederea așteptată din partea “Moscalului”, iar boierii moldoveni, în frunte cu mitropolitul Ghedeon și cu hatmanul Antohie Jora, scriind și ei “de rău pentru Dumitrașco-vodă la moscali”, cereau ca aceștia “să nu-l creadă, că el este ca și unu turcu și ține cu turcii”. Țarul era informat că “ei au 10.000 de oaste gata și zahară (provizii – n. mea.)”, cerându-i să trimită 15.000 de oaste “să lovească podul despre Dunăre, să-l strice și să bată tot Bugeacul”¹¹⁰.

Foarte aproape de cele scrise de I. Neculce, dacă nu chiar identice cu ele, sunt informațiile de ceva mai târziu (1720) oferite de Ștefan Luca – cel care din numele lui D. Cantemir și la porunca acestuia a dus negocieri cu rușii, care s-au încheiat cu emiterea “diplomei” lui Petru I din 13 aprilie 1711. Conform lor, atunci când el (Ștefan Luca) a mers “cu cărțile la împăratul Moscului”, a găsit acolo alți soli, trimiși din partea boierilor moldoveni, fără știrea lui D. Cantemir. Din cauza unei deteriorări a documentului, numele acestor soli nu este cunoscut. După locul deteriorat, însă, urmează afirmația cum că ei ar fi adus cu sine “un vrv de cărți (scrisori – n. mea.)”, adresate țarului. Printre acestea sunt indicate scrisorile mitropolitului Ghedeon, hatmanului Antohie (Jora) și a banului Sava (Zmucilă). Prin scrisorile lor, boierii moldoveni îl informau pe țar că Moldova dispune de o oaste de 10.000 de oameni, gata să-i slujească lui fără bani, precum și de un detașament de 500 de feciori de boieri ș.a. De la țar era solicitat un contingent de 10.000-15.000 de moscali care, printre altele, urmau să-l prindă pe domn, să ruineze Bugeacul și să distrugă podul de la Oblicița, pe Dunăre¹¹¹.

Din informația de mai sus se desprinde concluzia că în orientările spre o alianță cu Rusia, D. Cantemir a fost devansat deja de o grupare de boieri moldoveni în frunte cu mitropolitul și doi mari dregători ai țării, acțiunea lor fiind îndreptată spre înlăturarea cu ajutorul rusesc a domnului numit de Poartă. Și dacă e așa, înseamnă că ei aveau și o eventuală candidatură la tronul Moldovei, deși faptul nu este consemnat expres.

¹¹⁰ Ibid., p. 163.

¹¹¹ Ion Erema. *Politica rusofilă*, p.47.

Pornind de la expresia numerică a potențialului militar la care se refereau boierii moldoveni și care amintesc de numărul oștenilor din formațiunile comandate de C. Turculeț, și polcovnicul Chigheci, cred că anume potențialul lor se și avea în vedere în informația oferită țarului. Nu cred, însă, ca boierii moldoveni să fi mizat pe candidatura lui Turculeț ca eventual domn al Moldovei. Totodată, prezența repetată a numelui lui în corespondența purtată cu Moscova și în sursele narrative în contextul mai multor evenimente ale vremii¹¹², dar mai ales implicarea lui în proiectul pus la cale de C. Brâncoveanu, încă în 1698, care, printr-o acțiune combinată cu rușii, urmărea instituirea controlului său asupra scaunului domnesc de la Iași, dacă nu chiar obținerea domniei Moldovei¹¹³, cred că boierii moldoveni, care urmăreau ajutorul rusesc pentru a-l înlătura din domnie pe D. Cantemir, îl aveau drept candidat la domnia Moldovei pe unul dintre puternicii Cantacuzini munteni, anume pe Toma Cantacuzino. Opțiunea în favoarea acestuia ar fi fost poate convenită și cu C. Brâncoveanu, care a întreținut cea mai activă, relativ constantă și durabilă corespondență diplomatică cu țarul moscovit și anturajul acestuia¹¹⁴, protejând concomitent pe lângă sine grupuri de boieri influenți din Moldova. Ținând cont și de momentele de tensiune în raporturile dintre C. Brâncoveanu și rudele sale apropiate din familia Cantacuzino, care s-a făcut simțit mai ales după anul 1703, când domnul de la București, temându-se ca nu cumva în locul lui Constantin Duca, mazilit de Poartă, să fie numit domn la Iași D. Cantemir, l-a trimis la Istanbul, cu o misiune secretă pe T. Cantacuzino, care urma să-l convingă pe sultan să-l aresteze pe D. Cantemir și să-l expulzeze pe insula Hios¹¹⁵, existând și o variantă mult mai radicală de a-l prinde și a-l aduce la București pentru răfuială¹¹⁶. T. Cantacuzino, însă, a îmbrățișat cauza lui D. Cantemir, devenindu-i tovarăș de idei¹¹⁷. A făcut-o însă în taină, căci altfel ar fi inexplicabilă avansarea lui, în anul 1704, în înalta

¹¹² *Исторические связи*, III, p.129, 190, 260, 316; Ion Neculce. *Op. cit.*, p.160, 182, 183, 199-201, 205, 247.

¹¹³ *Исторические связи*, III, p. 128-129.

¹¹⁴ *Ibid.*, doc. nr. 30-106, *passim*.

¹¹⁵ Dimitrie Cantemir. *Istoria ieroglifică*. Volumul 2. București, 1965, p. 7-9,19.

¹¹⁶ P.P.Panaiteescu. *Dimitrie Cantemir*, p. 69; В.И.Цвиркун. *Эпистолярное наследие*, p. 21.

¹¹⁷ P.P.Panaiteescu. *Op. cit.*, p. 69.

dregătorie de mare spătar, ceea ce le-a oferit unor cercetători motivul de a-i pune la îndoială fapta¹¹⁸. Cazul de mai sus marchează un început de ruptură a raporturilor strânse dintre C. Brâncoveanu și puternicele sale rude din clanul Cantacuzinilor. Poate și trecerea lui T. Cantacuzino de partea lui D. Cantemir a fost convenită cu stolnicul Constantin Cantacuzino, a cărui atitudine față de veleitățile domnului muntean vizavi de Moldova s-a manifestat deschis în același an 1703, cu ocazia chemării lui C. Brâncoveanu la Poartă. Bănuind o intenție a marelui vizir de a-l mazili, domnul muntean parcă ar fi înclinat să nu dea curs chemării. El s-a decis, totuși, să o facă la îndemnul insistente ale stolnicului C. Cantacuzino¹¹⁹. Apare întrebarea, dacă nu cumva Cantacuzinii înșiși doreau mazilirea lui C. Brâncoveanu, în speranța înlocuirii lui cu cineva dintre dâșii, cel mai indicat în acest sens fiind T. Cantacuzino? Întrebarea aceasta își are sensul, desigur, doar dacă într-adevăr pericolul destituirii lui C. Brâncoveanu era real. Cel puțin, așa afirma însuși domnul de la București, într-o scrisoare adresată țarului rus după revenirea sa de la Poartă¹²⁰, deși ea își avea menirea să înlăture bănuielile firești ale Moscovei în ceea ce privea adevărata misiune a lui C. Brâncoveanu și îndelungata lui aflare la Poartă.

Că autorul scrisorii a tăgăduit în fața țarului unele lucruri ce s-au întâmplat la Poartă cu ocazia aflării sale acolo se desprinde cu claritate din cele aflate și descrise de I. Neculce. Căci, în ciuda temerilor și așteptărilor sumbre, C. Brâncoveanu a fost tratat la cel mai înalt nivel atât la întreve-derea cu sultanul, cât și la cele cu marele vizir, învrednicindu-se de o nouă căftănire pentru sine și pentru cei vreo 20 de boieri ce-l însoțeau. Mai mult chiar, acceptându-i denunțul făcut la adresa lui Constantin Duca că “a stricat” Țara Moldovei, marele vizir l-ar fi întrebat dacă ar putea el să poarte “de grije acei țări, să-i fie pe samă, să o tocmească, să fie plină de oameni”. C. Brâncoveanu, “dac-au audzit așe, foarte era în voie să fie domnu la doo țări”, numai că pentru a-i da marelui vizir răspuns, a cerut un răgaz de cinci zile pentru a se sfătui cu stolnicul C. Cantacuzino. Sfatul acestuia, însă, a fost categoric împotriva,

¹¹⁸ В.И.Цвиркун. *Op. cit.*, p. 22.

¹¹⁹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 227.

¹²⁰ *Исторические связи*, III, p. 198-199.

astfel că și domnul de la București i-a răspuns marelui vizir “că nu va pute purta grije a doo țări, ce sunt de margine”, obținând, totuși, mazi-lirea lui Constantin Duca și numirea în domnia Moldovei a protejatului său, M. Racoviță, susținut și de boierii pribegi din Țara Românească, precum și de acei care se aflau în opoziție față de Cantemirești¹²¹. Urmează că Brâncoveanu, în veleitățile sale privind scaunul domnesc de la Iași, era hotărât să-și realizeze scopul deja cu ajutorul Porții Otomane, în timp ce aceasta, manifestându-și disponibilitatea de a-i merge în întâmpinare, urmărea îndepărtarea domnului muntean de Rusia. Era firesc ca, în situația concretă, Cantacuzinii să-și manifeste hotărât opoziția față de intenția domnului lor, iar, în condițiile când domn al Moldovei a devenit Mihai Racoviță și nu unul dintre Cantemirești cauza cărora ei o împărtășeau, să manifeste deja singuri interesul de a ajunge în posesia nu doar a scaunului de la București, ci și a celui de la Iași. Ei puteau obține cele dorite doar cu ajutorul Moscovei. De aici și intensificarea corespondenței directe a Cantacuzinilor cu autoritățile moscovite, despre care am scris deja mai sus, într-un caz fiind specificat și numele lui T. Cantacuzino. Se pare că și Moscova și-a schimbat, pentru cel puțin câțiva ani, atitudinea față de C. Brâncoveanu, faptul fiind demonstrat nu doar de o rărire esențială a corespondenței cu el timp de vreo doi ani după aflarea sa la Poartă, ci și de conținutul acestei corespondențe, care s-a redus la scurte informații fără valoare, cel mai mult colaborarea referindu-se la intermedierea corespondenței dintre autoritățile de la Moscova și solul rus la Istanbul P.A. Tolstoi, precum și la subsidiile bănești acordate acestuia de către domnul de la București¹²². Pentru raporturile dintre Cantacuzini și C. Brâncoveanu, pe de o parte, și toți ei cu autoritățile moscovite, pe de altă parte, concludente în mod deosebit mi se par a fi câteva cazuri. Am în vedere, întâi de toate, scrisoarea lui F.A. Golovin, adresată stolnicului C. Cantacuzino din numele lui Petru I. Autorul ei se referă la demult cunoscuta slujbă a adresantului “către prea luminat și prea puternic domnitorul meu” (țarul – n. mea.). Râvna lui față de țar era considerată ca fiind “foarte binevenită”, astfel că Petru I binevoia “a ține în adâncul inimii sale”

¹²¹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 227-228.

¹²² *Исторические связи*, III, doc.nr. 55,67, 68,72,77.

întreaga familie a stolnicului, pregătindu-i și răsplata cuvenită, care însă nu era specificată. Invitându-l pe stolnic să-și continue corespondența, Golovin îi recomanda să se folosească de un cifru nou, pe care urma să-l primească de la David Corbea, rezidentul muntean în capitala Rusiei¹²³.

Semnificativ mi se pare și faptul că, ceva înainte de 10 iulie 1707, C. Brâncoveanu l-a lipsit de dregătoria de spătar pe M. Cantacuzino, ceea ce a provocat reacția promptă a lui Petru I care, la data respectivă, printr-o scrisoare a sa, i-a reproșat fapta domnului muntean și i-a cerut “de dragul nostru”, să-i redea dregătoria celui destituit¹²⁴. Am fi, astfel, în prezența unor acte represive ale lui C. Brâncoveanu împotriva Cantacuzinilor, precum și a faptului că aceștia beneficiau de protecția țarului de la Moscova. Că situația devenise riscantă pentru C. Brâncoveanu ar mărturisi și scrisoarea lui din februarie același an, prin care el făgăduia țarului să-i slujească “după slabele și micile sale puteri”, confirmând “același lucru și fiind prea supus și smerit slujitor”¹²⁵, pentru ca, la 2 iunie 1708, el să se închine lui Petru I “cu fața la pământ ” și cu toată supunerea sa “de rob”, sărutându-i poalele și rugându-l să știe “că noi (Constantin Brâncoveanu - n. eaa.), cu tot neamul nostru, suntem robi supuși și credincioși” ai țarului, “gata să îndeplinim cu râvnă”, poruncile, “după micile și slabele noastre puteri. Și acum – își încheia scrisoarea domnul de la București -, ne plecăm capetele și rămânem întotdeauna robi supuși ai măriei voastre (țarului -n. mea.)”¹²⁶. Ar urma, că domnia lui C. Brâncoveanu era puternic periclitată, de data aceasta din partea Moscovei, care însă nu putea s-o facă dacă în cercurile moscovite n-ar fi existat deja un potențial candidat la înlocuirea lui în domnie, care să-i asigure prioritate țarului în ceea ce privea Țara Românească, îndepărtând-o de Poartă.

Pericolul devenise și mai pronunțat după răsunătoarea victorie a armatelor lui Petru I asupra celor ale regelui Suediei Carol al XII-lea în lupta de la Poltava din 8 iulie 1709. Informat despre acest eveniment, C. Brâncoveanu n-a întârziat să-l felicite pe țar, mai oferindu-i și niște informații încurajatoare în sensul stimulării interesului lui Petru I în

¹²³ Ibid., p. 219.

¹²⁴ Ibid., p. 262.

¹²⁵ Ibid., p.249.

¹²⁶ Ibid., p. 293.

vederea angajării lui într-o campanie împotriva turcilor¹²⁷. Prin demersul său, conștient de iminența unui război dintre ruși și turci, C. Brâncoveanu urmărea să preîntâmpine o eventuală scoatere a sa din domnie, de data aceasta deja de către ruși, revenind la cele convenite în raporturile cu țarul moscovit până la căftănirea sa repetată de la Poartă, din vara lui 1703. Oferta domnului muntean era promițătoare pentru proiectul de expansiune a lui Petru I, astfel că, de atunci înainte, acesta miza foarte mult pe un eventual concurs material și militar, promis de C. Brâncoveanu. Era firesc ca și veleitățile domnești ale Canta-cuzinilor să fie reorientate de țar de la tronul de la București asupra celui de la Iași, mai ales în condițiile în care, în decembrie 1709, Poarta l-a numit domn în Moldova pe fanariotul Nicolae Mav-rocordat, care “voia să stăpânească Moldova ca Poarta cu mărie mare”¹²⁸. Pe această cale se atenua starea conflictuală dintre Cantacuzini și Brâncoveanu, fără ca Țara Românească să decadă din obiectivul politicii Rusiei.

Astfel, atunci când în noiembrie 1710, domn al Moldovei a fost numit D. Cantemir, care în decembrie același an s-a și înscăunat la Iași, țarul Rusiei își avea deja candidatura sa la tronul Moldovei, cel mai probabil în persoana lui T. Cantacuzino. Acesta, însă, ținând cont de solidarizarea lui cu cauza lui D. Cantemir încă din 1703, s-a pomenit într-o situație mai mult decât delicată, tot așa ca și noul domn al Moldovei, care în fața unei iminente intervenții rusești în Moldova a trebuit să-și garanteze domnia deja din partea țarului Petru I.

Revenind la solii boierilor moldoveni aflați la țarul Rusiei fără știrea lui D. Cantemir, atrag atenția asupra încercărilor vădite de a nu-i permite acestuia să se întărească în domnie, punând la cale prinderea și, iminent, înlocuirea lui cu altcineva, cu ajutorul desigur al armatelor rusești. Totodată, însă, ei căutau să evite prezența acestora în interiorul Moldovei, încercând să le direcționeze spre stăpânirile tătărăști și turcești din Bugeac și de la Delta Dunării. Aceste intenții, însă, derogau de la vastul proiect de expansiune a țarului, care viza direct și cele două Țări Române extracarpatiche și contravenea interesului urmărit de boierii moldoveni. Și negocierile cu D. Cante-mir aveau scopul de a zădărnici

¹²⁷ Ibid., p.309-312.

¹²⁸ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.253.

interesele acestora , ca condiție *sine qua non* a acceptării lui de către țarul Petru I, fapt ce și-a și găsit reflectare în “diploma” din 13 aprilie 1711, fără însă ca aceasta să excludă și o altă rezolvare a situației în cazul în care noul domn al Moldovei ar fi neglijat cele convenite în negocierile sale cu monarhul Rusiei.

Nu pare defel straniu faptul că, atunci când Petru I, în iunie 1711, a pornit către capitala Moldovei, s-a adresat cu cererea de a i se pregăti o gazdă nu lui D. Cantemir, ci mitropolitului Ghedeon. Nu mai puțin semnificativ este și faptul că atunci când, în “iunie 24 dzile, sâmbătă, au sosit și Petru împăratul Moscului, cu obuzul său, la Prut” el a fost întâmpinat nu de D. Cantemir, care, așa cum ar urma din informațiile vremii, nici nu știa de sosirea țarului, aflându-se în tabăra feldmareșalului Șeremet la Țuțora, ci de “Savin banul, și P. Rugină sulgerul, pribegii”, adică de acei care, la venirea în domnie a lui D. Cantemir, au plecat din țară și care și-au trimis și scrisorile lor adresate țarului Rusiei, fără știrea noului domn. Tot “acolo, la Prut”, au ieșit înaintea țarului Ghedeon, mitropolitul țării și Iordache (Ruset – n. a.) vornicul și alți boieri¹²⁹. Abia a doua zi, înștiințat de sosirea lui Petru I la Iași, încoace a venit și D. Cantemir, pentru a-l întâlni din întâmplare atunci când țarul se întorcea de la *feredeu* (baie – n. mea.)¹³⁰. Mai departe și mai interesant! Țarul a întreprins, de unul singur, o vizită la mănăstirea Trei Ierarhi, unde “atuncia s-au tâmplat și mitropolitul Ghedeon”, care-l “pofțiè pre împărat ca să șadză în scaonul cel domnescu”. Era ceva simbolic, dar nu fără subtext, în toate acestea, tot așa ca și în refuzul țarului de a accepta invitația, preferând să stea în picioare “pân ce au cântat psaltii axionul și ectenia”¹³¹. Mitropolitul mai spera, se pare, la o altă atitudine a lui Petru I față de D. Cantemir, așa cum și-o dorea el și adepții săi prin scrisorile adresate țarului, în timp ce acesta dădea de înțeles că lucrurile s-au schimbat și că rămâne în cadrul prevederilor “diplomei” sale de la Luțk. În consecință, nu fără exercitarea unor presiuni asupra lor “s-au tocmit și boierii cu Dumitrașco-vodă și mitropolitul, și i-au făcut toți scrisori la mână și au iscălit toți”¹³².

¹²⁹ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 383.

¹³⁰ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.276; Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.384.

¹³¹ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 384.

¹³² Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 281.

Pare simptomatică prezența la Iași, în timpul acestor evenimente, a marelui spătar muntean T. Cantacuzino, care-l părăsise deschis pe C. Brâncoveanu “și au fugit aice la Iași, la împăratul moschisescu, socotind că a hi el domnu în Țara Românească în locul Brâncovanului”, fiind în “voroavă”, adică în înțelegere și “cu unchii lui, cu C. Cantacuzino stolnicul și cu Mihai Spătarul (restituit, deci, în dregătorie, la cererea țarului din 10 iulie 1707 – n. mea.) și cu alți boieri de țară”¹³³. Pierzându-și, deci, speranța la tronul Moldovei, confirmat acum de țar lui D. Cantemir, T. Cantacuzino, și-a îndreptat intențiile spre domnia Țării Românești, pârându-l grav pe C. Brâncoveanu în fața țarului și învinuindu-l de necredință și falsitate în angajamentele pe care el și le asumase față de Petru I mai înainte¹³⁴. În consecință, Petru I i-a anunțat că “de nu s-a închina Brâncovanul, îl va face pre dânsul domn, iar de să va închina Brâncovanul, pre dânsul îl va face ghenaral, de nu va asculta, nici să va teme de Brâncovanul-vodă”¹³⁵.

Din diversitatea informațiilor oferite de sursele istorice ale vremii referitoare la primele luni de domnie a lui D. Cantemir și folosite în cele de mai sus, se impune concluzia că acesta, surprins de evenimente, riscând să-și piardă domnia în fața Porții, din cauza neîmplinirii sarcinilor ce i se incumbau cu ocazia acordării lui a domniei Moldovei, precum și în fața Moscovei, în cazul când n-ar fi acceptat condițiile puse în fața lui de autoritățile rusești în frunte cu țarul, și pomenindu-se în fața unei iminente intervenții a armatelor acestuia cu consecințe previzibile, s-a văzut nevoit să inițieze negocieri cu țarul pentru a-și asigura propriul interes de a se menține în domnie. În această situație, își pierde actualitatea sa și întrebarea, cine a fost inițiatorul negocierilor care s-au încununat cu semnarea de către Petru I a faimoasei sale “diplome” de la Luțk, din 13 aprilie 1711 și impunerea prevederilor ei domnului, boierilor și clerului Moldovei. Nu încapă îndoială că cel mai interesat în negocieri era D. Cantemir, ceea ce-l va determina să-i facă țarului cedări esențiale, acceptând de fapt ceea ce i s-a impus de partea rusă.

¹³³ Ibid., p. 279.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Ibid., p. 280.

III

Înceind partea precedentă a “reflecțiilor” mele, am lăsat să se înțeleagă că este necesară o abordare diferită a problemei privind inițiativa în angajarea negocierilor dintre Dimitrie Cantemir și Petru I, pe de o parte, și în direcționarea acestora spre instituirea supremației Moscovei asupra Moldovei în formula inclusă în faimoasa *Diplomă de la Luțk*, pe de altă parte. Altfel spus, nu este suficient să se determine cine dintre cei doi protagoniști a fost inițiatorul negocierilor. Important este să se stabilească scopurile urmărite de fiecare dintre ei, precum și evoluția negocierilor, pentru a se afla răspunsul la principala întrebare, formulată încă în 1958 de P. P. Panaitescu și anume despre “cauza trecerii lui (D. Cantemir – n. a.) de partea rușilor, pe când era socotit de toată lumea un credincios convins al Porții Otomane”¹³⁶. Căci, în virtutea misiunii puse în seama lui de către Poarta Otomană cu ocazia acordării domniei Moldovei, noul domn al ei era pur și simplu obligat să inițieze negocieri cu țarul moscovit. Dar ce spun sursele istorice, chiar dacă ele nu prea sunt reprezentative?

Cronicarii moldoveni Axinte Uricariul și Nicolae Costin, ultimul fiind în dregătoria de mare logofăt, atribuie inițiativa în angajarea negocierilor lui D. Cantemir, care, deși se părea “*că ar avea de grije pentru chiverniseala spre folosul țării*”, dar știindu-se “*pre sine foarte a fi învățat, n-au socotit ca să întrebe sfet (sfat – n. mea.) de boierii cei bătrâni, ce cu mintea sa cea crudă au socotit de au trimis pe Pricopie (Cunicovschi - n. mea.) căpitanul prin Țara Leșească la împăratul Moscului ca să vadză, cercându-se cu cărți (scrisori - n.me) încă de cu iarnă [...] dându parole că de va coborî împăratul Moscului cu oștile în gios asupra turcilor, va fi și el (Cantemir – n. mea.) tot una*” și făcându-i totodată țarului cunoștință despre posibilitatea că, dacă acesta îi va da și lui niște bani, “*va face și el vro 30 000 (la Axinte Uricariul 20.000 - n.me) de moldoveni călărime*”¹³⁷. Ceea ce se întrevede cu destulă claritate din această consemnare, este intenția lui D. Cantemir ca, în

¹³⁶ P.P.Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, p.104.

¹³⁷ Axinte Uricariul. *Cronica paralelă*, vol.II. București, 1994, p.233; Nicolae Costin. *Letopiseșul Țării Moldovei*, p.369.

eventualitatea declanșării campaniei țarului împotriva turcilor, care ar fi afectat în primul rând Moldova, domnul acesteia să nu fie considerat drept dușman ci ca un eventual aliat, fără a face nici cea mai mică aluzie la o posibilă subordonare a sa țarului moscovit. Emisarul domnului moldovean avea misiunea doar “să vadză”, adică să iscodească despre adevăratele intenții ale lui Petru I, ceea ce-i plasează misiunea în contextul sarcinii b[nuite de mine ca fiindu-i pus[de Poartă lui D. Cantemir. În același sens ar mărturisi și comportamentul duplicitar al acestuia, care, “*de o parte trimite veștile la Poartă, de altă parte trimite cu giurământuri la moscali despre sine, ca să fie mai tare (să se bucure de o mai mare încredere – n. mea.) și ce să lucrează la turci*”¹³⁸. Și dacă țarului Rusiei i se aducea la cunoștință că sultanul “*gătisă oaste împotriva Moscului cu veziriul său Mehmet Baltagiolu, ca 150 de mii*”, alții spunând că în oastea acestuia ar fi fost înrolați și mai mulți turci¹³⁹, nu încapă îndoială că această informație își avea menirea să-l impresioneze pe țar, dacă nu chiar să-l descurajeze, pentru a-l face să renunțe la campanie și să revină la tratatul de pace cu sultanul, încheiat în 1700 și reconfirmat în ianuarie 1710.

Reamintesc că, încă la 23 decembrie 1710, adică la doar câteva zile după sosirea la Iași și înscăunarea lui D. Cantemir, generalii ruși primeau ordinul lui Petru I să înceapă mișcarea trupelor rusești spre “hotarele moldovenești” și Kameneț-Podolsk¹⁴⁰. Este clar, așadar, motivul misiunii căpitanului Procopie. Numai că D. Cantemir a cam întârziat cu ea, pomenindu-se în incapacitatea de a-i face față poruncii Porții în vederea încetării stării de război dintre ruși și turci. Căci, dacă misiunea trimisului moldovean la țar a avut loc “de cu iarnă”, apoi în primăvara anului 1711 “*oștile Moscului au pornit toate în gios de pe unde au fost la iernat*”, unele trecând “*pe la Camenița în gios, altele au lovit pe la Nemirova, împreunându-să dreptu Soroca de cea parte la Țigănauca*”, de unde un polcovnic a fost orânduit “*de au mersu cu polcul lui de straje înainte tot pe Nistru în gios, până la Rașcov, unde acolo s-au apucat a face și pod mereu peste Nistru, pentru ca să treacă o*

¹³⁸ Axente Uricariul. *Op. cit.*, p. 233; Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.370.

¹³⁹ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.370.

¹⁴⁰ *Письма и бумаги императора*, т. X, p. 442-443; Ion Eremia. *Considerații*, p.105.

samă de oști de ciastă parte să miargă în gios...”(subl.mei)¹⁴¹. În consecință, D. Cantemir procedează cu totul altfel decât ar fi trebuit s-o facă, dacă, așa cum se afirmă uneori, el ar fi urmărit unirea cu Rusia pentru a-și scoate țara de sub supremația Porții. El “*pururea cerca împotriva moscalilor pe la Soroca, că acmu întrasă și în cetate Sorocii moscali și cerca și pre Rașcov, avându la moscali pe Pricopie căpitanul*”(subl. mea)¹⁴². Adică evenimentele se desfășurau așa cum găsea de cuviință comandamentul rus, în ciuda faptului că la ruși se afla trimisul domnului de la Iași, rămas acolo ca rezident al acestuia¹⁴³.

Interes prezintă și deosebirea pe care o făceau cei doi cronicari moldoveni între inițiativa lui D. Cantemir și acordul existent deja între Petru I și domnul Țării Românești, C. Brâncoveanu, care “*s-au fostu mai de multu cercându, că așe-ș avea rezidentu acolo, ca să fie și el (Constantin Brâncoveanu – n. mea.) tot una la acea tâmplare cu oaste muntenească*” (subl.mei)¹⁴⁴. Trimițându-l, deci, pe Procopie ca rezident al său pe lângă țar, D. Cantemir urmărea să se egaleze în ochii acestuia cu C. Brâncoveanu. În acest caz e lesne de desprins intenția domnului de la Iași de a se apropia de Petru I, pentru a dejuca intenția lui Brâncoveanu de a obține, cu ajutorul acestuia, și domnia Moldovei.

Motiv pentru asemenea opinii a oferit însuși D. Cantemir, care, într-o lucrare a sa de mai târziu (1720), scrisă la cererea autorităților rusești în timpul aflării sale în Rusia, intitulată *Scurtă povestire despre stârpirea familiilor lui Brâncoveanu și a Cantacuzinilor*¹⁴⁵, face referire la unele momente esențiale din negocierile cu Petru I. El amintește despre raporturile sale tensionate cu C. Brâncoveanu, din chiar momentul numirii sale ca domn al Moldovei, și despre proiectul de înlocuire de către dânsul a domnului român de la București, D. Cantemir urmând să lase domnia Moldovei fie fratelui său Antioh, fie altcuiva, pe care el ar fi găsit de cuviință. Proiectul fiind, însă, zădărnicit, C. Brâncoveanu și stolnicul acestuia Constantin Cantacuzino, și-au întetit demersurile către țar împotriva lui D. Cantemir, prezentându-l ca fiind

¹⁴¹ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 379.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Axinte Uricariul. *Op. cit.*, p. 240; Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 379-380.

¹⁴⁴ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.369.

¹⁴⁵ Dimitrie Cantemir. *Opere complete*. Volumul VI. T.II.București: Editura Acaemiei, 1996.

nedemn de încredere și creștin doar cu numele, în fapte și în toate altele fiind însă turc. Este clar, așadar, că prin misiunea pusă în seama căpitanului Procopie, D. Cantemir urmărea să câștige încrederea țarului, ceea ce a și reușit. Căci Petru I, având parcă încredere deplină în ambii domni români, i-ar fi ordonat domnului de la Iași “*să se împace cu principele Țării Românești (с князем Валахии) și în folosul comun al creștinătății, să-și unească puterile*”. În același mod i s-ar fi ordonat și lui C. Brâncoveanu, ca și el, “*părăsind vechea dușmănie, să știe că Cantemir este primit în credința (в верность) Măriei Sale, țarului*”(subl. mea)¹⁴⁶.

În același context se impune reaprecierea scrisorii țarului moscovit din 15 februarie 1711, care amintește despre un oarecare sol al “domnului muntean”, adică al lui C. Brâncoveanu¹⁴⁷. Editorii documentului, nu se știe din ce considerente, l-au considerat pe enigmaticul sol, al cărui nume nu este specificat, ca fiind din partea lui D. Cantemir, ceea ce a oferit motiv pentru a-l identifica cu căpitanul Procopie¹⁴⁸. Nu văd însă motive nici pentru a vedea în solul muntean un sol moldovean, nici pentru a-l identifica cu Procopie Cunicovschi. Unde mai pui, că acesta a fost devansat în misiunea sa de solia grupării de boieri moldoveni ghidați de mitropolitul Ghedeon, despre care am scris ceva mai înainte și care erau categoric împotriva ca Petru I să-i acorde încredere noului domn al Moldovei, numit de Poartă. În unison cu ei, făceau același lucru și unii boieri munteni, care, îndrumați sau nu de domnul lor, scriau “*rău de Dumitrașco-Vodă la moscali*”(subl. mea)¹⁴⁹. Urme-ază că D. Cantemir, riscând să-și piardă domnia la Poartă din cauza nereușitei misiunii ce i se impusese de a negocia cu rușii, s-a pomenit în fața pericolului de a nu fi recunoscut și acceptat ca domn nici din partea țarului moscovit, în fața căruia opoziția boierească moldoveană și munteană nu înceta să-l denunțe ca om al turcilor. Situația mai mult decât delicată a nefericitului domn al Moldovei oferea avantaje țarului, care obținea, astfel, posibilitatea de a negocia cu D. Cantemir de pe pozițiile care interesau Moscova, postându-se în rolul de arbitru al situației. Astfel, principiul de

¹⁴⁶ В.И.Цвиркун. *Эпистолярное наследие*, p. 319.

¹⁴⁷ *Письма и бумаги императора*, т. XI, выпуск 1, p.64.

¹⁴⁸ Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p. 48.

¹⁴⁹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 264.

colaborare antiotomană ca aliați a fost substituit de intenția nedisimulată a autorităților supreme ale Rusiei de a aduce cele două Țări Române sub supremația Moscovei într-un format echivalent cu supremația Porții Otomane.

În ciuda adevărului incontestabil că inițiativa în angajarea negocierilor cu Petru I a venit din partea lui D. Cantemir, unele informații la subiect lasă să se întrevadă și o oarecare inițiativă din partea țarului. Este vorba despre un studiu, al cărui autor nu este cunoscut, bănuindu-se că s-ar datora lui Antioh, fiul lui D. Cantemir. Intitulat *Viața principelui Demetriu Cantemir fostu domnu alu Moldovei* și cunoscut ca anexă la *Istoria Imperiului Otoman* a cărturarului domn moldovean, studiul invocă motivul care l-a determinat pe acesta să se desprindă hotărât de turci și să inaugureze lupta pentru a-și elibera țara de sub jugul lor. Din scrierea în cauză urmează că, în chiar timpul când solul moldovean se afla la țar, “din fericire” și Petru I își trimise un sol al său, pe medicul grec Polikala, la D. Cantemir, aducându-i acestuia propunerea de “*confederațiune cu Rusia sub condițiuni foarte favorabile*”(subl. mea). Autorul scrierii face o legătură directă între aceste “condițiuni foarte favorabile” și clauzele tratatului semnat de țar la Luțk, prin care Moldova “se punea” sub protecția perpetuă a Rusiei¹⁵⁰. Altminteri vorbind, răspunzând la inițiativa de negocieri venită din partea lui D. Cantemir, țarul a lansat o contrainițiativă despre trecerea Moldovei sub supremația Rusiei. În situația în care s-a pomenit, domnului moldovean nu-i rămânea decât să accepte cele impuse lui de țar.

În context, ar apărea și chestiunea dacă căpitanul Procopie a fost trimis în Rusia și cu scopul de a rămâne acolo ca reprezentant permanent (rezident) al domnului Moldovei, s-au acestuia i s-a imprimat această calitate doar în aparență, în realitate el fiind reținut acolo până la întoarcerea din Moldova a lui Polikala cu răspunsul lui D. Cantemir la “condițiile foarte favorabile” prezentate din numele lui Petru? Cazuri similare s-au mai întâmplat și în trecut, cel mai impresionant fiind cel al soliei mitropolitului Ghedeon și a logofătului Neanul din 1656, care aduceau propuneri de instituire asupra Moldovei a protecției Rusiei. Țarul de atunci de la Moscova, Alekseï Mihailovici, însă, își trimitea la

¹⁵⁰ Ion Eremia. *Considerații*, p.107.

Iași soli care să-i ceară domnului Gheorghe Ștefan să depună jurământ de credință, echivalând *protecția* Rusiei cu *supușenia* Moldovei față de aceasta. În consecință, fără a ține cont de cererile repetate ale domnului Moldovei către autoritățile moscovite de a le permite solilor să se întoarcă acasă, aceștia au primit eliberare tocmai la începutul anului 1657¹⁵¹. Numai că, dacă atunci țarul moscovit nu dispunea de instrumentele necesare pentru a-l forța pe Gheorghe Ștefan să se conformeze celor cerute, apoi alta era, după cum s-a văzut, situația lui D. Cantemir.

Că din partea țarului și nu de la domnul moldovean a venit îndemnul de supunere a acestuia, scria chiar D. Cantemir, într-un demers ordinar al său către Petru I din septembrie 1721, adică în al unsprezecelea an de aflare a sa în “captivitatea” neafișată a țarului. El îi amintea acestuia că a ajuns în slujba lui “nu ca un fugar sau răpus de vreun rău” (злосчастием низвержен), ci fiind chemat prin “manifestele” țarului pentru “folosul întregii creștinătăți”, venind la el “cu inima doritoare de bine și de bună voie”¹⁵². Ultimele cuvinte lasă totuși impresia unei atitudini măgulitoare a autorului demersului față de adresant. Căci, cu altă ocazie, D. Cantemir scria fără menajamente că “*cinstea, demnitatea și milostivirile monarhului se capătă prin munci (трудами) și prin frică*”(subl.meu)¹⁵³. Și de unde ar fi știut el aceste “afinități”, dacă nu le-ar fi simțit pe pielea proprie?

Pentru a înțelege că *frica* era ridicată la nivelul de instrument de presiune în politica externă a lui Petru I, este destul să se apeleze la *manifestul* lui, din 8 mai 1711, adresat “*Țării Românești și Țării Moldovei, domnilor, hatmanilor și boierilor, și nobilimii altor țări și tuturor locuitorilor, precum și altor popoare creștine, ca greci, sârbi, bulgari, sloveni, albanezi și alora, cnejilor lor, voievozilor și căpeteniilor, polcovnicilor, nobilimii și oamenilor de orice ranguri*”. Asumându-și rolul de eliberator și dreptul de a formula cu titlul de datorie ca “*fiecare bun creștin*” să disprețuiască “*frica și greutățile, oricare ar fi fost ele*” și “*să verse ultima picătură a sângelui său pentru*

¹⁵¹ Исторические связи, т. III, док. nr. 88, 89, 93, 95, 97.

¹⁵² В.И.Цвиркун. Эпистолярное наследие, р. 223.

¹⁵³ Ibid., р. 114.

sfânta biserică și credința creștină pravoslavnică”, țarul îi chema pe toți ca, “*la intrarea oștilor noastre*” în hotarele turcești cu toții să se unească și “*să vină la oștile noastre și să lupte în comun împotriva dușmanului crucii lui Dumnezeu și pentru patrie, pentru cinste și pentru recâștigarea vechilor lor libertăți și drepturi și pentru a-i scoate pe urmașii voștri de sub jugul păgân...*”. Anticipând parcă întrebarea cine și cum va beneficia de pe urmele acestui război, țarul declara sus și tare că el nu urmărește “*nici afirmarea puterii și extinderea posesiunilor noastre și nu dorim vreo îmbogățire*”, astfel că el nu va avea “*de la acele țări și popoare nici un fel de câștig*” și nu va cere de la ele “*nici un fel de putere autoritară*”, lăsând “*fiecare din aceste țări în principiile lor obișnuite și de mai înainte, precum și de căpeteniile lor*”(subl. mea).

Până aici, cum s-ar spune, totul bine și frumos, chiar cu o pronunțată tentă lirică. În continuare, însă, Petru I își aroga dreptul de a judeca și de a pronunța verdicte asupra tuturor acelor care nu-i vor da curs îndemnurilor sale. Astfel, dacă cineva, “*fie din frică, fie din dorința deșartă de slavă și bogăție, fie din ușurință și lipsă de judecată, sau, ceea ce nu credem, din atragerea față de necredincioși, sau nu va voi să se alieze la oștile noastre, sau într-un fel oarecare în acest război nu ne va ajuta împotriva dușmanului, sau va ridica, ca un trădător arma împotriva oștilor noastre iubitoare de Hristos, sau dacă va ajuta pe inamic, pe față sau pe ascuns, atunci ei înșiși vor fi vinovați de nenorocirea lor și devastarea lor, de pieirea lor ultimă și definitivă și de spada noastră*” (subl. mea.)¹⁵⁴. Sumbrele promisiuni ale țarului făcute celor ce nu vor fi cu el, nu mai necesită comentarii și lasă destul teren pentru a nu acorda vreo încredere nici promisiunilor “pozitive” din prima parte a manifestului. Căci Petru I își atribuia dreptul de a stabili cine și ce merită.

Nicolae Costin greșea, desigur, atunci când scria că încă mai înainte de misiunea lui Procopie, care rămăsese “la moscali”, D. Cantemir l-a trimis “pe Ștefan Luca logofătul, cumnatul lui Ion Neculce, hatmanul său, singur la împăratul Petru Alexievici, pe la Cernăuți în Țara Leșească, tocmai la Iavorov, de au întărit lucrurile mai tari cu giură-

¹⁵⁴ Исторические связи, III, p.234-236.

mânturi”¹⁵⁵. Căci la Iagorov, la vreo 8 mile de Liov (Lwów), țarul s-a aflat între 15 aprilie și 21 mai 1711¹⁵⁶, de unde, în ziua a 7-a a aceleiași luni, a adresat o scrisoare comandanților săi V. V. Dolgoruki și B. P. Șeremetiev, informându-i despre dorința exprimată ceva mai înainte de D. Cantemir de a trece în supușenia Rusiei și acceptarea de către Petru I a acestei dorințe, trimițând, la rândul-i, la domnul Moldovei cartea sa pe care acesta ar fi primit-o cu bucurie și, în prezența emisarului rus, al cărui nume nu este specificat (vorba era probabil de Sava Raguzinski), el ar fi sărutat Sfânta Cruce¹⁵⁷. Este clar că țarul avea în vedere *diploma* sa de la Luțk din 13 aprilie 1711, care nicicum nu poate fi anterioară misiunii lui Procopie.

Din succesiunea evenimentelor s-ar desprinde astfel ipoteza destul de plauzibilă că, reacționând la solia lui Polikala, care i-a adus cererea de “confederațiune” cu țarul, D. Cantemir a trimis la Petru I, care se afla la Luțk, un alt sol al său, de data aceasta pe logofătul Ștefan Luca, ca să negocieze o eventuală trecere a domnului moldovean sub protecția moscovită. Că domnul de la Iași opta anume pentru protecția țarului și nu pentru o supunere a sa acestuia decurge din chiar preambulul *diplomei de la Luțk*. Conform lui, D. Cantemir, atunci când “*a văzut apropierea oștilor noastre (ale țarului – n. mea.)... ne-a dat de știre prin scrisorile sale despre gândul său, dorind așadar să fie sub protecția Măriei Noastre, țarul, cu toată țara și poporul Moldovei*”. Ca urmare, domnul moldovean era luat “*sub apărarea noastră prea milostivă*”. Mă îndoiesc, însă, de afirmația semnatărilor documentului că prin mijlocirea acestuia se învoia “*cu articolele trimise de dânsul (D. Cantemir-n.me)*”¹⁵⁸. Căci deja articolul II al *diplomei* îl obliga pe domnul moldovean ca, atunci când “*grosul oștii noastre (a țarului - n. mea.) va intra în Țara Moldovei, să se declare pe față ca domn supus al nostru (subl. mea.)*”¹⁵⁹. Adică, D. Cantemir cerea protecție și apărare, iar țarul îl obliga să i se supună. Continua, astfel, tradiția înrădăcinată deja în diplomația rusă, când *protecția* era echivalată cu *supușenia*, faptul fiind observat încă în

¹⁵⁵ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 379.

¹⁵⁶ Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p.51.

¹⁵⁷ *Письма и бумаги императора*, Xxi, 1, p.221; Ion Eremia. *Op. cit.*, p.50.

¹⁵⁸ *Исторические связи*, III, p. 327-328

¹⁵⁹ *Ibid.*, p. 328.

1656 în cazul demersului lui Gheorghe Ștefan și a răspunsului din partea țarului Alecei Mihalovici, tatăl lui Petru I. Confundând și prezentând aceste două noțiuni ca fiind sinonime, țarul moscovit, prin faimoasa sa *diplomă de la Luțk*, consemnată de cancelarul G. I. Golovkin, urmărea de fapt instituirea stăpânirii sale asupra Moldovei.

Că *diploma de la Luțk*, pe care D. Cantemir ar fi primit-o “cu bucurie”, nu era o confirmare a celor solicitate de el și nu poate fi considerată drept un document care ar fi încununat negocierile dintre părți, o demonstrează destul de clar scrisoarea lui Petru I către cei doi comandanți ai săi, din 7 mai 1711, la care m-am referit deja. Căci doar după primirea ei, domnul moldovean îi promisese țarului că-i va “trimite zilele acestea”, adică după 7 mai, “*asemenea articole și jurământul conform cărora el vrea să fie în supușenia noastră (a țarului – n. mea.) și să se alăture la oștile noastre (ale țarului – n. mea.)*”¹⁶⁰. Diploma lui Petru I se prezintă, așadar, ca un document elaborat în cancelaria acestuia ca răspuns la demersul lui D. Cantemir, și specifică condițiile țarului sub care domnul moldovean ar fi obținut garanția menținerii sale în domnia țării. Judecând după toate, D. Cantemir nu a acceptat prevederile *diplomei* în totalitatea lor, trimițându-l pe Ștefan Luca la noi negocieri cu țarul.

Noua rundă de negocieri întreținute de Ștefan Luca a avut loc la Iaroslav, unde Petru I s-a aflat între 22 și 30 mai. Admit aceasta în baza consemnărilor datorate deja lui Ioan Neculce care, fie că nu era la curent cu negocierile anterioare, începute de căpitanul Procopie și continuate de Ștefan Luca în misiunile de la Luțk și Iavorovo, fie din alte motive, scrie că acesta din urmă ar fi fost trimis cu misiunea de a iscodi lucrurile abia atunci când Petru I se afla la Iaroslav, unde el “*asè au așădzat cu împăratul de-u făcut legătură*”(subl.meu)¹⁶¹. În continuare, cronicarul înșiruie mai multe “ponturi” ale acestei legături, unele identice cu prevederile *diplomei* de la Luțk, altele însă cu totul diferite. Urmează că Ioan Neculce nu avea în vedere documentul semnat de țar și de cancelarul său la Luțk, ci de un cu totul alt document care, într-adevăr, s-ar asemana cu un veritabil tratat convenit de ambele părți. Căci Neculce

¹⁶⁰ *Письма и бумаги императора*, p. 221; Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p. 50.

¹⁶¹ Ion Neculce. Op. cit., p. 264.

scrie fără ezitări că “pre aceste ponturi au giurat tare împărăția Moscului și au și iscălit mai gios”, trimițându-le apoi lui Cantemir din nou și invitându-l “să se găteze și să-i iasă întru întâmpinarea oștii moschicești la Nistru. Iară de n-a ieși la Nistru și a aștepta până s-a bate cu turcii și i-a birui, atunce ori să închine, ori nu să mai închine că atunce mulți domni s-or afla”¹⁶².

Ar urma că “ponturile” reprodu-se de-a valma de către Ioan Neculce, aflat la vremea respectivă în înalta dregătorie de hatman și bucurându-se de mare încredere din partea domnului său, reprezintă varianta redactată de D. Cantemir a eventualului tratat cu Petru I. Mai multe “ponturi” însă derogau de la capitolele *diplomei* de la Luțk și nu erau acceptabile pentru semnatarii acesteia. Și dacă varianta domnului de la Iași a fost acceptată totuși și semnată de Petru I, faptul mărturisește fie despre marele interes al acestuia de a-l avea de partea sa pe D. Cantemir cu țara lui, fie despre un șiretlic diplomatic al țarului în speranța că, acceptând condițiile propuse din partea moldavă, pe parcurs va reuși totuși să-și impună voința. Iar ultima consemnare făcută de Ioan Neculce și reprodușă mai sus, lasă să se bănuiască că D. Cantemir nu era prea dispus să accepte vreo alianță cu țarul chiar în baza propriilor condiții, în timp ce Petru I, cunoscând această stare de spirit a domnului moldovean, recurge la presiuni verbale dându-i de înțeles că dacă el ar continua să tergiverseze aplicarea înțelegerilor în practică, riscă să-și piardă tronul în favoarea unui alt agreat al țarului, care s-ar dovedi mai receptiv.

Concomitent, D. Cantemir nu înceta să-l descurajeze pe Petru I pentru a-l determina să renunțe la campania sa care părea iminentă. În acest sens ar vorbi informația trimisă de el țarului prin același sol al său, Ștefan Luca, cum “că oastea turcească este multă 400.000, și puști 400, tot tunuri mari și tătărime multă, și pâine în țară nu-i”. Formal, această informație își avea și menirea să justifice refuzul domnului moldovean de a-i satisface principala cerere a țarului, căci “el nu poate să s-închine așe îndată, că-s tătarii aproape și i-or robi țara”¹⁶³.

Urmează, așadar, că ceea ce-l deranja și nu era acceptat de D. Cantemir, era cererea lui Petru I de a i se supune împreună cu oastea și

¹⁶² Ibid., p.265.

¹⁶³ Ibid., p. 265-266.

cu țara sa. Această părere, însă, ar contraveni celor scrise de D. Cantemir în memoriul său, adresat țarului la 28 iulie 1711, deja după defectiunea armatelor rusești de la Stănilești, care i-a pecetluit și scurta și zbuciumata sa domnie, nefericitul domn moldovean ajungând acum total dependent de Petru I și nevoit să plece însoțindu-l pe acesta în Rusia. Chiar și în această situație, memoriul lui D. Cantemir conține formule contradictorii. Pe de o parte, referindu-se la “capitulații” fără a specifica dacă era vorba despre *diploma* de la Luțk sau de propriile “ponturi” trimise țarului prin Ștefan Luca între 22 și 30 mai 1711, D. Cantemir insista că Moldova urma să se afle sub apărarea (под обороною) țarului. Pe de altă parte, ceva mai jos, se admitea eventualitatea trecerii Moldovei în stăpânirea (под державою) acestuia. În această eventualitate, însă, D. Cantemir își revendica titlul de *principe prealuminat* (светлейшего князя) și calitatea de *aliat*. Țarul i-ar fi acceptat revendicările domnului moldovean, rămas deja de fapt fără domnie, dar trecea sub tăcere calitatea lui de *aliat*¹⁶⁴. Documentul în ansamblul său este ațintit spre viitorul incert al lui D. Cantemir. Totuși, în anumite momente, el reflectă și unele subtilități din vremurile anterioare defectiunii de la Stănilești, în special interesul ferm al lui Petru I de a-i impune Moldovei statutul de *stăpânire* rusească, iar domnului ei statutul de supus al său, în timp ce D. Cantemir și anturajul său revendica doar *protecția, apărarea* și statutul de *aliat*. Semnificativă în acest sens este scrisoarea lui Petru I din 16 iunie 1711 prin care el răspundea la o scrisoare a lui D. Cantemir din 8 iunie. Țarul nu se sinchisea să numească Moldova “provincie supusă” în doar virtutea faptului că în teritoriul ei se aflau corpurile de armată ale generalului de brigadă Kropotov și ale feldmareșalului Șeremetiev. Domnul Moldovei era încurajat totodată în aspirațiile sale datorită faptului că trecuse “*sub protecția noastră*”(subl. mea)¹⁶⁵.

Este lesne de înțeles, astfel, că urmărind alte interese decât cele de eliberare de sub supremația otomană ale domnului Moldovei, Petru I, fără a intenționa să dea curs condițiilor formulate de D. Cantemir și fiind încrezut într-o eventuală victorie asupra turcilor, a continuat pregătirea campaniei, neglijând avertizările despre enormul potențial al turcilor.

¹⁶⁴ В.И.Цвиркун. *Эпистолярное наследие*, p.117-118.

¹⁶⁵ *Исторические связи*, p. 337.

Mizând și pe potențialul militar și apro-vizionarea cu produse promise de C. Brâncoveanu, care, însă, așa și nu s-a decis să rupă legăturile sale cu Poarta, Petru I l-a compromis definitiv în fața acesteia pe D. Cantemir, trimițându-i prin Ștefan Luca “un leftu” (medalion) cu portretul său, împodobit cu diamante, precum și alte daruri prețioase¹⁶⁶. El simboliza actul de investire a beneficiarului deja din numele țarului moscovit, substituind-o pe aceea din partea Porții Otomane. Domnul Moldovei a fost, astfel, lipsit definitiv de orice posibilitate de manevră în raporturile cu autoritățile de la Istanbul, rămânând în totalitate la cheremul autorităților moscovite. În situația în care s-a pomenit, D. Cantemir l-a trimis pe căpitanul Procopie și pe Dumitru, aga de dorobanți, la feldmareșalul Șeremetiev cu rugămintea ca să-i trimită în grabă vreo 4.000 de moscali “*aice în Iași, să-i fie aret, să nu-l apuce turcii să-l mazilea-scă*”(subl.meu)¹⁶⁷. Cazul este relatat și de Nicolae Costin, care în calitatea sa de mare logofăt cunoștea lucrurile poate mai bine chiar decât hatmanul Neculce¹⁶⁸. Cererea domnului Moldovei a fost făcută la 20 mai 1711, fiind satisfăcută în modul cel mai operativ la 28 mai, când spre Iași a fost trimis brigadirul V. Kropotov, căruia i se mai implica să-l convingă pe D. Cantemir să se alătore oștilor rusești

Astfel, nefericitul domn al Moldovei a făcut anume aceea ce-și dorea țarul Moscovei: să pătrundă în Moldova nu ca putere invadatoare, ci fiind chemat de domul ei. Ca domn încă nemazilit de Poartă dar “investit” în domnie deja și de țarul moscovit, D. Cantemir le-a deschis armatelor rusești poarta țării, pentru ca ea să fie considerată de Petru I ca “provincie supusă”, adică ocupată. Kro-potov a sosit în preajma Iașului cu vreo 3.000 de moscali însoțiți de cei vreo 500 de călăreți moldoveni din formațiunea polcovnicului Chigheci, care deja de ceva vreme se afla în slujba țarului¹⁶⁹.

Nu se știe în ce măsură corespunde realității consemnarea solitară a lui Ioan Neculce, cum că atunci când trupele lui Kropotov erau dislocate deja pe malul Bahluului în vecinătatea Iașilor, lui D. Cantemir i-a sosit firmanul Porții cu porunca “*să încalece să meargă să prinză pre*

¹⁶⁶ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 266; Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.382.

¹⁶⁷ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.269.

¹⁶⁸ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 381.

¹⁶⁹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.269; Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.381.

Brânco-veanul-vodă” (subl. mea), adică să-și realizeze interesul lui inițial de a-și dobândi domnia Țării Românești, în ajutorul lui fiind chemați și tătării din Bugeac¹⁷⁰. Nu se exclude posibilitatea unei tentative a Porții de a-l desprinde pe Cantemir de legătura cu rușii, fără însă a fi exclusă și o încercare a Porții de a-l ademeni cu perspectiva domniei de la București, pentru a-l atrage într-o cursă și a-l prinde, fără a interveni direct în Moldova cu riscul de a provoca înfruntarea directă cu Rusia, în ciuda faptului că părțile se aflau deja în stare de război declarat. Și dacă Neculce nu era la curent cu vreo oarecare acțiune ulterioară în acest sens, înseamnă că și demersul Porții nu și-a avut efectul scontat, domnul Moldovei fiind în plină dependență de prezența trupelor rusești în vecinătatea imediată a capitalei țării.

Între timp, la 5 iunie 1711, a sosit cu trupele sale și feldmareșalul Șeremetiev, însoțit de Dolgoruki și alți generali ruși subalterni, precum și de Sava Raguzinski, cu o oaste de 15.000¹⁷¹, sau de 30.000 de oșteni, cum consemnează N.Costin¹⁷². Către vremea sosirii lor, D. Cantemir nu dispunea de oaste nici măcar pentru a-și asigura propria securitate personală, dispunând de doar “vro cincii, șese steaguri de lefecii și simeni din curte”, ceilalți slujitori părăsindu-l și nemaivenind “nice la o slujbă”. Chiar și boierii “mai toți fugisă de pe lângă dânsul, de-l lăsasă turcilor”, iar alții “socotiè că or veni moscalii și or lua țara, și n-a mai fi Dumitrașco-vodă domn stăpân” (subl.meu)¹⁷³. Este clar că cele 10.000 de oșteni moldoveni, avându-se în vedere cel mai sigur cei 10.000 de călăreți ai lui Turculeț, declarați ca fiind pregătiți în așteptarea rușilor de către mitropolitul Ghedeon și pe care miza mult și țarul Petru I, aventurându-se în campania sa împotriva turcilor, nu erau susținătorii lui D. Cantemir care, astfel, urma abia acum să-și angajeze o oaste de lefecii plătită pe banii aduși de la țar de către brigadirul Kropotov.

Răspunzând la cererea lui B. P. Șeremetiev, adusă lui odată cu sosirea lui V. Kropotov, la 2 iunie 1711, D. Cantemir îl informa pe feldmareșal și pe Sava Raguzinski, sosit împreună cu acesta, că a declarat mobilizarea generală către 15 iunie, obligându-și toți supușii să vină

¹⁷⁰ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.269.

¹⁷¹ *Ibid.*, p.271.

¹⁷² Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.383.

¹⁷³ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 268.

sub arme și avertizându-i, în caz de nesupunere, cu pedepse crunte asemănătoare leit cu cele anunțate de țar în manifestul său din 22 februarie 1711¹⁷⁴. Era vorba, desigur, de manifestul domnului de la Iași, adresat mitropolitului, episcopilor, boierimii, căpitanilor, oastei și tuturor locuitorilor Țării Moldovei. Data semnării lui însă nu este specificată. Pornind de la unele date expres indicate în text în legătură cu deplasările în interiorul Moldovei a armatelor rusești – 4 și 15 iunie -, Nicolae Iorga admitea că manifestul ar fi fost semnat între 17 și 23 iunie 1711¹⁷⁵. Despre unele momente asemănătoare cu cele invocate în documentul în cauză, erau la curent și cronicarii Axintie Uricariul și Nicolae Costin. Ei însă se referă la o vreme care s-ar încadra între 2 și 5 iunie 1711. În consecință, unii cercetători au acceptat această datare a documentului¹⁷⁶, sau chiar o dată anterioară zilei de 2 iunie 1711¹⁷⁷. Se pare, însă, că e vorba despre două acțiuni distincte în timp, dar identice după conținut, una având loc la 1-2 iunie, imediat după sosirea brigăzii lui V. Kropotov, și alta după data de 15 iunie 1711.

Cei doi cronicari moldoveni sunt expliciti în a indica că, după primirea distincțiilor și onorurilor de la țar, în contextul stabilirii taberei primului general rus în apropierea Iașilor și așteptării sosirii feldmareșalului Șeremetiev, domnul Moldovei a început să-și trimită cărțile, adică porunci în scris, în toate ținuturile, înștiințându-și supușii că acum el este “*domn vecinic Țării Moldovei*”. În virtutea acestei calități, D. Cantemir le ordona tuturor să se înscrie la oaste, avertizându-i cu pedepse aspre pe cei ce nu vor răspunde la chemare¹⁷⁸. Termenul limită de prezentare la oaste fusese stabilit la 15 iunie.

Era vorba despre îndeplinirea de către D. Cantemir a uneia dintre principalele obligațiuni pe care și le asumase față de țar: recrutarea și punerea sub arme a vreo 10.000 de oameni, angajați ca lefegii pe banii trimiși lui prin V. Kropotov, apoi și prin B. P. Șeremetiev, care-și

¹⁷⁴ *Письма и бумаги императора*, XXI,1, p.538-539; Ion Eremia. *Politica filorusă*, p.54.

¹⁷⁵ Nicolae Iorga. *Carol al XII-lea, Petru I și țările noastre (1704-1711)*. În, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*. Seria II. T.XXXVIII, 1911, p. 100-102.

¹⁷⁶ Andrei Pippidi. *Politică și istorie în proclamația lui Dimitrie Cantemir din 1711*. În: „*Studii. Revista de Istorie*”, 1973, nr.5, p. 923-940.

¹⁷⁷ Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p.54.

¹⁷⁸ Axintie Uricariul. *Op. cit.* II, p. 242; Nicolae Costi. *Op. cit.*, p.383.

stabilise tabăra la Țuțora, la mică distanță de capitală. Despre toate acestea consemnează Ioan Neculce care, în continuare scrie și despre faptul că, împreună cu banii, domnului i-au mai fost date “și câteva cărți împărătești, scrisă la toată boierimea și slujitorimea, toți să încalece, să vie la oaste cu plată, iar care n-a veni va rămâne podan (subl. mea.) și lipsit de moșiile sale”¹⁷⁹. Nici banii și nici avertizările, însă, n-au dat rezultatele scontate, cea mai mare reușită reducându-se, se pare, doar la ridicarea în gradele ofițerești din rândul boiernașilor și boierilor care s-au ales cu grade de polcovnici și rotmiștri¹⁸⁰ – în total 17 de primul grad și 170 de cel de-al doilea grad, ceea ce ar însemna că se proiecta recrutarea a circa 17.000 de ostași împărțiți în 17 polcuri și 170 de companii (*rote*). Nu e cazul să insist asupra celor care s-au înscris ca lefegii, dar primind banii, uitau de disciplină, dedându-se debandadei.

Între timp, însuși Petru I, cu noi trupe ce-l însoțeau, a ajuns la Nistru (13 iunie), în preajma Sorocii, pregătindu-se să treacă râul și să se îndrepte și el spre Iași. În scrisoarea lui, adresată în aceeași zi lui B. P. Șeremetiev și V. V. Dolgoruki, țarul nu-și putea stăpâni iritarea de faptul că oastea sa nu are de unde-și procura provizii, acestea fiind lipsă și în Moldova¹⁸¹. Cu toate acestea, pe 20 iunie, Petru I a trecut Nistru cu armata sa, iar peste 4 zile a ajuns la Prut. Asta nu putea să nu-l pună serios pe gânduri pe D. Cantemir.

Într-una din “reflecțiile” precedente am menționat deja că data concretă privind sosirea la Iași a țarului rămânea necunoscută domnului, astfel că, atunci când Petru I, trecând Prutul a intrat în capitala țării, D. Cantemir, din întâmplare sau dintr-un șiretlic pus la cale de Șeremetiev și convenit anterior cu țarul, se afla în tabăra feldmareșalului de la Țuțora. Se pare că Petru I și-a dorit să se familiarizeze el însuși cu atmosfera din Iași, înainte să se întâlnească cu domnul de aici. Nu e întâmplător nici faptul că despre sosirea lui Petru I știa mitropolitul Ghedeon, care, după cum s-a scris ceva mai sus, țesea intrigi cu o seamă de boieri moldoveni, dacă nu și muntenii, împotriva lui D. Cantemir, iar acum i-a ieșit țarului în întâmpinare, blagoslovindu-l “cu cruce și cu aghiazmă stropindu-l”,

¹⁷⁹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 273.

¹⁸⁰ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 382.

¹⁸¹ *Письма и бумаги императора*, XI,1, p.287-288; Ion eremia. *Politica rusofilă*, p.52.

boierii prezenți mai sărutându-i și mâna¹⁸² și închinându-i-se “ca unui împărat creștin, dând laudă lui Dumnezeu, că doar îi va cerceta cu mila sa și-i va scoate de suptu giugul robiei turcilor”(subl. mea)¹⁸³. Interesantă este și informația pe care o deținea Sava Raguzinski cum că Petru I, ocolindu-l pe D. Cantemir, ar fi scris mitropolitului ca să-i “pregătească o reședință în Iași”. Și, deși țarul a negat acest lucru, Raguzinski l-a îndrumat totuși să nu trateze cu nimeni treburile sale “decât doar prin domnul Moldovei însuși”, asigurându-l că acesta “râvnește să slujească” lui “cu trupul și sufletul cu toată sârguința”(subl.meu)¹⁸⁴.

În situația creată, când D. Cantemir n-a reușit mare lucru în recutarea numărului scontat de oșteni nici chiar pe banii dați lui din vistieria țarului, era natural ca el să încerce să dreagă busuiocul, adresându-le supușilor săi un *manifest* prin care să le ceară să se prezinte la oaste deja către 15 iulie, ceea ce dovedește că avem în față un alt document, deosebit și ca factură, dar și după dată și conținut de “cărțile” trimise de domn prin ținuturile țării în primele zile ale lunii, comun între ele fiind doar scopul convocării oștii țării, care, așadar, nu s-a realizat nici către vremea sosirii la Iași a lui Petru I.

Dacă chemările la oaste, făcute la începutul lui iunie 1711, erau trimise din numele lui D. Cantemir în virtutea noului său titlu de *domn veșnic* al Moldovei, apoi în *manifestul* cu pricina, toate poruncile erau date deja din numele *împăratului* rus, tot din numele acestuia fiind anunțate și gravele pedepse pentru cei ce n-ar fi dat curs chemărilor sub arme către data stabilită. Lui Petru I i se atribuia o inspirație divină în misiunea “spre dezrobirea neamurilor creștine din șerbia păgânilor”, astfel că autorul *manifestului* motiva necesitatea “ca noi să ne unim în grabă ca tovarăși de arme, din toată inima și sufletul, cu toată averea noastră...”(subl. mea.). Ceva mai jos, D. Cantemir scrie fără ocolișuri că “Măria sa țarul ne-a dat de știre, nouă și altora, pentru ca oricine poartă numele de creștin să se suie călare și să se unească cu el, cu oștirea Măriei sale; iar care nu va voi, averile i se vor confisca. Și cine va asculta de această carte, acela va căpăta mila Măriei Sale, țarului

¹⁸² Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 383.

¹⁸³ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 275.

¹⁸⁴ *Călători străini*, VIII, p. 572-573; Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p. 53.

asupra averii lui întregi... și dacă, de acum înainte, cineva ar voi să fie de partea otomanilor, de față ori în taină, acela va fi afurisit, blestemat, izgonit ca Iuda din obștea sfinților și anatemarisit pe veci; și averile lui ca ale unui dușman al Măriei Sale țarului se vor confisca, și le va pierde, și pedeapsă-i va fi tăierea capului”(subl. mea). Similitudinea acestor avertizări cu cele din, *manifestul țarului* din 22 februarie adresat tuturor popoarelor se observă fără nicio dificultate. Doar în continuare, domnul moldovean își etala și propria autoritate, dându-le sfat celor către care se adresa și pe care-i numea “*frați iubiți*”, îndrumându-i “*să nu fie nimeni care să se îndoiască. Căci cine se va arăta protivnic acestei cărți, va chema asupra capului său mulțime de nenorociri ștrașnice*”. Astfel, toți ei erau chemați să se unească “*cu ajutorul lui Dumnezeu... cu oastea Măriei Sale țarului*” și să urmeze “*cât mai în grabă pașii noștri*”. Iar cel ce “*nu se va prezenta în tabără*” până la 15 iunie, “*va fi pedepsit cu asemenea pedepse*” (subl.me)¹⁸⁵.

Manifestul lui D. Cantemir completează șirul de informații din alte surse istorice, care denotă slaba lui autoritate în țară și dependența lui de circumstanțele intervenite în urma implicărilor din exterior, în cazul concret dinspre Rusia Moscovită. Însuși faptul că documentul a fost contrasemnat și de către patru mari boieri din anturajul domnului, mărturisește despre același lucru, deși se încerca să se creeze impresia că nefericitul domn beneficia și de susținere din partea acestora, ca îndemn și pentru ceilalți boieri să le urmeze exemplul. Reiese că D. Cantemir n-a reușit nici măcar să consolideze în jurul său clasa politică a țării. Nu e de mirare, deci, că nici *manifestul* nu s-a bucurat de adeziunea așteptată, iar accentul pus în el pe autoritatea țarului este o mărturie că domnul, din propria-i voință, în virtutea circumstanțelor, a renunțat la suveranitatea sa internă, trecând-o și pe ea în mâinile țarului Petru I. În acest sens, ar mărturisi și unicul caz flagrant de reprimare a boierilor recalitranti. Este vorba de soarta lui Iordache Ruset, care, în unison cu alți mari boieri (Dumitrașco Racoviță, Zmucilă ș.a.), “*au început a ajunge cu cleвете asupra lui Dumitrșco-vodă, cum că nu e bine să fie domnu vecinic pre*

¹⁸⁵ Nicolae Iorga. *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*. Ediția a II-a. Vălenii de Munte, 1925, p. 290-292; Ion Toderașcu. *Crestomație de istorie medie a României. I. Documente*. Iași: Universitatea Al. I. Cuza, 1994, p. 210-212.

neam, în Moldova, că este bine să schimbe după cum va pofti țara, adecă precum este și acum, domniile de la turci”. Iar atunci când D. Cantemir “*au chemat pre moscali*”, Iordache Ruset i-a reproșat că s-a cam grăbit făcând-o¹⁸⁶. Ca urmare, acesta fiind denunțat de chiar D. Cantemir¹⁸⁷ sau de colegul său Sava Zmucilă, l-a mâniat tare pe țar care “*au făcut surgun* (l-a surghiunit – n. mea.) *pre Iordache la Soroca*”, de unde, sub escortă, a fost dus la Kiev, unde și-a sfârșit și zilele¹⁸⁸.

Interesant se prezintă a fi și comportamentul lui Petru I, care, sosind la Iași fără știrea lui D. Cantemir, a întreprins o vizită de unul singur la mănăstirea Trei Ierarhi, unde se afla și mitropolitul Ghedeon. Atunci, însă, când acesta i-a propus “*ca să șadză în scaunul cel domnesc*”¹⁸⁹, el a refuzat, tot așa ca și atunci când, la ospățul dat în cinstea lui D. Cantemir, i s-a propus “*să șadză în capul mesei*”¹⁹⁰. Era un gest menit să exprime renunțarea lui la cele așteptate de mitropolit, dând să se înțeleagă că alegerea lui definitivă s-a făcut în favoarea lui D. Cantemir. Cauza trebuie căutată se pare în renunțarea domnului moldovean la revendicările sale de la sfârșitul lunii mai și acceptarea de către el, ca document de bază și definitiv, a *diplomei* de la Luțk, conținutul căreia într-adevăr rămânea necunoscut boierilor. În consecință, boierii au cerut rediscutarea prevederilor ei, fiind categoric împotriva instituirii unei domnii autoritare a lui D. Cantemir, cu dreptul transiterii scaunului prin moștenire, adică de revenire la tradiția dinastică prin instituirea dinastiei întemeiate de D. Cantemir, ceea ce reprezenta revendicarea principală a acestuia și a servit drept fapt hotărâtor pentru ca domnul aflat în ananghie să accepte *diploma de la Luțk*. Atunci Petru I a recurs la presiuni și la unele metode departe de a se înscrie în normele de drept, poruncindu-i cancelarului său și lui Sava Raguzinski “*de-au chemat pre toți boierii țării la gazda lor, în casăle Dediului spătariul lângă curțile domnești*”. Aici, celor adunați, li s-a spus “*cuvântul Împăratului către boierii Moldovei, cum că marele împărat silește să scoată această țară din robie, de suptu mâna*

¹⁸⁶ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 270, 277,

¹⁸⁷ Nicolae Costin. *Op. cit.* p. 386.

¹⁸⁸ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 278; Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.387.

¹⁸⁹ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 387.

¹⁹⁰ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 276; Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.384.

păgânilor și nu-i trebuie nemică de la dânsa să iè, ce-i voia, să-ș facă pomană, fiind creștini mâncați de păgâni”(subl. mea)¹⁹¹.

Nu se știe dacă, auzind cele ce li s-a spus, boierii într-adevăr “*toți s-au închinat și au mulțumit*”. Se știe doar că, consumându-și “argumentele”, cancelarul Golovkin le-a declarat boierilor “*ca într-altu chipu nu să poate*”, astfel că “*au ieșit boierii cu acestu răspunsu și s-au dus pre la gazdele sale*”¹⁹². Înseamnă că în picioare continua să rămână *diploma de la Luțk*, fără a fi acceptat vreun amendament cerut de boieri. A urmat faimoasa masă oferită deja de Petru I în tabăra de la Țuțora, la 28 iunie 1711. Nicolae Costin consemnează cu această ocazie doar că țarul “*au cinstit pe Dumitrașco vodă și pre toți boierii țării, și acolo s-au iscălit boierii de au primit domnu vecinic pe Dumitrașco vodă și pe semenție lui*”(subl.mei)¹⁹³. Ioan Neculce, la rându-i, fie că era mai informat decât confratele său, fie că a avut un interes de a consemna lucrurile mai în detalii, scrie că țarul “*au pofțitu pe Dumitrașco-vodă să vie după dânsul și să-și iè cu dânsul 15 boieri, pe care-i vor place lui, să-i cinstească acolo*”. S-a purces, adică la dezbinarea solidarității boierești, domnul urmând să-și aleagă însoțitorii după atitudinea pe care aceștia o manifestau față de dânsul, ignorând opoziții. Țarul a cerut neapărat ca, printre cei invitați, să fie și mitropolitul Ghedeon, sub pretextul că el ar fi urmat “*să slujească liturghia, în biserica de cortu*”. Ar urma, că țarul bănuia eventualitatea ca D. Cantemir să-l neglijeze pe mitropolit, în timp ce țarul, știind cu ce urma să se încheie ospățul, voia ca și mitropolitul să înțeleagă că situația s-a schimbat și alegerea lui s-a oprit definitiv asupra lui D. Cantemir. Bănuieli nu lipsite de temeii trezește și motivul anunțat al ospățului: sărbătorirea zilei sfinților apostoli Petru și Pavel. Sărbătoarea avea să urmeze tocmai peste trei zile, ospățul, la care s-a servit carne, fiind convocat, așadar în zile de post, ceea ce nu se înscria defel în morala creștină atât de des speculată de țar atunci când își pregătea vastul proiect pentru “*eliberarea creștinilor*”. Înseamnă că ospățul a fost organizat în alte scopuri, rezolvarea cărora nu putea fi amânată nici măcar pentru trei zile. Petru I și-a impresionat

¹⁹¹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 277.

¹⁹² *Ibid.*, p. 277-278.

¹⁹³ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 385.

oaspeții prin diferite jocuri ale ostașilor săi, însoțite de artificii, măiestria lor fiind demonstrată mai ales de grenaderi. Unde mai pui, că s-a tras din toate cele 52 de tunuri mari, de care dispunea armata rusă. Boierii trebuiau să fie impresionați de capacitatea militară a rușilor ca să nu se îndoiască de o eventuală victorie asupra turcilor, astfel că nu le rămânea decât să îndeplinească ceea ce le cerea țarul. Efectul hotărâtor, însă, a fost produs datorită vinului “de la franțoji” cu care țarul i-a cinstit pe invitații săi care, “cum au băut au mărmurit toți de beție”, astfel că nici “n-au mai știut cum au dormit întru acea noapte, și domnul și boierii”¹⁹⁴. Apoi, trezindu-se după acest “*mare benchet*”, ei s-au pomenit și prădați de către “*gazde*”, luându-li-se “*cui pistoale, cui rafturi, cui epângele*”¹⁹⁵. Este lesne de înțeles cum, a doua zi după ospăț, toți boierii și mitropolitul “*s-au tocmit cu domnul lor și i-au făcut toți scrisori la mână și au iscălit toți și împăratul*”.

De la Țuțora, D. Cantemir, însoțit de Sava Raguzinschi, “*care tot pren mijlocul lui s-au isprăvit lucrurile lui Dumitrașco vodă despre împăratul Moscului*”(subl. mea)¹⁹⁶, a revenit la Iași unde “*au strânsu și pre alți boieri și arhierii*” în biserica domnească, pentru a li se citi “*catastihul cel de tocmeală, ce-au făcut lui Dumitrașco-vodă*”. De data aceasta, “*au iscălit toți, tot pre ponturile cele ce i-au trimis împăratul pre Luca visternicul (sub. mea.)*”¹⁹⁷. S-a impus, adică, spre acceptare *diploma de la Luțk*.

Este adevărat că, pornind de la unele specificări din cronicile lui Ioan Neculce, Axinte Uricariul sau a lui Pseudo-Amiraș, unii cercetători, cel mai recent Ion Eremia, consideră că la 28 iunie 1711 s-ar fi vorbit nu despre o avizare de către boieri a *diplomei de la Luțk*, ci de un tratat elaborat pe nou¹⁹⁸, care, în punctele sale esențiale ar fi corespuns cu “ponturile” descrise de Ioan Neculce, despre care, la general, am vorbit ceva mai sus. La conținutul concret al acestor “ponturi” voi mai reveni, nu înainte însă de a formula anumite observații pe marginea unora din cele mai semnificative articole ale *diplomei de la Luțk*.

¹⁹⁴ Ion Neculce. Op. cit., p. 281.

¹⁹⁵ Nicolae Costin. Op. cit., p. 385; Axinte Uricariul. Op. cit., II, p. 243.

¹⁹⁶ Nicolae Costin. Op. cit., p. 383.

¹⁹⁷ Ion Neculce. Op. cit., p. 281.

¹⁹⁸ Ion Eremia. Politica rusofilă, p. 55-59.

Pentru început, nu pot să nu fiu de acord cu I. Eremia, care denunță inadvertența opiniilor multor cercetători care-i atribuie *diplomei de la Luțk* calitatea de *tratat moldo-rus*¹⁹⁹. Solidarizarea cu colegul de breaslă, însă, nu pornește de la interesul de a demonstra că un adevărat *tratat moldo-rus* ar fi fost semnat doar la 28 iunie 1711, ci din singura cauză, că documentul semnat de Petru I și de cancelarul său nu întrunește calitățile necesare pentru a fi numit astfel. Căci, deși prin respectivul act țarul se învoia parcă “cu articolele” aduse de la D. Cantemir, totuși, la primirea documentului, acesta urma să-l confirme prin semnătură proprie și sigiliul său domnesc, urmând apoi să-l restituie lui Petru I “*cât mai curând, cel mai târziu până la ultimele zile ale lunii mai*”²⁰⁰. Care ar fi fost rostul unei atare proceduri, dacă diploma țarului rus nu ar fi făcut decât să confirme doleanțele domnului moldovean? Nu exclud că și așa ceva ar fi avut loc. Până în prezent, însă, o dovadă în acest sens nu este cunoscută. Iar faptul că țarul a continuat să-și manifeste neîncrederea față de D. Cantemir s-ar putea explica prin faptul că domnul de la Iași nu a semnat în termenul cerut documentul așteptat de țar.

Ceva mai sus, am atras atenția asupra caracterului contradictoriu al terminologiei privitoare la cele solicitate de către D. Cantemir și la ceea ce cerea de la el Petru I. Astfel, domnul moldovean dorea “*să fie sub protecția*” țarului moscovit, iar acesta îl lua “*sub apărarea*” sa, pentru ca deja în primul articol al *diplomei* sale, apărarea să fie egalată cu aceea cuvenită “*supușilor credincioși*” (subl.me)²⁰¹, astfel că *protecția/apărarea* se identifica cu *supunerea*. În virtutea acestui fapt, cel de-al doilea articol al *diplomei* stipula deja că, la intrarea armatelor rusești în Moldova, “*strălucitul*” principe “*se va declara pe față ca domn supus al nostru*” (țarului – n. mea.). Domnul Moldovei, cu oastea care urma să fie recrutată pe banii țarului, urma să acționeze împreună cu oștile acestuia “*după porunca noastră*” (a țarului – n. mea.) și nu doar împotriva “*dușmanului Crucii Domnului și a aliaților lui*”, ci și împotriva “*celor de un gând cu dânsul*”(subl.me), adică împotriva celor ce nu vor adera la acțiunea țarului. D. Cantemir urma să fie, astfel, nu

¹⁹⁹ Ibid., p.59.

²⁰⁰ *Исторические связи*, III, p.328.

²⁰¹ Ibid.

numai “*sub protecția noastră*”, ci și “*supus al Măriei Noastre țarului, și urmașilor noștri, el și urmașii lui în veci*”(subl.mea)²⁰². Petru I urmărea, așadar, aducerea Moldovei în stăpânirea sau oblăduirea veșnică a Rusiei.

Dacă în articolul 3 Petru I renunța la “dreptul” pe care și-l arogase de a pune domni în Moldova din altă parte sau din altă familie, înseamnă că el își rezervase și dreptul de a numi din proprie voință domni la Iași, căci, în continuare, se face precizarea că autoproclamatul stăpân al Țării Moldovei îl va păstra pe D. Cantemir și pe succesorii săi pe linie bărbătească “*în acea cârmuire și cne-jie (княжение)*” doar dacă ei nu se vor lepăda “*de Sfânta Biserică a Răsăritului sau s-ar depărta de credință față de Măria Noastră țarul*”(subl.mea)²⁰³. Cine însă urma să stabilească dacă D. Cantemir și urmașii săi rămâneau în limitele celor stabile sau s-ar fi abătut de la ele? Țarul, desigur! Unde mai pui, că lui D. Cantemir i se atribuie titlul măgulitor pentru el de “*cneaz prealuminat*” (светлейший князь), deși, tradițional și oficial domniei se numeau în actele de limbă slavonă “*gospodari*”, și nu cred că în demersul său către țar el s-ar fi intitulat „cneazi”. Folosind terminologia obișnuită în Rusia, este justificat să se presupună că Petru I urmărea să vadă în domnul Moldovei un cneaz ca și toți cnejii ruși, aserviți puterii absolute a “*împăratului*”, deosebindu-l doar prin epitetul “*prealuminat*”. Și aici intervine una din consemnările lui Ioan Neculce din șirul celor în baza cărora unii cercetători își întemeiază dovezile cum că la 28 iunie ar fi fost semnat un tratat moldo-rus, deosebit de *diploma de la Luțk*. Conform cronicarului moldovean, D. Cantemir își revendica titlul de “*săninat domn al Țării Moldovei, samoderejețu (autocrat – n. mea.) și colegat (aliat – n. mea.) Țării Molschicești, și nu rob*” (aservit, supus – n. mea.)²⁰⁴.

Și articolul 4 al *diplomei* confirmă că țarul își aroga dreptul de a dispune după propria sa voință de tronul Moldovei, așa cum făceau și sultanii de la Istanbul, numai că aceștia nu considerau Țara Moldovei ca parte integrată a imperiului lor, menținându-i ființa statală, în timp ce țarul o voia ca stăpânire directă. Astfel, dacă în baza prevederii din articolul precedent un domn oarecare “*ar fi fost înlăturat (учинилась*

²⁰² Ibid., p. 328-329.

²⁰³ Ibid., p. 329; В.И. Цвиркун. *Исторические связи*, p. 111.

²⁰⁴ Ion Neculce. Op. cit., p.265.

отставка) *din porunca Măriei Noastre țarului*”, atunci în domnie ar fi urmat fiul celui înlăturat, dar “*numai dacă... va fi socotit de bună credință*”. Judecător în această situație urma să fie desigur țarul, căci despre o eventuală implicare a boierilor nici nu se face barem vreo aluzie. Și dacă acesta s-ar fi îndoit de calitățile candidatului ordinar la domnie, urma să fie numit, tot de dânsul desigur, un “*alt domn de încredere, credincios și fără cusur din aceeași familie a Cantemeriștilor*”, ordinea aceasta rămânând în vigoare “*până la stingerea familiei lor*”(subl.mea)²⁰⁵. În condițiile când nu se specifica cum s-ar fi procedat după stingerea neamului cantemiresc și știindu-se că această stingere putea lesne să fie grăbită, este clar că după o atare eventualitate destinul Țării Moldovei urma să ajungă pe deplin la cheremul țarului Petru I și al urmașilor săi.

Interes prezintă și prevederile *diplomei* referitoare la atribuțiile interne ale “cneazului”. Astfel, articolul 10 stipula că “*toată legea și judecata să fie a cneazului (при князе)*”, adică el urma să se bucure de dreptul său suveran în politica internă. Numai că, în a doua parte a aceleiași fraze urmează concretizarea că cele decise de domn urmau să fie aprobate de țar, care putea, astfel, să le accepte sau să le respingă. Adică, și în acest caz dreptul suveran îi revenea țarului.

Deosebit de interesant pare și articolul 11 al *diplomei*, ce se referă la “*pământurile cnezatului Țării Moldovei (княжество Волоцкого земли)*”, care “*după vechea hotărnicire moldovenească trebuie să țină de dreptul cnezatului (праву княжему подлежати имут)*”. Notarul ei era cuprins “*între râul Nistru, Camenița, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granița muntenească și transilvăneană și marginile Poloniei, după delimitările făcute cu aceste țări*”(subl. mea)²⁰⁶. La prima vedere s-ar părea că e vorba de o eventuală refacere a granițelor Țării Moldovei de până la primele rapturi teritoriale turcești din 1484, când, cucerite și transformate în raiale au fost Chilia și Cetatea Albă cu ținuturile adiacente. La o examinare pertinentă a prevederilor din articolul respectiv se desprinde, însă, o cu totul altă situație. Mai întâi de toate, atrage atenția faptul că documentul menționează doar două orașe – Camenița de pe

²⁰⁵ *Исторические связи*, p. 329.

²⁰⁶ *Ibid.*, p. 330.

malul stâng al Nistrului, și Benderul din dreapta lui. Primul nu aparținea Moldovei, și deci, automat, era subînțeles ca o eventuală posesie a Rusiei. Probabil, aceeași soartă era prevăzută și pentru Bender, cu atât mai mult că în document se menționa clar că acest oraș, cu statut de raia turcească, nu era inclus expres în granița răsăriteană a Moldovei, care începea de la acest oraș, subînțeles și el ca o eventuală stăpânire rusească. Și mai bătătoare la ochi este referirea la Bugeac, omițându-se cele două orașe-cetăți Chilia și Cetatea Albă, la vremea respectivă ambele fiind raiale turcești. Nu mai insist asupra faptului că în niciun fel nu este menționat țărmul pontic.

Însuși D. Cantemir, în renumita sa lucrare *Descrierea Moldovei*, în fragmentul consacrat Basarabiei, scria că “*acest pământ iaste împărțit în patru ținuturi sau raiale, adică: a Bugeacului, a Akermanului (Cetatea Albă – n. mea.), a Chiliei și a Ismailului*”. Înseamnă că Bugeacul nu includea raialele cu cele trei cetăți, astfel că menționând „tot Bugeacul”, *diploma de la Luțk* nu se referă la întregul teritoriu din sud până la țărmul pontic, cea ce explică și lipsa cetăților de acolo în rândul punctelor topice, care ar fi conturat hotarul Țării Moldovei. După cum concretiza D. Cantemir, “*ținutul cel dintâi este în mijlocul acestei bucăți de țară (Basarabia – n. mea.), întru care iaste Bugeacul...*”(subl. mea)²⁰⁷. Are dreptate, așadar, Ștefan Ștefănescu, care deosebește Cetatea Albă și Chilia de ceea ce se numea Bugeac, pe care-l identifică cu teritoriile cucerite de turci în urma campaniei lui Soliman I împotriva lui Petru Rareș din 1538²⁰⁸. Faptul că ținutul Bugeacului, în care s-a format și o hoardă de tătari, era deosebit de raialele turcești de la Chilia, Ismail și Akerman (Cetatea Albă), care toate împreună formau ceea ce se numea pe atunci Basarabia, a fost demonstrat și într-o cercetare destul de recentă²⁰⁹.

Astfel, nu avea dreptate D. Cantemir atunci când, în faimosul său *manifest*, afirma sus și tare că cetățile din sudul Moldovei, stăpânite de

²⁰⁷ Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*, p.30.

²⁰⁸ Ștefan Ștefănescu. *Gândirea politică a lui Dimitrie Cantemir*, p. 116.

²⁰⁹ С.В. Паламарчук. *Кантемир и Бужакская орда*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr. 4, p.101.

turci, ar fi urmat să fie readuse în posesia Moldovei²¹⁰. Era modul lui de a înțelege respectivul articol din *diploma de la Luțk*, dacă nu cumva era vorba despre o intenție de a le înocula supușilor săi un neadevăr, sperând să-i mobilizeze mai lesne în oastea țarului.

Este adevărat că în articolul următor al documentului semnat la Luțk se stipula și viitorul statut al “*cetăților cnezatului Moldovei și orașelor și oricare alte locuri întărite*”. Adică nu era vorba expres de cetățile ocupate de turci, ci de toate cetățile, orașele și întăriturile din țară, dintre care nici măcar cele mai importante, nu sunt nominalizate. Toate ele urmau “*să fie păzite și prevăzute (înzestrate) cu garnizoane cneziale*”, admițându-se însă posibilitatea ca, “*cu învoirea cnezului (с соизволения княжего), după nevoie*”, în ele să fie instalate garnizoane “*de ale Măriei Noastre țarului*”(subl.mei)²¹¹. Apare iarăși o întrebare, cine trebuia să stabilească nevoia înlocuirii garnizoanelor moldovenești cu cele rusești? Unde mai pui că domnul Moldovei nici nu dispunea de posibilități pentru a-și întări cetățile cu garnizoane proprii în condițiile când, chiar pe banii primiți de la țar, el a reușit să recruteze cu leafă doar vreo 6.000 de oșteni, inclusiv cei ce se înrolaseră mai înainte direct în formațiunile militare rusești²¹², pentru ca în preajma înfruntării de la Stănilești să rămână doar vreo 2.000 de oameni²¹³. Iar dacă se ține cont de exemplul Sorociei, care a fost ocupată de ruși încă în momentul pregătirii înaintării armatelor ruse spre Iași, devine și mai clar eventualul destin al celorlalte cetăți, orașe și întărituri din Moldova. Se întrevedea, așadar, o eventuală ocupație militară efectivă a Moldovei, indiferent dacă D. Cantemir era conștient sau nu de un atare pericol.

Cu toată încrederea lui Petru I într-o finalitate victorioasă a întreprinderii sale militare împotriva turcilor, *diploma de la Luțk* admitea și eventualitatea unei păci cu Poarta, fără a reuși să obțină stăpânirea directă asupra Moldovei. În acest caz, articolul 13 prevedea ca “*cnezatul (княжество) Moldovei să nu fie lipsit niciodată de apărarea și protecția*” țarului, care “cu precădere” urma să se străduiască ca “în

²¹⁰ Nicolae Iorga. *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, p. 290-292; Ion Toderașcu. *Op. cit.*, p. 212.

²¹¹ *Исторические связи*, III, p.330.

²¹² Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 276.

²¹³ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 390.

articolele principale, cnezatul moldovenesc să țină de Măria Noastră țarul”-(subl.mea)²¹⁴. Altfel spus, cererea lui D. Cantemir de protecție și apărare urma să-i fie satisfăcută doar în cazul unei eventuale înțelegeri de pace cu Imperiul Otoman. În cazul succesului militar scontat, însă, lui nu-i era rezervat nimic altceva decât supușenia sa și a țării sale monarhului moscovit.

Campania de la Prut a țarului Petru I a avut misiunea de a transpune în fapt prevederile *diplomei de la Luțk*. Supunerea Moldovei urma să creeze capul de pod necesar pentru a impune aceeași soartă Țării Românești, iar ambele Țări Românești extracarpatice trebuiau să-i asigure Rusiei prezența în forță la Dunărea Inferioară pentru expansiunea ulterioară în Balcani și cucerirea Constantinopolului. Dacă acest proiect ar fi reușit, mai întâi Țara Moldovei, apoi și Țara Românească, ar fi împărțit soarta de mai târziu a Basarabiei, care, pur și simplu, a fost anexată la Rusia în anul 1812.

Ținând cont de faptul că celelalte articole ale *diplomei* lui Petru I de la Luțk din 13 aprilie 1711 nu sunt relevante pentru “reflecțiile” pe care mi le-am schițat, iar articolul final (al 17-lea) reproduce de fapt ceea ce se conținea în *preambul*, mă opresc aici în analiza prevederilor acestui document. Semnalizez doar lipsa în el a formulei obișnuite la vremea respectivă “*să fim prieten prietenilor și dușman dușmanilor*”, care, cel puțin formal, i-ar fi imprimat caracterul unui tratat de alianță, indiferent dacă ar fi sau nu cunoscute variantele semnate de ambele părți. Omiterea acestei formule s-ar explica anume prin faptul că *diploma* a fost un act unilateral al țarului, care-l plasa pe D. Cantemir și țara lui într-un raport de inferioritate față de semnatarul documentului, lipsindu-l practic, așa cum o făcea și Poarta, de dreptul de a promova o proprie politică externă. Semnificative în acest sens par și unele prevederi din ultimul articol al documentului luat în discuție. Întâi de toate, prevederile *diplomei* în ansamblul lor urmau să capete “*putere atunci când după ce îi vor fi înfățișate preastrălucitului cneaz Dimitrie Cantemir*” și acesta “*ne va depune jurământul de credință în fața Preasfintei Treimi că se va supune întotdeauna poruncilor noastre (țarului – n. mea.) și ne va sluji cu slujbă credincioasă și cinstită și după ce va iscăli cu mâna proprie acel*

²¹⁴ *Исторические связи*, III, p. 330.

jurământ și aceste puncte, le va trimite Măriei Noastre țarului și se va strădui a le aduce la îndeplinire nestrămutat”, iar după intrarea oștilor rusești în țara lui, el “va aduce pe toți marii demnitari (вельмож) și nobilimea (шляхты), oastea și tot poporul moldovenesc (народ волоской), ca să ne jure credință și se va uni cu oștile noastre”(subl.mea)²¹⁵

Generalizând cele relatate de cronicari, se poate concluziona că toate prevederile de mai sus au fost cumva îndeplinite, chiar dacă să-i sărute mâna și să i se închine țarului au fost forțați să stea “de-a rândul”, doar “*polcovnicii și rohmiștrii ce-i făcuse Dumitrașco vodă din moldoveni*”(subl. mea)²¹⁶, adică cei 17 polcovnici și 170 de rotmiștri indicați de Ioan Neculce²¹⁷, fără ca țarului să-i fie înfățișate și efectivele puse sub comanda lor. Căci era “*oastea de strânsură, din târgu, mai mulți fără arme decât cu arme*”²¹⁸. Iar alăturarea lui D. Cantemir cu puținele formațiuni de slujitori la corpul comandat de B. P. Șeremetiev, așezat în tabăra de la Țuțora, simboliza, se pare, unirea oștii țării cu oastea rusă. Totodată, lipsa oricărui document semnat de D. Cantemir, care să confirme “*această diplomă și articole*” pentru ca ea să aibă “*urmare și putere*”, așa cum stipula țarul în documentul său, lasă temeii pentru două presupuneri: fie că un atare document așa și nu a fost semnat și trimis țarului, ceea ce l-a determinat pe acesta să-și impună *diploma* ca document decisiv, fie că D. Cantemir a semnat și i-a trimis lui Petru I documentul cerut, iar acesta, apreciind situația concretă în care se pomenise domnul moldovean, a neglijat existența lui, fiind hotărât să-și impună fără redactări prevederile *diplomei de la Luțk*. Pentru a stabili cărei din aceste presupuneri să i se acorde preferință, revin la “ponturile” reproduse de-a valma de Ioan Neculce și menționate în treacăt ceva mai sus.

Reamintesc, că marele cronicar și înalt dregător la Curtea de la Iași, își înșiruie “ponturile” nu în contextul “disputelor” cu boierii din 28 iunie 1711, ci imediat după ultima misiune a lui Ștefan Luca la Petru I, atunci când acesta se afla la Iaroslav, între 22 și 30 mai adică, înainte ca el să fi sosit în Moldova. În consecință, sunt mai mult decât sigur că “ponturile” reproduse de I. Neculce nu țin de problematicul *tratat moldo-*

²¹⁵ Ibid., p.331.

²¹⁶ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 385.

²¹⁷ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 273.

²¹⁸ Ibid.

rus din 28 iunie, admis ca realitate de unii cercetători, ci reflectă redactările propuse de D. Cantemir și anturajul său la *diploma* țarului, așa cum solicitase acesta.

Un prim „pont”, ar fi prevăzut, așa cum se conține și în *diploma* țarului, ca hotarul Moldovei să fie pe Nistru, numai că el menționa nu doar Bugeacul, ci și “*toate cetățile tot a Moldovei să fie*”, ceea ce explică și afirmațiile respective făcute în același sens în *manifestul* lui D.Cantemir de după 15 iunie 1711, despre care s-a vorbit deja. Altfel prezintă Neculce și eventualitatea așezării în cetățile în cauză “a moscalilor oșteni”. Ea era prevăzută doar pentru momentul de început (“deodată”), adică la dobândirea cetăților de la turci și doar “*pân s-a întemeia țara, iar apoi să lipsească oastea moschicească*”(subl. mea)²¹⁹. Altfel spus, înțelegând că formulele din *diploma* țarului referitoare la cetăți ascundeau pericolul instituirii în Moldova a unui regim de ocupație rusească prin instalarea garnizoanelor țarului în cetățile și în orașele din Moldova, autorii „ponturilor” au formulat revendicările care ar fi înlăturat un asemenea pericol.

Se prevedeau și condiții care ar fi înlăturat la fel pericolul aser-virii domniei de către țarul moscovit, astfel că “*pre domnu să nu-l mazi-lească împăratul pân'la moarte, și pre urmă fiii lui, pre care ș-or alege țara*” (subl. a.), adică nu țarul. Lui Petru I, așadar, i se ridica dreptul de a judeca și hotărî soarta domnilor și a domniei, dreptul de a-și alege domnii urmând a fi trecut către boierii țării.

Și mai profundă în conținut se prezintă a fi revendicarea ca “*din mosculi să nu s-amestece la boierii Moldovei, nici să s-însoare în țară nici moșii să cumpere*”(subl.mei)²²⁰. Este evident interesul de a preveni o eventuală politică de rusificare, cel puțin a clasei politice din Moldova, după modelul stimulat de Poartă prin grecizarea ei, fenomen cunoscut încă din a doua jumătate sec. XVI. Se aveau în vedere și efectele politicii de rusificare promovată de țar în Ucraina. Totodată și dom-nului țării urma nu numai să i se păstreze, ci și să i se întărească suveranitatea prin revendicarea tit-lului de “*săninat domn al Țării Moldovei, samoderjețu* (autocrat sau singur stăpânitor – n. mea.) și colegat (aliat - n. mea.)

²¹⁹ Ibid., p. 265.

²²⁰ Ibid.

Țării Moschicești” și “*nu robu supus*”(subl.mea)²²¹, cum voia țarul, cerându-i lui D. Cantemir *supușenie*. Și în acest caz se observă o ambianță între revendicările boierilor și cele ale domnului – mărturie în plus că “pontul” în cauză a fost redactat printr-un acord comun dintre boieri și domn.

Este interesant că, dacă în *diplomă* țarul admitea o posibilă împăcare cu turcii, apoi în “ponturile” reproduse de Ioan Neculce este clar formulată cererea ca țarul “*nicidecum pace cu turcul să nu facă*”. Din această cerere s-ar desprinde nu doar și nu atât teama lui D. Cantemir și a adeptilor săi de a reveni la cheremul Porții, cu toate consecințele ușor previzibile ale unei atare întorsături. Partea moldoveană era îngrijorată de o eventuală cârdășie dintre țar și Poartă pe contul Moldovei. În acest sens, interes prezintă argumentele aduse în fața țarului, încă la 22 martie 1711, de către G. F. Dolgoruki, care propunea o modificare radicală a direcției campaniei împotriva turcilor, insistând asupra înaintării mai întâi spre Dunăre, astfel ca rușii să ajungă să-i stăpânească nu numai pe moldoveni și pe munteni, ci și întreaga regiune până la Dunăre, ceea ce i-ar fi silit pe turci să încheie o pace favorabilă cu rușii²²², desigur, fără a ține cont de voința celor două Țări Române. Ar urma că, angajându-se în grandiosul proiect carpato-balcanic sub pretextul luptelor cu “păgânii” pentru pretinsa eliberare a popoarelor creștine, Petru I avea și un “program-minim” de înstăpânire a Moldovei, Țării Românești, precum și a Bugeacului și a raialelor turcești dintre Nistru și Dunăre, fie printr-un război victorios cu turcii, fie printr-o pace intermediară cu aceștia. D. Cantemir, ca și C. Brâncoveanu, chiar dacă nu era la curent cu aceste interese ale țarului, cel puțin le intuia. Conștient că în respectiva situație nu avea cum să influențeze comportamentul țarului în raporturile cu Poarta, admițând eventualitatea unei păci dintre Rusia și Imperiul Otoman, când Moldova ar fi putut rămâne “iară suptu stăpânirea turcească”, fapt ce l-ar fi pus în situația de a părăsi țara, D. Cantemir revendica dreptul de azil în Rusia, dar și posibilitatea de a o părăsi pentru a se trage “*într-altă țară creștinească*”(subl.mea)²²³. Concluzia care s-ar

²²¹ Ibid.

²²² Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p.49.

²²³ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 265.

impune pe marginea acestei ultime revendicări e clară de la sine și, de rând cu altele, nu lasă niciun motiv pentru exaltarea sentimentelor reciproce dintre domnul de la Iași și țarul de la Moscova. Din câte se vede, “pontul” respectiv nu conține nicio aluzie la cele prevăzute în articolul 13 al *diplomei*, care, pentru cazul când Rusia ar fi încheiat pace cu Poarta, prevedea ca Moldova și în continuare să beneficieze “de apărarea și protecția” țarului și ca în articolele acestei păci ea să “țină de Măria sa țarul”.

În ansamblul lor, “ponturile” din cronica lui Ioan Neculce s-ar prezenta ca constituind varianta moldovenească a unui eventual tratat cu Rusia, elaborată ca răspuns la textul *diplomei de la Luțk* din 13 aprilie 1711, cunoscută, de altfel, doar sub semnătura cancelarului Golovkin. „Ponturile” reproduse de I.Neculce au rezultat dintr-o conlucrare a domnului cu sfetnicii săi. Împotriva unei atare interpretări ar mărturisi, însă, la prima vedere, consemnările unei cronici anonime, atribuite lui Pseudo-Mustea și scrisă cu vreo 10-15 ani înaintea cronicii lui Ion Neculce. Ea relatează că, atunci când D. Cantemir și Sava Raguzinski, a doua zi după ospățul de la Țuțora (28 iunie), i-au convocat pe boieri în biserica domnească de la Iași, lor le-a fost adusă la cunoștință “scrisoarea cu ponturi”, citindu-se articol după articol, după fiecare din ele cei prezenți fiind întrebați dacă-i “*bunu acestu pontu*”, ei zicând “*bunu*” în cazul când era acceptat. Iar “*care pontu nu era pre voia boierilor, ei răspundeau că nu-i bunu și de aice stau până așezau cum era mai bine*” (subl. mea)²²⁴. Nu încapă îndoială, însă, că în discuție au fost luate articolele din *diploma de la Luțk*, despre care boierii au aflat abia acum și care le-a trezit nemulțumirea prin faptul că în ea nu-și găsisse locul niciuna din revendicările lor, convenite cu D. Cantemir și reproduse în “ponturile” lui Ion Neculce. Urmează că, în ciuda redactărilor făcute de D. Cantemir și boierii săi întru completarea și rectificarea articolelor din documentul țarului, acesta nu a ținut cont de ele, insistând asupra integrității textului din *diploma unilaterală* a sa. Și dacă imediat după ospățul de la Țuțora ea a fost impusă tuturor participanților din partea Moldovei (domnul, mitropolitul și cei 15 boieri), apoi boierii convocați a doua zi au insistat asupra unor rectificări,

²²⁴ Ion Eremia. *Op. cit.*, p. 56.

fără a fi cunoscută esența lor, fiind posibilă doar o presupunere că ele corespundeau acelor revendicări din “ponturile” lui Neculce, care se deosebeau de articolele faimoasei *diplome* a țarului. Există oare destul motiv pentru a admite că în urma acestei întruniri cu boierii a fost definitivat și încheiat un tratat moldo-rus care să difere de *diploma de la Luțk* și care să fie identic cu “ponturile” din cronica lui Neculce? Mi se pare că o atare admitere nu este justificată și nu doar din cauza că hatmanul-cronicar își plasează ponturile la o vreme mult anterioară nu doar ospățului de la Țuțora și convocării boierilor la curtea domnească la 28 iunie 1711, ci și introducerii în țară a armatelor ruse. Apoi, și Pseudo-Amiras nu precizează anume ce a fost admis și ce a fost respins de către acești boieri. Dacă la 28 iunie 1711 ar fi fost elaborat și aprobat textul unui alt document, diferit de *diploma* țarului, și care ar fi întrunit calitățile unui tratat, el ar fi trebuit cumva să-și găsească înfățișarea într-un document respectiv, care, însă nu este cunoscut. Iată de ce cred că un atare tratat nici n-a existat în realitate, vorba fiind doar despre eventualitatea încheierii unui asemenea document în baza condițiilor formulate de D. Cantemir și boierii săi pe marginea *diplomei de la Luțk* a lui Petru I în ultima decadă a lunii mai 1711, adică înaintea sosirii în Moldova a trupelor lui V. Kropotov, apoi și ale feldmareșalului Șeremetiev. Prezența lor în vecinătatea imediată a Iașilor, asemănătoare cu o adevărată ocupație militară rusească, a favorizat impunerea lui D. Cantemir a *diplomei de la Luțk*, fără careva modificări, redactările și completările ei de către boieri la 28 iunie fiind nu altceva decât o farsă diplomatică. Căci, imediat după ospățul de la Țuțora, toți participanții la el, inclusiv domnul și mitropolitul, au acceptat *diploma* lui Petru I și “amendamentele” celorlalți boieri nu mai aveau nici o valoare.

Dar dacă s-ar admite totuși că pretinsul tratat moldo-rus din 28 iunie 1711 a existat cumva, pierzându-și urmele pe undeva prin mulțimea de documente ale cancelariei moscovite, așteptând încă să fie descoperit, el a rămas literă moartă în urma tumultului de evenimente care au precedat, apoi au culminat cu decepțiunea țarului și a aliaților săi de la Stănilești (8-12 iulie 1711), care a marcat și încheierea zbuciumatei și lipsite de perspectivă domnii a lui Dimitrie Cantemir, punând începutul tragicului său destin de pribeag nedorit în Rusia. Cu acest trist final ar fi

fost logic să-mi închei și eu ultima “reflecție” asupra domniei lui D. Cantemir. Totuși se mai impun câteva observații care nu pot fi lăsate în umbră. Subliniez, întâi de toate, lipsa de teme pentru aserțiunile formulate ceva mai bine de o jumătate de secol în urmă²²⁵ și împărtășite ulterior de alți istorici²²⁶ cum că apropierea lui D. Cantemir de țarul Petru I ar fi fost “*pregătită cu multă vreme înainte*”, vorba fiind parcă și de “*un plan chibzuit și cugetat, indiferent de surprinderea evenimentelor războiului*”. Nu exclud că schimbarea de atitudini în raport cu Poarta și cu Moscova ar fi rezultat și din convingerile “*trainice precum că forța Imperiului Otoman era pe sfârșite*”, ceea ce ar urma din fundamentala operă a savantului domn al Moldovei consacrată “*creșterii și descreșterii*” Imperiului în cauză. Numai că în această lucrare – *Istoria Imperiului Otoman* – autorul ei nu invocă o atare orientare a sa spre Rusia înaintea domniei sale și nici chiar în momentul când obținea domnia Moldovei la Poartă. Doar după ce marele vizir, neglijându-și promisiunea făcută că nu-i va cere plata tributului și peșcheșurilor, înștiințându-l doar peste câteva zile că urmează să achite totuși plățile cuvenite sultanului și marelui vizir, precum și alte “nesuportabile sarcini”, proaspătul domn al Moldovei a înțeles la “*cât de puțină fidelitate se poate aștepta de la infideli*”, ceea ce l-a făcut să rupă legăturile cu turcii și să-și trimită solul său la țarul Rusiei cu inițiativa deja cunoscută²²⁷. Cantemir invocă chiar simpla dorință de a se răzbuna pe această cale, folosind momentul și pentru încercarea de a-și elibera țara de sub jugul turcesc²²⁸. Înseamnă că răzbunarea era pusă pe primul loc, obiectivul eliberării fiind doar parte a ei.

Că D. Cantemir a trebuit să achite plățile cuvenite cu ocazia primirii domniei, am menționat deja în cadrul uneia din “reflecțiile” precedente. Aici reproduc și cele scrise de însuși D. Cantemir, care dezminț chiar spusele lui cum că el ar fi fost somat să achite plățile doar după pri-

²²⁵ P.P.Panaiteșcu. *Dimitrie Cantemir*, p. 105.

²²⁶ Ștefan Ștefănescu. Op. cit., p. 114; Lilia Pogolșa. *Dimitrie Cantemir și dialogul politico-diplomatic moldo-rus*. În: *Țara Moldovei în contextul civilizațiilor europene*. Materialele Ssimpozionului Internațional. Noiembrie, 2008. În onorem Gheorghe Gonța. Chișinău: Cartdidact, 2008, p.150-151.

²²⁷ Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p. 44-45, Lilia Pogolșa. *Doctrina politică*, p. 142.

²²⁸ Ion Eremia. *Considerații*, p. 107.

mirea domniei. Astfel, într-un memoriu adresat lui Petru I la 29 iulie 1711, el îi scria adresantului că “datorie nu mică în Țarigrad pentru primirea Principatului Moldovei am primit și nu puțin, în același număr, împrumutat și de la creștini”. Și dacă ar fi fost “pe dreptate”, atunci el ar fi trebuit ca fiecărui să-i întoarcă cele luate, numai că “acum de plătit acestea nu trebuie, pentru că nu stăpânim acel principat”(subl. mea)²²⁹. Altfel spus, pentru a obține domnia el a trebuit să plătească Porții, așa cum o făceau și alți domni înaintea lui, iar pentru a plăti, s-a împrumutat, posibil de la creditorii greci din Fanar, iar defectiunea de la Stănilinești l-a absolvit de necesitatea de a-și achita datoriile. Cum să trec aici și pe lângă cele scrise de cronicarul turc Mehmed Rașid, care explica schimbarea de poziții a “ghiaurului numit Küçük Kantemir-oglu” prin aceea că avea “mari datorii față de negustorii Porții fericii”, punându-și speranța “într-o victorie din partea moscoviților”(subl.mei)²³⁰.

În istoriografie s-a insistat deja asupra faptului că D. Cantemir, căsătorit cu fiica fostului domn al Țării Românești, Șerban Cantacuzino, urmărea de fapt obținerea domniei acestei țări, astfel că domnia sa în Moldova era considerată ca o trambulină pentru proiectul de înstăpânire a scaunului de la București²³¹. În contextul acestor veleități, nu putea să treacă fără urme cazul deja cunoscut, când marele vizir a amânat acțiunea lui D. Cantemir de a-l prinde pe C. Brâncoveanu. Era firesc, ca domnul de la Iași să bănuiască că domnul muntean “și-a tocmit lucrul” la Poartă, ceea ce l-a făcut să se gândească serios asupra propriului destin²³². Rămâne, astfel, în picioare impresia creată în baza scrierilor lui Neculce, dar contestată pe nedrept de unii cercetători²³³, că D. Cantemir s-a pomenit în puterea circumstanțelor, fiind surprins de evenimente²³⁴ și nevoit să-și concentreze eforturile în vederea menținerii sale cel puțin în scaunul de la Iași, fără a renunța și la aspirațiile la domnia munteană. Era firesc ca aceste eforturi și speranța să fie legate de Rusia.

²²⁹ В.И.Цвиркун. *Эпистолярное наследие*, p. 118.

²³⁰ *Cronici turcești*, III, p. 217.

²³¹ P.P.Panaiteșcu. *Dimișrie Cantemir*, p. 93.

²³² Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p. 44.

²³³ P.P.Panaiteșcu. *Op. cit.*, p. 104; Lilia Pogolșa. *Doctrina politică*, p. 142.

²³⁴ Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p. 45.

Nu-și găsește confirmare părerea cum că *diploma de la Luțk* ar fi cuprins propunerile venite din partea lui D. Cantemir, care ar fi redactat parcă chiar textul ei²³⁵, în realitate vorba fiind de un document unilateral, scris în cartierul militar al lui Petru I și semnat de cancelarul Golovkin, fiind apoi impus lui D. Cantemir atunci când acesta s-a pomenit în imposibilitatea de a-l respinge.

“Calamburul terminologic”, în special atribuirea *diplomei de la Luțk* a calificativului de *tratat*, se prezintă a fi nu altceva decât afirmații declarative, fără un suport documentar adecvat²³⁶. Departe de adevăr este aserțiunea cum că documentul în cauză numit fără temeii *tratat*, ar fi asigurat “*cu grijă inviolabilitatea și independența Moldovei*”(subl. mea)²³⁷ și că “*tratatul de la Luțk*” ar fi garantat nu doar independența, ci chiar “*suveranitatea Moldovei în granițele vechi*”²³⁸. În realitate, analiza pertinentă a prevederilor din articolele *diplomei de la Luțk* indică asupra unui viitor nefast al Țării Moldovei ca eventuală stăpânire rusească, în cazul când campania de la Prut a lui Petru I s-ar fi încheiat cu rezultatul scontat.

Chiar dacă, în unele cazuri, se încearcă o cale mai subtilă de promovare a celor prevăzute în *diploma de la Luțk*, apreciindu-le drept strădaniile ale domnului Moldovei²³⁹, nu se reușește a privi lucrurile obiectiv. Căci, în sensul indicat, strădaniile lui D. Cantemir se observă nu în conținutul acestui document, ci în “ponturile” consemnate de Ioan Neculce, care se prezintă drept rectificări, completări și redactări la *diploma de la Luțk*.

De domeniul declarațiilor și imaginației autoricești ține și aserțiunea cum “că tratatul moldo-rus din 1711 (avându-se în vedere *diploma* lui Petru I – n. mea.), avea o însemnătate dublă: prin conținutul articolelor sale, el prezenta un pas diplomatic, întreprins în scopul asigurării independenței țării și, totodată, crea o posibilitate reală de

²³⁵ P.P.Panaiteescu. Op. cit., p.105-106; Ștefan Ștefănescu. Op. cit., p.116; Andrei Eșanu. *Dimitrie Cantemir*, p. 223; Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Dimitrie Cantemir*, p. 207; Lilia Pogolșa. *Dimitrie cantemir și dialogul*, p. 94.

²³⁶ Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p. 39-42.

²³⁷ P.P.Panaiteescu. Op. cit., p. 107.

²³⁸ Ștefan Ștefănescu. Op. cit., p. 117.

²³⁹ Lilia Pogolșa. *Dimitrie Cantemir și dialogul*, p. 97.

reformare a Moldovei într-un stat monarhic centralizat, într-o monarhie absolută, nu fără sprijinul lui Petru I”²⁴⁰. Este greu, dacă nu chiar imposibil, de imaginat o atare eventualitate în condițiile în care Moldova s-ar fi pomenit în supușenia/stăpânirea (обладание) monarhului absolut al Rusiei, cum era Petru I. O monarhie absolută sub supremația unei alte monarhii absolute ține de domeniul fantasticului. Mai mult decât bizară se prezintă modelarea eventualului regim monarhic din Moldova după tipul celui din Rusia, care, “fiind un stat monarhic centralizat, ar fi putut acorda suport în întemeierea unui astfel de stat în Moldova”- (subl.meu)²⁴¹. Culmea aberațiilor însă este atinsă atunci când se vorbește despre “Moldova suverană”, care “intenționa să fie un astfel de stat, în comparație cu ceea ce prezenta ea sub dominația turcească”- (subl.meu)²⁴². Căci unica deosebire care s-ar desprinde în cazul în care proiectul lui Petru I, cu adeziunea lui D. Cantemir sau fără ea, ar fi avut sorți de izbândă, ar fi constat doar în înlocuirea dominației turcilor “păgâni”, cu cea a țarului creștin-ortodox.

În sfârșit, dacă am vorbi de un document ca “model de prudență și abilitate diplomatică”, prin care D. Cantemir urmărea obținerea independenței sau chiar suveranității de stat a Moldovei și integrității ei teritoriale²⁴³, am putea face în baza nu a articolelor din *diploma* de la Luțk, ci a “ponturilor” înșiruite de Ioan Neculce, care, în cazul în care n-ar fi fost ignorate, ci acceptate de țarul Rusiei, ar fi constituit temeiul unui tratat bilateral moldo-rus veritabil, care ar fi garantat independența și suveranitatea Moldovei, cel puțin în raport cu Rusia sub sau înafara protecției acesteia.

Încheindu-mi aici cele ce se impuneau a fi spuse prin viziunea mea asupra aspectului politic al domniei lui D. Cantemir și a relațiilor lui cu Petru I, țin să subliniez că nu pretind că opiniile și concluziile mele prezintă un adevăr în ultima instanță și că “reflecțiile” mele au pus toate punctele pe *i*. Am urmărit doar să demonstrez că nivelul de până acum al cercetării domniei lui D. Cantemir în Moldova este departe de a fi

²⁴⁰ Ibid., p. 95.

²⁴¹ Ibid., p. 96-97.

²⁴² Ibid., p. 97.

²⁴³ Andrei Eșanu. *Dimitrie Cantemir*, p.223; Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Dimitrie Cantemir*, p. 207.

considerat satisfăcător sub aspectul științific și interpretativ și că cercetările pertinente conduc spre alte concluzii și aprecieri, departe de aserțiunile declarative, deseori exaltate, influențate de factorii politici și ideologici contemporani, care nu fac decât să inoculeze cititorului “adevăruri” inventate. Rămân deocamdată fără atenția cuvenită problemele ce țin de starea poporului de rând în condițiile prezenței armatelor rusești în Moldova, de atitudinea maselor față de ele, de consecințele “operei” politice a lui D. Cantemir, fără a mai vorbi de disensiunile în sânul clasei politice din țară, fără de care e imposibil de reconstruit întregul adevăr științific despre domnia în Moldova a celui de-al treilea Cantemir. Unde mai pui, că în urma orientării lui D. Cantemir către țarul Petru I, Moldova a ajuns a fi un obiectiv constant în politica expansionistă a Rusiei în direcția Balcanilor, suportând consecințele a încă trei războaie ruso-turce din sec. XVIII, pentru a se alege cu pierderea către Rusia a părții sale răsăritene dintre Prut și Nistru în consecința războiului rusoturc din 1806-1812.

Cum s-a înscăunat și și-a început domnia Dimitrie Cantemir?*

În ciuda unei bogate prezențe în istoriografie a lui Dimitrie Cantemir ca savant, cărturar și om de cultură de talie europeană pentru epoca în care a trăit și a creat, extrem de modestă este atenția care i-a fost acordată în calitatea lui de om politic și de stat. Ca urmare, în istoriografie s-au afirmat anumite clișee, ca să nu le spun postulate, fără ca ele să fie însoțite la un nivel cât de cât satisfăcător și de o argumentare științifică adecvată. Constatarea aceasta se referă din plin și la subiectul anunțat în titlul prezentei comunicări.

Este în afara oricăror îndoieli, că numirea lui Dimitrie Cantemir la domnia Moldovei s-a făcut cu ocazia declarării de către Poartă a războiului Rusiei, întâmplată la 9/20 noiembrie 1710 în cadrul unei largi întruniri la Istanbul a vizirilor, cărturarilor (*ulema*) și agalelor (înalte cinuri militare), despre care au scris doi cronicari turci – Silahdar Mehmed aga și Mehmed Rașid, apoi și cronicarul moldovean Ioan Neculce, care, desigur, s-a informat despre cele relatate de la însuși D. Cantemir. Problema principală luată în dezbateri au constituit-o pretențiile Rusiei față de Imperiul Otoman în contextul, desigur, al aflării marilor învinși în lupta de la Poltava - regele Suediei Carol al XII-lea, regele pribeag al Poloniei Stanislaw Leszczyński și hatmanul rebel al cazacilor ucraineni Mazeppa -, pe teritoriul raialei turcești de la Bender, în satul Varnița. La insistența hanului tătarilor din Crimeea, Devlet Ghirai al II-lea, întrunirea de la Istanbul s-a pronunțat în favoarea războiului cu Rusia, care a și fost declarat, iar ambasadorul rus la Poartă, P.A. Tolstoi, a fost aruncat în fortăreața sultanală Yedikule. A fost astfel rupt tratatul ruso-otoman de 30 de ani, semnat în 1700 și reconfirmat în luna ianuarie 1710.

Cu această ocazie, și tot la insistența hanului, a fost abordată și hotărâtă înlocuirea în scaunul de la Iași a domnului fanariot Nicolae Mavrocordat. Acesta era pârât de Devlet Ghirai, că n-ar fi fost ”o slugă credincioasă a măriei sale padișahului”, ca argument, însă, folosindu-se faptul că domnul ajuns în dizgrație “nu și-a plecat capul în fața măriei sale hanului și îl neglijașe la unele onoruri”¹, astfel că ar fi dat “dovadă

*Publicat în: „History & Politics/Revistă de Istorie și Politică”, ULIM, 2011, nr.2(8), p. 15-24.

de hainie” (în alt loc : “acesta în anumite condiții poate să facă hainie”), ceea ce nu ar fi fost “potrivit în nici un chip ca în astfel de vremuri el să ramână voievod în Moldova”².

Pare semnificativ, că însuși D. Cantemir nu aduce detalii privind numirea sa în scaunul Moldovei, consemnând doar că “ stricându-se pacea între ruși și între Poarta otomanicească, socotindu-l pe dânsul (Nicolae Mavrocordat) a fi mai mult scriitoriu decât ostaș, l-au scos din domnie³. Ar urma, așadar, că noul domn al Moldovei s-ar fi prezentat în ochii celor ce l-au pro-movat mai apt în ale milităriei, ceea ce le-a oferit unor cercetători motiv pentru a afirma cum că lui D. Cantemir, la numirea sa în domnie, i-ar fi fost formulate chiar și unele “puncte-porunci”, printre care “organizarea apărării principatului și pregătirea proviziilor necesare armatelor otomane”⁴. Lipsită de o acoperire documentară necesară mi se pare și afirmația cum că numirea lui D. Cantemir ca domn al Moldovei s-ar încadra în măsurile întreprinse de guvernul turc în vederea întăririi „pozițiilor sale în Moldova și Valahia”(Țara Românească -n. mea) prin înlocuirea lui Nicolae Mavrocordat, care ar fi fost ”nepriceput în treburile militare”⁵.

Conform cronicarilor turci pomeniți deja, încă în timpul întrunirii din 9/20 noiembrie 1710, la auzul spuselor hanului din Crimeea, sultanul a reacționat prompt și, “supărat” fiind, a și dispus destituirea lui Nicolae Mavrocordat, înlocuindu-l cu „ fiul fostului voievod al Moldovei Cantemir”⁶. Iar la 14/25 noiembrie, deși nu “era lege ca în timp de Bayram să se țină Divan”, acesta totuși a fost convocat și proaspăt numitul domn al Moldovei s-ar fi “închinat în fața înaltului tron” al sultanului, primind

¹ *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase.* Vol. II. *Sec.XVII-începutul sec.XVIII.* București: Editura Academiei, 1976, p. 517.

² *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase.* Vol. III. *Sfârșitul sec.XVI-începutul sec.XIX.* București: Editura Academiei, 1990, p. 215.

³ Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei.* Chișinău: Literatura Artistică, 2988, p.62.

⁴ В.И. Цвиркун. *Эпистолярное наследие Дмитрия Кантемира.* Chișinău: Știința, 2008, p.24.

⁵ Lilia Pogolșa. *Doctrina politică a lui Dimitrie Cantemir reflectată în tratatul de la Lițk din 1711.* În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr.4, p.143.

⁶ *Cronici turcești,* vol. II, p. 517.

totodată și unele atribute obișnuite la asemenea ocazii : cuca, súpürghe (surguci) și cabaniță de samur căpușită cu catifea⁷.

Despre evenimentele petrecute în capitala Imperiului Otoman era informat și cronicarul Ioan Niculce care, după cum am menționat mai sus, nu a putut avea o altă sursă de informare, decât spusele lui D. Cantemir. Conform cronicarului moldovean, încă în cadrul întâlnirii dintre sultanul Ahmed al III-lea și hanul Devlet Ghirai al II-lea, de rând cu mazilirea unuia și numirea altuia în domnia Moldovei, a fost abordată la fel chestiunea ce-l privea pe Constantin Brâncoveanu - domnul Țării Românești. Conlocutorul tătar al sultanului i-ar fi atras atenția acestuia “că Brâncoveanul- Vodă, domnul muntean, este un domn bogat și puternic, are oaste multă și-i de multu pre bun moscalilor”, astfel că , în stare de război cu Rusia, el nu trebuia lăsat să mai fie domn, ”că poate să se hainească și a face sminteală oștii împărătești”. Ca urmare, el trebuia “prinsu, că el de bună voie nu a veni la Poartă ”. Și nimeni altul nu putea să-l prindă, „fară cât Beizade, feciorul lui Constantin Vodă cel mai mic ”, care era „om mai sprinten decât fratele său Antiohie-Vodă”⁸. Ar urma că la Poartă, drept un eventual înlocuitor al lui Mavrocordat, era vehiculată și candidatura lui Antioh Cantemir, primul dintre cei doi fii ai fostului domn al Moldovei, Constantin Cantemir, și hotărârea în favoarea lui Dimitrie s-a luat la insistența hanului tătarilor din Crimeea în eventualitatea prinderii de către acesta și înlocuirii lui Constantin Brâncoveanu.

Dintr-o altă consemnare din letopisețul lui Neculce aflăm însă că doar la plecarea lui D. Cantemir către Moldova, marele vizir Mustafa Baltagi-oglu i-ar fi zis “cu mare taină ” ca el să “chivernisească lucrul” să-l prindă pe Constantin Brâncoveanul și să-l trimită la Poartă viu. Ca recompensă, proaspătului numit în scaunul de la Iași i se promitea “mare dar și cinste” la împărăție dar și că el va “rămâne acolo domnu neschimbatu”⁹, avându-se în vedere, desigur, scaunul de la București.

Din consemnările lui Ioan Neculce s-ar desprinde o opinie, aparentă de altfel, că scopul principal al numirii lui D. Cantemir ca domn al Moldovei ar fi constat într-o eventuală înlăturare a lui Constantin Brân-

⁷ Ibid., vol III, p.216.

⁸ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și o samă de cuvinte*. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p.257.

⁹ Ibid., p.258.

coveanu, cunoscut printr-o activă și durabilă corespondență diplomatică cu autoritățile moscovite și prin orientarea evidentă a lui spre o colaborare antiotomană cu țarul Petru I. În realitate, mi se pare, era vorba despre o conjurație împotriva domnului de la București, pusă la cale pe la spatele sultanului de către hanul Devlet Ghirai al II-lea și marele vizir Mustafa Baltagi-oglu, în timp ce lui D. Cantemir i se rezervase rolul de executor al acestei conjurații, cunoscându-i-se marea lui dorință de a deveni domn la București. Altfel, cum s-ar explica că marele vizir i-a spus lui Cantemir cele ce el urma să realizeze împotriva domnului muntean “cu mare taină”? Există la fel și unele informații, fie și destul de lacunare, cum că D. Cantemir i-a dat rușvet (mită- n.mea) marelui vizir¹⁰, mai “giuruindu-i” și câteva mii de galbeni la fel hanului¹¹. Informațiile acestea nu contravin spuselor lui D. Cantemir, cum că primind domnia, el “n-au cheltuit nici un ban la Poartă”¹². Căci se aveau în vedere, desigur plățile oficiale obișnuite către Poartă, și nu mituirile tănuite ale unor înalți demnitari ca în cazul dat. Cele plătite și “giuruite” de D. Cantemir nu erau destinate Porții, ci susținătorilor săi, în persoana marelui vizir și a hanului tătarilor din Crimeea.

Dintr-o scriere de mai târziu (1720), atribuită lui D. Cantemir și făcută la cererea autorităților moscovite, cu titlul *Scurtă povestire despre stârpirea familiilor lui Brâncoveanu și a Cantacuzi-nilor*, urmează ca însuși autorul scrierii privea domnia Moldovei nu ca un scop în sine, ci ca o trambulină capabilă să-l propulseze în scaunul Țării Românești, în timp ce scaunul de la Iași i-ar fi fost dat fie lui Antioh Cantemir, fie altcuiva, pe care el, autorul scrierii în cauză, l-ar fi preferat¹³. Că scaunul de la București, și nu cel de la Iași, era ținta principală a lui D. Cantemir, o demonstrează și iuțeala cu care el, abia ajuns în domnia Moldovei, se pregătea să întreprindă acțiunea în vederea prinderii și destituirii lui C. Brâncoveanu, în afacere fiind direct implicați și cei doi sus-ținători ai săi. Devlet Ghirai al II-lea nu a întârziat să-i trimită domnului moldovean

¹⁰ *Cronici turcești*, vol. II, p.517.

¹¹ Ion Neculce. *Op. cit.*, 257.

¹² *Ibid.*

¹³ Dimitrie Cantemir. *Opere complete*. Vol. VI. T. II. București. Editura Academiei, 1996; Paul Cernovodeanu, Emil Lazea. *Dimitrie Cantemir. Scurtă povestire despre stârpirea familiilor Brâncoveanu și a Cantacuzinilor*. București: editura Minerva, 1995.

firmanul său ca semnal pentru începutul acțiunii, iar D. Cantemir nu a zăbovit să-și trimită în Țara Românească iscoadele sale pentru a sonda situația de acolo, pregătindu-și, totodată, și forțele sale de intervenție: “ vro cinci șase steaguri lefecii și două steaguri lipcani și câțiva feciori grijiți”¹⁴. Tot D. Cantemir i-a sugerat marelui vizir cum să fabrice motivul, care ar fi justificat mazilirea lui C. Brâncoveanu. Înaltul demnitar al Porții era îndrumat să-i ceară domnului de la București 500 de pungi de bani, care ar fi fost, parcă, “ de trebuință pentru gătirea oștii” sultanului. Cererea trebuia să-i ațipească vigilența lui Brâncoveanu și să-i înlătore bănuiala despre o eventuală mazilire a sa. Se spera toto-dată, că temerarul domn muntean, fie că va refuza sau că nu va putea să achite imediat banii ceruți, astfel că ar fi oferit motiv pentru declanșarea acțiunii de înlăturarea lui din domnie.

Spre marea confuzie a celor ce au pus la cale conjurația, C. Brâncoveanu a acceptat să livreze suma cerută, numai că, motivând cum că nu dispune imediat de ea, s-a angajat să o achite în rate - câte o sută de pungi de bani lunar, în realitate „socotind că până la cinci luni or sosi moscalii, și atunce de-ar și vrè să-i facă ceva, nu i-ar pute strica nimic”¹⁵. Ca urmare, așteptarea lui D. Cantemir “ din ceas în ceas să-i vie omul cel cu firmanul de la împărăție” în vederea declanșării ope-rațiunii împotriva domnului muntean, a fost zădarnică. Căci de la marele vizir i-a venit “răspunsul să mai aștepte, că când a fi vreme i-a face el știre”¹⁶. Ar urma, că destituirea din domnie a lui Brâncoveanu, de care era interesat cel mai mult D. Cantemir, nu era sarcina principală pusă de Poartă în seama lui cu ocazia numirii în domnie. Dobândirea scaunului muntean de către proaspătul domn de la Iași era privită doar ca o eventuală recompensă a lui pentru o altă poruncă neafișată expres, dar care ținea de un interes major al Porții Otomane în condițiile stării de război cu Rusia.

În căutarea acestei porunci, care, așa cum și era natural, se ținea în taină și nu putea fi făcută public, un impuls este oferit se pare, de o altă consemnare făcută de cronicarul Neculce, dar care avea la bază, desigur, spusele proprii ale lui D. Cantemir, care, atunci când au fost date

¹⁴ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 262.

¹⁵ *Ibid.*, p.258.

¹⁶ *Ibid.*, p262.

în vileag contactele lui cu țarul Petru I și anturajul acestuia, parcă pentru a induce în eroare Poarta și a depăși suspiciunile acesteia față de dânsul, ar fi scris cu “meștersug” marelui vizir ca să i se dea învoire de „a să agiunge cu moscalii și ce-ar vedea și ar înțelege, de toate să facă știre Porții”, astfel că marele vizir, „gândându că va hi drept Porții, datu-i-au și ace voie”. Primind învoirea, D. Cantemir și “ mai fără săială au început a să agiunge cu moscalii”¹⁷.

Nu este cazul să înșiruiesc aici nume de autor și titluri de lucrări în care consemnările de mai sus au fost acceptate fără rezerve și apreciate ca mărturii ale dibăciei cu care D. Cantemir, orientându-se spre o alianță cu Petru I, a știut cum să-și camufleze adevăratele sale intenții pro-ruse, inducând în eroare Poarta. Despre acest “meștersug” scrie doar Ion Neculce, care reproducea de fapt spusele lui D. Cantemir, fapt ce mă face să cred că în realitate era vorba despre o dibăcie a acestuia în a-i indu-ce în eroare pe acei boieri ai țării care se opuneau relațiilor sale cu țarul moscovit, fără a divulga adevărata misiune pusă în seama lui la Poartă, care, la rândul-i, dacă s-ar fi aflat, ar fi provocat ne-mulțumirile boierilor de orientare pro-rusă. Cred că în realitate să se “agiungă cu moscalii”, cum scria Neculce, a și fost sarcina principală care i s-a pus lui D. Cantemir la numirea sa ca domn al Moldovei, eventualitatea dobândirii scaunului râvnit de el al Țării Românești fiind o momeală pent-ru ca el să accepte aceasta sarcină. Se miza, desigur, și pe faptul că D. Cantemir era domn pămâ-ntean și împărtășea aceeași credință ortodoxă drept apărător și grijitor al căreia se prezenta PetruI..

În favoarea opțiunii mele ar mărturisi, fie și indirect, mai multe fapte printre care, în primul rând, aș insista asupra unei situații evidente și anume: deși Poarta a declarat război Rusiei, ea nu era pregătită de el, fiind însă surprinsă de starea reală de război pe care-l duceau deja trupele ruse, fără a-l fi declarat. Ar urma că, prin declararea războiului, Poarta a încercat să-l impresioneze, să facă o presiune psihologică asupra țarului în speranța că el v-a stopa înaintarea în stăpânirile turcești din nordul

¹⁷ Ibid., p. 264.

Mării Negre¹⁸. D. Cantemir urma să inițieze negocieri cu Petru I în vederea convingerii lui de a stopa acțiunile militare și de a reveni la tratatul ruso-otoman de mai înainte. Se ținea cont și de faptul că interesat în încetarea războiului era însuși Cantemir, care s-a pomenit în fața iminentului pericol ca armatele rusești să extindă operațiunile militare și în Moldova cu toate consecințele nefa-ste ale unei atare turnuri în mersul evenimentelor. Unde mai pui, că în caz de neîncetare a războiului, D. Cantemir risca să nu-și vadă îndeplinit visul său privind domnia de la București, tot așa ca și o posibilă pierdere a domniei Moldovei.

D. Cantemir nu a fost primul domn al Moldovei în rolul de mediator în raporturile dintre Imperiul Otoman și Rusia. Amintesc, în contex, cazul destul de expresiv din domnia lui Vasile Lupu. Atunci când, în 1637, cazacii de pe Don, subordonați politic Moscovei, au ocupat de la turci cetatea Azov, misiunea de a negocia cu autoritățile ruse și de a rezolva diferendul în favoarea Porții, i-a fost poruncită domnului Moldovei de atunci, Vasile Lupu. În caz de succes, marele vizir de atunci, Mustafa Pașa, îi garanta, ca recompensă lui Vasile Lupu, nu doar domnia pe viață în Moldova, ci și scaunul Țării Românești¹⁹, întocmai așa cum acum era cointerestat D. Cantemir, care mai întâi urma să medieze rezolvarea pașnică a conflictului cu Rusia, apoi să se avânte în acțiunea de dobândire a domniei muntene de la C. Brâncoveanu.

Dar cel mai expresiv fapt care vine în susținerea opiniei mele privind misiunea principală a lui D. Cantemir, îl oferă cazul întâmplat atunci când armatele ruse se aflau deja în Moldova, iar noul domn al ei se aliase deschis cu Petru I. După cum ne informează Ioan Neculce, „Împărăția turcului” i-a poruncit patriarhului de Ierusalim, Hrysantos, să-i adreseze o scrisoare lui C. Brâncoveanu, cunoscut că “avè prieteșug vechiu cu moscalii”, prin care să-i ceară “să trimită un om al lui la moscali să facă pace”, Poarta înclinând chiar spre unele cedări geopolitice destul de esențiale în favoarea Rusiei. Solul domnului muntean, Machidon comisul (Gh. Castriotul) nu a întârziat să se prezinte cu ace-

¹⁸ Pavel Parasca. *Reflecții istorico-politice asupra domniei în Moldova a lui Dimitrie Cantemir*.(III). În: „History & Politics/Revistă de Istorie și Politică”, ULIM, 2010, nr.1-2, p.82-85.

¹⁹ Ion Eremia. *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1653)*. Chișinău: Cartdidact, 1999, p.123.

astă inițiativă în tabăra lui Petru I²⁰. Adică, ceia ce n-a reușit să facă D. Cantemir, acum, în situația radical schimbată, era pus în seama lui C. Brâncoveanu, căruia, nu este exclus, ca Poarta să-i fi promis, , intangibilitatea domniei sale, dacă nu chiar, eventual, și scaunul de la Iași, pe care el și-l dorea cu aceeași ardoare, cu care Dimitrie Cantemir și-l dorea pe cel al Țării Românești.

Și încă un subiect, fără de care prezenta comunicare ar rămâne incompletă. Este vorba despre opinia care se repetă adesea în istoriografie, cum că D. Cantemir, încă aflându-se la Istanbul și colaborând cu ambasadorul rus de acolo, P. A. Tolstoi, ar fi nutrit o eventuală alianță cu Petru I, în vederea scoaterii țării sale de sub apăsătoarea supremație a Porții Otomane. O atare aserțiune este caducă, mai întâi de toate prin faptul demonstrat numai, că D. Cantemir nu râvnea tronul de la Iași, ci pe cel de la București, ceea ce era posibil de realizat doar cu acordul și susținerea Porții. Apoi, și faimoasa teză despre strânsele legături dintre D. Cantemir și ambasadorul P. A. Tolstoi nu-și are fundamentarea documentară necesară. Dispunem doar de o vagă referire a lui D. Cantemir din 1721, adică după 10 ani de aflare a lui în Rusia, într-un ordinar demers umilitor adresat lui Petru I, în care semnatarul își etala credința sa către suveranul rus, care ar fi corespuns cu promisiunile sale făcute lui P. A. Tolstoi și pe care nu le-ar fi încălcat niciodată²¹. În realitate este știut doar că, aflându-se închis în fortăreața Yedikule, ambasadorul rus la Istanbul a reușit să trimită doua scrisori suveranului său, care au și ajuns la destinație pe 20 și respectiv 24 decembrie 1710²², adică tot atunci când D. Cantemir sosise deja în țară și se înscăuna în domnie. Că aceste scrisori au fost scoase din temnița sultanală datorită capuchehaiei domnului moldovean și trimise la Moscova cu ajutorul desigur al lui D. Cantemir, era informat doar Ioan Neculce, dovadă că și această informație a fost aflată de cronicar din gura noului domn. Datorită acestui fapt “ de credință și de slujbă, au cădzut Dumitrașcu Vodă în marea cinste și dragoste la Petru Alekseievici, împăratul

²⁰ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 279; В.И. Цвиркун. *Эпистолярное наследие*, p.32.

²¹ В.И.Цвиркун. *Эпистолярное наследие*, p. 223.

²² *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Т.ю ЧШю Выпуск 1. Москва, 1962б, p.335-337, 767-768; Ion Eremia. *Considerații privind tratatul moldo-rus din 1711*. În: *Frontierele spațiului românesc în context european*. Oradea/Chișinău, 2008, p.105.

Moscului”²³. Ar urma, că scoaterea și expedierea acestor două scrisori au constituit unica faptă pe care D. Cantemir a făcut-o în favoarea țarului Petru I. Nu exclud desigur ca ele să fi conținut și oarecare angajamente din partea lui Cantemir privind eventualele sale raporturi cu rușii. Apare, însă, întrebarea: cum a fost posibil ca în condițiile când „altul nime nu cutedza a face acele slujbe că era solul în mare pază”²⁴, capuchehaia domnului proaspăt desemnat pentru Moldova a reușit totuși să scoată din temniță scrisorile în cauză, riscându-și nu doar propriul cap, ci și pe cel al domnului său, care nu cred că ar fi fost atât de naiv ca să nu-și dea seama de riscul la care se supunea, mai ales dacă scrisorile în cauză ar fi conținut și careva angajamente în interesul țarului cu care Poarta se afla în stare declarată de război? Cea mai plauzibilă explicație, la părerea mea, ar fi că totul s-a făcut cu știrea Porții, iar Dimitrie Cantemir și capuchehaia sa și-au jucat conștient rolurile într-un scemariu bine pus în scenă de Poartă în vederea asigurării credibilității noului domn moldovean în ochii lui Petru I.

Este semnificativ că, ajuns în scaunul de la Iași și fiind deja angajat în schimbul de soli cu tabăra moscovită, în timp ce trupele rusești se aflau deja la granița cu Moldova, pregătindu-se să trecă dincoace de Nistru, D. Cantemir a continuat să îndeplinească slujbe și porunci în favoarea Porții, ceea ce ar fi greu de explicat, dacă el s-ar fi orientat spre o alianță reală cu Petru I. Am în vedere informarea regulată a Porții despre cele ce se petreceau în tabăra rusă, trimiterea de oameni și materiale de construcție la ridicarea podului peste Dunăre de la Oblucița, menit să asigure trecerea armatelor turcești în stânga acestui fluviu, blocarea trecerii prin Moldova a efectivelor lui Fancisc al II-lea Rakoczi, care voia să se asocieze cu Petru I, precum și predarea către Poartă a cca 13 tone de miere²⁵.

²³ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.264.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Nicolae Costin. *Letopisețul Țării Moldovei (1709-1711)*. În: Idem. *Scrieri istorice în două volume*. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevschi. Vol. II. Chișinău: Hyperion, 1990, p.369; Mihai Maxim. *Dimitrie Cantemir și epoca sa. Documente noi din arhivele turcești*. În: „Revista de istorie a Moldovei”, Chișinău, 2008, nr.4, p.77; Pavel Parasca. *Reflecții istorico-politice (I, II)*. În: „History & Politics”, ULIM, 2009, nr.1-2, p.85-86.

Datele de mai sus justifică și completează totodată opinia oarecum îndulcită leger, că “sursele istorice de care dispun în prezent cercetătorii, nu permit să ne facem o imagine destul de clară despre faza inițială a orientării lui Dimitrie Cantemir spre Rusia”²⁶, și denunță hotărât opinia cum că, încă aflându-se la Istanbul, D. Cantemir ar fi nutrit proiectul uniei eventuale alianțe cu Rusia ca unică putere capabilă să-i asigure eliberarea țării de sub dominația otomană și că, ajuns în domnie, el ar fi întreprins măsuri concrete în vederea constituirii acestei alianțe²⁷. Să se ajungă în definitiv la o alianță cu Petru I, el a fost impus de circumstanțele care i-au limitat în posibilitatea de a-și îndeplini misiunea pusă în seama lui de Poartă, pierzându-și, astfel, speranța nu doar de a ajunge domn în Țara Românească, ci și de a se menține domn la Iași, în cazul când în înfruntarea ruso-otomană, devenită inevitabilă, victoria ar fi fost de partea turcilor, tot așa ca și în cazul victoriei armatelor rusești, în cazul când s-ar fi opus alianței cu Petru I.

De reținut, că numirea lui D. Cantemir în scaunul domnesc nu era agreată de o parte din boierimea Moldovei în frunte cu mitropolitul Ghedeon, care l-au devansat pe noul domn în inițierea contactelor cu suveranul moscovit, având și candidatul lor, al cărui nume însă izvoarele nu-l divulgă, dar care fusese inclus în proiectul de acțiuni în Moldova, nutrit de Petru I. Complexitatea factorilor care l-au forțat pe D. Cantemir să treacă definitiv în tabăra lui Petru I, asupra cărora am insistat cu altă ocazie²⁸, depășește tematic subiectul prezentei comunicări, ceea ce mă obligă să mă limitez doar la cele expuse mai sus, subliniind, totodată, că aspectele politice ale domniei în Moldova a lui D. Cantemir sunt departe de a fi epuizate ca obiect de cercetare.

În concluzie, insist asupra câtorva momente, care mi se par cele mai aproape de adevăr și mai convingătoare, cel puțin la momentul actual al cercetării și anume:

²⁶ Ion Eremia. *Considerații*, p. 106.

²⁷ Andrei Eșanu. *Dimitrie Cantemir*. În: *Domnii Țării Moldovei*, p.222; Andrei eșanu, Valentina Eșanu. *Dimitrie Cantemir (1673-1725). Viața și activitatea*. În: *Dinastia Cantemireștilor*. Colecția „Academica”, V, Chișinău: Știința, 2008, p. 201; Lilia Pofolșa. *Op. cit.* p. 141-143.

²⁸ Pavel Parasca. *Reflecții istorico-politice* (I, II), p. 86-96; (III), p.31 și următ.

1) Numirea lui Dimitrie Cantemir în domnia Moldovei s-a datorat într-adevăr stării de război dintre Rusia și Imperiului Otoman;

2) Opinia cum că alianța lui D. Cantemir cu Petru I ar fi rezultat dintr-o orientare pro-rusă a lui, manifestată încă înainte de primirea domniei, nu poate fi acreditată din motivul lipsei de argumente documentate în acest sens, fiind, în schimb, denunțată de faptul că D. Cantemir nici nu urmărea obținerea tronului de la Iași, ci pe cel al Țării Românești;

3) Înscăunarea lui D. Cantemir s-a făcut prin decizia Porții Otomane în interesul neafișat de a înclina țarul spre rezolvarea pașnică a conflictului, ca condiție *sine qua non* a înscăunării lui ulterioare în Țara Românească;

4) Ajuns în domnia Moldovei, D. Cantemir s-a pomenit în imposibilitatea de a îndeplini porunca Porții, pomenindu-se în fața iminentei pătrunderi în țară a armatelor rusești.

Anul 1711 – antecedent al anului 1812*

Așa cum urmează din cercetarea izvoarelor istorice, referitoare la politica balcano-dunăreană a Rusiei și locul Principatelor Române în această politică, anexarea în 1812 a părții de răsărit a Țării Moldovei la Imperiul rus a fost nu un act de moment, conjunctural, ci a rezultat dintr-o politică seculară de expansiune rusească în direcția Dunării și Balcanilor, care, deocamdată doar la nivelul de idee, își are rădăcinile sale în adâncul secolelor, devenind o adevărată obsesie începând cu mijlocul secolului al XVII-lea, după unirea (în ianuarie 1654) la Rusia a cazaclor zaporijeni sub conducerea lui Bogdan Hmielnițki și includerea în hotarele suveranilor moscoviți a Ucrainei din stânga Niprului, cu orașul Kiev din dreapta acestui fluviu¹. Încă începând cu anul 1598, când Mitropolia Moscovei a fost ridicată în rangul de Patriarhie, în frunte cu Filaret, tatăl lui Mihail Fiodorovici, viitorul întemeietor al dinastiei imperiale a Romanovilor², s-a format treptat o adevărată doctrină militaro-politică sub stindardul ideologic bisericesc al *solidarității ortodoxe*. Iar după uniunea cazaco-moscovită din 1654, doctrina în cauză a început să vizeze în primul rând Moldova, apoi și Țara Românească. În urma evenimentului, țarul Alecei Mihailovici și-a adăugat în titlul său și *Rusia Mică*, până atunci figurând doar *Rusia Mare*³ - mărturie a pretențiilor de stăpânire a Moscovei nu numai asupra Ucrainei din stânga Niprului, ci și a teritoriilor de dincoace de Nipru și chiar de Bugul Meridional, rămase ca și mai înainte în stăpânirea Poloniei. Aceste modificări teritoriale au apropiat geografic Rusia de hotarele Moldovei. În consecință, emisarii ruși nu au întârziat să-și facă apariția nu doar la Gheorghe Ștefan al Moldovei, ci și la Matei Basarab din Țara

*Publicat în: *200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul țarist: consecințele raptului teritorial pentru românii basarabeni*. Materialele Simpozionului științific Internațional, Cahul 12-13 mai 2012. Cahul, 212, p.52-70.

¹ Ion Eremia. *Țările Române în politica balcanică a Rusiei până la sfârșitul secolului al XV-lea*. În: *In memoriam professoris Mihail Muntean*. Chișinău: Cartdidact, 2004, p.49-52.

² Ștefan S Gorovei. *Relațiile bisericești româno-ruse în secolele XV-XVIII*. În: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „D. Xenopol”, t. XXXI, Iași, 1994, p.601-607.

³ *Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România în veacurile XV-începutul celui de al XVIII-lea*. Documente și materiale în trei volume (*Исторические связи народов СССР и Румынии в XV-начале XVIII в.*, Документы и материалы в трёх томах). Vol. II, 1633-1673. Москва: Наука, 1968, p. 241 și passim.

Românească, cu îndemnul ca ambii domni români să-i urmeze exemplul lui Bogdan Hmielnițchi.

Temerea ca nu cumva cazacii zaporojeni să întreprindă, la comanda Moscovei, o acțiune militară pentru a-i forța să accepte îndemnul de închinare țarului rus, l-a determinat pe Gheorghe Ștefan să mimeze negocieri cu țarul Alecei Mihailovici, ajungându-se, în 1656, până chiar la proiectul unui tratat. Chiar primele condiții stipulate în proiectul de tratat adus la Moscova de solii moldoveni, revendicau revenirea la acea formă nestingherită de guvernare a țării prin domni de țară, cum fusese până la instituirea suzeranității otomane⁴, menționându-se că turcii „cinstea domniei ... și rânduiala țării cu nimic n-au stricat”⁵. Se mai insista ca în domnia țării „să nu se pună domn străin și dintr-un alt neam de oameni”⁶, astfel că se cerea fără echivoc ca „cinstea și rânduiala domniei să nu se strice, precum n-au fost stricate nici de păgâni”, țarului solicitându-i-se fără echivocuri ca domnia să fie confirmată „în cinstea și rânduiala de mai înainte”⁷. La modul general, în cererile din primele trei puncte ale proiectului de tratat, așa cum și-l dorea domnul Moldovei prin trimișii săi la Moscova, se opta pentru suveranitatea internă a domniei țării, sub garanția și protecția țarului moscovit.

Atrage atenție la fel punctul IV al proiectului de tratat. Urându-i lui Alecei Mihailovici putere „peste păgâni și peste toate popoarele necredincioase”, avându-se în vedere, desigur, și tătarii din Crimeea și din Bugeac, țarul era rugat “pentru câteva cetăți care sunt la hotarul țării noastre și pe care le țin acum păgânii sub cârmuirea lor”, avându-se în vedere Chilia, Cetate Albă și Tighina (Bender). Deoarece ele „au fost dintru început la domnii vechi, înainte de a le fi luat turcii”, țarului i se cerea ca ele “să fie iarăși în hotarul țării noastre și în stăpânirea noastră ... și să punem oameni din țara noastră în acele cetăți precum au fost și mai înainte”⁸.

⁴ *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*. Lucrare întocmită de Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe. București: Editura Politică, 1971, p. 190.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid., p.190-191.

Fac abstracție nu doar de capacitatea Curții de la Moscova de a realiza condițiile necesare implementării stipulărilor din tratatul pus la cale, ci și de sinceritatea angajamentelor sale de a le îndeplini. Nu pot însă să trec pe lângă faptul că, prin diploma sa din 29 iunie 1656, Alecei Mihailovici parcă accepta toate condițiile înaintate lui de solii moldoveni, dar anunța luarea Țării Moldovei nu doar „sub înalta mână noastră împărătească”, adică sub protecția sa, ci și în „supușenie veșnică”, fără nici cea mai mică aluzie la cetățile revendicate de moldoveni⁹. Au fost date, astfel, în vileag adevăratele interese ale Rusiei în Moldova, vizate în primul rând fiind raialele turcești care, în caz de succes pe câmpul de luptă, ar fi fost trecute direct sub controlul militar rus ca puncte strategice de importanță excepțională pentru asigurarea controlului asupra celor două Principate Române, dar și pentru politica balcanică a Curții de la Moscova. Deocamdată, însă, Rusia nu era pregătită să se angajeze într-un proiect pe cât de grandios și de ademenitor, pe atât și de riscant, astfel că până la începutul secolului al XVIII-lea nu se lasă observate careva inițiative demne de a fi luate în calcul în politica balcano-dunăreană a suveranilor moscoviți.

Situația s-a schimbat radical la finele primului deceniu al secolului al XVIII-lea, în consecința victoriei țarului Petru I asupra regelui Carol al XII-lea al Suediei în vestita înfruntare a lor de la Poltava (8 iulie 1709). Regele suedez, însoțit de aliații săi, unul din cei doi regi ai Poloniei, Stanislaw Leszczyński și hatmanul rebel al cazacilor Mazeppa, s-au retras cu trupele lor în teritoriile turco-tătare, stabilindu-și tabăra la Varnița, în hotarul raialei turcești de la Bender (Tighina). Pășind pe urmele lor, armatele lui Petru I, pentru prima dată în istorie, s-au pomenit nemijlocit la hotarul Moldovei de pe Nistru. Ca urmare, în ciuda Tratatului de Treizeci de Ani dintre Rusia și Poarta Otomană, semnat în 1700 și reconfirmat recent, în ianuarie 1710, părțile semnatare a lui s-au pomenit în stare de război, Rusia învinuind Poarta că le-a permis dușmanilor săi să primească azil în stăpânirile sale, iar autoritatea otomană învinuindu-l pe țar că i-a încălcat suveranitatea, pătrunzând cu oastea în teritoriile turcești. În consecință, la 9/20 noiembrie 1710, la insistența hanului Crimeii, Devlet Ghirai al II-lea și al trimisului regelui suedez,

⁹ *Relațiile istorice*, vol. II, p.287-289.

Poarta a declarat război Rusiei, ambasadorul căreia, A.P. Tolstoi, a fost aruncat în fortăreața sultanală Yedikule. Concomitent, s-a decis și mazi-lirea lui Nicolae Mavrocordat, domnul fanariot de atunci al Moldovei, și înlocuirea lui cu Dimitrie Cantemir¹⁰. Trec pe lângă posibilele explicații ale motivelor care au determinat transmiterea de către Poartă a domniei Moldovei lui Dimitrie Cantemir, cu atât mai mult că asupra lor m-am optit cu alte ocazii¹¹ și deocamdată nu văd nici un motiv pentru a modifica ceva în prezentarea lor. Notez doar faptul care mi se pare indiscutabil că Poarta, declarând Rusiei război fără a fi pregătită, în timp ce aceasta era în plină ofensivă fără a declara război, spera, cu ajutorul lui D.Cantemir ca domn pământean și fecior de domn, mai fiind și de aceeași credință ortodoxă ca și țarul rus, să-l încline pe acesta spre o rezolvare pașnică a situației prin revenirea la tratatul încheiat zece ani mai înainte și recent reconfirmat de părți¹². Indiferent de opțiunile la acest subiect, important este că noul domn al Moldovei a fost primul care s-a ciocnit direct de prezența armatelor ruse la hotarul țării sale și de pericolul invadării de către ele a Moldovei. Faptul că în curând D. Cantemir a inițiat negocieri cu Petru I, ajungându-se până chiar la o alianță cu acesta, a făcut ca în istoriografie să fie formulate și să se afirme unele opinii, dacă nu chiar mituri, privind caracterul relațiilor dintre cei doi, scopurile urmărite de ei și finalitățile la care s-a ajuns.

Conform unuia dintre mituri, prezent în istoriografie de mai multă vreme și împărtășit și de unii istorici din zilele noastre, D. Cantemir, încă aflându-se la Constantinopol, ar fi nutrit parcă un plan de aliere cu Rusia ca unică forță capabilă să asigure eliberarea Moldovei de sub dominația otomană și, ajuns în scaunul domnesc, ar fi întreprins pași concreți în

¹⁰ Ion Neculce. *Letopiseșul Țării Moldovei și o samă de cuvinte*. Eediție îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 257-258; *Cronici turcești privind Țările Române*. Vol. II. *Sec. XVII-începutul sec. XVIII*. Volum întocmit de Mihai Guboglu. București: Editura Academiei, 1974, p.517; Vol. III. *Sfârșitul sec. XVI-începutul sec. XIX*. Volum întocmit de Mustafă A. Mehmed. București: Editura Academiei, 1980, p.215-216.

¹¹ Pavel Parasca. *Reflecții istorico-politice asupra domniei în Moldova a lui Dimitrie Cantemir* (I).

¹² Pavel Parasca. *Reflecții istorico-politice asupra domniei în Moldova a lui Dimitrie Cantemir*. În: „Destin românesc. Revistă de istorie și cultură”. S.N., 2010, nr.1-2, p. 17-30.

atingerea acestui scop¹³. Dacă să urmărim logica de mai sus, am ajunge la concluzia nefirească cum că D. Cantemir singur și-a proiectat domnia sa în Moldova și s-a pregătit pentru ea din timp, așteptând doar momentul oportun pentru a-și realiza proiectul alianței cu țarul. Este știut însă, inclusiv în baza unor mărturii proprii ale lui D. Cantemir de puțin mai târziu, dar și din unele informații cronicărești, că el nu nutrea domnia Moldovei, ci pe cea a Țării Românești, pe care spera să i-o smulgă lui Constantin Brâncoveanu cu încuviințarea Porții și cu ajutorul tătarilor din Crimeia¹⁴. Faptul de mai sus ar fi suficient pentru a respinge fără rezerve opinia în cauză. Mai sunt cunoscute, însă, și unele constatări care vin să sporească convingerea că avem de a face cu un mit, indiferent de motivul care i-a alimentat apariția. Astfel, despre o orientare a lui Cantemir spre Rusia nu doar înainte de a ajunge domn la Iași, ci nici chiar în primele luni de domnie a lui, nu se cunoaște nimic¹⁵. Nici din timpul aflării lui D. Cantemir la Constantinopol, afară de unele informații sporadice despre activitatea sa de creație, alte date nu sunt cunoscute¹⁶. La baza mitului au fost puse niște idei, mai mult imaginate decât reale, despre unele legături ale lui D. Cantemir cu P.A. Tolstoi¹⁷. La acest subiect, însă, este documentat doar faptul că, datorită capuchehaiei domnului moldovean, s-a reușit scoaterea din fortăreața sultanală a două scrisori ale lui P.A. Tolstoi și expedierea lor țarului moscovit¹⁸. Faptul ar mărturisi mai

¹³ P.P.Panaiteșcu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*. București: Editura Academiei, 1958, p. 105; Ștefan Ștefănescu. *Gândirea politică a lui Dimitrie Cantemir și relațiile Moldovei cu statele vecine la începutul veacului al XVIII-lea*. În: *300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir. Sesiunea științifică Dimitrie Cantemir*. [București]: Editura Academiei, 1974, p. 114; Lilia Pogolșa. *Doctrina politică a lui Dimitrie Cantemir reflectată în tratatul de la Luț din 1711*. În: „Revista de isreitorie a Moldovei”, 2008, nr.4, p.141-143; A. Eșanu. *Dimitrie Cantemir*. În: *Domnii Moldovei. Studii*. Volum editat de Demir Dragnev. Chișinău: Civitas, 2005, p.222; Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Dimitrie Cantemir (1673-1723). Viața și activitatea*. În: *Dinastia Cantemireștilor*. Colecția „Academica”, V. Chișinău: Știința, 2008, p.201.

¹⁴ Pavel Parasca. *Op. cit.*, II, p.29-30; III. În: „Destin românesc”, 2011, nr. 2, p.35.

¹⁵ Ion Eremia. *Considerații privind tratatul moldo-rus din 1711*. În: *Frontierele spațiului românesc în context european*. Oradea-Chișinău, 2008, p.106.

¹⁶ Mihai Maxim. *Dimitrie Cantemir și epoca sa. Documente noi din arhivele turcești*. În: “Revista de istorie a Moldovei”. 2008, nr.4, p.21.

¹⁷ Н.П. Кириченко. *Текст русско-молдавского договора 1711 года и соответствие его летописи Иона Некулче*. În: *Вековая дружба*. Кишинёв, 1961, p. 111-114.

¹⁸ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.264; *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Т. XI. Выпуск 1. Москва, 1962, p.335-337, 767-768; Ion Eremia. *Op. cit.*, p.105.

degrabă despre o înscenare pusă la cale la Poartă și menită să-i asigure o mai mare credibilitate lui Cantemir în fața țarului în vederea îndeplinirii misiunii de a obține o rezolvare pașnică a conflictului. Altfel, este greu de imaginat, cum s-ar fi reușit scoaterea scrisorilor în cauză din fortăreața păzită cu atâta strictețe.

Omit aici problema aprecierilor date în istoriografie diplomei emise din numele lui Petru I și semnată de cancelarul acestuia, G.I. Golovkin, la Luțk, la 13 aprilie 1711. Căci lipsa oricărui temei pentru a o califica drept tratat moldo-rus a fost deja recent demonstrată de I. Eremia¹⁹ și nu văd necesitatea de a se mai reveni la acest subiect. În context, însă, atrage atenția încă un mit. Apariția lui în istoriografie se datorează unei consemnări în partea introductivă a *Diplomei de la Luțk*, cum că prin ea țarul s-ar fi învoit „cu articolele” parvenite lui de la D. Cantemir, ceea ce ar însemna că acesta ar fi fost autorul textului în cauză, în timp ce Petru I l-a acceptat, iar cancelarul lui i-ar fi confirmat doar legitimitatea. Dar dacă lucrurile ar fi stat așa apoi cum s-ar explica că, trimițându-i domnului moldovean diploma pentru a fi confirmată prin semnătura și sigiliul acestuia, țarul cerea ca documentul să fie transcris și semnat la Iași, urmând cu strictețe textul diplomei sale, și restituit lui „cât mai curând, cel mai târziu până la ultimele zile ale lunii mai”²⁰. Că diploma țarului ar fi conținut și unele revendicări din parte lui D. Cantemir, nu se exclude. Cu siguranță însă unele dintre ele au fost trecute cu vederea și înlocuite cu prevederi în formula țarului și în interesele politice ale lui, astfel că Petru I se aștepta la unele respingeri din partea partenerului său moldav și a boierilor acestuia, ceea ce se desprinde din cererea țarului ca acest document să fie semnat în strictă concordanță textuală cu diploma sa. Cum și bănuia țarul și cancelarul său, la Iași diploma sa i-a nemulțumit nu doar pe boieri, ci și pe D. Cantemir, care au intervenit cu mai multe amedamente, con-semnate în *ponturile* din cronica lui Ioan Neculce. Unul dintre acestea prevedea ca D. Cantemir să se întituleze “săninat domn al Țării Moldovei, samoderjețu și colegat

¹⁹ Ion Eremia. *Politica rusofilă a lui Dimitrie Cantemir-mit și realitate*. În: *Țara Moldvei în contextul civilizației europene*. Materialele Simpozionului Internațional. Noiembrie, 2008. În onoare Gheorghe Gonța. Chișinău: Cartdidact, 2008, p.59; Pavel Parasca. *Op. cit.*, III. În: “Destin românesc”, 2011, nr.2, p.48.

²⁰ *Relațiile istorice*, III. 1673-1711. Москва, 1970, p.327-328.

Țării Moschicești” și nu “robu supus”²¹. Era de fapt o respingere categorică a uneia din prevederile diplomei țarului, care-i cerea pătimitului domn al Moldovei să se declare „ca domn supus al nostru”, să activeze “după porunca noastră” , protecția fiind echivalată cu calitatea de “supus al măriei noastre țarului, și urmașilor noștri, el (Cantemir - n. mea) și urmașii lui în veci”²² Că Petru I nu vedea în Moldova un aliat pe poziții de egalitate și nici chiar o țară protejată condiționat, ci o ordinară provincie a Rusiei, se degajă categoric din răspunsul lui, din 16 iunie 1711, la o scrisoare anterioară adresată lui de D. Cantemir. Țara acestuia era numită fără paranteze *provincie supusă*²³. Era vremea când în Moldova, la Țuțora, în apropiere de capitala ei, se aflau deja armatele generalului Cropotov și ale feldmareșalului Șeremetiev, iar altele, sub comanda nemijlocită a lui Petru I, se aflau la Nistru, fiind și ele pregătite să se îndrepte spre capitala țării. Puși în fața unei situații fără ieșire și fiind pe deplin compromiși în fața Porții, D. Cantemir și boierii nu au văzut o altă alternativă, decât să accepte, într-un final *Diploma de la Luțk* , nu fără ca țarul și anturajul său să recurgă la presiuni, șiretlicuri și fraude ²⁴.

Din multitudinea de alte interpretări cvasimitologice privind posibilele “beneficii” pentru Moldova a unei eventuale puneri în aplicare a prevederilor diplomei în cauză, demnă de o atenție sporită în comunicarea mea ar fi afirmația, cum că în caz de reușită, Moldova și-ar fi refăcut hotarele sale istorice de până la 1484, când s-au produs primele rapture turcești, prin cucerirea Chilie și Cetății Albe și transformarea lor în raiale. Într-adevăr, conform *ponturilor* lui Ioan Neculce, domnul și boierii moldoveni cereau ca „toate cetățile tot a Moldovei să fie”, admițându-se doar o amplasare provizorie în ele a garnizoanelor rusești, “pân s-a întemeia țara, iar apoi să lipsească oastea moschicească”²⁵. Subiectul hotarului Moldovei și-a găsit reflectare și în diploma țarului, în articolul XI. El într-adevăr începea la Nistru, numai că doar în preajma Cameniței. Mai înjos, el începea de la Bender, exluzând deci raiaua de

²¹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.265.

²² *Relațiile istorice*, vol.III, p.328-329.

²³ Pavel Parasca. *Op. cit.*, III, p.41.

²⁴ *Ibid.*, p. 43-47.

²⁵ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.265.

acolo, pentru ca în continuare spre sud să includă doar Bugeacul, de unde trecea direct la Dunăre, excluzând Cetatea Albă și Chilia ca și țărmul Mării Negre care nici nu sunt menționate ca topice în diploma țarului²⁶, ceea ce se prezintă ca o repetare a celor întâmplate în 1656, despre ce s-a menționat deja la locul respectiv. Altfel spus, țarul concepea viitorul hotar al Moldovei, fără teritoriile raialelor turcești din sudul țării, care, în eventualitatea succesului campaniei sale împotriva turcilor, ar fi urmat să treacă direct sub controlul și admini-strarea rusească și să îndosească garnizoane rusești²⁷.

Generalizând pe marginea celor întâmplate în raporturile dintre D. Cantemir și Petru I, există destul temei pentru a considera anul 1711 ca un preludiu, îndepărtat la distanța de un secol, și ca un antecedent nereușit al anului 1812. Se pare că din defecțiunea de la Stănilești Petru I a tras anumite învățăminte de rigoare. Oricum, până la moarea sa, ca și pe durata a mai bine de un deceniu și jumătate după ea, Curtea imperială de la Petersburg nu a mai încercat să repete aventura anului 1711. În ceea ce o privește pe Moldova, dar și pe Țara Românească, prezența armatelor țariste și alianța forțată a lui D. Cantemir cu Petru I, au avut grave consecințe, care, în același timp, stimulau și mai mult politica anxionistă a autorităților rusești. Este vorba despre instituirea regimului fanariot, mai întâi în Moldova (1711), apoi și în Țara Românească (1716). El „a limitat substanțial” autonomia Principatelor Române, domniilor lor fiind adeseori tratați „la nivelul unor pașale de anumit rang”, astfel că Poarta le considera ca părți componente ale Imperiului Otoman, socotindu-se în drept să dispună de ele după bunul său plac²⁸. Deosebirea dintre regimul fanariot din principate și cel din pașalâcuri consta doar în faptul că, în primul caz, dominația otomană se exercita indirect prin structurile instituționale locale, iar în cel de-al doilea ea se exercita direct²⁹. Ca urmare, domniile fanarioți erau tratați ca “slugi” ale Porții și se comportau ca atare față de ea, de vreme ce dobândeau domnia și își

²⁶ *Relațiile istorice*, vol.III, p. 330.

²⁷ Pavel Parasca. *Op. cit.*, p.49-51.

²⁸ *O istorie a Românilor. Studii critice*. Coordonatori: Stephen Fischer-Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan-Aurel Pop. Cluj-napoca, 1998, p. 164.

²⁹ *Istoria României*. Redactată de Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor. București: Editura Enciclopedică, 1998, p. 300-301.

mențineau situația excepțională de prinți domnitori grație acesteia, mai fiind lipsiți și de o bază de susținere de pe loc³⁰. Altminteri vorbind, statutul Principatelor Române în formatul fanariot, corespunea calificativului de *provincie supusă* dat de Petru I Moldovei în scrisoarea sa menționată deja din 16 iunie 1711.. Ca urmare, și autoritățile ruse s-au văzut libere de a nu mai trata Principatele Române ca entități statale cu care, vrând-nevrând, trebuiau să ducă negocieri, cum a fost cazul anului 1711, ci de a le privi ca provincii turcești, care puteau fi cucerite ca atare, fără a mai ține cont de voința păturii conducătoare a lor. Această atitudine a Curții de la Petersburg s-a manifestat în toată amploarea ei deja în faza finală a războiului ruso-austro-turc din anii 1735-1739.

Aceiași atitudine față de statutul juridico-politic internațional al Principatelor Române era împărtășită, încă de ceva mai devreme, și de Curtea imperială de la Viena, care reușise deja să se și căpătuiască teritorial pe contul lor, înstăpânindu-și, prin fraudă și cârdășie cu Poarta Otomană, Principatul Transilvaniei, în urma Tratatului de la Karlowitz din 16 ianuarie 1699. Fusese astfel pus începutul *problemei orientale*, adică de dislocare treptată a stăpânirilor Imperiului Otoman, într-o acerbă competiție a marilor puteri, mai implicate fiind cele două Imperii creștine - al Habsburgilor sau Austriei, de o parte, și al Rusiei, de partea cealaltă. În ambele cazuri, politica de expansiune era dusă sub paravanul luptei pentru eliberarea și protecția popoarelor creștine, aflate sub dominația directă sau indirectă a “păgânilor”. Numai că Curtea de la Viena urmărea impunerea dogmatului Bisericii catolice, ceea ce nu era agreat de popoarele de credință ortodoxă și, în contextul politicii evident anexioniste manifestată expres în cazul Transilvaniei dar și al Olteniei (partea de vest a Țării Românești), anexată austrieșilor în 1718 (Tratatul de la Passarowitz)³¹, limita esențial terenul favorabil de aderență la tabăra habsburgică. Rusia, însă, promovând doctrina *solidarității ortodoxe*, în condițiile când popoarele ortodoxe formau majoritatea absolută a creștinilor aflați sub diversele forme de dominație otomană³², dispunea de o vădită superioritate ideologică față de Imperiul Austriac. În

³⁰ Leonid Boicu. *Coordonate politice europene în secolul XVIII. Interferențe românești*. În: “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A.D. Xenopol”, t. XVIII/1, Iași, 1986, p. 267.

³¹ *Istoria României*. Vol. III. București: Editura Academiei, 1964, p.461-465.

³² *Ibid.*, p.266-267.

consecință, deși ambele imperii urmăreau, la prima vedere, aceleași scopuri în raport cu Imperiul Otoman, fiecare din ele se străduia să-și realizeze propriile interese, uneori colaborând, dar cel mai des veghind ca nu cumva unul să se pomenească devansat de celălalt.

Un caz destul de expresiv al concurenței printr-o aparentă conlucrare dintre cele două imperii creștine este oferit de războiul ruso-austro-turc din 1735-1739, ale cărui pricini și desfășurări nu țin de subiectul prezentei comunicări. Voi menționa doar momentele cele mai esențiale la subiectul luat în dezbatere în cele de mai sus și cele ce urmează mai departe, începând cu referirea la o scrisoare adresată de împărăteasa Anna Ioanovna cancelarului A.I. Osterman, în care, după cucerirea de către ruși a Crimeii în 1736, semnatarea documentului se referea la Tratatul de la Prut din 1711, considerând că el fusese făcut de nevoie, fapt pentru care se solicita găsirea unei posibilități de a-l anula, astfel ca și „granițele noastre vechi să le alăturăm”³³, aluzia referindu-se, desigur, și la Moldova, numită, după cum am menționat mai devreme, *provincie supusă* de Petru I, și, în baza acestui fapt, considerată deja ca stăpânire rusească, cedată turcilor “de nevoie”, pentru ca acum, în condițiile noului război cu Poarta, ea să fie revendicată de Rusia. Împărăteasa avea în vedere probabil și stabilirea hotarului dintre Rusia și Imperiul Otoman pe Dunăre, oferit lui Petru I de Poartă, ca condiție pentru încetarea războiului încă în preajma înfruntării de la Stănilești. Atunci țarul a refuzat oferta, pentru ca, după defecțiune, granița pe Dunăre să fie solicitată deja de dânsul, dar să fie respinsă de marele vizir³⁴. Oricum, revendicarea graniței pe Dunăre, ca și înstăpânirea Moldovei, apoi și a Țării Românești, au devenit o adevărată obsesie a autorităților de la Petersburg și va figura pe agenda rusească și în cadrul războaielor ulterioare cu Imperiul Otoman.

Este adevărat că, la Congresul de la Nemirov din vara lui 1737, la care s-au negociat condițiile preliminare ale unui eventual tratat cu Poarta, reprezentanților Rusiei li se dădu instrucțiuni să ceară independența față de Poartă a Țării Românești și a Moldovei, dar ca ele, ca țări

³³ С.М. Соловьев. *История России*. Книга X. Москва, 1963, p.412; *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества*. Кишинёв, 1987, p.261.

³⁴ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.279, 293.

ortodoxe, șă fie trecute „sub protecția măriei sale împărătești”³⁵, adică a Rusiei. Ce însemna în terminologia dip-lomatică rusă *protecția*, s-a văzut deja în legătură cu anul 1711, și nu văd necesitatea unor noi comentarii. Iar în ceea ce privea *independența*, ea era cerută doar în raport cu autoritatea sultanală, nu însă și în raport cu cea imperială a Curții de la Moscova. Iar evenimentele care se vor produce în contecstul următoarelor două războaie cu turcii din secolul al XVIII-lea și asupra cărora mă voi apleca ceva mai la vale, vor demonstra că *independența*, conjugată cu *protecția* rusească, nu însem-na altceva decât un prim pas în politica de aservire totală a Principatelor Române de către puterea imperială de la Petersburg. Revenind însă la Congresul de la Nemirov, este de menționat că, atunci când eșecul lui a devenit iminent, rușii au revendicat, fără succes desigur, Crimeia și Dunărea³⁶. Revendicările Rusiei urmăreau deja atunci scoaterea din competiție pentru Principatele Române a „aliatului” austriac, care nu a întârziat să ocupe partea de vest a Moldvei, între Carpați și Siret, înainte ca armatele ruse să pătrundă în principat, fiind îndreptate mai întâi spre cucerirea cetății Hotinului, râvnită și ea de austrieci.

După cucerirea, la 19 august 1739, a acestei cetăți, armatele feldmareșalului Münnich s-au îndreptat direct către capitala Moldovei, unde au ajuns pe trei septembrie 1739. Intrarea lui Münnich în Iași a fost devansată de trupele de cătane (voluntari moldoveni în armata rusă), conduse de Constantin Cantemir, nepotul de frate a lui Dimitrie Cantemir, în gradul de polcovnic, însoțit și de fratele său Dimitrie, în gradul de maior - ambii beneficiind totodată de titlul de *cneji ai Imperiului Rusiei*. Se urmărea, se pare, crearea impresiei că țara ar fi fost eliberată de către moldoveni și nu cucerită de armata rusă. Așa credeau, sau sperau, și acei ce l-au întâmpinat pe C. Cantemir: „mit-roplitul și cu caimacamii (lăsați în țară de Grigore Ghica, care în fața puhoiului militar rusesc, s-a refugiat la Galați, mai aproape de turci - n. mea) și cu alți boieri care să mai tâmplase, și călugări, și neguțitori”, care „i-au

³⁵ Ion Eremia. *Țările Române în politica balcanică a Rusiei*, p. 55.

³⁶ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 375-376; Paul Cernovodeanu. *Politica orientală engleză între 1733-1739*. În: „ Studii și materiale de istorie medie”. Vol. XX, 2002, p. 217-219.

închinat cheile țării și steagul slujitorilor”³⁷. Altminteri vorbind, cei ce i-au făcut o asemenea întâlnire, vedeau în Constantin Cantemir un eventual domn pământean, din dinastia Cantemireștilor, pusă la cale încă de Petru I, ceea ce ar fi însemnat și anularea insuportabilului regim fanariot. Probabil că în postura de domn al Moldovei, investit deja prin autoritatea rusească, se vedea pe sine și însuși protagonistul³⁸, numai că în calitatea sa de cneaz al Imperiului Rusiei. Nu i-a fost dat, însă, să fie așa.

Abia intrat în Iași, Münnich nu a pregetat să le declare boierilor aflați sau convocați acolo, că “acest ținut a ieșit de acum de sub stăpânirea turcească prin puterea armelor împărătesei sale și că în nic un caz nu se va încheia pacea fără a avea stăpânire pe acest ținut”³⁹. Adică Moldova nici nu mai era considerată principat, ci un simplu ținut cucerit de la turci și devenit stăpânire rusească în baza dreptului de cucerire. Despre ce restaurare a instituției domniei, mai ales pământene, mai putea fi vorba? Ca urmare, în țară a fost instituit un adevărat regim de ocupație⁴⁰. Deja din numele său, feldmareșalul a numit doi caimacami dintre cei ce fusese lăsați în țară de Grigore Ghica (marele logofăt Sandu Sturza și marele vornic Iordache Cantacuzino - n.meu), fără a se ști a cui autoritate domnească ei urmau să suplinească. Iar în a cincea zi a lui septembrie, Münnich a înscenat o adevărată farsă, convocând boierii și înaltul cler al țării și obligându-i să semneze „ponturile”, elaborate, desigur, în cartierul general al feldmareșalului. Deja primul dintre ele obliga “să fie moldovenii credincioși cu toată inima împărățâi Rusii”. Boierilor fugari (deci erau și de aceștia), li s-a porunce să se întoarcă în țară până la anul, în caz contrar fiind amenințați cu pierderea moșiilor. Țara era obligată să asigure întreținerea a unei armate de 20 de mii de oameni, iar 3000 de salahori moldoveni urmau să fie mobilizați în permanență la reparația și construcția de fortificații ș.a. La toate se mai adăugau 90 de pungi de bani cu titlul de *poclon*, precum și alte 100 de pungi destinate să-i asigure întreținerea înaltului demnitar militar rus⁴¹.

³⁷ Ibid., p. 390.

³⁸ Paul Cernovodeanu. *Op. cit.*, p. 221.

³⁹ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*. Ediție îngrijită de N. Camariano și A. Camatiano-Cioran. București, 1965, p. 449; *Domnii Țării Moldovei*, p. 241.

⁴⁰ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 390-391.

⁴¹ Ibid., p.391.

Culmea, însă, a fost revendicarea a 20 de mii de ducați⁴², pentru nu se știe care faptă. Era de așteptat, ca cei convocați să semneze aceste *ponturi*, astfel că autorul lor le-a „dzisu că, de n-or primi, a da foc târgului. Și i-au făcut cu de-a sila de-au iscălitu”⁴³.

Pacea de la Belgad (18 septembrie 1739), însă, îi obliga nu doar pe austrieci să părăsească pământurile românești cucerite de ei, inclusiv cele cinci ținuturi moldovenești dintre Carpați și Siret, ci și pe ruși. Münnich, însă, și-a trăgănat retragerea până ce nu a reușit să stoarcă toate cele ce-și adjudecase prin *ponturile* sale. Iașul a fost părăsit abia la 24 octombrie. Iar înainte de a ordona părăsirea Hotinului, feldmareșalul „trimis-au de au robitu toț oamenii den ținutul Hotinului și dipe marginea Cernăuțului. Și i-au trecut cu copii, cu femei, la Mosc. Și împărțè pre oameni ca pre dobitoaci. Unii le lua copii, alții bărbații, alții muierile. Și i vindè unii la alții ... mai rău decât tătarii”⁴⁴. Ce sentimente putea lăsa în inimile băștimașilor un atare comportament al celor ce repre-zentau *pravoslavnică Rusia*, care își atribuiseră rolul mesianic de salvatoare și apărătoare a popoarelor de aceeași credință?

Că comportamentul brutal, jafurile și evidentele intenții anexioniste de care au dat dovadă autoritățile politice și militare ale Rusiei în ambele războaie ale acesteia cu turcii din prima jumătate a secolului al XVIII-lea s-au înrădăcinat profund în memoria colectivă din principate, în mod special din Moldova, o demonstrează următorul război, de data aceasta doar ruso-turc, din 1768-1774, care este totodată și o mărturie a hotărârii Rusiei, deja sub conducerea împărătesei Ecaterina a II-a, de a-și atinge cu orice preț scopurile expansioniste inițiate în 1711 de Petru I. Faptul că Curtea de la Viena, fără a abandona competiția expansionistă cu Curtea de la Petersburg, nu s-a angajat în acest război, i-a permis celei din urmă să-și includă în obiectivele sale nu doar întreaga Țară a Moldovei, adică și cele cinci ținuturi dintre Carpați și Siret, pretinse de austrieci, ci și Țara Românească. Primul fapt care nu poate să nu atragă atenția în contextul noului război, este manifestul Ecaterinei a II-a, din 19 ianuarie 1769, adresat „popoarelor slave de credință ortodoxă

⁴² *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858*. Tratatate. Alcătuitor Ion Eremia. Chșinău, 1992, p.241.

⁴³ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.391.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 395.

aflătoare în supușenia turcească”, care se pretează ca o adevărată chemare la un *război sfânt* al slavilor sub flamura ortodoxiei, dar sub conducerea, desigur, a Rusiei⁴⁵. Omiterea poporului Principatelor Române⁴⁶ s-ar explica fie prin faptul că suverana Rusiei îl considera deja ca și supus al său, sau că el nici nu era luat în considerare, căci, din subtextul manifestului s-ar desprinde ideia unui eventual imperiu slav, Ecaterina a II-a inoculându-le adresanților săi, cum că strămoșii lor ar fi plecat încolo din Rusia, „întemeind diverse țarate, umplând lumea cu zângănitul armelor lor”, fapt pentru care ei și s-ar fi numit slavi⁴⁷. Și dacă așa ceva s-ar fi întâmplat în realitate, popoarele slave, ajunse în grija împă-rătesei, nu ar fi putut să ajungă în noile lor patrii, decât prin teritoriile unde s-au format și-și conti-nuau existența cele două Principate Române, astfel că acestea din urmă puteau cu ușurință să fie considerate ca ocupând un vechi teritoriu slav, așa cum ulterior s-a speculat și mai continuă încă să se speculeze în istoriografia de orientare rusofilă, asupra căreia nu intenționez să insist, ca nefiind demnă de o atare atenție.

Omit, în continuare, și cazurile de adresare ale reprezentanților boierimii și clerului moldovean către înalții demnitari militari ruși și chiar către Ecaterina a II-a, în fața căreia s-a prezentat, după câteva luni de drum greu de iarnă prin întinsurile nemărginite ale Rusiei, o adevărată delegație moldovenească. Terminologia acestor adresări coincide întru totul cu cea din câteva documente oficiale rusești, asupra cărora voi insista în continuare, și care oferă destul temei pentru concluzia că toate textele atribuite boierilor și clerului au fost ticluite, ca și în 1739, în cartierul general al comandamentului rus sau sub dictatul slujitorilor acestuia.

Că boierii moldoveni nu erau încântați de perspectiva introducerii armatelor ruse în țara lor și nici nu se grăbeau să i se alăture, se desprinde ușor din porunca dată de feldmareșalul P.A. Ru-meantsev generalului

⁴⁵ *Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига (1769-1812)*. Кишинёв: Штиинца, 1984, p.10-11.

⁴⁶ Editorii culegerii de mai sus și-au dat seama de posibilitatea interpretării cazului dat în defavoarea pretinsului rol al Rusiei de eliberatoare a popoarelor creștine, și în adnotarea documentului în cauză au scris cum că manifestul ar fi fost adresat popoarelor din sud-estul Europei, ceea ce ar subînțelege și populația principatelor (Ibid., p10).

⁴⁷ Ibid., p.12.

A.A. Prozorovski, cu ocazia numirii acestuia în funcția de comandant al arma-tei ruse din Moldova, pe 6 octombrie 1769. Acestuia i se cerea să-i iscodească pe boierii moldo-veni, dacă „nu ar vrea ei singuri, îndemnându-i și pe ceilalți pământeni (землян) de acolo, să se ridice împreună cu noi (rușii –n.me) împotriva turcului”. Se spera chiar că boierii moldoveni ar fi putut să-i influențeze în același sens și pe tătari. Rumeanțev își întemeia speranța în cei „bine dispuși către noi moldoveni (молдавцев)”⁴⁸. Astfel, în timp ce suverana de la Petersburg, în manifestul său menționat, prezenta războiul început ca fiind unul de apărare pentru Rusia și dus în numele creștinătății ortodoxe⁴⁹, comandantul suprem al armatelor ruse se străduia să-i capteze de partea sa și pe moldoveni pentru a-i imprima războiului și calitatea de unul de eliberare a Moldovei prin participarea la el a băștinașilor. După cum urmează din documentul citat, aceștia nu prea erau dispuși să satisfacă așteptările feldmareșalului. Mai ales că și acum, ca și în 1739, trupele rusești se comportau în așa mod, încât băștinașii nu puteau să le conceapă altfel, decât ele o meritau, astfel că, pe 30 octombrie, Rumeanțev se adresa deja noului comandat al forțelor rusești din Moldova, generalului H.F. Ștofeln⁵⁰, recomandându-i să țină cont că autoritățile ruse erau interesate nu doar în apărarea moldovenilor, ci și în „a-i menține pentru totdeauna uniți puterii (держава) măriei sale împărătești”. Peste doar o zi, feldmareșalul, într-un manifest adresat deja din numele său⁵¹, nu întârzia să considere Moldova ca fiind unită la *derjava* rusă, exprimându-și convingerea că locuitorii ei “simt abundenta bucurie în inimile lor că au devenit concetățeni ai statului rus, binevoitor și de aceeași credință cu dănșii”. Moldovenilor li se garanta integritatea țării lor, dar numai ca stăpânire a Rusiei, astfel că speculata eliberare a țării lor de sub „jugul mahomedan”, echivala, în realitate, cu înstăpânirea rusească, prezentată deja ca fiind ireversibilă.

La 16 decembrie 1769, a urmat un manifest al Ecaterinei a II-a, de data aceasta adresat “prealuminaților mitropoliți și episcopi ai *principatului nostru moldovenesc*”(subl. mea). “Tot poporul moldovenesc, de

⁴⁸ *Россия и освободительная борьба*, p.13-14.

⁴⁹ *Ibid.*, p.10-12.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 20.

⁵¹ *Ibid.*, p. 20-21.

la mic la mare, și toți în aceeași măsură, și fiecare în parte”, erau chemați să-și îndeplinească cu râvnă datoriile față de noua putere rusească, astfel că ar fi putut să se bucure de milă, apărare și protecție doar pe măsura credinței și zelului lor, cum se cuvine “supușilor noștri credincioși”⁵². Dar dacă suverana Rusiei mai folosea sintagma *principat moldovenesc*, apoi P.A. Rumeanțev, vorbea doar de *provincia moldovenească*⁵³. Între timp, în preajma Săptămânii Mari, la Petersburg a ajuns și delegația boierilor și clerului moldovenesc, aducând și plângeri împotriva abuzurilor la care se dădeau înalții oficiali și soldații ruși din Moldova. Reacționând la ele, împărăteasa dispunea însă, la 18 aprilie 1770, „să se respecte principatul *ca adevărată și dreaptă stăpânire a măriei sale împărătești* (subl. mea)” și să se manifeste milă față de dânsul⁵⁴.

Din demersul boierilor către Ecaterina a II-a, atrage atenția rugămintea lor ca, în perspectiva extinderii cuceririlor rusești până la Dunăre, toate locurile dintre acest fluviu și Nistru, care „din vechime au fost moldovenești”, să nu fie desprinse într-o stăpânire separată a Rusiei, ci “îndărăt, către principatul moldovenesc să fie readus”⁵⁵. Era vorba despre aceeași problemă a raialelor tur-cești din sudul Moldovei, abordată de moldveni încă în 1656 și reactualizată la fel în 1711, în primul caz ea fiind ocolită de țarul de atunci al Rusiei, iar în cel de-al doilea manifestându-se interesul vădit al lui Petru I de a sustrage teritoriile în cauză din hotarul Moldovei. Și dacă delegația moldovenească venea în fața suveranei Rusiei cu rugămintea respectivă, înseamnă că exista un proiect real de a desprinde teritoriul raialelor în cauză și de a-l organiza într-o stăpânire deosebită a Rusiei, ceea ce i-ar fi oferit acesteea o poziție geostrategică excepțională pentru asigurarea nu doar a unui control efectiv asupra Principatelor Române, ci și a intențiilor expansioniste în direcția Balcanilor.

Atitudinea autorităților imperiale ale Rusiei față de eventualul statut al Principatelor Române, dar și al raialelor turcești de pe teritoriul Moldovei, s-a definit expres în cadrul negocierilor ruso-turce de la Focșani și București și și-a găsit reflectarea în tratatul final, semnat la

⁵² Ibid., p.33-34.

⁵³ Ibid., p. 35-36.

⁵⁴ Ibid., p.

⁵⁵ Ibid., p.42.

Kuciuk-Kainardji pe 10/21 iulie 1774. La București, negociatorul rus A.M. Obrescov, discuta două variante, într-un caz, pretinzând ca cele două principate, Moldovenesc și Voloh (Sic !) cu cetățile Hotin, Ibrail (Brăila- n. mea) și Giurgiu, să revină Rusiei, în virtutea dreptului de cucerire. În cel de-al doilea caz se vorbea deja de *două provincii*, revendicate pentru un termen de 30 ani, pe durata cărora Rusia și-ar fi acoperit cheltuielile de război, calculate la 30 de milioane de ruble⁵⁶. De pe spatele cui intenționau rușii să obțină această sumă enormă? Răspunsul se înțelege de la sine: de pe spatele românilor! Ambele variante au fost însă respinse, astfel că Rusia a trebuit să semneze tratatul final, fără ca să-și realizeze careva obiective teritoriale sau materiale pe contul Principatelor Române. Prin prisma subiectului anunțat în titlul prezentei comunicări, nu pot fi trecute cu vederea unele inovații terminologice din articolul XVI al tratatului, care se referă la Principatele Române, cu specificări mai nuanțate în ceea ce privește Moldova. Astfel, Rusia „*restituia* Sublimei Porți *întreaga Basarabie* (subl. mea) cu Akerman, Chilia, Ismail și cu târgurile și satele și tot ceea ce ține de această *provincie* (subl. mea), după cum îi restituie și fortăreața Bender”. Pretinsa nouă provincie era astfel concepută ca ceva deosebit de “cele două *principate* (subl. mea) ale Valahiei și Moldovei”, restituite și ele Porții⁵⁷. Nu încapе îndoială, că inovația se datora părții ruse, care astfel scotea raialele turcești din câmpul pretențiilor moldovenilor, deosebindule ca un eventual obiectiv direct al Rusiei. Și dacă toate împreună erau restituite Porții, se recunoștea prin aceasta că înainte de cucerirea rusească, atât pretinsa provincie a Basarabiei, cât și cele două principate, erau considerate ca stăpâniri turcești, ajunse acum în stăpânirea Rusiei. Altfel spus, deși nu li s-a ridicat deschis calitatea de principate, Moldova și Țara Românească erau privite *de facto* ca fiind niște provincii care își puteau schimba doar stăpânul, fie Imperiul Otoman, fie cel al Rusiei, în dependență de reușita pe câmpul de luptă dintre acestea. Ceea ce, în 1711 Petru I îi atribuia drept calificativ politico-juridic doar Moldovei, acum, în esență, era extins și asupra Țării Românești.

⁵⁶ Е.И. Дружинина. *Кочук-Кайнарджийский мир 1774 года*. Москва, 1955, p. 202-203.

⁵⁷ *Relațiile internaționale ale României*, p. 228.

Contradicția aparentă dintre calificativele *provincie* și *principat* a fost definitiv înlăturată în consecința războiului ruso-austro-turc din 1787-1791, încheiat cu tratatul de la Iași din 29decembrie 1791, stil vechi. În articolul IV al acestuia, calificativul de *provincie* este aplicat fără nici o abatere la fel Moldovei și Țării Românești⁵⁸. Acestea două așadar nici măcar formal nu mai erau privite ca entități statale, ci ca niște obiecte de dispută între Rusia și Imperiul Otoman. Hotarul dintre aceste două puteri a fost stabilit pe Nistru, înfăptuindu-se de fapt o extindere a hotarului turcesc de la Dunăre până peste toată Țara Românească și Moldova. De atunci înainte, Rusia nu se mai considera constrânsă de vreun impediment moral să-și încerce din nou armele într-un teritoriu creștin și orthodox, care, prin șiretlicuri diplomatice, a ajuns să fie considerat parte a Imperiului Otoman, numai bune ca țintă pentru noile încercări de expansiune rusească. Unde mai pui, că acum Rusia, cu hotarul său pe Nistru, s-a pomenit în chiar coastele Moldovei cu o evidentă perspectivă de a-și reîncepe poftele și în direcția Țării Românești. Era evident că următoarea acțiune războinică, care nu s-a lăsat mult așteptată, va viza imediat teritoriul de dincoace de Nistru, ceea ce s-a și întâmplat în primul război ruso-turc din secolul al XIX-lea (1806-1812), în cadrul căruia Rusia urmărea să se recompenseze, și va reuși parțial, pentru nereușitele eforturilor sale, depuse cu atâta încordare și tenacitate în cele patru războaie cu turcii din secolul al XVIII-lea, războaie care au cauzat atâtea pustiiri Principatelor Române și au adus suferințe de nedescris locuitorilor lor.

⁵⁸ Ibid., p. 241.

Eventualul destin al Țării Moldovei prin prisma Diplomei de la Luțk din aprilie 1711*

În cele ce urmează, nu intenționăm să reluăm discuția inutilă a întrebării dacă *Diploma de la Luțk*, ticluită în cartierul militar al țarului Rusiei Petru I și semnată de cancelarul acesteia, G.I. Golovkin¹ la 13 aprilie 1711, a fost sau nu un tratat bilateral moldo-rus. Mai mulți cercetători au contestat un răspuns pozitiv la ea, cel mai recent fiind cercetătorul Ion Eremia, care a demonstrat lipsa de temei pentru ca acestui document să i se atribuie calitatea de tratat². Este adevărat că, la 16 iunie același an, Petru I, răspunzând cu o întârziere de opt zile la o scrisoare parvenită lui de la domnul Moldovei Dimitrie Cantemir din 8 iunie, se referea la prevederile „tratatului încheiat”³, deși în chiar textul documentului semnat la *Luțk* figurează doar termenul *diplomă*⁴. Urmează cu destulă claritate că, inițial documentul era nu altceva, decât un act unilateral și doar ulterior țarul l-a interpretat ca fiind un tratat. Pentru înțelegea diferenței terminologice din cele două izvoare care se refereau însă la unul și același document, este necesar să se ia în samă că scrisoarea respectivă a lui Petru I a urmat la vremea când pe teritoriul Moldovei, în vecinătatea nemijlocită a capitalei Moldovei, la *Țuțora*, se aflau deja armatele rusești comandate de generalul de brigadă V. Cropotov și feldmareșalul B. Șeremetiev, în timp ce „grosul armatelor” rusești cu însuși țarul în frunte se afla la Nistru, gata să se lanseze la fel în direcția Iașilor. Este semnificativ că Petru I în scrisoarea sa din 16 iunie nu a pregetat să prezinte Moldova ca „provincie supusă”⁵.

*Publicat în: *In honorem Ion Țișcanu. Studii de istorie a românilor*. Academia de Științe a Moldovei. Cahul, 27 martie 2011, p.33-46.

¹ *Исторические связи народов СССР и Румынии. Документы и материалы в трех томах (Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S și România. Documente și materiale în trei volume)*. T.III. 1673-1711, Москва, 1970 p. 323-327 (text rusesc). 327-331 (traducere românească).

² Ion Eremia, *Politica rusofilă a lui Dimitrie Cantemir – mit și realitate*, în *Țara Moldovei în contextul civilizației europene*. In *honorem Gheorghe Gonța*, Chișinău: Cartitact, 2008, p.39-59, cu referirile bibliografice de rigoare.

³ *Исторические связи*, t.III, p.336 (по постановленному договору), 337 (potrivit tratatului încheiat)

⁴ *Ibid.*, p. 327, 331.

⁵ *Ibid.*, p. 336, 337.

Se pare însă, că inițiativa în angajarea negocierilor cu țarul, în cadrul cărora a și fost emisă faimoasa *diplomă*, i-a aparținut într-adevăr lui D.Cantemir, așa cum erau la curent unii cronicari moldoveni ai vremii. Conform lui Axinte Uricariul și lui Nicolae Costin, domnul de la Iași l-a trimis la țar pe căpitanul Procopie (Cunicovschi)⁶. Același lucru în ceea ce privește inițierea negocierilor, se desprinde, deși nu atât de deslușit, și din *preambul-ul Diplomei de la Luțk*, care-i atribuie lui D. Cantemir că ar fi „chibzuit că este spre binele numelui lui Hristos, mântuitorul nostru, să trudească alături de noi” (țarul-n.n.), dorind „să fie sub protecția măriei noastre țarul”⁷. Petru I, însă, indică fără echivocuri, că domnul moldovean a făcut-o „pentru că a văzut apropierea oștilor noastre”⁸. Cronicarii moldoveni, la care ne-am referit, erau informați, însă, că solul moldovean avea sarcina „să vadză, cercându-se cu cărți încă de cu iarnă... dându parola că de va coborî împăratul Moscului cu oștile în gios asupra turcilor, va fi și el (D. Cantemir – n.n.) tot una”, mai făcându-i țarului cunoștință și despre posibilitatea că, dacă acesta îi va da și niște bani, „va face și el vreo 30 000 (la Axinte Uricariul – 20 000) de moldoveni călărime”⁹. Altminteri vorbind, solul moldovean avea sarcina să afle despre scopurile urmărite de țar și acțiunile lui, dacă ele vizau cumva și Moldova, mai ales că țarul ordonase deja ca armatele sale „să intre în Țara Turcească sub comanda noastră (a lui Petru I- n.n.) proprie”¹⁰. Încă la 23 decembrie 1710, adică la doar câteva zile după înscăunarea lui D. Cantemir ca domn al Moldovei, generalii ruși primeau ordinul monarhului lor să înceapă mișcarea trupelor aflate în subordinea lor, spre „hotarele moldovenești” și Cameneț – Podolsk¹¹. Era lesne de bănuțit că Moldova, având în frunte un nou domn investit de Poartă, era

⁶ Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*. Ediția critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel. Vol. II, București, 1994, p. 233; Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei (1709-1711)*, în *Scrieri în două volume*. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevschi, Chișinău, 1990, p.369.

⁷ *Исторические связи*, t.III, p.323-324, 328

⁸ Ibid.

⁹ Axinte Uricariul, *op. cit.*, p. 233; Nicolae Costin, *op. cit.*, p. 369.

¹⁰ *Исторические связи*, t.III, p.323, 327

¹¹ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Т.Х, Москва, 1956, p. 442-445; Ion Eremia, *Considerații privind tratatul moldo-rus din 1711*, în *Frontierele statului românesc în context european*, Oradea/Chișinău, 2008, p.105

considerată ca ținând și ea de „Țara Turcească”, vizată direct de armatele rusești.

Astfel, motivul ce l-a determinat pe D. Cantemir să inițieze negocieri cu țarul este destul de transparent. Pe această cale el voia să evite o eventuală rostogolire a iureșului militar rus peste țara sa. Se pare însă că contactele inițiate „încă de cu iarnă” nu și-au avut rezultatul scontat, căci în primăvară „oștile Moscului au pornit toate în gios de pe unde au fost la iernat”, unele trecând „pe la Camenița în gios, altele au lovit pe la Nemirova, împreunându-se dreptu Sorooca de cea parte la Țigănauca”, de unde un polcovnic a fost orânduit „de au mersu cu polcul lui de strajă tot pe Nistru în gios, până la Rașcov, unde acolo s-au apucat a face pod mereu peste Nistru pentru ca să treacă o samă de oști de ciastă parte să miargă în gios...”¹².

Conștientizând pericolul care-l păștea personal dar și pe țara lui, D. Cantemir „pururi cerca (prin trimișii săi – n.n.) împotriva moscalilor pe la Sorooca, că acum intrase și în Cetatea Sorocei moscalii și cerca și spre Roșcov, avându la moscali pe Pricopie căpitanul”¹³. Cu alte cuvinte, armatele rusești începuse deja cuceriri în teritoriul Moldovei, evenimentele devansându-l pe domnul moldovean și punându-l în situația de a face cedări în favoarea țarului. În aceleași scopuri de a-l face pe D. Cantemir să fie mai receptiv față de interesele țarului, acesta miza și pe opoziția față de dânsul a unui grup de boieri moldoveni în frunte cu mitropolitul Ghedeon, dar și pe raporturile tensionate dintre el și domnul de la București, Constantin Brâncoveanu, care nutrea intenții domnești și în Moldova, tot așa cum D. Cantemir se voia și domn al Țării Românești. Numai că acesta miza pe susținerea pretențiilor sale de către Poară, în timp ce domnul muntean miza pe susținerea țarului moscovit.¹⁴

În vremea când își realiza misiunea sa căpitanul Procopie, în Moldova a sosit solul țarului, Policala, care i-a adus lui D. Cantemir îndemnul de a-și aduce țara într-o confederațiune cu Rusia și de a i se supune. Și dacă prin solul său domnul moldovean solicită ajutorul și pro-

¹² Nicolaie Costin, *op. cit.*, p. 379

¹³ Ibid.

¹⁴ Pavel Parasca, *Reflecții istorico-politice asupra domniei în Moldova* a lui Dimitrie Cantemir. I-II, în „Revista de istorie și politică/History and Politics, Chișinău: ULIM, 2009, nr. 1-2.”

tecția lui Petru I, acesta, prin solia sa de răspuns, echivala cele cerute de la dânsul cu supunerea solicitantului¹⁵. Se pare că finalitățile acestor solii și-au și găsit expresia în *Diploma de la Luțk*, din 13 aprilie 1711. Dacă să judecăm după cele ce afirmă semnatarii acestui document în chiar *preambul*-ul lui, el se prezintă ca răspuns la doleanța lui D. Cantemir de a fi luat „sub protecția mării noastre țarul” cu toată țara și poporul ei, astfel că și Petru I anunță că prin actul respectiv îl primea „pe principe (принципат)” sub apărarea sa și se învoia „cu articolele propuse de dânsul”¹⁶. Cuvântul *principe*, neobișnuit pentru terminologia diplomatică a Rusiei, ar fi mărturie că el a fost folosit ca titlu de D. Cantemir în cele aduse din partea lui la cunoștința țarului, dovadă că domnul de la Iași i-ar fi trimis acestuia în realitate niște articole. Numai că originalul lor nu este cunoscut, fie din motivul că ele au putut fi expuse verbal, ceea ce ar fi lăsat teren pentru interpretarea lor așa cum convenea țarului, fie că, dacă au fost prezentate în scris, au fost neglijate în esență și aruncate. Să judecăm despre ele doar în baza articolelor înscrise în *Diploma de la Luțk*, este foarte riscant, existând destul temei pentru a crede că documentul prezintă lucrurile așa cum și le imagina țarul și satisfăceau adevăratelor scopuri ale acestuia.

Un prim motiv pentru suspiciuni față de cele scrise de țar și de cancelarul său oferă deja primul articol al documentului în cauză. Decretând luarea sub protecția și apărarea sa a „strălucitului principe (принц)” moldovean, țarul concretiza că o face întocmai „așa cum se cuvine tuturor supușilor credincioși (Яко верным подданным надлежит), și pe vecie” (subl. n.). iar după primirea acestei diplome, D. Cantemir era îndatorat „să ne depună nouă, *marelui stăpânitor* (subl. n.) jurământ, mai întâi în taină. Și pentru încredințare, după ce va scrie acel jurământ și-l va fi iscălit cu mâna sa, și-l va fi pecetluit cu sigiliul snezial (печатью княжею), împreună cu articolele întocmai cu acestea semnate de mâna mea, să le trimită mării noastre țarului cu un om credincios și de nădejde, cât mai curând, cel mai târziu până la ultimele zile ale lunii mai”¹⁷. Cele scrise de țar în acest articol se încadrează plener în categoria

¹⁵ Ibid., p. 34.

¹⁶ *Исторические связи*, t.III, p.324, 328

¹⁷ Ibid.,

de ultimatium, care stabilește și termenul precis al acceptării lui, din text mai degajându-se și temerea țarului că adresantul nu va accepta cele cerute de la el, ridicându-i-se acestuia dreptul de a se abate de la ele și obligându-l să le accepte în pachet. Este o primă mărturie flagrantă că articolele diplomei nu corespundeau cu cele formulate prin solul sau solii săi de D. Cantemir.

Noi concretizări în același sens aduce și articolul al doilea al documentului în cauză care stipula că, la intrarea în Moldova a „grosului oștirii noastre”, adică a țarului, „strălucitul principe întocmai ca un sneaz supus nouă (яснейшему принцу Яко подданному нашему князю), se va uni cu toată oștirea sa cu oștirea noastră, pentru care oștire noi făgăduim să-i dăm, în acea vreme, și ajutor în bani din vistieria noastră. Și el va acționa împreună cu oștile noastre *după porunca noastră* și va fi *sub protecția noastră și supus al măriei noastre țarului și urmașilor noștri, el și urmașii lui în veci*”¹⁸ (în toate cazurile de mai sus - subl. n.).

Prevederile primelor două articole au fost generalizate pe scurt și în articolul final (17) al documentului, care stabilea că „această diplomă și <aceste> articole vor avea urmare și putere atunci când, după ce îi vor fi înfățișate „preastrălucitul sneaz (яснейший князь) Dimitrie Cantemir ... ne va depune jurământul de credință în fața Preasfintei Treimi că *se va supune întotdeauna poruncilor noastre și ne va sluji cu slujbă credincioasă și cinstită* (subl. n.) și după ce va iscăli cu mâna proprie acel jurământ și aceste puncte, le va trimite măriei noastre țarului și se va strădui să le aducă la îndeplinire nestrămutat, iar după intrarea oștilor noastre, va aduce pe toți boierii mari și mici, oștirea și tot poporul moldovenesc (весь народ волоской), ca să ne jure credință și se va uni cu oștile noastre”. În schimbul acestor îndatoriri care i se incumbau domnului Moldovei, „marele stăpânitor” făgăduia să-l apere pe el și pe poporul său „de toți dușmanii” și să nu-l părăsească niciodată¹⁹. Adică, mai întâi supunerea, așa cum voia țarul, și abia apoi apărarea și protecția, cum solicita D. Cantemir. Repetarea în articolul final al diplomei a celor prevăzute în primele două articole ale ei este dovada în plus a temerii țarului că adresantul moldovean nu va accepta cele cerute de la el, ceea

¹⁸ Ibid., p. 324, 328-329.

¹⁹ Ibid., p. 327, 331.

ce nu putea să se întâmple dacă prevederile din document ar fi corespuns stipulațiilor prealabile parvenite țarului de la D. Cantemir. Și era natural ca documentul, în formatul în care este cunoscut, să ofere neîncredere într-o eventuală acceptare a lui de către domnul de la Iași, care opta pentru apărare și protecție, dar i se cerea supunere. Afirmând că prin diploma sa țarul confirma acceptarea de către el a articolelor transmise lui D. Cantemir, „marele stăpânitor” trișea evident, fiind încrezut că, în situația în care se afla domnul moldovean se va vedea nevoit să accepte „ultimatum”-ul rusesc.

Că Petru I trișea nu numai în corespondența cu D. Cantemir, ci și cu generalii săi, o demonstrează și o scrisoare a lui, adresată în a 7-a zi a lunii mai 1711, când el se afla încă la Liov (Lwów), lui V.V. Dolgorukii și lui B.P. Șeremetiev. Aceștea erau informați că D. Cantemir și-ar fi exprimat parcă dorința de a trece în supușenia Rusiei și că țarul i-ar fi satisfăcut-o, trimițându-i *cartea sa*, adică *Diploma de la Luțk*, pe care domnul moldovean ar fi acceptat-o cu bucurie și în prezența emisarului nenominalizat al țarului (probabil Sava Reguzinschi), ar fi sărutat chiar Sfânta Cruce²⁰.

În context, însă, intervin unele consemnări ale cronicarului moldovean Ion Neculce care, la prima vedere, s-ar asemena cu „ponturile” *Diplomei de la Luțk*, dar în realitate observă mai multe discordanțe cu acestea. „Ponturile” consemnate de cronicar sunt plasate în timp înainte de pătrunderea trupelor ruse în Moldova (28 mai-5 iunie 1711), adică anme în răstimpul stabilit de țar pentru ca Dimitrie Cantemir să confirme diploma țarului prin semnătura și sigiliul său, prevăzut, după cum s-a menționat deja, cel mi târziu către ultimele zile ale lunii mai, ceea ce ne permite să admitem că cele relatate de Ion Neculce sunt nu altceva decât contramandări la articolele din *Diploma de Luțk*, mărturie că aceasta nu a fost acceptată întocmai cum, în formă ultimativă, cerea Petru I. În continuare, vom face un examen pertinent a „ponturilor” din opera cronicarului moldovean în comparație cu articolele din diploma țarului. Înainte de a purcede însă la acest examen, ținem să menționăm că, conform

²⁰ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Т.ХI, Выпуск 1, Москва, 1962, p. 221; Ion Eremia, *Politica rusofilă*, p.50

afirmațiilor cronicarului, „ponturile” pe care el le înșiruie în scrierea sa, au fost trimise țarului prin Ștefan Luca, atunci când Petru I se afla la Iaroslav, adică între 22 și 30 mai 1711 sau la vre-o 5-6 săptămâni după data emiterii diplomei țarului – mărturie în plus că, de data aceasta, solul moldovean ducea țarului răspunsul moldovenilor la stipulările din documentul de la *Luțk*. Conform cronicarului, anume în baza acestor „ponturi”, Ștefan Luca „au așădzat cu împăratul de-u făcut legătură”, și anume „pre aceste ponturi au jurat tare împărăția Moscului și au și iscălit mai gios”, trimițându-i-le apoi lui Dimitrie Cantemir cu îndemnul „să se gătedze și să-i iasă întru întâmpinarea oștii moschicești la Nistru”. „Ponturile” aduse țarului i-au oferit acestuia noi motive pentru a-l bănuși pe domnul moldovean că târăgănează intenționat rezolvarea definitivă a problemei. În consecință, acesta era avertizat că „de n-a ieși la Nistru și a aștepta până (țarul) se va bate cu turcii și i-a birui, atunci mulți domni s-ar afla”²¹. Adică, dacă D. Cantemir nu va îndeplini cele asumate, țarul va găsi lesne cu cine să-l înlocuiască în domnie. Un adevărat șantaj diplomatic!

Un prim „pont” a lui Ion Neculce se referea la granițele Moldovei în eventualitatea victoriei oștilor rusești asupra celor otomane. Abordarea primordială a acestui subiect ar mărturisi despre atenția sporită a clasei politice din Moldova față de el, în timp ce în diploma lui Petru I el și-a găsit tratarea tocmai în articolul 11. Astfel, conform lui Ion Neculce, Țara Moldovei urma „ca Nistru să-i fie hotarul, și cu Bugeacul și cu toate celelalte tot a Moldovei să fie”²². În același mod aprecia eventualul hotar al Moldovei D. Cantemir în manifestul său de după 15 iunie 1711, adresat supușilor săi²³ – mărturie că anume lui i se datora „pontul” respectiv consemnat de cronicar. Formal, parcă același lucru era prevăzut și în articolul 11 al diplomei țarului, care însă conține și unele specificări ce dau de gândit. Astfel, „пământurile cnezatului Moldovenesc (княжество Волоского земли), după vechea hotărnicire moldovenească asupra

²¹ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și o samă de cuvinte*. Ediție îngrijită, cu un glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan, București, 1955, p. 264-265.

²² Ibid.

²³ Nicolae Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*. Ediția a II-a, Vălenii de Munte, 1925, p.290-292; Ion Todorașcu, *Crestomație de istorie medie a României. I. Documente*, Iași, 1994, p.210-212.

căroга sneazul (князь) va avea drept de stăpânire (праву княжескому подлежать имут) sunt cuprinse între râul Nistru, Camenița, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granița țării Muntenești și ale Transilvaniei și marginile Poloniei, după delimitările făcute cu aceste țări”²⁴.

Dacă ținem cont că orașul și cetatea Camenița, indicată ca punct de la care începeau stăpânirile domnului moldovean pe Nistru, era stăpânită deja de ruși, apoi și cetatea Benderului, mai bine zis raiaua Benderului, stăpânită de otomani și indicată la fel ca punct de plecare a hotarului Moldovei, era concepută și ea ca rămânând în afara acesteia, adică sub stăpânire rusească. Nu mai puțin bătătoare la ochi este și referirea la Bugeac, fără a fi indicate cetățile-orașe din sudul Moldovei, tot așa ca și la țărmul Mării Negre, articolul făcând un salt direct de la acest ținut la Dunăre. Vorba este, că Bugeacul nu cuprindea toate teritoriile din sud cu cetățile de acolo, făcând doar parte din ceea ce atunci se numea Basarabia. Însuși D. Cantemir în renumita sa „Descriere a Moldovei”, referindu-se la acest teritoriu, indică că Basarabia era împărțită în patru ținuturi sau raiale: „a Bugeacului, a Akermanului (Cetatea Albă – n.n.), a Chilieii și a Ismailului”. Cărturarul domn mai preciza că „ținutul cel dintâi (Bugeacul – n.n.) este în mijlocul acestei bugăți de țară (Basarabiei – n.n.), întru care iaste Bugeacul”²⁵. O deosebire între Cetatea Albă și Chilia în raport cu ceea ce se numea la vremea respectivă Bugeac a fost pusă în evidență și de Ștefan Ștefănescu²⁶. Că Bugeacul, în care s-a format și o hoardă deosebită de tătari, nu făcea un întreg cu cetățile Chilia, Ismail și Akerman – toate ele alcătuind ceea ce se numea cu termenul general Basarabia -, a fost demonstrat și într-o cercetare mai recentă²⁷.

Este clar, așadar că toate orașele-cetăți care formau sistemul de raiale din sudul Moldovei, cu pământurile adiacente și cu întregul litoral

²⁴ *Исторические связи*, t.III, p.326, 330

²⁵ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1988, p. 30

²⁶ Ștefan Ștefănescu, *Gândirea politică a lui Dimitrie Cantemir și relațiile Moldovei cu statele vecine la începutul veacului al XVIII-lea*, în *300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir* [București], Editura Academiei, 1974, p. 116.

²⁷ С.В. Паламарчук, *Кантемир и Бужакская орда*, în „*Revista de Istorie a Moldovei*”, Chișinău, 2008, nr.4, p. 101.

pontic de la gura Nistrului și până la Delta Dunării, în caz de victorie a lui Petru I asupra armatelor otomane, urmau a fi trecute sub stăpânirea directă a Rusiei întocmai cum până atunci ele se aflau sub stăpânirea directă otomană. Este lesne de înțeles așadar de ce „pontul” domnului moldovean reprodus de Ion Neculce formula revendicarea care excludea eventualitatea unei alte rezolvări a problemei hotarului de est și de sud al Moldovei, decât acea cerută de moldoveni.

În continuarea „pontului” despre hotarul țării, Ion Neculce abordează și subiectul cetăților și orașelor moldovenești în general, acesta gă-sindu-și și el o interpretare deosebită în articolul 12 al diplomei țarului moscovit. Diploma țarului stipula că nu doar cetățile, ci „și orașele și oricare alte locuri întărite” din Moldova „să fie păzite și prevăzute cu garnizoana snezală (княжим гарнизонам) sau cu învoirea sneazului (с позволения княжего) după nevoie, de ale măriei noastre țarului”²⁸. Nu este clar însă, cine urma să stabilească momentul *după nevoie*. Cei ce au elaborat „pontul” respectiv din scrisoarea lui Ion Neculce au intuit că ceva nedorit se ascunde în formula din documentul lui Petru I, astfel că au căutat să fie mai expliciti în revendicarea lor: „Numai deodată prin cetăți șă aședze moscalii oșteni, până s-a întemeia țara, iar apoi să lipsască oastea moschicească”²⁹, avându-se în vedere, desigur, doar cetățile care ar fi fost scoase de sub stăpânirea otomană, și nu toate cetățile, fortificațiile și orașele țării, așa cum s-ar subînțelege din articolul respectiv al *Diplomei de la Luțk*. Se bănuia, adică, o eventuală ocupație rusească a țării, și, prin revendicarea lor, autorii „pontului” reprodus de cronicar urmăreau să excludă o atare eventualitate.

Interes prezintă și revendicarea ca „bir să nu dè țara nici un ban”³⁰, deși în diploma țarului nu găsim nici cea mai mică referire la acest subiect. Nu credem că a fost o scăpare întâmplătoare. Pur și simplu, în condițiile când *marele stăpânitor* se vedea stăpân real al Moldovei în baza diplomei sale, nu a găsit de cuviință să specifice acest aspect, țara lui D. Cantemir urmând a fi integrată sistemului fiscal în vigoare din Rusia. Domnul și boierii moldoveni care-și vedeau țara menținută în

²⁸ *Исторические связи*, т.ІІІ, р.326, 330

²⁹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 264-265.

³⁰ *Ibid.*, p.265.

statutul ei de stat aflat doar sub apărarea și protecția țarului, au găsit de cuviință să clarifice și latura economică a viitoarelor raporturi cu Moscova.

Foarte explicit este formulat „pontul” ca „pre domnu să nu-l mazilească împăratul pân la moarte, și pe urmă fiii lui, *pe care ș-or alege țara*”, astfel că „neamul lui să nu iasă din domnie”. În cazul când acesta „s-ar haini sau când și-ar lepăda legea (credința – n.n.), atunci acela să lipsască (să fie destituit – n.n.) și să puie din frații lui”³¹. Era și acest „pont” o luare de poziție față de prevederile din articolul 3 al diplomei țarului care se refereau anume la domnie și eventualii domni ai Moldovei. Atrage atenția, mai întâi de toate făgăduiala „*marelui stăpânitor* (subl. n.), măria noastră țarul”, făcută din numele său și al urmașilor săi la tronul Rusiei, că nu „vom avea drept să punem domn al Moldovei, nici din Țara Muntenească, nici din alte familii străine”, ceea ce înseamnă că până atunci așa eventualități se vehiculau pe la Curtea Moscovită³². Să renunțe la ele îl determinase pe Petru I „această dovadă de credință față de noi a preastrălucitului cneaz Dimitrie Cantemir (янейшего князя Димитрия Кантемира)”, astfel că „îl vom păstra pe el și pe urmașii lui din izvodul pe linie bărbătească în acea cârmuire și snejie a Țării Moldovei, fără schimbare, cu titlul de cneaz (с титулом княжеским), exceptând numai cazul când cineva dintre dânșii s-ar lepăda de Sfânta Bisercă a răsăritului (ortodoxă – n.n.) sau s-ar depărta de credința față de măria noastră țarul”³³.

Articolul 3 al diplomei și-a găsit de fapt continuarea de esență și în articolul următor care prevede că dacă un domn nevrednic „*ar fi fost înlăturat din porunca măriei noastre țarul* (ori ca pedeapsă după legiuirea bisericească, ori cea mirenească), atunci va urma în domnie fiul aceluia, *numai dacă acela va fi socotit de bună credință* (aici și mai sus subl. n. n.). dacă va fi însă îndoială asupra credinței lui, atunci va urma la acea demnitate cnezială altul de încredere, credincios și fără cusur din aceiași familie a Cantemireștilor și nu va trece în nici un chip demnitatea

³¹ Ibid.

³² Vezi articolul 5 al diplomei țarului în care se menționează că „dacă cnejia Moldovei (Княжество Волоское) ar fi fost făgăduită cuiva de înaintașii noștri, această făgăduială se anulează prin cea de față”- *Исторические связи*, т.ІІІ, р. 325, 329.

³³ Ibid., р. 324-325.

cnezială la alții, *până la stingerea familiei lor* (subl. n.n.) ci, chiar dacă va fi un prunc în sânul mamei, se va aștepta, sub cârmuirea unor epitropi aleși din rândul poporului moldovenesc (из волоцкого народа), cu *învoirea măriei noastre țarului* (subl. n.), până se va naște moștenitorul”³⁴.

La o citire formală a textului de mai sus s-ar lăsa observată, desigur, intenția de a se reveni în Moldova la tradiția dinastică a moștenirii tronului prin instituirea dinastiei Cantemireștilor al cărei întemeietor urma să devină Dimitrie Cantemir. Un examen pertinent însă a celor prevăzute în articolul 4 permite formularea și altor concluzii. În primul rând, soarta tronului țării ar fi depins totalmente de voința țarului - unicul care își aroga dreptul de destituire și înlocuire a domnilor - tot așa cum tot lui i-ar fi revenit să judece dacă un domn sau altul corespundea criteriilor anunțate, astfel că tot în mâna țarului trecea și destinul întregii familii a Cantemireștilor. Unde mai pui, că în eventualitatea stingerii ei, documentul nu specifică cum ar fi urmat să se procedeze. Și ce l-ar fi împiedicat pe țar și pe împuterniciții lui să grăbească prin metode arhiconscute în Evul Mediu european, inclusiv și în Rusia, ca această stingere a familiei dinastice să se producă cât mai repede? Căci după aceasta, cum ar urma să se înțeleagă, domnia Moldovei ar fi trecut pe deplin la chereumul puterii împărătești. Iată această finalitate posibilă i-a și pus în gardă pe domnul Moldovei și pe boierii lui, făcându-i să completeze „pontul” respectiv cu numirea în demnitatea domnească a fraților domnului înlăturat sau dispărut, astfel ca „neamul lui (al lui D. Cantemir – n.n.) să nu iasă din domnie”³⁵, mai insistându-se ca eventualii domni să fie aleși după voința țării, adică nu doar a țarului, sau chiar fără voința acestuia.

De o profundă semnificație se prezintă a fi un subiect care lipsește din diplomă dar efectul căruia, în cazul în care țarul ar fi reușit să se impună în postura de *mare stăpânitor*, nu putea să nu fie bănuț de domnul și boierii moldoveni, astfel că un „pont” ordinar consemnat de Ion Neculce prevedea ca „din moscali să nu s-amestece la boieriile Moldovei, nici să s-însoare în țară, nici moșii să cumpere”³⁶. Exista, astfel, temerea ca sub puterea țarului să nu cumva să se producă rusificarea cla-

³⁴ Ibid., p. 325, 329.

³⁵ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 265.

³⁶ Ibid.

sei politice, clasei boierești a țării, așa cum sub supremația Porții Otomane, se producea grecizarea ei.

După cum era și natural, *Diploma de la Luțk* se referea și la eventualele competențe ale domnului. Cu referire la *vechiul obicei al țării*, articolul 6 declară că „toată puterea cârmuirii va fi în mâna cneazului Moldovei”, lui atribuindu-i-se puterea (art.7) „asupra tuturor și asupra fiecăruia dintre boierii moldoveni, după obiceiul dinainte, fără a înlocui legiuirile lor”. Aceștia, ca și toți ceilalți supuși ai țării, erau îndatorați (art.9) „să se supună poruncii cneazului (повелению княжескому да будут покаряться)”, excepție făcând doar cazurile când domnul ar fi manifestat necredință față de țar. În aceste cazuri, cei vizați „nu vor fi datori să-i dea ascultare” domnului³⁷. Și aici, ca și în alte cazuri, s-ar lăsa întrevăzută puterea absolută a domnului asupra supușilor săi. Să se țină cont însă că ea era subordonată puterii absolute a țarului, astfel că domnul s-ar fi bucurat de suveranitate doar în raport cu supușii țării, adică de o suveranitate internă, în realitate domnia devenind un instrument de promovare a puterii absolute a țarului, așa cum era în întreaga Rusie. S-ar fi reeditat, așadar, ordinea existentă sub supremația Porții Otomane, numai că, de data aceasta, ea ar fi trecut către *marele stăpânitor ortodox*. În favoarea acestei concluzii vorbește articolul 10 al diplomei lui Petru I, care, pe de o parte, prevedea că „toată legea și judecata să fie a cneazului (domnului – n.n.)”, iar pe de altă parte specifica că fără hrisovul acestuia „nimic nu va fi întărit sau desfăcut de către măriia noastră țarul”³⁸. Adică țarul își atribuia sie și prerogative de judecător suprem.

Este, așadar explicabilă poziția boierilor față de intenția țarului privind prerogativele domnului și anularea, de fapt, a drepturilor și libertăților lor, astfel că, un alt „pont” de-al lui Ion Neculce revendica ca „domnul pre boieri să nu fie volnic a-i pierde (a-i condamna la moarte – n.n.), orice greșală ar face, fără sfatul tuturor și fără iscălitura mitropolitului”³⁹. Totodată, alcătuitoarii „ponturilor” consemnate de cronicar, nu se opuneau eventualei puteri autocrate a domnului – mărturie a faptului că ele au fost convenite într-un acord comun dintre boieri

³⁷ *Исторические связи*, p.325-326, 329-330

³⁸ *Ibid.*, p. 326, 330

³⁹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 265.

și D. Cantemir. Astfel s-a considerat că „să scrie mai de cinste și mai sus, după cum să scriu domni acmu”, adică nu așa cum dorea țarul, anulând titlul de *domn* (господарь) și înlocuindu-l cu cel de *sneaz* (князь). Ca urmare, se insista ca acesta să poarte titlul de „*săninatul domn al Țării Moldovei, somolderjețu (sângur stăpânitor, adică autocrat – n.n.) și colegat (prieten) Țării Mochicești*”. Altfel spus, domnul Moldovei trebuia să se bucure de suveranitate în raport cu țarul, în calitatea sa de aliat al acestuia, și nu de „robu supus”⁴⁰.

Și dacă „pre aceste ponturi, au giurat tare împăratul Moscului și au și iscălit mai gios și-au trimis (lui D. Cantemir – n.n.) pe Luca visternicul” (Ștefan Luca – n.n.)⁴¹, înseamnă că Petru I a trișat și de data aceasta, acceptându-le doar pentru a nu oferi moldovenilor motiv de a se îndoii de sinceritatea sa. Căci, declanșarea la scurt timp a pătrunderii armatelor rusești în Moldova i-au acordat lui superioritatea și motiv pentru a considera Moldova „provincie supusă”, ceea ce scotea de pe ordinea zilei reluarea discuțiilor în jurul condițiilor de trecere a lui D. Cantemir de partea rușilor, astfel că, în realitate, acestuia i-a fost impusă *Diploma de la Luțk*, fără nici o modificare, ignorându-se „ponturile” de mai sus și chiar faptul că ele fuseseră acceptate de țar.

În prealabil, D. Cantemir trebuia compromis definitiv în fața Porții pentru a nu-i lăsa nici o cale de a da înapoi în fața condițiilor impuse de Petru I. Pentru aceasta, prin Ștefan Luca, lui i s-a trimis „un leftu”, adică un medalion cu chipul țarului, împodobit cu diamante, precum și alte daruri prețioase⁴². El trebuia să simbolizeze învestirea în domnie a beneficiarului deja din numele țarului și deci scoaterea lui de sub supremația Porții Otomane. Era și de așteptat ca, în condițiile când încă nimic nu i-ar fi împedat pe otomani sau ce-l puțin pe tătarii din Crimeea ca să încerce să-l pedepsească pentru hainie, D. Cantemir, cuprins de frică, să ceară asistență cât mai urgentă din partea rușilor. Ceea ce a și făcut la 20 mai 1711, trimițându-l pe căpitanul Procopie Cunicovschi și pe Dimitrie aga la fedmarșelul Șeremetiev, care se afla încă la Nistru, cu rugămintea să i se trimită în grabă „vreo 4000 de moscali, aice în Iași

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid., p. 266; Nicolae Costin, *op. cit.*, p. 382

să-i fie aret, să nu-l apuce turcii să-l mazilească”⁴³. În curând, la 28 mai, rugămintea domnului a fost satisfăcută, în Moldova sosind un corp de armată sub comanda generalului de brigadă V. Crobotov⁴⁴ la care, la 5 iunie, s-au alăturat și trupele fedmareșalului B.P. Șeremetev, care și-au stabilit cartierul la *Țuțora*, în apropierea imediată a Iașilor. Ce-l împedica, așadar, pe țarul Petru I să declare Moldova „provincie supusă”? Și despre ce „ponturi” ale boierilor și domnului Moldovei mai putea fi vorba când o bună parte din țară s-a pomenit de fapt sub ocupație rusească? Și atunci când, la 20 iunie 1711, în aceeași direcție de la Nistru s-a pus în mișcare și „grosul” armatelor ruse conduse deja de Petru I în persoană, pentru ca, peste 4 zile, să ajungă la destinație, domnului și boierilor li s-a prezentat *Diploma de la Luțk*⁴⁵.

Era natural ca boierii să-și exprime dezacordul, cerând modificarea documentului în conformitate cu „ponturile” trimise de ei țarului și semnate de acesta. Atunci țarul a poruncit cancelarului și însoțitorului său, Sava Raguzinski, „de-au chemat pe toți boierii țării la gazda lor, la casăle Dediului Spătarul lângă curțile domnului”, unde li s-a spus „cuvântul împăratului către boierii Moldovei, cum că marele împărat silește să scoată această țară din robie, de sub mâna păgânilor și nu-i trebuie nimic de la dânsa să iè, că-i voia să-i facă pomană, fiind creștinii mâncați de păgâni”⁴⁶. Observând că boierii șovăiau, cancelarul le-a declarat „că într-altul chipu nu să poate”, astfel că ei parcă nu doar s-ar fi închinat, ci chiar i-ar fi mulțumit țarului⁴⁷. Punctul final în impunerea pentru acceptare a *Diplomei de la Luțk* a urmat după faimosul „benchet” dat de țar în tabăra sa de la *Țuțora*, unde au fost invitați D. Cantemir, mitropolitul Ghedeon și 15 dintre cei mai credincioși boieri. Cotitura „psihologică” s-a produs după ce gazda le-a servit invitaților săi un vin „de la franțoji”, după care „cum au băut au mărmurit toți de beție”, astfel că nici „n-au mai știut cum au dormit întru acea noapte și domnul și boierii”. Este lesne de înțeles că, trezindu-se dimineața boierii și mtr-

⁴³ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 269; Nicolae Costin, *op. cit.*, p. 381.

⁴⁴ *Călători străini despre Țările Române*. Vol. VIII, București, 1983, p. 415-416; Ion Eremia, *Politică rusofilă*, p.52.

⁴⁵ Pavel Parasca, *Reflecții*, (III), p. 38-45.

⁴⁶ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 277

⁴⁷ *Ibid.*, p. 277-278.

politul „s-au tocmit cu domnul lor și i-au făcut toți scrisori la mână și au iscălit toți și împăratul”⁴⁸.

De la Țuțora, prins deja în cleștele *Diplomei de la Luțk*, D. Cantemir, avându-l în companie pe Sava Raguzinski, care, se pare, a jucat rolul hotărâtor în scenariul de impunere a documentului țarului, a sosit la Iași unde „au strânsu și pe alți boieri și arhierii”, în biserica domnească, pentru a le citi „catastihul cel de tocmeală, ce-au făcut lui Dumitreășco - Vodă”, vorba fiind de „*ponturile cele ce i-au trimis împăratul pre Luca Visternicul*” (subl.n.)⁴⁹, adică de *Diploma de la Luțk* și nu de „ponturile” trimise țarului din Moldova ca răspuns la acest document.

În baza analizei prevederilor *Diplomei de la Luțk*, a condițiilor în care ea a fost scrisă și în care a ajuns în Moldova, fiind impusă domnului și boierilor ei, se impun câteva concluzii.

Mai întâi de toate, nu-și găsește confirmare opinia cum că prin semnarea documentului prin care țarul și cancelarul moscovit ar fi făcut nu altceva decât să accepte și să confirme articolele formulate și trimise destinatarilor de D. Cantemir, care parcă iar fi redactat chiar textul⁵⁰. Abia după aducerea ei în Moldova de către Șefan Luca, domnul moldovean și boierii săi au formulat mai multe „ponturi” drept condiție pentru ca Țara Moldovei, menținându-și statalitatea cu evidente elemente de suveranitate, să se alieze cu Rusia în războiul cu Imperiul Otoman. Ținând cont că într-un final a fost impusă totuși, fără careva modificări, diploma lui Petru I, ea nu poate fi considerată altfel decât un document unilateral al țarului moscovit în baza căruia Țara Moldove urma să devină o stăpânire rusească în perspectiva mai apropiată sau mai îndepărtată de a dispărea ca stat și de a fi integrată sistemului politco-statal al Rusiei. Adică, ceea ce în 1812 s-a întâmplat doar cu partea răsăriteană a Moldovei, cuprinsă între Prut și Nistru, ar fi putut să se întâmple cu întreaga

⁴⁸ Ibid., p. 281

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București: ediția Academiei, 1958, p. 105-106; Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p.116; Andrei Eșanu, *Dimitrie Cantemir, în Domniile Țării Moldovei. Studii*. Volum editat de Demir Dragnev, Chișinău: Civitas, 2005, p.223; Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Dimitrie Cantemir (1673-1723). Viața și activitatea în Dinastia Cantemireștilor*. Colecția „Academica”. Chișinău: Știința, 2008, p. 207; Lilia Pogolsa, *Dimitrie Cantemir și dialogul politico-diplomatic moldo-rus în Țara Moldovei în contextul civilizației europene*. În onorom Gheorghe Gonța, Chișinău: Cardidact, 2008, p. 94.

țara, dacă nu chiar și cu Țara Românească, încă, în 1711, dacă țarul ar fi repurtat izbândă în războiul cu Imperiul Otoman.

Departate de a avea un suport este și aserțiunea cum că diploma în cauză, dacă ar fi fost pusă în practică, ar fi asigurat „cu grijă inviolabilitatea și independența Moldovei” și că ar fi garantat nu dar independența ci chiar și „suveranitatea în granițele vechi”⁵¹. În realitate, Moldova ar fi fost sustrasă supremației otomane, care nu-i anula calitatea de stat, lăsând-o și în afara sistemului politico-statal și administrativ al Imperiului Otoman, pe când din *Diploma de la Luțk* se degajează fără dificultate viitorul nefast al Țării Moldovei ca stăpânită de țarul Rusiei, ca o „provincie supusă” condusă de un cneaz ca toți ceilalți cnezi din Rusia, de care D. Cantemir s-ar fi deosebit doar prin epitetul „luminat” sau „prealuminat” (светлейший князь). Nu mai insistăm nici asupra aprecierilor evident aberante în imaginata modelare a eventualului regim politic al Moldovei după calapodul celui din Rusia, avându-se în vedere regimul absolutist⁵². Căci nu putea să fie creat o provincie cu regim administrativ absolutist în afara statului cum era Rusia. Absolutismul țarului se extindea inerent și asupra unităților teritoriale care-i constituiau statul.

Cele de mai sus demonstrează cu lux de amănunte lipsa unor cercetări petinente consacrate domniei lui D. Cantemir în Moldova, care, dacă a și însumat oarecare volum de publicații la temă, autorii lor n-au făcut decât să se limiteze la unele observații de suprafață, comentariile și aprecierile la temă depășind în realitate cercetările concrete.

⁵¹ P.P. Panaitescu, *op. cit.* p. 107.

⁵² Lilia Pogolsa, *op. cit.* p. 96-97

Țara Moldovei în geopolitica Rusiei în secolul al XVIII-lea*

Tema, ca și perioada istorică luată în dezbateri în prezenta comunicare, este determinată în temei de faptul că anexarea, în 1812, de către Imperiul Rusiei a părții de răsărit a Țării Moldovei, asupra căreia, în mod voluntarist, a fost extinsă denumirea de Basarabia, a fost nu o acțiune de moment, un eveniment pur conjunctural, ci a rezultat dintr-o politică consecventă, promovată cu tenacitate de diplomația Imperiului Rusiei pe întreaga durată a secolului al XVIII-lea. La nivelul doar de intenții, politica Rusiei în direcția Țărilor Române, își are rădăcini încă prin secolul al XV-lea, dacă nu și mai devreme¹, în contextul veleităților dunăreano-balcanice ale Moscovei, în calitate, jinduită apoi adjucecată de aceasta, de a *Treia Romă* și de “moștenitoare” a fostului Imperiu Bizantin. Proclamarea, în 1547, a lui Ivan al IV-lea cel Groaznic ca *țar* al Rusiei, echivalent cu titlul de *împărat*, și ridicarea mitropoliei muscovite în rangul de patriarhie² în 1598, au făcut ca veleitățile de ordin politic să se îmbine cu cele de ordin bisericesc, ceea ce avea să conducă la nașterea și afirmarea unei adevărate doctrine militaro-politice, îmbrăcată în haina *solidarității ortodoxe*. Aceste veleități însă erau lipsite de un teren real de a fi puse în aplicare, din cauza că Rusia încă nu avea un acces nemijlocit la scena politică balcanodunăreană. Evoluții esențiale în acest sens au început să se producă doar în consecința Radei de la Pereiaslav, din ianuarie 1554, când cazacii zaporojeni în frunte cu hatmanul lor, Bogdan Hmielnițki, s-au unit cu Rusia Moscovită. Ca urmare, în titlul țarului Alecei Mihailovici, alături de *Rusia Mare* a apărut și *Rusia Mică*³, măr-turie a pretențiilor de stăpânire

*Studiul de față a fost prezentat sub formă de comunicare la Conferința Științifică Internațională *Basarabia 1812. Problemă națională, implicații internaționale*. Chișinău - Iași, 14-16 mai 2012. Publicat în: „History & Politics/Revistă de Istorie și Politică”, ULIM, 2013, nr. 2(12), p. 38-59.

¹ Ion Eremia. *Țările Române în politica balcanică a Rusiei până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*. În: *In memoriam professoris Mihail Muntean*. Chișinău: Cartdidact, 2004, p.

² Ștefan S. Gorovei. *Relațiile bisericești româno-ruse în secolele XV-XVIII*. În: „Anuarul de Istorie și Arheologie “A.D.xenopol””. T. XXXI. 1994. P.601-607.

³ *Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România în veacurile XV-începutul celui de-al XVIII-lea*. Documente și materiale în trei volume. (*Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в.* Документы и материалы в трёх томах). Т. II. Moscova:

asupra Ucrainei nu doar din stânga Nip-rului, controlată de cazaci, ci și de dincoace de acest fluviu și chiar de Bugul Meridional, rămasă în stăpânirea Poloniei, dar accesibilă totodată și raidurilor căzăcești. Ca urmare, în atenția diplomației ruse s-au pomenit imediat și Țările Române.

Emisarii Moscovei nu au întârziat să sosească nu numai la Gheorghe Ștefan, domnul de atunci al Moldovei, ci și la domnul muntean Matei Basarab cu misiunea de a-i îndupleca să utmeze și ei calea lui Bogdan Hmielnički și să se supună „marii măriți împărătești” de la Moscova⁴. Îngrijorat de pericolul unei acțiuni de forță din partea cazacilor, domnul moldovean s-a văzut nevoit să mimeze negocieri, ajungându-se, în 1556, până la proiectul unui tratat, care însă nu a avut sorți de izbândă⁵. Eșecul proiectului, la părerea mea, s-a datorat în mod hotărâtor deosebirii de vizuni privind eventualul caracter al raporturilor dintre părți. Căci Gheorghe Ștefan opta pentru protecția țarului rus, ceea ce presupunea și o eventuală înfruntare militară cu turcii, care însă era peste puterile Rusiei Moscovite, în timp ce țarul acesteia îi cerea domnului moldovean supunere⁶. În deceniile care au urmat, tocmai până la începutul secolului al XVIII-lea, la subiect nu s-a mai revenit, deși *solidaritatea ortodoxă* a continuat să fie speculată. Nici aderarea Rusiei la Liga Sfântă (1686), în războiul acesteia cu Imperiul Otoman, nu a readus Țările Române în obiectivul, cel puțin declarat, al autorităților moscovite, ele ținând de aspirațiile Poloniei, care, însă, nu a obținut cele scontate, fiind obligată prin Tratatul de la Karlowitz (16 ianuarie 1699) să părăsească, pentru totdeauna, partea de nord a Moldovei, pe care o controla de ceva timp mai înainte⁷. Rusia, la rândul-i, nefiind implicată în negocierile de la Karlowitz și semnarea tratatului de acolo, s-a mulțumit cu încheierea unui armistițiu cu Poarta care, în 1700, a transcrescut într-un tratat de pace de 30 de ani. Prin aceasta ea își dezlega mâinile pentru a se angaja în *Războiul Nordic*

Editura „Hayka”, 1968, d. Nr. 78, 81, 84 (domnul Moldovei Gheorghe Ștefan, folosește și el noul titlu al țarului într-o scrisoare de răspuns pe numele acestuia), 85 ș.a

⁴ Ibid., p.78-83 etc.

⁵ Ion Eremia. *Op. cit.*, p.53.

⁶ Pavel Parasca. *Politici, forme de guvernare și relații internaționale în Țările Române medievale*. Chișinău: ULIM, 2010, p. 231-236.

⁷ Veniamin Ciobanu. *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*. București: Editura Academiei, 1980, p.31-34; Idem. *Românii în politica est-central europeană. 1648-1711*. Iași, 1997, p.144-157.

cu Suedia lui Carol al XII-lea. În același an, în război s-a angajat și Polonia, ceea ce a pus începutul decăderii ei din rândul marilor puteri din regiune, în favoarea, în primul rând, a Rusiei. Polonia s-a pomenit într-o adevărată stare de război civil, fiind împărțită între două tabere rivale. Una, în frunte cu Stanislaw Leszczyński, promovată ca rege de Carol al XII-lea și recunoscut fără zăbavă de sultan, constituia tabăra antirusă. Cealaltă, în frunte cu marele hatman al Coroanei Adam Sieniawski, opta pentru o strânsă alianță cu țarul Petru I⁸. Ca urmare, numeroase trupe ruse s-au instalat în Polonia, de unde li se deschidea și accesul direct către granița Țării Moldovei.

Între timp, starea de război s-a abătut direct și asupra Moldovei, după zdrobitoarea victorie a lui Petru I asupra lui Carol al XII-lea în bătălia de la Poltava de la 8 iulie 1709. Regele suedez, fiind lipsit de posibilitatea de a se retrage către țara sa, dar și dintr-un vădit interes de a provoca Poarta la un război cu Rusia, s-a retras cu trupele ce și le mai păstra, dimpreună cu cele ale lui Stanislaw Leszczyński și ale hatmanului căzăcesc Mazeppa, în teritoriile controlate de turci și de tătarii din Crimeea, stabilindu-și tabăra la Varnița, în perimetrul raialei turcești de la Bender (Tighina). Urmă-rindu-i, trupele rusești au pătruns și ele în teritoriile turco-tătare, făcând, astfel, să se aștearnă o stare de război deja între Rusia și Imperiul Otoman, care nu numai că nu putea să ocolească Moldova, ci o făcea să fie o primă țintă a confruntărilor militare. Și de o parte și de cealaltă a avut loc, așadar, o încălcare a tratatului de treizeci de ani, deși fusese reconfirmat în ianuarie 1710. La insistența hanului tătarilor din Crimeea, Devlet Ghirai al II-lea, și a emisarului lui Carol al XII-lea, la 9/20 noiembrie 1710, Poarta a declarat război Rusiei, fără a fi însă pregătită, în timp ce ultima, declanșase operațiuni militare fără a declara oficial război turcilor. Tot atunci, s-a decis și destituirea din domnia Moldovei a lui Nicolae Mavrocordat și înlocuirea lui cu Dimitrie Cantemir⁹.

⁸ Idem. *Relațiile politice*, p. 35-36; Idem. *Români în politica est-central europeană*, p. 156-157.

⁹ Ion Neculce. *Letopisețul Țării Moldovei și o samă de cuvinte*. Ediție îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 257-258; *Cronici turcești privind Țările Române*. Vol. II. *Sec. XVII- începutul sec. XVIII*. Volum întocmit de Mihail Guboglu. București: Editura Academiei, 1974, p.517; Vol. III. *Sfârșitul sec. XVI- începutul sec.XIX*. Volum întocmit de Mustafa A. Mehmed. București: Editura Academiei, 1980, p. 215-216.

Nu e cazul să abordez în prezenta comunicare subiectul ce ține de condițiile istorice ale înscăunării în Moldova a lui D. Cantemir și de încheiere a alianței lui cu țarul Petru I, asupra căruia m-am aplecat în mod special cu alte ocazii¹⁰. Reproduc doar câteva concluzii la care am ajuns și asupra cărora insist în continuare, fără însă a le considera ca fiind în afara criticii științifice. Decade, la părerea mea, teza despre o orientare premeditată a lui D.Cantemir, încă din timpul aflării lui la Istanbul, spre o alianță cu țarul în vederea eliberării Moldovei de sub supremația Porții cu ajutorul Rusiei, apreciată uneori ca unică putere capabilă, la vremea respectivă, să le ofere moldovenilor eliberarea dorită¹¹. Despre atare orientări și intenții ale lui D.Cantemir nu doar în vremea anterioară primirii scaunului de la Iași, ci chiar și în primele luni ale domniei lui, nu sunt cunoscute izvoare istorice¹², nemaivorbind de faptul că, pe toată durata aflării lui la Constantinopol, afară de unele informații sporadice, alte date nu sunt cunoscute¹³. În schimb, datorită lui Ioan Neculce¹⁴, se știe că D. Cantemir nici nu râvnea domnia Moldovei, ci pe aceea a Țării Românești, deținută de Constantin Brâncoveanu, cu care el se dușmănea și care nu era agreat nici la Poartă și nici de cunoscutul deja han al Crimeii. Ar urma că trimiterea lui D.Cantemir în Moldova s-ar prezenta ca o precondiție pusă de Poartă înscăunării lui ulterioare la București. Pornind de la aceste circumstanțe și ținând cont că Poarta a declarat război Rusiei fără a fi pregătită, în timp ce armatele ruse se aflau în plină ofensivă împotriva turcilor și tătarilor, am formulat opinia că, numindu-l pe D.Cantemir

¹⁰ Pavel Parasca. *Reflecții istorico-politice asupra domniei în Moldova a lui Dimitrie Cantemir*. În: „Destin românesc. Revistă de istorie și cultură”. S.N. Chișinău, 2010, nr.1, p.17-30 (I); 2011, nr.1, p.29-47(II); 2011, nr. 2, p.33-60 (III).

¹¹ Despre o atare orientare a celui de-al treilea Cantemir în scaunul domnesc de la Iași, vezi mai recent: Lilia Pogolșa. *Doctrina politică a lui Dimitrie Cantemir reflectată în tratatul de la Luț din 1711*. În: „Revista de istorie a Moldovei”, 2004, nr. 4, p.141-143; A. Eșanu. *Dimitrie Cantemir (1673-1723)*. În: *Domniile Țării Moldovei*. Volum editat de Demir Dragnev. Chișinău: Civitas, 2005, p.222; Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Dimitrie Cantemir (1673-1723). Viața și activitatea*. În: *Dinastia Cantemireștilor*. Colecția ACADEMICA, V. Chișinău: Știința, 2008, p.201.

¹² Ion Eremia. *Considerații privind tratatul moldo-rus din 1711*. În: *Frontierile spațiului românesc în context european*. Oradea-Chișinău, 2008, p.106.

¹³ Mihai Maxim. *Dimitrie Cantemir și epoca sa. Documente noi din arhivele turcești*. În: „Revista de istorie a Moldovei”, 2008, nr. 4, p.74-75; В.И. Цвиркун. *Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира*. Chișinău: Știința, 2008, p. 21.

¹⁴ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 257-258.

domn al Moldovei, Poarta i-a pus în seama lui misiunea de a se apro-pia de Petru I și de a-l înclina spre rezolvarea pașnică a stării de război și revenirea la tratatul de pace de treizeci de ani, reconfirmat de părți în ianuarie 1710, mizându-se pe unitatea de credință ortodoxă a moldovenilor și rușilor¹⁵.

Misiunea lui D.Cantemir, însă, a întârziat, căci, la 23 decembrie 1710, când el abia ajunsese în Moldova și se instala în scaunul domnesc, Petru I ordona generalilor săi să-și pună în mișcare trupele spre „hotarele moldovenesti”¹⁶. Armatele ruse controlau deja spațiul dintre Bugul Meridional și Nistru, ocupând poziții la Rașcov și în preajma Hotinului, de unde, parcă, se vedea și „locul de reședință a voievodului Moldovei, târgul Iași”, în timp ce brigada de cavalerie a generalului Cropotov își exercitase deja abilitățile războinice, atacând și dislocând o grupare de suedezi și cazaci instalați pentru iernat la Cerăuți¹⁷. Iar la 22 februarie 1711, când D. Cantemir își avea deja solul său (Procopie Cunicovschi) în misiune la țar, acesta își împărtașea gândul său lui G.Dolgoruki, dacă nu ar fi fost mai bine ca trupele acestuia să se îndrepte spre Iași, de unde să alungă inamicul și să ocupe acel loc¹⁸. Alte trupe ruse au ajuns în dreptul Sorociei, unde un polcovnic a fost orânduit să ridice un pod peste Nistru, „pentru ca să treacă o samă de oști de ciastă parte”¹⁹.

Demnă de cea mai mare atenție mi se pare informația că solia lui D.Cantemir la țar a fost devansată de o misiune a unor boieri moldoveni, tutelată de mitropolitul Ghedeon, cu participarea la fel a unor boieri munteni. Înduplecându-l pe Petru I “să nu-l creadză” pe D.Cantemir, „că el este ca și un turcu și ține cu turcii”, boieri moldoveni, care aveau, se pare, și un candidat al lor la domnie, înclinau de fapt spre o alianță cu țarul, convingându-l că ei au deja pregătită și o oaste de 10 000 călăreți și proviantul necesar. Numai că țarul era îndrumat să-și îndrepte armatele sale “să lovească podul

¹⁵ Pavel Parasca. *Op. cit.*(II), p. 30-35.

¹⁶ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Т. X. Москва, 1956, p. 442-445; Ion Eremia. *Op. cit.*, p. 105.

¹⁷ *Cronici turcești*, vol. II, p. 516.

¹⁸ *Письма и бумаги*, т. X. Выпуск 1, Москва, 1962, p.73; Ion Eremia. *Op. cit.*, p.48.

¹⁹ Nicolae Costin. *Letopisețul Țării Moldovei ((1709-1711))*. În: Idem. *Scrieri în două volume*. Ediție îngrijită de Svetlana Corolevschi. Vol. II. Chișinău: Hyperion, 1990, p. 379.

peste Dunăre, să-l strice și să bată tot Buge-acul”²⁰. Altfel spus, boierii în frunte cu mitropolitul, fiind conștienți că armatele țariste vor continua ofensiva, se manifestau hotărâți să cola-boreze cu ele împotriva turcilor, în vederea eliberării țării desigur, urmărind totodată să evite pătrunderea armatelor țarului în Moldova prin direcționarea lor către raialele turcești din sudul țării și tătării din Bugeac. O atare finalitate nu-l aranja însă pe țarul Petru, care s-a folosit de situație pentru a obține ceea ce-și dorea: ocuparea Moldovei și transformarea ei dacă nu imediat într-o provincie a Rusiei, apoi cel puțin într-un satelit al acesteia.

Trec pe lângă discuțiile, inutile la părerea mea, despre caracterul faimoasei *Diplome de la Luțk*, emisă din numele lui Petru I și semnată de cancelarul Golovkin, la 13 aprilie 1711²¹. Chiar dacă admitem că în ea ar fi reflectate și unele condiții transmise țarului de D.Cantemir printr-un alt sol al său, Ștefan Luca, nu încapă îndoială că textul ei în forma în care a ajuns în Moldova, a fost o creație a cancelariei țarului²². Căci altfel, cum s-ar explica că, trimițându-și diploma sa domnului Moldovei, țarul cerea ca ea să fie confirmată fără nici o modificare. Iar domnul moldovean și boierii săi, în ciuda acestei cerințe, au formulat a serie de amendamente, printre care și ca D.Cantemir să fie numit “săninatul domn al Țării Moldovei, samoderjețu și colegat Țării Moschicești, și nu robu supus” ș.a.²³, ceea ce dădea peste cap cererea lui Petru I ca domnul de la Iași să i se declare supus, în timp ce acesta îi solicitase doar protecție și apărare²⁴.

Urmărind ocuparea militară directă a Moldovei și observându-i starea de nesiguranță a noului domn al ei atât în raport cu Poarta, cât și cu boierimea din țară, autoritățile militare rusești l-au făcut pe D.Cantemir să ceară singur introducerea în Moldva a unor contingente militare rusești. Ca urma-re, deja la sfârșitul lunii mai și începutul lui iunie, în inima Moldovei a ajuns formațiunea de cava-leriști a generalului Cropotov, apoi și armata

²⁰ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.163; Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p. 47.

²¹ O analiză pertinentă a documentului în cauză, cu demonstrarea lipsei de teme pentru a-l aprecia ca fiind parcă un tratat moldo-rus, la Ion Eremia, *Politica rusofilă*, p. 39-42; Pavel Parasca. *Op. cit.*(III), p. 56-58.

²² Pavel Parasca. *Op. cit.*(III), p.39-40.

²³ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.265.d

²⁴ Pavel Parasca. *Op. cit.*(III), p. 47-49.

condusă de feldmareșalul Pavel Șeremetiev, tabăra militară rusă fiind stabilită la Țuțora, în imediata apropiere de Iași. În situația creată, lui D.Cantemir nu-i rămânea decât să semneze diploma din 13 aprilie, fără nici o modificare²⁵. Iar țarul nu a pregetat, într-o scrisoare de a sa din 16 iunie 1711, să numeasca Moldova “provincie supusă”²⁶.

Și încă un moment asupra căruia insist în comunicarea de față cu referire la diploma țarului din 13 aprilie 1711, care prezintă interes nu doar și nu atât prin faptul că momentul în cauză a beneficiat de interpretări, la părerea mea, incorecte, ci pentru că el apăruse în relațiile cu Rusia încă în 1656²⁷ și va apărea în câteva rânduri și ulterior. El și-a găsit expresia în articolul 11 al diplomei țarului di 13 aprilie 1711, cu referire la “pământurile snezatalui Țării Moldovei (княжество Волоцкого земли), care “după vechea hotărnicire moldovenească trebuie să țină de dreptul snezatalui”. Hotarul lor era prezentat ca fiind cuprins “între râul Nistru, Camenița, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granița muntenească și transilvăneană și marginile Poloniei, după delimitările făcute cu aceste țări”²⁸. La o lectură formală a pasajului respective s-ar putea crea într-adevăr impresia că, în cazul când s-ar fi creat condițiile favorabile pentru a realiza prevederile documentului în cauză, ar fi fost refăcute hotarele Moldovei de până la 1484, când turcii au cucerit Chilia și Cetatea Albă, transformându-le în raiale, la care ulterior s-au adăugat și alte pământuri rupte de turci din trupul Moldovei. O examinare atentă, însă, a pasajului respectiv, denotă că, în realitate, din eventualele granițe ale Țării Moldovei se excludeau teritoriile raialelor turcești, începând cu cea a Benderului și continuând cu cele din sud până la Gurile Dunării, excepție făcând doar Bugeacul²⁹. Cazul mărturisește, așadar, că una din primele intenții ale țarului consta în înstăpânirea directă a raialelor turcești din sudul Moldovei, refuzându-le pretențiile asupra lor din partea moldovenilor, care le considerau ca aparținând, de drept, Moldovei. În genere însă, adevărul și plinul interes al Rusiei și-a găsit expresia într-o inițiativă cu care, la 22 martie 1711, i se adresa țarului său generalul G.F.Dolgoruki. El insista asupra direcționării

²⁵ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.281; Pavel Parasca. *Op. cit.*, p. 43- 50, 55.

²⁶ *Relațiile istorice*, vol. III, p.337.

²⁷ *Relațiile istorice*, vol.II, p.

²⁸ *Ibid.*, p. 330.

²⁹ Pavel Parasca. *Op. cit.*(III), p.49-51.

ofensivei rusești spre Dunăre, ceea ce le-ar fi permis rușilor să-i stăpânească pe moldoveni și munteni, precum și întreaga regiune până la Dunăre și i-ar fi silit pe turci să încheie o pace favorabilă Rusiei³⁰. Scopul major al comandamentului rus ar fi constat, astfel, în înstăpânirea celor două Principate Române și extinderea hotarului până la Dunăre. Petru I însă, încrezut prea mult în potențialul armatelor sale, nutrea planuri mai grandioase, care depășeau linia Dunării. Și atunci când, în preajma înfruntării decisive de la Stănilești, Poarta, sperând încă la o rezolvare pașnică a conflictului, a trimis, prin intermediul lui Constantin Brâncoveanu, propunerea de pace chiar cu prețul stabilirii hotarului între părțile beligerante pe Dunăre, țarul a refuzat oferta³¹. Pierzând însă în lupta de la Stănilești, deja Petru I îl însărcina pe feld-mareșalul Șeremetiev să obțină de la marele vizir stabilirea hotarului pe Dunăre. De data aceasta deja marele vizir a refuzat să o facă³².

Generalizând în baza informațiilor referitoare la relațiile moldo-ruse în domnia lui Dimitrie Cantemir, unica concluzie care s-ar impune, ar fi că Țării Moldovei, iar prin extensie și Țării Românești, i se pregătea aceeași soartă, care, peste un secol, se va abate doar asupra părții de răsărit, dintre Prut și Nistru, a Principatului Moldovenesc. Decețiunea țarului la Stănilești nu i-a permis acestuia să-și realizeze planul, care va fi preluat și promovat cu tenacitate de urmașii lui Petru I în scaunul imperial al Rusiei.

Cu toate că Țara Moldovei a reușit să evite transformarea sa într-o provincie a Rusiei, așa-zisa *campanile de la Prut a lui Petru I* și alianța impusă lui Dimitrie Cantemir, au avut consecințe grave, mai ales pe termen lung, pentru istoria ulterioară a Moldovei. După cum era informat cronicarul moldovean Axinte Uricariul, la Poartă se disuta dilema dacă „să să mai trimită domnu creștin în Moldova” sau „să să facă pașe la Moldova și să nu mai trimită domnu”. Într-un final s-a “socotit să dea domnia iarăși lui Necolae vodă”³³. Ca o rană, care i-a cauzat Moldovei “multă slăbiciune și scădere”, a fost instalarea în cetatea Hotinului a unei garnizoane turcești în frunte cu un pașă, căruia i s-a ordonat „ca să ia tot ținutul Hotinului de

³⁰ Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p. 49.

³¹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.279.

³² *Ibid.*, p. 293.

³³ Axinte Uricariul. *Letopisețul Țării Moldovei (1711-1715)*. Ediție îngrijită de Andrei Eșanu și Valentina Eșanu. Chișinău: Civitas, 1999, p.55-56.

supt ascultarea domniei Moldovei, cu toți oamenii ce au fost într-acel ținut și cu toate bucatele lor”, mai făcându-se acolo și un recensământ³⁴.

Prin readucerea în scaunul Moldovei a lui Nicolae Mavrocordat s-a pus începutul regimului fanariot în Moldova, care, în 1716, a fost extins și asupra Țării Românești. Instituirea domniilor fanariote se prezintă ca “o soluție politică a Porții în condițiile intensificării mișcării de eliberare națională și schimbării echilibrului de forțe pe arena internațională”. În exercitarea suzeranității Porții, noul regim “a limitat substanțial autonomia Moldovei și Țării Românești”, domnii lor fiind adeseori tratați “la nivelul unor pașale de anumit rang”, adică de înalți dregători ai Imperiului Otoman, aflați în slujba directă a puterii de la Istanbul. Poarta considera, astfel cele două Principate Române ca părți componente ale Imperiului Otoman, socotindu-se în drept să dispună de ele după bunul său plac³⁵. Ceea ce-i deosebea pe domnii fanarioți de ceilalți înalți dregători ai Imperiului Otoman, era păstrarea ceremonialului de investire a lor în domnie³⁶. Totodată, instituind regimul fanariot, Poarta nu a dislocat structurile politico-administrative tradiționale, nici sistemul proprietății feudale, ci doar le-a controlat și subordonat intereselor sale, diferența dintre acest regim din Principate și cel din pašalâcuri constând doar în faptul că, în primul caz, dominația otomană se exercita indirect, prin structurile instituționale locale, iar în cel de-al doilea caz ea se exercita direct³⁷. Ca urmare, domnul fanariot a devenit o “slugă” a Porții, față de care el se comporta ca atare, de vreme ce dobândise și își menținea situația excepțională de prinț domnitor grație Porții, fiind lipsit de o bază de susținere internă³⁸.

Indiferent dacă “inovațiile” Porții în exercitarea suzeranității asupra celor două Principate Române erau un produs propriu sau au fost sugerate de tratarea Moldovei de către țarul rus ca fiindu-i „provincie supusă”, ele au picat cum nu se poate de bine interesului înaltelor autorități ru-sești. Căci,

³⁴ Ibid., p. 99, 116.

³⁵ *O istorie a Românilor. Studii critice*. Coordonatori: Stephen Fischer-Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan-Arel Pop. Cluj-Napoca, 1998, p.164.

³⁶ *Domnii Țării Moldovei*, p.228-229.

³⁷ *Istoria României*. Redactată de Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Kkeit Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor. București: Editura Enciclopedică, 1998, p.300-301.

³⁸ Leonid Boicu. *Coordonate politice europene în secolul XVIII. Interferențe românești*. În: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A.D.Xenopol””. T.XVIII, 1986, p. 267.

una era să numești și să consideri Moldova *provincie supusă* în condițiile prezenței militare rusești, și alta era situația când în obiectiv se afla o provincie otomană, fie și de aceeași credință cu Rusia și administrată de un “pașa” creștin, dar fără rădăcini în țară și cu statut de slugă a sultanului, de rând cu alți mulți înalți dregători din vastul Imperiu Otoman. Noua situație, de fapt absolvea puterea imperială de la Petersburg chiar și de obligațiunile pe care și le asumase țarul Petru I prin diploma sa din 13 aprilie 1711. Căci Moldova, iar indirect și Țara Românească, se va afla în obiectivul politicii rusești nu ca un principat autonom, ci ca o fostă *provincie supusă* țarului, iar acum ca provincie a Imperiului Otoman, pe care Imperiul Rusiei urma să o redobândească în temei-ul celor petrecute în anul 1711.

Noua atitudine a autorităților ruse față de Principatele Române, în primul rând față de Moldova, s-a manifestat destul de expresiv în timpul războiului ruso-austro-turc din 1735-1739. Împărăteasa Ana Ioanovna își manifesta nemulțumirea față de tratatul de la Prut din 1711, solicitându-i cancele-larului său, A.I.Osterman, să găsească modalități de a-l anula și să se îngrijească de alăturarea “gra-nițelor noastre vechi”³⁹, făcându-se aluzie, desigur, la hotarul pe Dunăre, propus rușilor în preajma luptei de la Stănilești dar respins de țar, apoi refuzat de marele vizir, despre ce am menționat mai înainte. La negocierile de pace de la Nemirov, din vara anului 1737, solii ruși au primit instrucții să ceară ca Principatele, fiind de aceeași credință cu Rusia, să fie trecute “sub protecția măriei sale împărătești”⁴⁰. Când însă negocierile au eșuat, participanții Rusiei la ele au cerut nu numai Cri-meea, ci și Dunărea⁴¹. Hotarul pe Dunăre, adică și puterea asupra Principatelor Române, devenise astfel o obsesie a autorităților Rusiei. Între timp, ostilitățile au fost reluate, de la sfârșitul verii anului 1739 ele abătându-se direct și asupra Moldovei, unde austrieicii, devansându-i pe ruși, au acupat cinci județe moldovenești, situate între Carpați și Siret. Rușii, la rândul lor, sub comanda supremă a feldmareșalului Münnich, după cucerirea, la 19 august, a cetății Hotinului,

³⁹ *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV- начало XIX в.)*. Кишинёв: Штиинца, 1987, p. 261.

⁴⁰ Ion Eremia. *Țările Române în politica balcanică a Rusiei*, p. 64.

⁴¹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.375-376; Paul Cernovodeanu. *Politica orientală engleză între 1733-1739*. În: „Studii și material de istorie medie”. Vol. XX, 2002, p.217-219.

au început înaintarea în direcția Iașului. Primul care a intrat în capitala țării a fost Constantin Cantemir, nepotul de frate al lui D.Cantemir.

La intrarea lui în Iași, “i-au ieșitu înainte mitropolitul și cu cai-macarii și cu alți boieri care să mai tâmplasă, și călugări, și neguțitori ... și i-au închinat cheile țării și steagurile slijitorilor”⁴². Este mărturie că cei ce i-au făcut această întâlnire, vedeau în C.Cantemir un potențial domn pământean al Moldovei ca descendent din „dinastia Cantemireștilor”, prevăzută în faimoasa diplomă a lui Petri I de la Luțk, din 13 aprilie 1711. Este posibil ca și el să se fi văzut în această postură⁴³. Speranțele însă și ale onora, și ale celorlalți au fost vane. Căci altele erau intențiile feldmareșalului Münnich, care s-a comportat în Moldova de parcă s-ar fi aflat într-un teritoriu turcesc. Ajuns la Iași în a treia zi a lui septembrie 1739, el nu a pregetat să le declare boierilor că “acest ținut a ieșit de acum de sub stăpânirea turcească prin puterea armelor împărătesei sale și că în nici un caz nu se va încheia pacea fără a avea stăpânire pe acest ținut”⁴⁴. Nu era, așadar, vorba despre o eliberare a țării de sub dominația Porții, ci de luarea ei în stăpânirea rusească. Unde mai pui, că Moldova nici nu mai era privită ca o țară, ci ca un ținut cucerit prin puterea armei de la turci și, în baza acestui drept, considerată deja ca fiind un ținut rusesc, astfel că despre posibilitatea numirii în fruntea lui a unui domn nici nu mai putea fi vorba. Din “ponturile” ticluite în cartierul feldmareșalului și impuse pentru semnare boierilor, bătaoare la ochi se prezintă a fi obligațiunea ca “să fie moldovenii credincioși cu toată inima împărăției Rusiei”, în timp ce în țară a fost instalat un regim de ocu-pație⁴⁵. Judecnd după toate, boierii nu s-au prea înghesuit la semnarea „ponturilor” lui Münnich și au făcut-o doar după ce feldmareșalul i-a avertizat că dacă nu vor semna, el va incendia orașul⁴⁶.

Trec pe lângă informațiile vremii despre abuzurile comise și prădăciunile săvârșite de Münnich și armatele sale, inclusiv trupele de căta-ne (voluntari) conduse de frații Cantemir - Constantin în gradul de colo-nel și Dimitrie în gradul de maior al armatei ruse -, ambii beneficiind și de titlul

⁴² Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 390.

⁴³ Paul Cernovodeanu. *Op. cit.*, p.221.

⁴⁴ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1595-1754*. Ediție îngrijită de N. Camariano și A. Camariano-Cioran. București, 1965, p. 449; *Domnii Țării Moldovei*, p. 241.

⁴⁵ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.390-391.

⁴⁶ *Ibid.*, p.391.

de cneji ai Imperiului Rusiei. Prădăciunile și jafurile au continuat și după semnarea Tratatului de la Belgrad (18 septembrie 1739), care obliga armatele ruse să părăsească Moldova⁴⁷. Iar înainte de a părăsi Hotinul, feldmareșalul “trimis-au de au robitu toț oamenii din ținutul Hotinului și dipe madginea Cernăuțului. Și i-au trecut cu copii, cu femei, la Mosc. Și împărțè pre oameni ca pre dobitoaci. Unii le lua copii, alții bărbații, alții muierile. Și-i vindè unii la alții ... mai rău decât tătarii”⁴⁸.

Pacea de la Belgrad, însă, nu a făcut decât să le acorde părților implicate în competiția expan-sionistă un răgaz, pentru a se pregăti mai temeinic în vederea reluării rivalităților. Este adevărat că la ele s-a revenit abia în 1768, de data aceasta fără participarea fățișă a Imperiului Austriac, care în taină susținea Poarta împotriva Rusiei, oferindu-se ca mediator în eventualele negocieri ruso-turcești. În ceea ce o privea pe Rusia, ea urmărea preluarea intențiilor, devenite deja tradiționale, și realizarea a ceea ce s-a încercat dar nu s-a reușit în cele două războaie precedente.

De data aceasta, împărăteasa Rusiei Ecaterina a II-a i-a imprimat războiului cu Imeriul Otoman caracterul unei acțiuni de cruciadă ortodoxă a lumii slave. Faptul se desprinde din manifestul ei din 19 ianuarie 1769, adresat tuturor “popoarelor slave de credință ortodoxă aflătoare în supușenia turcească”⁴⁹. Faptul că poporul celor două Principate Române nu figurează printre adresanți, ar avea ca motiv faptul că împărăteasa Rusiei le considera ca și fiind deja supuse ei încă din timpul lui Petru I și al Anei Ioanova, la care făcea referire și semnatara manifestului. Numai că atunci, așa cum scria împărăteasa, “cel de sus” nu îngăduise să se “îndeplinească o întreprindere atât de mare de împăcare a creștinilor”. Și deoarece Poarta a reacționat războinic și cu ură la străduințele “folosite pentru credință și lege” ale Rusiei, aceasta s-ar și fi văzut nevoită “să folosească arma dată nouă de Dumnezeu”. În continuare, războiul era catadixit ca fiind unul de apărare nu doar pentru Rusia, ci și pentru întreaga creștinătate, fiind dus, parcă, “din râvna către legea creștinismului nostru pravoslavnic și mila față de popoarele de aceeași credință”⁵⁰. De fapt, se proiecta realizarea

⁴⁷ Paul Cernovodeanu. Op. cit., p.221-222.

⁴⁸ Ion Neculce. Op. cit., p.395.

⁴⁹ Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига (1769-1812). Кишинёв: Штиинца, 1984, p.10-11.

⁵⁰ Ibid., p.11-12.

celor ce se încercase dar nu se reușise în războaiele cu turcii din timpul lui Petru I și al Anei Ioanovna. Moldovenii erau considerați deja ca și supuși ai împărăției ruse, astfel că acum ei urmau doar să fie “eliberați” de sub turci și readuși în supușenia rusă.

Pentru autoritățile militare și politice ruse important era însă să creeze aparența, că războiul este dus nu doar de Rusia, ci și de moldoveni, având doar suportul armatelor rusești. În acest sens, dar și că armatele ruse nu erau așteptate cu atâta ardoare cum s-ar fi dorit, mărturisește porunca dată, pe 6 octombrie 1769, de feldmareșalul P.A.Rumeanțev generalului A.A.Prozorovski, numit comandant al armatelor ruse din Moldova. Acestuia i se incumba să iscodească boierii moldoveni, dacă “nu ar vrea ei singuri, îndemnându-i și pe ceilalți pământeni de acolo, să se ridice împreună cu noi împot-riva turcului”, sperându-se chiar că ei ar fi putut să-i influențeze în același sens la fel și pe tătari⁵¹. Iar adresându-se deja altui comandant rus, feldmareșalul îl îndruma să nu uite că autoritățile ruse erau preocupate nu doar de apărarea moldovenilor, ci și de “a-i menține pentru totdeauna uniți la *derjava* mării sale Împărătești”⁵². A urmat manifestul lui Rumeanțev din 31 octombrie, în care nu este lipsă afirmația că Moldova ar fi fost deja unită la *derjava* în cauză, iar locuitorii ei „au devenit concetățeni ai statului rus de aceeași credință cu dâșii”. Moldovenilor li se aducea asigurarea că „eliberarea lor de sub jugul mahomedan este ireversibilă”, iar integritatea țării lor “totdeauna va fi păstrată”, numai că deja ca stăpânire rusească⁵³.

Nu fără o inițiativă, venită desigur tot de prin cartierul general al armatelor ruse, a fost pusă la cale și o adresare colectivă a reprezentanților înaltului cler, în frunte cu mitropolitul Gavriil, și ai boierilor, către Ecaterina a II-a, care urma să-i fie depusă personal acesteia de o delegație specială. La 5 decembrie 1769, mitropolitul îi adresa o rugă-minte lui N.I.Panin - primul ministru de la Petersburg -, ca acesta să-i acorde susținere delegației moldovenești care se îndrepta către capitala rusă⁵⁴. Chiar o lectură formală a textului demersului mitropolitului, terminologia emfatică foarte asemănătoare celei din manifestul menționat al

⁵¹ Ibid., p.13.

⁵² Ibid., p.20.

⁵³ Ibid., p.20-21.

⁵⁴ Ibid., p.23-24.

împărătesei, nu lasă nici o îndoială că el, dacă nu a fost scris în biroul feldmareșalului și impus pentru semnătură mitropolitului, apoi, cel puțin, a fost scris la comanda autorităților militare ruse. Formule identice din demersul mitropolitului către Panin se regăsesc și în scrisoarea care urma să-i fie transmisă împărătesei de delegația moldo-venească, semnată pe 10 decembrie același an⁵⁵. Din textul acesteia, nu poate să nu atragă atenția că semnatarii ei prezentau lucrurile astfel de parcă venirea oastei ruse în Moldova s-ar fi datorat rugilor moldovenilor, adică anume ceea ce-și doreau autoritățile țariste, Ecaterinei a II-a aducându-i-se mulțumiri „pentru că, cu milostivire au privit asupra noastră”⁵⁶. Bănuiala mea privind adevă-rata sursă de „inspirație” a mitropolitului și a celor ce-l urmau, își găsește un esențial support și în operativitatea de care a dat dovadă împărăteasa, reacționând la demer-surile venite din Moldova.

Deja pe 16 decembrie, Ecaterina a II-a adresa un manifest „prealumiinaților mitropolit și episcopi ai *principatului nostru moldovenesc* (subl. mea)”. Manifestându-și bucuria că el a fost eliberat “de sub jugul nevolnic și înrobirea din partea dușmanilor lui Hristos”, suverana Rusiei chema “tot poprul moldovenesc, de la mic la mare, și toți în aceeași măsură, și fiecare în parte”, să-și îndeplinească cu râvnă datoriile, astfel că, “pe măsura credinței și zelului” lor, li se promitea bu-năvoință, apărare și protecție, cum se cuvine „supușilor noștri credincoși”⁵⁷.

Dacă autoarea manifestului, ținând cont desigur de starea de spirit în mediul laic și bisericesc din țară, folosea încă pentru Moldova calitatea de *principat*, apoi, peste o jumătate de lună, P.A.Rumeanțev nu-i atribuia alt calificativ decât *provincie moldovenească*, recomandând totodată o atitudine mai atentă față de locuitorii ei, astfel ca „*înstăpânirea noastră* (subl.me) în raport cu cea turcească să fie mai atrăgătoare poporului și să se încline mai mult inimile moldovenilor”. Totodată, însă, se introducea administrația militară⁵⁸.

Între timp, și delegația trimisă la Petersburg și-a prezentat demersul împărătesei. Pe 18 aprilie 1770, ea dispunea să se „respecte *principatul ca*

⁵⁵ Ibid., p24-27(varianta tradusă probabil din rusește în limba “moldovenească”), 27-31 (varianta în limba rusă).

⁵⁶ Ibid., p. 25-26.

⁵⁷ Ibid., p.33, 34.

⁵⁸ Ibid., p.35-36..

adevărată și dreaptă stăpânire a mării sale împă-rătești? (subl. mea)⁵⁹. Din demersul boierilor către suverana Rusiei se desprinde cunoscutul deja subiect, referitor la cetățile și pământurile răpite de turci și transformate în raiale. Boierii cereau ca, în eventualitatea extinderii cuceririlor rusești până la Dunăre, locurile dintre Nistru și marele fluviu, care „din vechime au fost moldovenești” să nu fie organizate într-o stăpânire separată a Rusiei, “ci îndărăt, către principatul moldovenesc să fie readuse”⁶⁰. Urmează că înstăpânirea directă a acestor poziții geostrategice, care au ajuns în atenția autorităților moscovite încă în anul 1656, continua și acum să rămână un obiectiv de prim ordin al rușilor.

Opțiunile Curții de la Petersburg în perspectiva negocierilor cu Poarta Otomană, au fost dezbătute în ședința Consiliului de Stat al Rusiei, din 17 septembrie 1770. Autoritățile ruse deja atunci aveau presimțirea că, într-un final, vor fi nevoite să renunțe la revendicarea stăpânirii asupra Principatelor Române. În această eventualitate, Curtea de la Petersburg trebuia să insiste asupra menținerii lor sub administrarea rusească pentru un termen nedeterminat, dar necesar pentru ca Rusia să-și compenseze cheltuielile de război calculate la 25 milioane de ruble. Pe spatele cui urma ea să-și recompenseze această sumă enormă? Conform unei alte opțiuni, Rusia renunța la suma cerută, cu condiția, însă, ca ambele principate să rămână independente, iar granița Imperiului Otoman să fie stabilită pe Dunăre⁶¹. Ultima opțiune se prezintă a fi mai degrabă un șiretlic diplomatic menit să-i inducă în eroare pe oponenții externi ai Rusiei, dar și pe fruntașii vieții politice din cele două Principate Române. Căci revendicarea independenței față de Poartă era evident în folosul lor. Cât costa, însă, pentru Rusia independența unei țări cu un potențial modest, cum era Moldova sau Țara Românească, avea să demonstreze în curând cazul Crimeii, care, la finele acestui război, va fi proclamată independentă, pentru ca, în curând, să fie anexată de Rusia⁶². Opțiunile formulate în ședința Consiliului de Stat, au fost puse la baza instrucțiunilor cu care au fost înarmați participanții Rusiei la negocierile cu Poarta, începute la

⁵⁹ Ibid., p.41-42.

⁶⁰ Ibid., p.52.

⁶¹ *Архив Государственного Совета. Т. I, часть 1, p.61; Очерки внешнеполитической истории, p.299.*

⁶² Vezi mai jos, p.

Focșani și continuate, până în martie 1773, la București. Cea mai ponderată, însă era revendicarea principiului *uti possidendi*, ceea ce lăsa să se înțeleagă că Rusia pretindea, totuși, să rămână stăpână în ambele Principate Române. Reprezentanții acestora însă, care au fost consultați la subiect, s-au pronunțat hotărât pentru continuitatea suzeranității Porții, cu condiția revenirii la practica domniilor pămâtenescă⁶³. În faza de la București a negocierilor, reprezentantul Rusiei, A.M.Obrescov, trata principatele și în special Moldova ca simple monede de schimb, introducând și un calambur terminologic, când, într-un loc vorbea de *principatele Moldovenesc și Voloh* (Țara Românească – n. mea), iar în alt loc le numea *provincii*. Important este că, în cadrul acestor negocieri, încă nu se vehicula noțiunea de *Basarabia* ca provincie deosebită, indicându-se în mod expres doar cetățile Hotin, Ibrail (Brăila – n. mea), Giurgiu ca fiind dobândite de armatele ruse și, în baza acestui fapt, fiind revendicate de Rusia⁶⁴. Susținută de reprezentanții Austriei și Prusiei, Poarta a respins revendicările teritoriale ale Rusiei, iar tratatul final al războiului, semnat pe 10/21 iulie 1774, la Kuciuk-Kainargi, a readus părțile semnatare la pozițiile de până la declanșarea deflagrației.

La Principatele Române se referă întreg articolul al XVI-lea al tratatului, structurat pe nouă subcapitole, care nu toate, însă, sunt indispensabile investigării subiectului central al prezentei co-municări. În chiar partea de început a articolului, atenția este atrasă nu atât de simplitatea cu care Rusia „restituie Sublimei Porți” Principatele Valahiei și Moldveii, cât de apariția unei inovații: *provincia Basarabiei* “cu Akerman, Chilia, Ismail și cu târgurile și satele și tot ceea ce cuprinde această provincie”, la care se mai adăuga aparte fortăreața Bender⁶⁵ - mărturie că aceasta din urmă nu era cuprinsă în ceea ce se numea Basarabia, dar fiind concepută totuși în afara Țării Moldova și scoasă, astfel, din câmpul revendicărilor moldovenilor ca veche stăpânire a țării lor. Rusia, convinsă că nicicum nu-i va reuși să înghită dintr-odată principatele, recurge astfel la tactica anexării

⁶³ Andrei Alexandru Căpușan. *Diplomați români de elită. O istorie- incompletă- a diplomației române*. București, 2004, p. 48-49.

⁶⁴ Е.И.Дружинина. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года. Москва, 1955, p.202-203.

⁶⁵ *Relațiile internaționale ale României în dcumente (1368- 1900)*. Culegere selectivă de tratate, acorduri, convenții și alte acte cu caracter internațional. București: Editura politică, 1971, p.228.

consecutive, bucată cu bucată, a teritoriilor incluse în obiectivul eventualelor cuceriri, Basarabia, în limitele preconizate în articolul respective, fiind prima porțiune de teritoriu care urma să fie ruptă din trupul Țării Moldovei, întocmai cum cândva procedase Imperiul Otoman.

Tratatul de la Kuciuk-Kainargi nu o satisfăcea nici pe Rusia și nici pe Poarta Otomană, ambele părți considerându-l ca un răgaz necesar pregătirilor pentru noi confruntări, în vederea anulării lui, Rusia sperând la apariția unor situații mai favorabile pentru a-și adjudeca cele ce nu s-au reusit în urma războiului, iar Poarta sperând la anularea acelor prevederi ale tratatului care-i limitau posibilitățile exercitării supremației sale asupra Principatelor Române. Prioritatea, însă, rămânea de partea Rusiei, care după cum s-a observat deja, „era într-o stare de permanentă mobilizare a armatei și putea, la nevoie, să-și sporească efectivul militar până la cifre impresionante pentru epocă”, fiind cu puțință ca ea „să dea oricând o lovitură, posibil una fatală, Imperiului Otoman și să anexeze toate posesiunile sale”⁶⁶. Unde mai pui că, în urma primului partaj al Polniei produs în 1772, Rusia și-a întărit și mai mult pozițiile sale strategice în imediata vecinătate cu Moldova⁶⁷. Iar obținând prin tratat dreptul de “a vorbi” la Poartă în favoarea Principatelor, ea a ajuns în posesia unui puternic instrument de amestec în raporturile dintre ele și Poartă și de promovare în mediul băștinașilor a unei imagini favorabile intențiilor politice ale autorităților ruse⁶⁸.

Tratatul de la Kuciuk- Kainargi a legiferat într-un fel lipsirea Principatelor Române de calitatea de subiecți ai relațiilor internaționale, tratându-le doar ca obiecte în relațiile dintre marile puteri. Ceea ce mai puteau ele să facă, era ca dintre două sau mai multe rele, să aleagă răul cel mai mic. Din acest punct de vedere, puțină cotație avea factorul habsburgic sau austriac, care, în conformitate cu Tratatul de la Karlowitz, din ianuarie 1699, și-a anexat Transilvania, anulându-i statalitatea. Iar în anul ce a urmat după încheierea războiului ruso-turc din anii 1768-1774, Curtea de

⁶⁶ Gabriel Bădărău. *Principatele Române și politica habsburgică sud-est europeană (1774-1787)*. În: „Anuarul de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol””. Vol. XXV, 1, p.61-62.

⁶⁷ Ibid., p.62-63.

⁶⁸ Vlad. Mischevca. *Impactul geopolitic al războaielor rus-turce asupra Principatelor Române*. În: „Studii și material de istorie modernă”. Vol. XVIII, 1999, p.178-179; *Domnii Țării Moldovei*, p.60.

la Viena va rășlui și o parte din Țara Moldovei, anexând Bucovina⁶⁹. Și Rusia, deși specula intensiv sloganul panortodox, nu părea mai atractivă, căci își demonstrase deja intențiile sale, asemănătoare cu cele austriece, sub independența, revendicată cu atâta insistență pentru Principate, înțelegându-se scoaterea lor de sub supremația sultanilor și integrarea necondiționată în Imperiul Ecaterinei a II-a. Semnificativ mi se pare, că răpirea Bucovinei de către austriece nu au provocat reacții vehemente din partea Rusiei, iar P.A.Rumeanțev chiar a încuviințat-o, mai căpătuindu-se și cu o solidă sumă de bani și un prețios cadou⁷⁰ - mărturie că de la confruntarea cu Curtea de la Viena pentru sferele de expansiune, autoritățile rusești au trecut la colaborarea cu concurenții, căci anexarea Bucovinei le deschidea și rușilor perspectiva anexărilor eșalonate. Cel mai mic se prezenta a fi, astfel, răul ce venea de la Poartă, care, deși instituisese insuportabilul regim fanariot, nu s-a încumetat să lichideze ființa statală a Principatelor Române. Revenirea sub suzeranitatea Porții Otomane, în situația concretă, se prezenta a fi mai acceptabilă pentru frunțașii vieții politice din Principate, drept unică condiție fiind revenirea la practica domniilor pământene, ceea ce nu-și dorea, însă, nici Poarta, dar nici Rusia, pentru care mai de perspectivă se prezentau a fi domniile fanariote, care imprimau Principatelor calitatea de provincii otomane ca eventuale obiective ale eforturilor ulterioare de anexare, fără a mai apărea nevoia de a ține cont de voința lor.

Deja în anul 1778, relațiile ruso-turce au atins o așa cotă de încordare, încât izbucnirea unui nou război părea iminentă. Nici una dintre părți, însă, nu era pregătită pentru el, astfel că situația s-a rezolvat pașnic prin semnarea, la 10/21 martie 1779, a Convenției de la Ainalî Kavak, care confirma Tratatul de la Kuciuk- Kainargi, dar care i-a permis Rusiei să institue, la 7 decembrie același an, viceconsulate ruse nu doar în Moldova și Țara Românească, ci și în *Basarabia*, cu un consulat general la București, pus în seama lui S.A.Lașcariov⁷¹. *Basarabia*, așadar, era deja ca

⁶⁹ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*. Vol. I (1774-1862). *De la administrația militară la autonomia provincială*. București, 1993, p.49; Nicolae Ciachir. *Din istoria Bucovinei (1775-1994)*. București, 1993, p.33; Constantin Ungureanu. *Bucovina în perioada stăpânirii austriece. 1774-1918*. Chișinău: Civitas, 2003, p.9-10.

⁷⁰ Nicolae Ciachir. *Op. cit.*, p.38; Constantin Ungureanu. *Op. cit.*, p.13-14.

⁷¹ "Русский архив". 1884, nr. 2, p. 7; *Очерки внешнеполитической истории*, p.332.

și legitimată în statutul ei de provincie separată, în afara hotarelor Moldovei. Ecaterina a II-a era foarte explicită în formularea sarcinilor puse în fața consulilor, care, printre altele, constau ca „în toate locurile prilejuite ... să extindem legătura noastră ... cu cei intenționați bine față de noi de aceeași credință și (ca) câștigarea acestor bine intenționați să se înmulțească”⁷².

Convinsă că în mod direct, nici chiar dispunând de cel mai mare potențial, nu va reuși să-și realizeze de una singură grandiosul plan de expansiune la Dunăre și în Balcani, diplomația imperială rusă a elaborat faimosul *proiect grecesc* cu o variantă a *regatului Daciei*, adus la cunoștința împăratului de la Viena, Iosif al II-lea, care, în principiu, l-a și acceptat. Nu am să mă aplec prea tare asupra acestui proiect, care de fapt însemna o delimitare clară a sferelor de interese teritoriale ale celor două imperii creștine, în vederea evitării unor conflicte reciproce și inaugurării unei politici de colaborare în ofensiva lor asupra stăpânirilor Imperiului otoman de pe partea europeană a acestuia. Șiretlicul proiectului, însă, nu era greu de intuit. Căci, dacă în fruntea imaginatului regat al Daciei urma să fie pus un principe creștin, ortodox desigur, dar fără a i se preciza apartenența politică, apoi crearea unui *imperiu grecesc*, sau mai degrabă refacerea fostului Imperiu Bizantin, era concepută sub conducerea lui Constantin, nepotul împărătesei de la Petersburg⁷³.

Aplicarea în practică a proiectului, nu fără însă ca el să provoace disensiuni între cele două capitale imperiale creștine, s-a încercat în cadrul războiului , de data aceasta ruso-austro-turc, din anii 1787-1791. Omit peripețiile acestui război, care ar mări prea mult limitele comunicării mele, și voi menționa doar finalitățile lui, care explică poate ceva mai bine cele ce au urmat în timpul și în consecința războiului ruso-turc din anii 1806-1812. La 29 decembrie 1791, stil vechi, sau 9 ianuarie 1792, stil nou, a fost semnat Tratatul ruso-turc de la Iași. Ceea ce se impune spre a fi accentuat cu referire la Principatele Române, este mai întâi de toate faptul că ele sunt numite fără nici o excepție *provincii*. Al doilea moment este nu doar

⁷² Н.Дубровин. *Присоединение Крыма к России*. Т. 4. Санкт-Петербург, 1881, р. 28; *Очерки внешнеполитической истории*, р.322.

⁷³ Gabriel Bădărău. *Op. cit.*, р. 72; О.П. Маркова. *О происхождении так называемого «греческого проекта» (80-е годы XVIII в.)*. În: „История СССР”, Москва, 19558, пр.4; *Очерки внешнеполитической истории*, р. 326.

confirmarea existenței *provinciei Basarabia*, separată de Moldova și echvalată în acest statut al ei cu cel al Țării Românești și al Țării Moldovei. În al treilea rând, este stabilirea hotarului între Iperiu Otoman și cel al Rusiei pe Nistru⁷⁴. Era clar că următorul pas în politica de cuceriri eșalonate a Rusie va fi făcut dincoace de Nistru și va ținti mai întâi de toate „provincia” Basarabia, ceea ce se și va întâmpla în primul război ruso-turc din secolul al XIX-lea. Justificator pentru Rusia ortodoxă devenea faptul că, trecând dincoace de Nistru, ea invadea deja nu o țară de aceeași credință cu dânsa, ci Imperiu Otoman „păgân”, astfel că acțiunea războinică putea fi impusă opiniei publice creștine nu ca o cucerire, ci ca o eliberare de sub „jugul necredincioșilor”.

În concluzia finală, îmi propun să insist asupra necesității unor cercetări pertinente și strict orientate asupra politicii ruse față de spațiul românesc în secolul al XVIII-lea, inclusiv efectele deselor aflări în acest spațiu a numeroaselor armate rusești și suferințele suportate de populația de rând a Principatelor Române. Departe de a fi consumată este și problematica comportamentului factorilor de decizie de pe loc. Aproape necercetat rămâne a fi rolul bisericii și în speciel al înaltului cler în timpul evenimentelor, cel mai des tragice, care s-au întâmplat în acel dificil secol al XVIII-lea.

⁷⁴ *Relațiile internaționale ale României în documente*, p. 239-241.

Evoluția statutului Principatelor Române în terminologia diplomatică rusă din secolul al XVIII-lea*

Secolul al XVIII-lea a fost o perioadă de cele mai periculoase încercări pentru Principatele Moldovei și Țării Românești, determinate de acutizarea așa-zisei *probleme orientale*, apărute în consecința războiului dintre Liga Creștină și Imeriul Otoman, încheiat cu Tratatul de la Karlowitz, din 16 ianuarie 1699. În consecință, pe arena politică din Europa Central-Răsăriteană și de Sud-Est s-au produs mutații esențiale în coraportul de putere dintre protagoniștii relațiilor internaționale din regiune. În timp ce Imperiul Otoman, aflat până atunci într-o relativă permanență și nu rareori rezultativă ofensivă în nordul Mării Negre și în direcția Europei Centrale, manifesta evidente simptome ale începutului declinului său, exprimată prin trecerea de la politica ofensivă de mai înainte la cea de defensivă și marcată de pierderea controlului asupra Transilvaniei. De altă parte, Curtea de la Viena, printr-o cârdășie cu autoritățile otomane, s-a căpătuit cu Principatul Transilvaniei, obținând o regiune de importanță geopolitică și militară excepțională, ceea ce anunța de fapt o perspectivă de confruntări militare acerbe, care vor și caracteriza întregul secol al XVIII-lea. Căci Imperiul Habsburgic se vedea dacă nu unicul, apoi cel puțin principalul gromar al “bolnavului” imperiu al sultanilor turci. Polonia, la rândul ei, care până atunci a fost și ea o mare putere în concurența cu Poarta Otomană și cu Habsburgii austrieci pentru Țările Române, inclusiv prin participarea la Liga Sfântă, nu numai că nu a reușit să-și satisfacă interesele scontate, ci singură a intrat într-o fază de decădere ireversibilă¹. Începutul refluxului politic al Poloniei s-a datorat mai ales implicării ei în *Războiul Nordic*, declanșat în chiar anul ce a urmat după Congresul de la Karlowitz și avându-i ca protagoniști principali pe Rusia și Suedia. În consecință, Polonia a trebuit să suporte un adevărat război civil, nobilimea poloneză pomenindu-se divizată în

*Publicat în: *In honorem Alexandru Moșanu*. Academia Română. Centrul de Studii Transilvane. Presa Universitară Clujeană. Cluj-Napoca, 2012, p.35-48.

¹ Privirea de ansamblu asupra situației menționate își găsește confirmare în mai multe investigații, dintre care menționez doar două dintre cele mai esențiale, datorate reputatului istoric ieșean Veniamin Ciobanu: *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*. București: Editura Academiei, 1980, p.31-36; Idem. *Românii în politica Est-Central Europeană 1648-1711*. Iași: Institutul European, 1997, p. 153-162.

două tabere, una, în frunte cu regele Stanislaw Leszczyński, promovat de regele suedez Carol al XII-lea, fiind dispusă împotriva Rusei, iar alta, în frunte cu marele hatman al Coroanei Adam Sieniawski, la care, în curnd, s-a alineat și regele în funcție August al II-lea, optând pentru o strânsă alianță cu țarul Petru I. Ca urmare, Polonia s-a pomenit deschisă în fața armatelor atât suedeze, cât și a celor ruse², ceea ce a făcut ca ultimele să se apropie periculos și de granița Moldovei. Un punct de cotitură în extinderea sferei de acțiune a armatelor țarului Rusiei asupra Principatelor Române, în primul rând asupra Moldovei, s-a produs în consecința mării victorii a lui Petru I asupra lui Carol al XII-lea și a aliaților acestuia în bătălia de la Poltava din iulie 1709. Regele suedez, dimpreună cu creatura sa pe tronul Poloniei și hatmanul rebel al cazacilor ucraineni Mazepa, cu trupele ce-i însoțeau, și-au găsit refugiu în teritoriile turco-tătare din nordul Mării Negre, stabilindu-și tabăra la Varnița, în hotarul raialei turcești de la Bender (Tighina), ceea ce le-a oferit rușilor un pretext pentru a pătrunde și ei în teritoriile respective sub motivul urmăririi dușmanilor lor, pentru ca și Poarta Otomană să vadă în cele ce se întâmplau intervenirea unui *casus belli*, motivat prin încălcarea de către țar a pământurilor Imperiului turcesc. În consecință, la 9/20 noiembrie 1710, Poarta a declarat război Rusiei, cu această ocazie fiind efectuată și schimbarea de domni în scanul de la Iași, prin înlocuirea lui Nicolae Mavrocordat cu Dimitrie Cantemir - mezinul fostului domn moldovean Constantin Cantemir³.

Nu e cazul să revin asupra condițiilor în care a fost înscăunat D. Cantemir, tot așa ca și asupra adevăratelor orientări politice ale lui sau împrejurărilor în care acest domn moldovean a ajuns în alianță cu Petru I, confirmată prin cunoscuta diplomă a acestuia din urmă, semnată la Luțk pe 13 aprilie 1711. Las fără atenție și esența de conținut a acestui document, interpretat în contradictoriu până chiar și în zilele noastre⁴.

² Veniamin Ciobanu. *Relațiile politice*, p. 35-36; Idem. *România în politica Est-Central Europeană*, p.156- 160.

³ Cel mai recent despre aceste evenimente vezi: Pavel Parasca. *Reflecții istorico-politice asupra domniei în Moldova a lui Dimitrie Cantemir* (I). În: “Destin românesc. Revistă de Istorie și Cultură”. S.N., Chișinău: Institutul Cultura Român, 2010, nr. 1, p.17-30.

⁴ Lilia Pogolșa. *Doctrina politică a lui Dimitrie Cantemir reflectată în tratatul de la Luțk din 1711*. În: “Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr. 4, p. 141-145; Ion Eremia. *Considerații privind tratatul moldo-rus din 1711*. În: *Frontierile spațiului românesc în context european*.

Analiza pertinentă a lui, ca și a circumstanțelor în care el a fost impus spre acceptare de D. Cantemir și de boierii din anturajul său, demonstrează că *Diploma de la Luțc din 13 aprilie 1711*, a fost un act unilateral, alcătuit în cartierul militar al lui Petru I, care includea, desigur, și unele doleanțe parvenite țarului din Moldova, însă a fost redactat în așa mod, încât o eventuală aplicare a lui în practică ar fi adus Țara Moldovei într-o subordonare strictă față de autoritățile țariste, mai proiectându-se și o primă rășuire teritorială directă a teritoriului ei, în limitele teritoriale ale raialelor turcești din sud, privite de partea rusă ca eventuale puncte de reper întru asigurarea controlului asupra Principatelor Române și crearea unui cap de pod pentru propulsarea acțiunilor expansioniste dincolo de Dunăre⁵.

Conștientizând pericolul care le păștea țara, boierii moldoveni și domnul lor, care cereau țarului doar *protecție și apărare*, în timp ce acesta le cerea *supunere*⁶, au intervenit cu unele amendamente principiale, cunoscute datorită “ponturilor” consemnate de cronicarul Ioan Neculce. Se insista asupra instituirii unei *domnii ereditare și suverane*, aprecierea Moldovei ca *aliată și nu supusă* țarului, refacerea integrității teritoriale a țării în granițele de până la cucerirea turcească și transformarea în raiale a cetăților din sud, precum și prezența doar provizorie a armatelor rusești în Moldova (“pân’s-a întemeie țara, iar apoi să lipsească oastea moschicească”) ș.a.⁷. Folosindu-se de situația fără ieșire în care s-au pomenit D. Cantemir și boierii care-i rămâneau acestuia credincioși, când toți ei erau deja compromiși în fața Porții prin faptul că permisesse

Oradea- Chișinău, 2008, p. 106; Idem. *Politica rusofilă a lui Dimitrie Cantemir – mit și realitate*. În: *Țara Moldovei în contextul civilizației europene*. Chișinău: Cartdidact, 2008, p. 39-42; Pavel Parasca. *Op. cit. (I)*, p. 17-31; (III) În: “Destin românesc”, 2011, nr. 2, p.56-58.

⁵ Pavel Parasca. *Op. cit.*, (III), p. 40-55.

⁶ *Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România în veacurile XV- începutul celui de al XVIII-lea*. Documente și materiale în trei volume (*Исторические связи народов СССР и Румынии в XV- начале XVIII в.* Документы и материалы в трёх томах). Vol. III. Moscova: Știința, 1970, p.328 (În preambulul diplomei sale, țarul indică dorința exprimată de Cantemir „să fie sub protecția mării noastre țarul”, și anunță despre primirea lui și a țării sale “sub apărarea noastră”. În primul articol al documentului, însă, preciza că apărarea va fi “așa cum se cuvine supușilor credincioși și pe vecie”. Iar în articolul I deja se prevedea fără nici o rezervă că D. Canemir urma să se declare “ca domn supus al nostrum”.)

⁷ Ion Neculce. *Letopiseșul Țării Moldovei și o samă de cuvinte*. Ediție îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p.264-265.

intrarea trupelor ruse în țară, iar acestea, sub comanda generalului Cropotov și a feldmareșalului Șeremetiev, se aflau deja cantonate la Țuțora, în imediata apropiere de capitala Moldovei, țarul și înalții demnitari ce-l însoțeau, nu fără a recurge la presiuni, șantaj și șiretlicuri, le-au impus acceptarea *Diplomei de la Luțk*, fără nici o modificare textuală. Și dacă succesul în înfruntarea cu oastea turco-tătară i-ar fi surâs lui Petru I, Țara Moldovei ar fi ajuns într-o strictă dependență politică, iar într- un viitor mai mult sau mai puțin apropiat ar fi devenit o ordinară provincie a Imperiului Rusiei⁸. De altfel, eventualul statut al Țării Moldovei, în cazul când armatele ruse s-ar fi învrednicit de victorie asupra turcilor, se desprinde clar dintr-o scrisoare a lui Petru I, adresată la 16 iunie 1711 lui D. Cantemir, în care țara acestuia este numită *provincie supusă*⁹. Urmează că, defecțiunea de la Stănilești a oastei ruse și a puținelor formațiuni militare ale lui D. Cantemir care au participat la această înfruntare, a fost salvatoare pentru ființa statală a Moldovei, pe care nu se încumetase să o anuleze nici chiar “*păghâna*” Poartă Otomană, fiind însă periclitată de *pravoslavnicul* monarh al Rusiei.

Așa-zisa *companie de la Prut a lui Petru I* a avut grave consecințe care au condus la o nouă rășuire teritorială prin transformarea Hotinului într-o raia turcească¹⁰ și la o modificare esențială în statutul juridico-politic al Moldovei, apoi și al Țării Românești față de Poarta Otomană. Este vorba despre instituirea regimului fanariot (1711 în Moldova și 1716 în Țara Românească), care se prezintă ca “o soluție politică a Porții în condițiile intensificării mișcării de eliberare națională și schimbării echilibrului de forțe pe arena internațională”. În exercitarea suzeranității Porții el “a limitat substanțial autonomia Moldovei și Țării Românești”, domniile cărora erau adeseori tratați “la nivelul unor pașale de anumit rang”, adică de înalți dregători ai Imperiului Otoman, aflați în slujba directă a puterii de la Istanbul. Poarta, astfel, considera cele două principate ca părți componente ale imperiului său, socotindu-se în drept

⁸ Pavel Parasca, *Op. cit.*(III), p. 39-59; Idem. *Eventualul destin al Țării Moldovei prin prisma Diplomei de la Luțk din aprilie 1711*. În: *In honorem Ion Șișcanu. Studii de istorie a românilor*. Cahul, 2011, p.33-46.

⁹ *Relațiile istorice*, vol. III, p. 337.

¹⁰ Axinte Uricariul. *Letopisețul Țării Moldovei (1711-1715)*. Ediție îngrijită de Andrei Eșanu și Valentinu Eșanu. Chișinău: Civitas, 1999, p. 55-56.

să dispună de ele după bunul său plac¹¹. Ceea ce-i deosebea pe domnii fanarioți de ceilalți înalți dregători provinciali ai Imperiului Otoman era păstrarea ceremonialului de învestire a lor în domnie¹². Totodată, instituind regimul fanariot, Poarta nu a dislocat structurile tradiționale politico-administrative și sistemul proprietății feudale, ci doar le-a controlat și subordonat intereselor sale, astfel că, diferența dintre regimul fanariot din principate și cel din pășalâcuri consta în faptul că, în primul caz, dominația otomană se exercita indirect prin structurile instituționale locale, iar în cel de-al doilea caz dominația se exercita direct¹³. Ca urmare, domnul fanariot a devenit o „slugă” a Porții, față de care se comporta ca atare, de vreme ce dobândise și își menținea situația excepțională de prinț domnitor grație Porții și fiind lipsit de o bază de susținere locală¹⁴.

Este evidentă asemănarea între noile caracteristici ale statutului juridico-politic al Principatelor Române sub regimul fanariot și atribuirea de către Petru I a calificativului de *provincie supusă* cu referire la Moldova. Nu e de mirare astfel că, în vremurile ce au urmat, în terminologia diplomatică rusă, cu referire la cele două Principate Române, în mod special la Moldova, se va folosi cu precădere termenul *provincie* ca obiect de dispută cu Poarta, dar cu pretenția că ea ar fi devenit deja teritoriu rusesc în baza faptului că, în 1711, ea ar fi ajuns, fie și pentru o scurtă durată de timp, în stăpânirea Rusiei, astfel că pentru autoritățile țariste decădea și necesitatea de a mai iniția și întreține negocieri cu autoritățile moldovene de felul celor care au avut loc în timpul domniei lui Dimitrie Cantemir și care l-au decepționat pe țar în aspirațiile sale de viitor stăpân al *provinciei supuse*.

Noua atitudine a autorităților ruse față de Moldova s-au manifestat din plin în faza finală a războiului ruso-austro-turc din 1735-1739, când, după cucerirea Hotinului (19 august 1739), armatele feldma-

¹¹ *O istorie a Românilor. Studii critice*. Coordonatori Stephen Fischer- Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan- Aurel Pop. Cluj- Napoca, 1998, p. 164.

¹² *Domnii Țării Moldovei. Studii*. Volum editat de Demir Dragnev. Chișinău: Civitas, 2005, p. 228-229.

¹³ *Istoria României*. Redactori Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor. București: Editura Enciclopedică, 1998, p. 300-301.

¹⁴ Leonid Boicu. *Coordonate politice europene în secolul XVIII. Interferențe românești*. În: “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A.D. Xenopol”. T. XVIII. Iași, 1986, p. 267.

reșalului Munnich au înaintat în direcția Iașului, în care comandantul armatelor ruse a intrat în a treia zi a lunii septembrie. Faptul că evenimentul a fost devansat de intrarea în capitala țării a unităților de *cătane* (voluntari moldoveni), comandate de Constantin Cantemir, nepotul de frate al lui D. Cantemir, ar lăsa să se bănuiască o încercare de a induce în eroare boierimea și clerul local, creând impresia unei acțiuni de eliberare a Moldovei de sub regimul fanariot și de revenire la domnia pământeană prin unul din membrii familiei Cantemireștilor, proiectată ca dinastie ereditară încă de *Diploma de la Luțk* a lui Petru I. Așa au crezut, se pare, și cei ce se considerau ca fiind exponenții autorității țării, de vreme ce cronicarul Ioan Neculce consemnează că, la intrarea în Iași a lui C. Cantemir, „i-au ieșitu înaintea mitropolitului și cu caimacamii și cu alți boieri care să mai tâmplasă, și călugări, și neguțitori ... și i-au închinat cheile țării și steagurile slujitorilor”¹⁵. Se pare că în postura de eventual domn al Moldovei se vedea și însuși C. Cantemir¹⁶. Altfel, însă, judeca feldmareșalul, care, abia intrat în Iași, nu a pregetat să le declare boierilor că „acest ținut (subl. mea) a ieșit de acum de sub stăpânirea turcească prin puterea armelor împărătesei sale și că în nici un caz nu se va încheia pacea fără a avea stăpânire pe acest ținut”¹⁷. Moldova, așadar, nici nu mai era considerată ca fiind stat, ci doar un ținut dobândit de la turci prin puterea armelor rusești și ajuns pe această cale în stăpânirea directă a Rusiei. Și despre ce domnie pământeană mai putea fi vorba, fie chiar și în frunte cu un reprezentant al Cantemireștilor, preconizați prin diploma lui Petru I ca protagoniști a unei noi dinastii în scaunul de la Iași?

Este adevărat că, în a cincea zi a lui septembrie, Munnich, cu de la sine putere, a numit doi caimacami dintre cei lăsați să-i suplinească lipsa din țară de Grigore Ghica (marele logofăt Sandu Sturza și marele vornic Iordache Cantacuzino), în intenția probabilă de a-i face pe boieri să creadă că în administrarea supremă a țării nu s-a produs nimic, fără a se clarifica, însă, puterea provizorie a cui era suplinită de aceștia. Era înțeles de la sine, că caimacamii trebuiau să execute poruncile celui ce i-

¹⁵ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 390.

¹⁶ Paul Cernovodeanu. *Politica orientală engleză între 1733-1739. În: ” Studii și materiale de istorie medie”*. Vol. XX, 2002, p.221.

¹⁷ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*. Ediție îngrijită de N. Camariano și A. Camariano-Cioran. București, 1965, p. 449.

a numit. Căci, dacă urmărim bogata informație datorată lui Ioan Neculce, în Moldova se institua un adevărat regim de ocupație militară rusă¹⁸. Culmea a constituit-o farsa pusă în scenă de feldmareșal, care a convocat boierii ce mai puteau fi găsiți, în frunte cu mitropolitul Antonie, dând citire în fața lor mai multor „ponturi” ticluite în cartierul său general dar cu destinația ca ele să fie adresate împărătesei Anna Ioanovna din numele celor convocați. Chiar primul dintre acestea glăsuia ca „să fie moldovenii credncioși cu toată inima împărățâi Rusii”. Se interzicea corespondența cu neprietenii Rusei, iar boierii fugari care nu ar fi revenit în țară până în anul următor, riscau să-și piardă moșiile. Țara era obligată să asigure iernatul și întreținerea a 20 de mii de militari ruși. 3000 de salahori moldoveni urmau să fie mobilizați în permanență la construcția și repararea fortificațiilor ș.a. Greul războiului dus cu turcii era pus, așadar, pe spatele poporului țării. Sume grele de bani urmau să-i fie acordate personal feldmareșalului cu titlu de *poclon* și pentru întreținere¹⁹. La toate se mai adăuga un fel de contribuție de război, de 20 de mii de ducați²⁰, deși războiul era dus cu turcii și nu cu Moldova. Era natural ca boierii și mitropolitul să se opună cererii de a semna „ponturile” în cauză. Ei au fost avertizați, însă, că „de n-or primi, a da foc târgului. Și i-au făcut cu de-a sila de-au iscălitu”²¹. Prin prisma celor de mai sus, trezește nedumeriri catadixirea actului impus cu sila boierilor moldoveni ca fiind un *tratat*²². Definiția diplomatică a acestui termen îl prezintă ca fiind “o înțelegere scrisă încheiată între două sau mai multe state”²³. În ce măsură cei câțiva zeci de boieri reprezentau statul, mai fiind în plus forțați să semneze? Chiar și capuchehaiele nu puteau să reprezinte statul la semnarea unui act impus lor de către acela ce i-a numit în funcție. Apoi și termenul *tratat* presupune negocieri anterioare între părțile semnatare, în urma cărora s-ar fi ajuns la semnarea

¹⁸ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.390-391.

¹⁹ *Ibid.*, p.391.

²⁰ *Moldova în contextul relațiilor internaționale. 1387-1858. Tratat.* Alcătuitor Ion Eremia. Chișinău, 1992, p.255-257; *Domnii Țării Moldovei*, p.241.

²¹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.391.

²² Ion Eremia. *Relațiile Principatelor Dunărene cu Imperiul Otoman și Rusia în viziunea unui istoric din Moscova. În: "Tyragetia. Istorie. Muzeologie"*. S.N. Vol. II (XVIII), 2006, p. 21-22.

²³ *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1996, p.1107.

documentului final. Ce negocieri, în acest sens, sunt cunoscute în izvoarele vremii, afară de cererea ultimativă a feldmareșalului rus?

Nu e cazul să descriu prădăciunile la care se dedase armatele lui Munnich dar și cătanele lui Constantin Cantemir și ale lui Dumitru²⁴ fratele său, țara fiind considerată teritoriu otoman și deci deschis jafurilor cu nemiluita. Nu au fost cruțate nici averile și odoarele bisericesti și mănăstirești²⁵, deși toate acestea erau lăcașuri ortodoxe, adică țineau de aceeași biserică ca și Rusia, care, prin spusele oficialităților politice și religioase ale ei, se posta în rolul de *mesie*, adică de salvatoare și apărătoare a popoarelor ortodoxe.

Munnich a trăgănat cât a putut retragerea armatelor sale, fiind obligat să o facă de prevederile Păcii de la Belgrad (18 septembrie 1739), astfel că a părăsit Iași abia la 24 octombrie. Este inutil să mai spun că retragerea era însoțită de noi jafuri. Cel mai expresiv episod s-a produs însă la Hotin. Înainte de a ordona părăsirea lui, feldmareșalul „trimis-au de au robitu toț oamenii din ținutul Hotinului și dipe marginea Cernăuțului. Și i-au trecutu cu copii, cu femei, la Mosc. Și împărțè pre oameni ca pre dobitoaci. Unii le lua copii, alții bărbații, alții muierile. Și i vindè unii la alții ..., mai rău decât tătarii”²⁶. Este de la sine înțeles că comportamentul generalilor ruși, printre care și polcovnicul Constantin Cantemir și maiorul Dimitrie Cantemir – ambii cu titluri nobiliare *de cneji ai Imperiului Rusiei* -, nu a putut lăsa în memoria băștinașilor altceva, decât amintiri triste și nedorința ca lucrurile să se mai repete. Ele însă nu depindeau de voința sau nedorința moldovenilor, astfel că, indiferent de atitudinea lor, lucrurile se vor repeta în timpul următorului război dintre ruși și turci, din anii 1768-1774.

²⁴ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.385-390.

²⁵ *Ibid.*, p.395. Cei vreo 8000 de militari ruși trimiși în urmărirea lui Grigore Ghica, au rămas în urma grosului armatelor lui Munnich, astfel că s-au retras separat „în sus pe supt munte pre Bistrița , pre la Râșnov, pe la Neamțu, pe la Suceava, pre la Cernăuți, pân-au trecut Nistru, tot prădând ce le-au fost în calea lor. Acește au prădat mai rău, că ce mai scăpasă dentăi au luat acește tot”. Despre jafurile din mănăstiri, vezi câteva mărturii documentare din vremea imediat următoare evenimentelor: *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. IV. *Acte interne (1726-1740)*. Editate de Ioan Caproșu. Iași : Editura „Dosoftei”, 2001, p.272; Vol. V. *Acte iterne (1741-1755)*, p. 18.

²⁶ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.395.

Omit cauzele declanșării, desfășurarea și multiplele peripecii ale părților implicate în acest război, care nu au dus lipsă de atenție din partea cercetătorilor, deși o cercetare fundamentală și pertinentă a lui nu numai că ar fi posibilă ci și extrem de necesară. Semnificativ mi se pare faptul că, ceva mai înainte de a se declanșa conflagrația, în Moldova a fost reținut “un boier moscal, ce umbla tiptil ca să găsească oameni de oaste, arnăuți și alții streini”²⁷ - mărturie nu doar a pregătirilor Rusiei de război care defel nu putea ocoli Moldova, ci și a neîncrederii autorităților ruse în posibilitatea recrutării, așa cum se întâmpla în cele două cazuri precedente, de voluntari moldoveni în oastea rusă. Faptul că boierii moldoveni nu erau încântați de perspectiva pătrunderii armatelor ruse în țara lor și nici nu se înghesuiau să i se alătore, se desprinde din porunca lui P.A. Rumeanțev, pe care, la 6 octombrie 1769, i-o adresa generalului A.A. Prozorovski cu ocazia numirii acestuia în funcția provizorie de comandant al armatei ruse din Moldova. Adresantului i se solicita să-i iscodească pe boierii moldoveni dacă „nu ar vrea ei singuri, îndemnându-i și pe ceilalți pământeni (землян) de acolo, să se ridice împreună cu noi împotriva turcului”, sperându-se chiar că ei ar fi putut să-i influențeze în același sens și pe tătari²⁸. Peste cinci zile, generalul era îndrumat să nu introducă ceva radical în modul local de administrație, „fiindcă, la începutul înstăpânirii (завладения) poporului” ar fi necuviincios să faci așa ceva, dat fiind că „orice noutate introdusă de către învingător prin distrugerea rânduielilor cu care oamenii s-au obișnuit, le va părea lor grea, iar credința acestor locuitori către noi vom reuși (să o câștigăm - mea), dacă nu le vom leza prin nimic opinia lor”²⁹. Și mai explicit a fost Rumeanțev în scrisoarea adresată, pe 30 octombrie, generalului H.F. Ștofeln. Apreciindu-i calitățile acestuia, feldmareșalul îi recomanda să țină minte că autoritățile ruse erau interesate nu doar în a-i apăra pe moldoveni, ci și în a-i “menține pentru totdeauna uniți la stăpânirea (держава)” mării sale împărătești³⁰. Iar în manifestul său din 31

²⁷ Ioan Canta. *Letopisețul Țării Moldovei (1741-1769)*, p. 33-34; *Domniile Țării Moldovei*, p. 255.

²⁸ *Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига (1769-1812)*. Кишинёв: Штиинца, 1984, p. 13.

²⁹ *Ibid.*, p. 14.

³⁰ *Ibid.*, p.21.

octombrie, burdușit cu frazeologie demagogică privind misiunea armatei ruse și fericirea la care trebuiau să viseze cei cărora li se adresa, P.A. Rumeanțev își exprima sus și tare convingerea că „după unirea acestui principat (княжества) la preaiînalta *derjavă* a împărătesei întregii Rusii, poporul pravoslavnic ce-l locuiește, simte acum fără îndoială abundenta bucurie în inimile sale că (moldovenii- n.me) au devenit concetățeni a statului rus binevoitor și de aceeași credință cu dâșii”³¹. Liniștindu-i pe moldoveni, care parcă s-ar fi alarmat la vestea că comandamentul rus intenționează să scoată o parte din armatele sale din Moldova, Rumeanțev îi asigură că „eliberarea lor de sub jugul mahomedan” este ireversibilă și că integritatea țării lor “totdeauna va fi respectată”, numai că deja ca stăpânire a Imperiului Rusiei³². Mai clar nici că se mai putea !

În realitate, boierii moldoveni erau îngrijorați de numărul mare de trupe rusești aflate în țară și întreținute de către băștinași. Nemulțumirile lor transpar din plângerea adresată feldmareșalului de o delegație de boieri care sosea la el pe 16 ianuarie și pe care ă îndreptat-o către Petersburg. Întru împăcarea lor, Rumeanțev nu a găsit alte argumente, decât să justifice situația prin unicul parcă interes de a îngradi accesul în țară „a dușmanului turc și să-i anihileze statul acestuia, care timp de mulți ani a exploatat popoarele de aceeași închinăciune și credință” cu rușii, astfel că „nimeni nu poate să considere drept povară pentru sine” plățile care li se cer, căci ele ar fi fost făcute parcă pentru „apărarea eliberării lor”³³. Comentariile, cum s-ar spune, sunt de prisos.

Contrară judecăților mele ar părea adresarea din 5 decembrie 1769 a mitropolitului Gavriil către primul ministru al Rusiei, N.I. Panin, cu rugămintea ca acesta să acorde ajutor soliei moldovene care se îndrepta către Petersburg pentru a-i adresa un memoriu împărătesei Ecaterina a II-a. Semnatarul adresării nu nimea oastea rusă altfel, decât „purtătoare a crucii”, iar întregul text este burdușit cu expresii menite să satisfacă aroganța autorităților țariste. Mitropolitul nu se sfia, de exemplu, să afirme că după „miluirea dmnezească, ne aflăm sub apărarea de Dumnezeu păzitei pravoslavnicei și preaiînaltei autocrații

³¹ Ibid., 20-21.

³² Ibid.

³³ Ibid., p.37.

împărătești, ca adevărați și credincioși supuși (*поданные*) ai măreției sale împărătești”³⁴. Faptul însă, că documentul în cauză datează cu mai bine de o lună după manifestul menționat deja al lui P.A. Rumențev și a fost alcătuit în condițiile când Moldova se afla deja sub ocupația rusească, lasă să se bănuiască că adresarea mitropolitului, ca și textul memoriului redactat pe 10 decembrie³⁵, care urma să ajungă la Ecaterina a II-a, au fost alcătuite, ca și în anul 1739, în cartierul general al armatelor ruse sau, cel puțin, sub dictatul autoritarului feldmareșal. În acest sens ar mărturisi asemănarea terminologică privind statutul moldovenilor de supuși ai împărătesei, intocmai cum scria P.A. Rumeanțev la 16 octombrie același an. Nu poate fi exclusă și posibilitatea ca prin folosirea frazeologiei atât de plăcută auzului generalilor și împărătesei Rusiei, să se fi urmărit interesul de a nu le oferi acestora motiv pentru a recurge, așa cum s-a întâmplat deja în 1739, la jafuri, distrugeri și fărâdelegi atât de obișnuite în asemenea situații. Altfel spus, nici mitropolitul și nici cei cinci boieri însărcinați cu misiunea către Ecaterina a II-a, nu au acționat dintr-un impuls propriu și sincer, ci au fost nevoiți să procedeze așa reieșind din circumstanțele concrete și evident sub dictatul puterii de ocupație rusă.

Semnificativă, dacă nu bănuitoare, pare și operativitatea cu care a reacționat suverana Rusiei la cele ce abia se puneau la cale în Moldova, adresând, la 16 decembrie 1769, un manifest al său „prealuminaților mitropolit și episcopi ai principatului nostrum moldovenesc (subl. mea)”, în care își manifesta bucuria că acesta a fost eliberat “de sub jugul nevolnic și înrobirea din partea dușmanilor lui Hristos”, ceea ce denotă logica caracteristică autorităților de la Petersburg, care, sub eliberare înțelegea nu altceva decât instituirea stăpânirii rusești (ortodoxe) în Moldova în locul celei turcești („păgâne”). Adresanții erau chemați să contribuie ca “tot poporul moldovenesc, de la mic la mare, și toți în aceeași măsură, și fiecare în parte”, să-și îndeplinească cu râvnă datoriile, bunăvoința, protecția și apărarea lor urmând a fi „pe măsura credinței și zelului” lor așa cum se cuvenea „supușilor noștri

³⁴ Ibid., P. 23.

³⁵ Ibid., p. 25-26.

credincioși”³⁶. Dar dacă împărăteasa, cruțând poate orgoliul celor a căroră le adresa manifestul, folosea încă termenul *principat* pentru Moldova, apoi P.A. Rumeanțev, la 31 decembrie același an, se referea la *provincia moldovenească*, abordând problema fiscalității. El jusifica de fapt, în ciuda pretinsei “eliberări”, menținerea întregii poveri fiscale care nu s-ar fi datorat masivei prezențe a armatelor ruse, ci faptului „staționării aici a armatei turcești”. Totuși, feldmareșalul recomanda să se evite introducerea abuzivă a altor dări, pentru ca “înstăpânirea noastră în raport cu cea turcească să fie mai atrăgătoare poporului și să se îcline mai mult inimile moldovenilor”. Altminterri vorbind, moldovenii trebuiau să se simtă fericiți prin faptul că autoritățile ruse nu introducea noi dări și că acestea se îngrijeau ca dominația lor să nu fie mai apăsătoare decât cea turcescă. Atenția speculată, însă, s-a redus doar la înlocuirea dărilor în bani prin dările în natură, ceea ce corespundea, în primul rând, intereselor comandamentului rus de a-și asigura oastea cu proviant. Ca urmare, toate treburile ce țineau de administrare erau puse în seama comandamentului militar³⁷. Apoi, dacă stăpânirea turcească era considerată drept jug al dominației otomane, iar Rumeanțev menținea aceeași origine, înseamnă indirect că, fără să-și dea seama, el echivala și stăpânirea rusească cu un jug similar, numai că provoslavnic, ceea ce corespundea, desigur, realității.

Între timp, în preajma sărbătorilor de Paști, a ajuns la Petersburg și s-a înfățișat împărătesei și delegația celor cinci boieri moldoveni, care, printre altele, și-au manifestat revolta față de abuzurile militarilor ruși. Reacționând parcă binevoitor la ea, Ecaterina a II-a dispunea, la 18 aprilie 1770, să se “respecte principatul (moldovenesc – n. mea) *ca adevărată și dreaptă stăpânire a mării sale împărătești* (subl. mea) și să se manifeste milă” față de dânsul³⁸, trecând cu vederea eventuala formă de guvernare a Moldovei. Fără atenție a rămas și o altă doleanță a delegației moldovene ca, în eventualitatea extinderii stăpânirilor rusești până la Dunăre, toate locurile dintre Nistru și marele fluviu care, “din vechime au fost moldovenești”, să nu fie organizate într-o stăpânire

³⁶ Ibid., p. 33-34.

³⁷ Ibid., p. 35-36.

³⁸ Ibid., p.

separată a Rusiei, “ci îndărăt, către principatul moldovenesc să fie readuse”³⁹. Era vorba despre teritoriile moldovenești, cucerite direct de către turci și transformate în raiale, despre care am scris deja în partea de început al prezentului studiu. Și dacă boierii interveneau cu un asemenea demers, înseamnă că ei erau informați despre intenția autorităților ruse de a-și înstăpâni direct aceste teritorii, ignorând dreptul asupra lor a autorităților moldovene. Intenția transpare și din tăcerea împărătesei la acest subiect. În curând, intenția dată va căpăta un contur concret prin inventarea unei provincii deosebite de Țara Moldovei, despre ce voi vorbi ceva mai jos.

În curând, însă, conștiente că celelalte mari puteri, în primul rând curtea de la Viena, în nici un caz nu vor permite ca Rusia de una singură să culeagă beneficii din grava situație în care s-a pomenit Imperiul Otoman în urma ocupării de către armatele ruse a Moldovei și Țării Românești, autoritățile imperiale de la Petersburg au început pregătirile pentru eventualele negocieri cu Poarta, conducându-se de principiul să ceri imposibilul pentru a obține cele ce-ți dorești la moment. Opțiunile ruse pentru încheierea păcii cu turcii au fost luate în dezbatere în ședința Consiliului de Stat al Rusiei din 16 septembrie 1770. Participanții la ea au formulat și aprobat două opțiuni, ambele referindu-se implicit la destinele celor două Principate Române, ajunse sub controlul militar și politic rusesc. Conform uneia din ele, în cazul când Rusia ar fi trebuit să le părăsească, se revendica menținerea lor sub puterea Rusiei până ce aceasta nu ar reuși să-și recompenseze cheltuielile de război caculate la 25 milioane de ruble, care urmau desigur să fie stoarse din sudoarea românilor, deși nu se știe care era vina lor de declanșarea și peripețiile acestui război. Cealaltă opțiune se rezuma la o eventuală renunțare a Rusiei la suma preconizată, cu condiția ca Principatele să devină independente de Poartă, iar hotarul dintre Rusia și Imperiul Otoman să fie stabilit la Dunăre⁴⁰. Ultima opțiune era menită desigur să stimuleze simpatiile românilor față de pravoslavnică Rusia, care ar fi urmărit obținerea independenței țărilor lor. În realitate, nu era vorba decât de un

³⁹ Ibid., p. 42.

⁴⁰ *Архив Государственного Совета. Т. I, часть 1, р. 61; Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества. Кишинёв, 1987, р. 299.*

șiretlic diplomatic obișnuit pentru autoritățile de la Petersburg, menit să le asigure preponderența în rezolvarea destinelor Principatelor Române. Căci cât costa în ochii diplomației ruse independența unor țări mici ajunse în sfera intereselor teritoriale ale Rusiei, va fi demonstrat doar peste vreo zece ani de soarta Crimeii, care, la finele războiului încă în curs și tot la cererea Rusiei, a fost proclamată independentă, pentru ca în anul 1783 ea să fie anexată la imperiul Ecaterinei a II-a, fapt asupra căruia voi reveni ceva mai la vale și care va crea un motiv pentru următorul război dintre turci și ruși, alături de care, de data aceasta, vor fi și Habsburgii austrieci.

Deciziile Consiliului de Stat al Rusiei la care m-am referit au fost incluse în instrucțiunile date delegației Rusiei la Congresul de la Focșani, început în iulie 1772 și continuat apoi la București până în martie 1773. La Focșani, negociatorii ruși G. Orlov și A. Obrescov au propus ca punct de plecare a negocierilor principiul *uti passidendi*, respins categoric atât de reprezentanții Porții, cât și de mediatorii Austriei și Prusiei. Ceea ce nu poate fi trecut cu vederea în legătură cu Congresul de la Focșani, este poziția reprezentanților celor două Principate Române, care deși nu erau parte la negocieri, au lăsat să se înțeleagă printr-un memoriu cerut și prezentat de ei, că românii preferau suzeranitatea Porții Otomane celei rusești, unica revendicare a lor fiind abolirea regimului fanariot și revenirea la domniile pământene de odinioară⁴¹. Preferința românilor pentru suzeranitatea otomană în locul „eliberării” țărilor lor în formatul rusesc, este atât de evidentă, încât a fost observată chiar de unii cercetători care nu vor să vadă în politica Rusiei față de Principate altceva, decât eforturi de eliberare a lor de sub puterea sultanilor de la Istanbul. Astfel, regretata L.E. Semionova, referindu-se, cei drept, la prevederile Tratatului de la Kuciuk- Kainargi, care punea capăt războiului ruso-turc din 1768-1774, afirma că decizia Rusiei de a renunța la Principatele Române, a rezultat din “rugămințile insistente ale reprezentanților claselor dominante ale principatelor”, cu referire însă la

⁴¹ *Politica externă a României. Dicționar cronologic*. Coordonatori Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 92; Andrei Alexandru Căpușan. *Diplomați români de elită. O istorie incompletă a diplomației române*. București, 2004, p. 48-49.

delegația moldoveană de la Petersburg din primăvara lui 1770⁴². Este evident, că opinia are un subtext politic, menit să-i salveze onoarea Rusiei, care a trebuit să cedeze în fața Porții și celorlalte mari puteri, care nu erau dispuse să lase Rusiei onoarea de unic gropar al Imperiului Otoman. Din context, se mai desprinde încă o observație, defel măgulitoare pentru apologetii politicii ruse față de Principatele Române. În condițiile când Rusia se pomenea în fața imposibilității de a se impune irevocabil stăpână peste ele, ea nici nu mai negocia un alt statut politico-juridic internațional pentru cele două Țări Române, care, de bine de rău, reușeau să-și păstreze ființa statală în raport cu Poarta Otomană, dar riscau să și-o piardă în raport cu autoritățile imperiale ruse. În consecință, acestea din urmă, preferau mai degrabă să “restituie” Principatele Porții, decât să ceară pentru ele cel puțin revenirea la domniile pământene, ca revendicare acută a cercurilor politice boierești din Moldova și Țara Românească. Pentru Petersburg mai de perspectivă era să considere Principatele ca fiind provincii otomane și nu state, pentru ca, în eventualitatea unor condiții și unei conjuncturi internațional mai favorabile, Rusia să-și reia eforturile de la început.

Nu e de mirare, astfel, că deja în preambulul articolului al XVI-lea din textul Tratatului de la Kuciuk-Kainargi (10/21 iulie 1774), consacrat în întregime Principatelor Române, se conțin expresii destul de elocvente cum ar fi că Imperiul Rusiei restituia Sublimei Porți “*întreaga Basarabie* (subl. mea) cu Akerman, Chilia, Ismail și cu târgurile și satele și tot ce ține de această *provincie* (subl. mea)”, după cum îi restituia și fortăreața Bender. Tot astfel, Imperiul Rusiei restituia Sublimei Porți „cele două principate ale Valahiei și Moldovi cu toate fortărețele, orașele, târgurile, satele și cu tot ce cuprind ele ...”⁴³. Atrage atenția nu doar faptul că cele două Principate Române sunt tratate ca simple obiecte de schimb între semnatarii tratatului, deși formal mai continuă să fie numite principate, ci și apariția în limbajul diplomatic al celor două puteri contractante a unei inovații terminologice: *provincia Basarabia*, în

⁴² Л. Е. Семёнова. *Отношения Дунайских княжеств с Османской Империей (К вопросу о “капитуляциях”)*. În: “Новая и новейшая история», Москва, 1986, nr.5, p. 70-71.

⁴³ *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*. Culegere selectivă de tratate, acorduri, convenții și alte acte cu caracter internațional. Lucrare întocmită de prof. univ. Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe. București: Editura Politică, 1971, p. 228.

baza raialelor turcești din sudul Moldovei, cu excepția raialei Bender, adică anume a acelor teritorii cu cetățile respective, care au ajuns în atenția autorităților ruse încă în 1656, dar care erau revendicate de moldoveni ca ținând din vechime de țara lor. Deosebindu-le într-o provincie aparte de Țara Moldovei, diplomația rusă și cea otomană le scoteau astfel din câmpul revendicărilor moldovenilor. Se pare că, convingându-se de imposibilitatea de a-și înstăpâni, printr-o singură acțiune, ambele Principate Române, autoritățile imperiale de la Petersburg au preluat tactica experimentată deja de autoritățile habsburgice, de a întreprinde cuceriri graduale, adică de rășuire treptată, bucată cu bucată, a teritoriilor românești, pretinsa nouă provincie a Basarabiei ajungând a fi primul obiectiv al acestei tactici.

Eficiența noii tactici a fost demonstrată încă o dată de Curtea de la Viena, care, la doar un an după semnarea Tratatului de la Kuciuk-Kainargi, deși nu a participat la război dar își asumase rolul de mediator în negocierile ruso-otomane, apărând, însă, interesele Imperiului Otoman, a reușit să-și anexeze partea de nord a Moldovei, numită Bucovina⁴⁴. Nu poate trece fără atenție faptul că autoritățile austriece, care tratau și ele Principatele Române ca “teritorii ale sultanului”⁴⁵, au început să trimită trupe în Bucovina încă în luna mai 1774, adică înaintea semnării tratatului ruso-turc, când între părți încă persista, fie și doar formal, starea de conflict, fără a provoca proteste vehemente din partea comandamentului militar al Rusiei. Mai mult chiar, feldmareșalul Rumeanțev nu numai că a încuviințat ocuparea austriacă a Bucovinei, ci s-a căpătuit și cu un beneficiu personal: o impresionantă sumă de bani și o tabacheră de aur⁴⁶. În Bucovina a fost introdus un regim de ocupație⁴⁷, foarte asemănător celui introdus de ruși în timpul ocupației Moldovei și Țării Românești. Se observa în toate un început de apropiere austro-rusă,

⁴⁴ Mihai Iacobescu. *Din istoria Bucovinei*. Vol. I (1774-1862). *De la administrația militară la autonomia provincială*. București, 1993, p.49; Nicolae Ciachir. *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*. București, 1993, p. 33; Constantin Ungureanu. *Bucovina în perioada stăpânirii austriece. 1774-1918*. Chișinău: Civitas, 2003, p. 9-10

⁴⁵ Gabriel Bădărău. *Principatele Române în politica habsburgică sud-est europeană (1774-1787)*. I. În: “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A.D. Xenopol”. T. XXV, 1. Iași, 1988, p. 59-60.

⁴⁶ Constantin Ungureanu. *Op. cit.*, p. 11.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 26-27.

rezultată din conștientizarea faptului că în interesul de a se căpătui teritorial prin dislocarea “muribundului” Imperiu Otoman, pentru curțile imperiale de la Viena și Petersburg mai folositoare ar fi fost o colaborare, fie și concurențială, decât o confruntare, deși Rusia nu intenționa să le permită concurenților săi pentru cele două Principatele Române să obțină mai mult decât Bucovina.

Esența colaborării concurențiale austro-ruse s-a manifesta în preajma și în timpul următorului război cu Imperiul Otoman, din 1787-1791, care, de data aceasta, ca și în 1735-1739, le avea pe Rusia și pe Austria ca aliatae. Până atunci, însă, în raporturile ruso-otomane a avut loc episodul consumat prin Convenția de la Ainalî Kavak (10/21 martie 1779). Vorba este că Tratatul de la Kuciuk-Kainargi nu satisfăcea nici una din părțile semnatare, astfel că fiecare căuta motiv pentru revizuirea, dacă nu chiar anularea lui. Deja în 1778 raporturile ruso-otomane au atins o așa cotă de încordare, încât izbucnirea unui nou război părea inevitabilă. Nici una dintre părți, însă, nu era pregătită pentru reluarea ostilităților, astfel că prin convenția menționată nu s-a făcut decât, prin articolul VII al ei să se confirme articolul XVI al Tratatului de la Kuciuk-Kainargi⁴⁸. Atrage atenția doar faptul că părțile semnatare ale documentului în cauză, îi tratau pe locuitorii celor două Principate Române ca aflându-se în supușenia sultanului (в подданство его величества)⁴⁹, ceea ce însemna că, în eventualitatea reocupării lor de către Rusia, locuitorii principatelor ar fi devenit *ipso facto* supuși ai împărăției Rusiei. În conformitate cu regulile stabilite, Rusia a numit viceconsuli nu numai în Moldova și Țara Românească, ci și în provincia Basarabia⁵⁰, reconfirmând separarea teritoriilor din sudul țării de Moldova. Interes prezintă și sarcinile puse de Ecaterina a II-a în seama lui S.A. Lașcariov, numit consul general, cu reședița la București. Ele constau în intenția ca “în toate locurile prilejuite ... să extindem legătura noastră ... cu cei bine intenționați față de noi de aceeași credință și (ca) câștigarea acestor bine intenționați să se înmulțească”⁵¹. Consulul general trebuia la fel să observe comportamentul (поведение) domnilor

⁴⁸ *Россия и освободительная борьба*, p. 96-97.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 97.

⁵⁰ *Очерки внешнеполитической истории*, p. 322.

⁵¹ *Ibid.*

celor două principate și să folosească mijloacele necesare pentru a le câștiga încrederea și a-i folosi în interesul Rusiei⁵². Intenționată hotărât să-și realizeze scopurile expansioniste în spațiul românesc, fără a se mai împărți cu omologul său de la Viena (împăratul Iosif al II-lea), suverana de la Peter-sburg și diplomații săi elaborau noi proiecte, capabile să-i camufleze adevăratele scopuri urmărite și să-i inducă în eroare pe austrieci.

În septembrie 1780, Ecaterinei a II-a i-au fost prezentate niște “Notițe în afacerile politice”, elaborate de A.A. Bezborodko, care prevedeau o eventuală unitate de acțiuni între Rusia și Austria în cazul unui război cu Imperiul Otoman. Formal, Rusia pretindea doar la stăpânirea asupra Crimeii și Oceacovului, în timp ce partenerii i se oferea dreptul de a recuceri Belgradul, Serbia, Bosnia și Oltenia⁵³, adică partea de dincolo de râul Olt a Țării Românești. În ceea ce privea spațiul dintre stăpânirile ruse și austrice, inclusiv Țara Moldovei în totalitatea ei și partea de dincoace de Olt a Țării Românești, “Notițele” prevedeau o eventuală unire a lor într-o regiune (область) independentă, care să nu fie alipită nici la Rusia, nici la Austria. A urmat tratatul de alianță austro-rus din luna mai 1781, care prevedea o recompensare reciprocă a părților pe contul Imperiului Otoman⁵⁴. Ideile „Notițelor” au fost puse la temelie așa-zisului “proiect grecesc” cu o specificare pentru un imaginat *regat al Daciei*, adus la cunoștința lui Iosif al II-lea, care, în principiu, l-a acceptat. Conform acestui proiect, în cazul unui război victorios austro-rus împotriva Imperiului Otoman, care s-ar încheia cu izgonirea turcilor din Europa, Moldova, Țara Românească, dar și pretinsa *provincie Basarabia*, urmau să se constituie într-un regat independent al Daciei, în frunte cu un principe creștin⁵⁵, orthodox, bineînțeles. Pe restul ruinelor europene, dar și asiatice (fostele teritorii ale Imperiului Bizantin, cucerite de turci) ale Imperiului Otoman, urma să fie creat un imperiu “grecesc”, mai bine zis

⁵² Ibid. P. 323.

⁵³ *Сборник Русского Исторического Общества*. Т. 26. Санкт-Петербург, 1879, p. 394-395; *Очерки внешнеполитической истории*, p. 326; Gabriel Bădărău. Op. cit., p. 70-71.

⁵⁴ *Собрание трактатов и конвенций заключённых Россией с иностранными державами*. Санкт-Петербург, 1875, p. 96; *Очерки внешнеполитической истории*, p. 326.

⁵⁵ *Очерки внешнеполитической истории*, p. 327.

să fie refăcut Imperiul Bizantin, în frunte cu un împărat pravoslavnic, în persoana, însă, a lui Constantin, nepotul Ecaterinei a II-a. Restul teritoriilor europene ale Imperiului Otoman urmau să fie împărțite, pe picior de “perfectă reciprocitate”, între Rusia și Austria⁵⁶. Este evident interesul Rusiei de a îndepărta concurența Curții de la Viena din spațiul românesc și de a și-l rezerva în exclusivitate doar propriilor interese. Căci revendicata independență pentru imaginata Daciei nu constituia un impediment demn de a fi luat în serios în politica reală a Imperiului Rusiei, faptul urmând a fi confirmat chiar peste un an, când Crimeia independentă a fost anexată la Rusia.. Unde mai pui că, în curând, Ecaterina a II-a a bătut și o medalie, cu figura nepotului său Constantin și cu inscripția “Împăratul Daciei și al Bizanțului”⁵⁷. De fapt, proiectul în cauză și-a avut drept scop câștigarea împăratului Iosif al II-lea de partea Rusiei în intenția acesteia de a-și anexa Crimeia, ceea ce s-a și reușit⁵⁸. Intuind, însă, scopurile mai îndepărtate ale Ecaterinei a II-a privind scoaterea Habsburgilor austrieci din cursa expansionistă în direcția Dunării de Jos, împăratul de la Viena, în prima zi a lunii februarie 1783, își destăinuia solului francez intenția sa ca, în cazul când ar începe un nou război ruso-turc, austriecii să ocupe Principatele Române⁵⁹. Iar Rusia, la 9 aprilie același an, a decretat anexarea Crimeii⁶⁰, provocând un real *casus belli* cu Poarta, care, însă, fiind în incapacitatea de a suporta un nou război, s-a văzut nevoită, după lungi tergiversări, să recunoască, la 28 decembrie pierderea Crimeii în favoarea Rusiei⁶¹. Faptul a încurajat autoritățile imperiale ruse, care vor întreprinde noi provocări pentru a determina Poarta să declare război, ceea ce i-ar fi permis Rusiei, ca și în cazurile războaielor anterioare, să se prezinte parte atacată și obligată să

⁵⁶ Gabriel Bădărău. Op. cit., p.72; O.П. Маркова. *О происхождении так называемого «греческого проекта» (80-е годы XVIII в.)*. În: „История СССР”, Москва, 1958, nr. 4; *Очерки внешнеполитической истории*, p. 326.

⁵⁷ Alexandru I. Goța. *Relațiile românilor cu slavii de răsărit până în 1812*. Ediție îngrijită de P. Parasca și Gh. Postică. Chșinău, 1992, p. 123.

⁵⁸ Gabriel Bădărău. Op. cit., p. 72.

⁵⁹ Al. Grigorovici. *Criza orientală din 1783 și politica Franței*. În:”Revista Istorică”, 1938, nr. 10-12, p. 3000; Gabriel Bădărău. Op. cit., p. 72.

⁶⁰ Al. Vianu. *Geneza senedului din 1783*. În:”Revista Arhivelor”, 1960, nr.1, p223, 228; Veniamin Ciobanu. *Informații documentare privind politica orientală a Angliei (1786-1791)*. În: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A.D. Xenopol””. T. XXXVII, 2000, p. 223.

⁶¹ Gabriel Bădărău. Op. cit., p. 72.

recurgă la arme pentru a se apăra, pretinzând concomitant că vine în apărarea creștinilor și a bisericii pravo-slavnice.

Scânteea detonatoare a unui nou război ruso-turc a fost aprinsă de atacul cazacilor asupra localității Balta, la hotarul dintre Ucraina și teritoriile controlate de tătari, unde staționau ceva trupe turcești. La 13 august 1787 cele așteptate de Petersburg s-au și produs: Poarta i-a declarat Rusiei război. Că evenimentul de la Balta era considerat un preludiv al războiului s-a făcut cunoscut și în Moldova, în special la Iași, unde locuitorii au fost alarmați într-atât, încât mulți dintre ei au început să ia calea bejeniei⁶². Se pare că moldovenii erau îngrijorați mai ales de pericolul introducerii în țara lor a armatelor ruse, domnul Al. Ypsilanti și mitropolitul Leon Gheuca adresându-se austriecilor cu solicitarea unei cât mai grabnice introduceri în Moldova a trupelor lor⁶³. Între timp, posibilele divergențe dintre curțile de la Viena și de la Petersburg au fost, cel puțin formal, depășite, Ecaterina a II-a reușind să-l înduplece pe Iosif al II-lea să declare și el război turcilor, ceea ce s-a întâmplat, însă, abia la 9 februarie 1788. În consecința războiului urma de fapt să fie tradus în practică *proiectul grecesc* cu aspectul *dacic* al lui, în postura de rege al imaginatului regat al Daciei fiind văzut deja cneazul Potiomkin⁶⁴.

Ce li se oferea moldovenilor sub paravanul preinsei eliberări a lor după introducerea în Moldova a trupelor rusești, se degajă liber din manifestul lui P.A. Rumeanțev din 22 septembrie 1788. Clerului, membrilor Divanului și tuturor boierilor li se aducea la cunoștință, că prin intrarea în țară a „victorioaselor armate” ale Rusiei, ei ai fi fost readuși la „starea fericită anterioară”, adică din vremea războiului precedent, reeditându-se totodată același regim de ocupație, fără domnie, iar sub supravegere autorităților militare rusești urmând a fi luată justiția, instituțiile publice, deși, mai degrabă în scopuri demagogic, se făcea referire și la *legile țării* (земских законов). Se mențineau în vigoare toate îndatoririle fiscale, care urmau să curgă în haznaua militară (в

⁶² *Россия и освободительная борьба*, p. 106-108.

⁶³ Gabriel Bădărău. *Op. cit.*, p. 82. Este semnificativ că în fața unei iminente pătrunderi în țară a armatelor ruse, Al.Ypsilanti îi sfătuia pe boieri să-și trimită familiile către Silietria, adică mai aproape de pozițiile turcești. Iar ei și-au trimis familiile către granița transilvăneană a Austriei (*Россия и освободительная борьба*, p. 108, 109).

⁶⁴ N. Iorga. *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*. Vol. II. București, 1936, p. 125.

военную казну) a „măriei sale împărătești”. Formal, Divanului i se acorda prerogativa de putere guvernantă (начальствующее правительство), fiind însă direct subordonat autorităților militare. El urma să vegheze ca toți supușii să-și îndeplinească obligațiunile, căci “aceasta este voința supremă a împărătesei Rusiei”⁶⁵.

Și de data aceasta, însă, din diverse cauze care nu țin de subiectul prezentului studiu, Rusiei nu i-a reușit să-și realizeze în totalitatea lui grandiosul său proiect de extindere teritorială, fiind nevoită să meargă la negocieri, care s-au încheiat cu semnarea, la 29 decembrie 1791 (9 ianuarie 1792, stil vechi), a Tratatului de la Iași. Prevederile cu referire la Principatele Române, sunt cele mai indicate pentru a încorona studiul de față. Ceea ce se arucă în ochi mai întâi de toate, este extinderea termenului *provincia* la fel asupra Moldovei și asupra Țării Românești⁶⁶, egalate, astfel, sub aspectul politico-juridic cu ceea ce în Tratatul de la Kuciuk-Kainargi se subînțelegea sub *provincia Basarabia*. Toate ele erau restituite Sublimei Porți, ca stăpâniri desigur ale acesteia. În ceea ce o privea pe Rusia, în delimitarea provinciilor în cauză prin tratat se întrededa o nouă perspectivă tactică ca, în cazul când nu va reuși să-și înstăpânească teritoriile românești în totalitatea lor, ele să fie cucerite treptat, provincie după provincie. Așa cum, în 1812, s-a și întâmplat cu partea de răsărit a Țării Moldovei, asupra căreia a fost extinsă abuziv denumirea de Basarabia. Stabilirea prin Tratatul de la Iași a graniței dintre Rusia și Imperiul Otoman pe Nistru, ceea ce de fapt anula calitatea Principatelor de entități statale, tratându-le ca simple provincii, care puteau fi liber cucerite apoi restituite, în dependență de raportul de forță dintre cele două puteri, deschdea noi posibilități celei dintâi de a-și intensifica eforturile în direcția Dunării și Balcanilor. Era clar că, odată ajunsă la Nistru, următorul pas Rusia îl va face deja dincoace de Nistru, ceea ce s-a și întâmplat în timpul primului război ruso-turc din secolul a XIX-lea.

⁶⁵ *Россия и освободительная борьба*, p. 137.

⁶⁶ *Relațiile internaționale ale României în documente*, p. 239-241.

Factorul bisericesc în politica Rusiei față de Țara Moldovei în secolul al XVIII-lea, cu un succint excurs în vremurile anterioare*

Ca și în cazul anexării Basarabiei la Imperiul Rusiei în 1812, tot așa și crearea, în 1813, a eparhiei Basarabiei, subordonată Sf. Sinod al Rusiei și pusă în seama mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, a rezultat din aceeași politică expansionistă a țarismului rus în direcția Dunării și Balcanilor, care se lasă intuită, dacă nu totdeauna observată expres, cel târziu de prin a doua jumătate a secolului al XV-lea, când datează începuturile pretențiilor Moscovei la calitatea de a „Treia Romă”, iar în context și la preluarea moștenirii nu doar spirituale (bisericești) ci și politice a fostului Imperiu Bizantin, dispărut definitiv de pe harta politică în urma cuceririi de către otomanii a celei de-a „Doua Romă” – Constantinopolul -, în mai 1453. „Legitimarea” acestor pretenții a început prin încoronarea, în 1547, a marelui cneaz moscovit Ivan al IV-lea, zis cel Groaznic, ca țar al Rusiei, echivalându-se astfel cu calitatea de împărat¹. În curând, deținătorilor coroanei Rusiei li s-a asociat și dimensiunea spiritual-bisericească, caracteristică foștilor împărați bizantini, prin ridicarea Mitropoliei Moscovei la rangul de patriarhie, în 1598.

Trecerea, cu această ocazie, prin Moldova a patriarhului Ieremia al II-lea al Constantinopolului², s-ar explica poate doar prin faptul că drumul spre Moscova nu putea ocoli țara Mușatinilor. Eu nu exclud, însă, că patriarhul ecumenic, la întrevederea cu mitropolitul Moldovei Gheorghe Movilă, a căutat să se asigure că apariția unui nou pol de atracție ortodoxă, nu va cauza schimbări în subordnarea canonică a Bisericii moldovenești. Indiferent, dacă „actul constitutiv” al patriarhiei moscovite a fost

*Comunicare la Simpozionul Internațional *Politica marilor puteri în Balcani și Europa Centrală*, 10-13 octombrie 2013. Chișinău, UPS „Ion Creangă”. Publicată în culegerea cu același titlu a materialelor Simpozionului, Chișinău, 2013, p.116-130.

¹ Ion Eremia. *Țările Române în politica balcanică a Rusiei până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*. În: *In memoriam professoris Mihail Muntean*. Chișinău: Cartdidact, 2003, p. 49-52.

² Ștefan S. Gorovei. *Relațiile bisericești româno-ruse în secolele XV-XVIII*. În: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”, Iași, XXXI, 1994, p.603.

semnat și de mitropolitul Moldovei³, sau nu, important și demn de atenție mi se pare faptul observat și „pus în afară de orice îndoieli” de către Ștefan Gorovei, „că evenimentul de la Moscova a sugerat lui Gheorghe Movilă să încerce a face același lucru pentru Biserica Moldovei”⁴. Ar apare întrebarea, dacă nu cumva această idee, promovată și de fratele mitropolitului, Ieremia, ajuns în scaunul domnesc al Moldovei în 1595, cu ajutor din partea Poloniei, a fost convenită sau cel puțin abordată cu acazia aflării în Moldova a patriarhului Constantinopolului. Într-un final, însă, proiectul nu a avut sorți de izbândă, Gheorghe Movilă trebuind să se consoleze doar cu „straniul titlu de *arhimitropolit*”⁵. Nu mă implic în posibilele interpretări de esență a acestui titlu singular și neobișnuit, deși pare convingătoare explicarea lui în sensul că Biserica Moldovei „nu era supusă nici unui patriarh”⁶.

Manifestarea intențiilor celor doi frați Movilă, care reprezentau împreună puterea seculară (domnia) și cea spirituală (mitropolia), anume în timpul când se instituționaliza patriarhia moscovită, ar fi dovadă că deja atunci înaltele autorități moldovene conștientizau eventualele consecințe pentru țara lor ale veleităților imperiale rusești, consfințite acum și prin instituirea patriarhiei, și încercau măsuri de precauție în vederea prevenirii lor. Între timp, temerile cauzate de ascensiunea aspirațiilor imperiale ale Rusiei au început să capete noi dimensiuni după înscăunarea la Moscova a dinastiei Romanovilor, întemeiată prin încoronarea ca țar a lui Mihail Feodorovici (1613), fiul primului patriarh rus Filaret, astfel că, cu această ocazie, puterea laică (temporală sau seculară) s-a îngemănat cu cea spirituală (bisericească), devenind o afacere de familie.

Este adevărat că, până la mijlocul secolului al XVII-lea, încă nu se lasă observată o politică doctrinară a Rusiei în vederea preluării „moștenirii” bizantine, nici pe plan bisericesc și nici pe plan politic. Perioada delimitată cronologic mai sus se caracterizează în temei prin raporturi pur bisericești, fie cu mitropoliile Țărilor Române, sau cu unele mănăstiri

³ G. Bezviconi. *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*. București, 1962, p. 68; Ștefan S. Gorovei. *Op. cit.* p.603.

⁴ Ștefan S. Gorovei. *Op. cit.*, loc.cit.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

athonite⁷. Totodată, însă, aceste relații au făcut să crească autoritatea Moscovei în ochii ierarhilor bisericești și mănăstirești din mediul ortodox aflător în hatarele Imperiului Otoman sau sub apăsătoarea dependență de acesta, profilându-se temeiul ideologic pentru aceea ce am putea numi *solidaritate ortodoxă*, care ulterior va deveni un instrument permanent al politicii de expansiune a Rusiei în direcția Dunării și Balcanilor, primele în calea acestei politici a țărilor aflându-se Moldova și Țara Românească. Începutul ei poate fi convențional plasat la mijlocul secolului al XVII-lea, mai concret după luna ianuarie 1554, când, în urma răscoalei căzăcești sub conducerea hatmanului acestora Bogdan Hmielnițki împotriva Coroanei polone, Ucraina din stânga Niprului cu orașul Kiev, a fost scoasă de sub supușenia polonă și a trecut sub puterea celui de-al doilea țar din dinastia Romanovilor, Alecei Mihailovici. Autoritățile moscovite nu au pregetat să-și trimită emisarii săi în Moldova și Țara Românească cu îndemnul, nelipsit de speculațiile privind identitatea lor de credință pravoslavnică (ortodoxă) cu Rusia, de a urma calea lui Bogdan Hmielnițki. Primul dintre aceștia a fost călugărul Arsenie Suhanov, care, parcă din întâmplare, s-a pomenit prin Țările Române, fiind în drumul său către Sf. Munte Athos cu „afaceri spirituale” din numele patriarhului Nicon, „marele arhiepiscop și patriarh al Moscovei și a foată Rusia”, dar aducând vestea despre trecerea lui Bogdan Hmielnițki în supușenia Moscovei, fără a uita să-l îndemne și pe domnul Moldovei să-i urmeze exemplul⁸. Ca urmare, Gheorghe Ștefan adresa, pe 18 februarie 1554, o scrisoare țarului moscovit etichetat în termenii cei mai orgolioși de „alesul lui Dumnezeu, de Dumnezeu slăvitul și în credința pravoslavnică strălucitorul, țarul pravoslavnic” – mărturie că călugărul emisar al acestuia și al patriarhului a speculat din plin unitatea de credință ca motiv pentru a i se cere domnului Moldovei supunere într-un context de solidaritate ortodoxă. Gheorghe Ștefan, însă, nu pregeta să noteze că „domnul Dumnezeu” s-a milostivit asupra lui și i-a „dăruit sceptrul și domnia, stăpânirea și oblăduirea” țării sale, adică era domn din mila lui Dumnezeu, întocmai ca și țarul, astfel că venea *sub mâna dreaptă de*

⁷ Ibid., p.603-605 (Cu referiri de rigoare la izvoare și la lucrările altor cercetători).

⁸ *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV-начале XVIII в. Документы и материалы в трёх томах/Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România. Documente și materiale în trei volume. Volumul II. (1633-1673). Москва/Moscova, 1968, p.244-245*

împărat a lui Alecei Mihailovici „ca cei mai supuși și ca aceia care-ți dorim prealuminății și marii tale (a adresantului – n.me) măririi toată fericirea”⁹. Scrisoarea a fost expediată țarului probabil prin solul moldovean Ivan Grigoriev, care pornea pe drumul de întoarcere de la Moscova pe 13 aprilie, în compania solului rus Tomilo Perfiliev. Din raportul ultimului, aflăm că, în timpul aflării lui Ivan Grigoriev la Moscova, un alt sol rus, Gavriil Samarin, fusese trimis în Moldova pentru a constata la ce s-a ajuns aici ca răspuns la îndemnurile moscovite către domnul moldovean. Dintr-o relatare a mitropolitului sârb , care se îndrepta spre Moscova, trecând și prin Moldova și pe care Perfiliev l-a întâlnit în cetatea căzăcească Romny, trimisul moscovit a aflat că misiunea lui Gavriil Samarin la Gheorge Ștefan s-ar fi încheiat, parcă, anume așa cum își dorea țarul: domnul moldovean ar fi spus că „dorește să fie cu tot sufletul său sub înalta mână a măriei sale împărătești”. La întâlnirea ulterioară a lui Perfiliev cu Samarin s-a dovedit însă că acele cuvinte ale domnului Moldovei „au fost nestatornice”, solul moscovit fiind supus unor grave încercări, mai fiind respins și în încercarea lui de a întreprinde o vizită, cu aceeași misiune, la fel în Țara Românească (Muntenia). Mai mult chiar, Gheorge Ștefan i-ar fi denunțat misiunea și țelul venirii lui Samarin la fel regelui Poloniei, aflat la vremea respectivă în război cu Alecei Mihailovici¹⁰.

De fapt, peripețiile diplomatice moldo-moscovite care au durat fără careva rezultate palpabile până în 1556, asemănându-se mai degrabă cu un joc diplomatic de mimare a negocierilor, nu țin de tema prezentei comunicării, cu atât mai mult că din documentele care le-au însoțit nu transpare direct problema rolului Bisericii în cadrul acestor negocieri și a schimbului de soli și de misive. Totuși, faptul că în fruntea celei mai de seamă solii moldovenești, trimisă la Moscova în vederea definitivării unui proiect de tratat cu Rusia, care așa și nu a fost semnat¹¹, s-a aflat mitropolitul Moldovei, Ghedeon, ar oferi motiv să se creadă că problema subordonării Bisericii țării în eventualitatea recunoașterii *de facto* a suzeranității țarului de la Moscova, nu a fost trecută cu vederea. În

⁹ Ibid. p.245-247 (text în l. rusă și în traducere românească)

¹⁰ Ibid., p.250-253(text în l. rusă), 253-255 (traducere românească)

¹¹ Ibid., doc.nr.88-89.

context, nu poate să nu trezească interes o scriere, databilă cu februarie 1555, adică cu vremea domniei lui Gheorghe Ștefan, cunoscută, din păcate, doar parțial și integrată în circuitul științific de Ștefan S. Gorove

Este vorba despre un „raport” întocmit de către Nicolae Milescu în baza unei cercetări efectuate la mănăstirea Neamț a vechii arhive a Mitropoliei Moldovei, unde a găsit „scrisori imperiale și patriarhale (bizantine- n.me), cu peceți și semnături, din care a reconstituit etapa de început a raporturilor moldo-bizantine, plasată în prima parte a domniei lui Alexandru cel Bun (anii 1400-1415)”¹². Rezultatele investigării explicau „*temeiurile autonomiei desăvârșite a Bisericii Moldovei*” (subl.aut.)¹³. Coincidența în timp a misiunii lui Nicolae Milescu, pusă în seama lui „în miez de iarnă”, adică de urgență, cu faza finală de încheiere a negocierilor cu Moscova, este un argument forte pentru a admite că problema eventualului statut al Bisericii Moldovei într-un posibil cadru de suzeranitate politică a țarului, nu a fost ocolită în cadrul negocierilor, fără a fi afișată, și a cântărit greu în negocierile care aveau loc, nefiind exclusă nici posibilitatea ca partea rusă să fi cerut și supușenia Bisericii moldovenești Patriarhiei moscovite, tot așa cum, sub aspect politic, se cerea supunerea domului și țării „marii măririi împărătești”¹⁴. După cum s-a menționat deja în istoriografie, suzeranitatea unui monarh ortodox, cum era țarul moscovit, „putea fi de natură să aducă o subordonare și pe țărâm bisericesc”¹⁵. Ținând cont de supremația tradițională în condițiile imperiului a puterii seculare (laice) în raport cu puterea spirituală (bisericească), subordonarea Mitropoliei Moldovei Patriarhiei de la Moscova putea conduce și spre o accentuare, nedorită de domnii și boierii moldoveni, a dependenței politice a țării lor de puterea imperială rusă. De reținut deosebirea, poate nu totdeauna deslușită, dintre revendicarea de către solii moldoveni a protecției țarului rus și insistențele acestuia ca domnul împreună cu țara sa să i se supună prin jurământ. Într-un fel sau

¹² Ștefan S. Gorovei. *Op. cit.*, p.606.

¹³ Ibid.

¹⁴ Legătura dintre cercetarea lui Nicolae Milescu cu cele ce se produceau în raporturile moldo-ruse, a fost făcută pe bună dreptate de Ștefan Gorovei, care invocă misiunea la Moscova a mitropolitului Ghedeon și problematicul „tratat moldo-rus, care se va încheia în anul următor” (*Op. cit.*, p.606). Pretinsul tratat nu a fost semnat, el fiind cunoscut doar la nivelul de proiect.

¹⁵ Ibid.

altul, tentativa de subordonare bisericească a Moldovei Patriarhiei ruse a eșuat, tot așa cum a falimentat și proiectul de tratat de trecere a Moldovei sub „protecția” țarului Alecsei Mihailovici.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea, în politica Rusiei în sud-estul european s-au întezit speculațiile *solidarității ortodoxe*. Concomitent, sunt cunoscute și mai multe adresări din partea unor domni munteni și moldoveni, care, fiind strâmtorați în domniile lor sau chiar nevoiți să-și părăsească țara, bejenind prin țările vecine¹⁶, mizau pe o eventuală implicare a țarilor, manifestându-și înclinația de a accepta nu doar protecția suzerană a acestora, ci chiar supușenia. Era natural ca în această situație să nu fie delăsată nici problema raporturilor dintre Biserica celor două Țări Române și Patriarhia Moscovei și a toată Rusia. Este adevărat, că și acum problema în cauză nu este speculată oficial în schimbul de scrisori cu autoritățile ruse. Totuși, dispunem de un document, semnat, ce-i drept, de unii boieri munteni, pe la sfârșitul lui iulie sau prima zi a lunii august 1674. Faptul însă că el este cunoscut în limba polonă, fiind trimis în Rusia prin poștă, și că numele semnatarilor nu sunt menționate, mă face să cred că el a fost ticluit în bejenie, dacă nu la sugestia lui Constantin Șerban, apoi de niște părtași ai acestuia. Cu toate acestea, documentul prezintă interes prin faptul că el face publică problema bisericească în eventualitatea unor demersuri politico-militare ale Rusiei în direcția celor două Țări Române.

Astfel, anonimii boieri munteni, în perspectiva ca țarul (același Alecsei Mihailovici) „să ne izbăvească de oblăduirea păgână” și condiționând statutul domnilor (aleși de către boieri și doar „încuviințați” de țar), cu refacerea integrității teritoriale a țării, reducerea angajamentelor tributare la plata unui „plocon” anual de 10 000 de galbeni,

¹⁶ Îi am în vedere pe Constantin Șerban, care după izgonirea lui din Țara Românească, a reușit în două rânduri să-și exercite domnia efemeră (1659, lunile octombrie și noiembrie; 1661, de pe 27 ianuarie până pe 27 februarie), ulterior ajungând să se bejenească până și prin căzăcime, în speranța revenirii în domnie cu ajutor străin, mai ales la o implicare a țarului, față de care era hotărât să se închine până la o supunere necondiționată. De altă parte, este vorba de Ștefan Petriceicu, care, obținând apoi perzând în repetate rânduri domnia (1672, august; 1673, noiembrie; 1674, februarie; 1683, noiembrie - 1684, martie) s-a pomenit și el în nevoia de a căuta ajutorul vecinilor puternici, ajutor care trebuia plătit prin sacrificarea intereselor țării. Mai mulți vezi: *Domnii Țării Moldovei*. Volum editat de Demir Dragnev. Chișinău: Civitas, 2005, p.183-184,197-200.

concretizau și eventualului statut al Biserici [în biserică să nu se schimbe obiceiurile astfel ca „noi să trăim în liniște și bună înțelegere cu vlădici (mitropoliți- n.mea), cu episcopi și cu egumeni și cu tot pământul nostru”], insistându-se totodată asupra libertății clerului de a-și alege ierarhii¹⁷. În ansamblul lor, revendicările boierilor, asupra carora cu ușurință ar fi putut să se pronunțe și boierii și clerul din Moldova, indică punctele vulnerabile, privite de autoritățile țarului altfel decât reprezentanții boierimii și clerului din cele două Principate Române.

În următoarele decenii, nici chiar în condițiile războiului ruso-turc din 1710-1711, când Moldova a fost afectată direct de o prezență masivă a armatelor ruse, problema eventualului statut al Bisericii moldovenești în raport cu Patriarhia rusă nu și-a găsit oficializarea în nici un izvor documentar al vremii, mărturie că ea nici nu a fost abordată în contextul raporturilor dintre părți. Faptul și-ar găsi explicare prin două motive esențiale care se desprind din informațiile referitoare la raporturile dintre oficialitățile politice și bisericești ale Moldovei cu țarul Petru I. Am în vedere adevăratele intenții ale țarului Rusiei în privința Țării Moldovei, care se lasă observate fără dificultate din unele prevederi ale articolelor III și IV din faimoasa *Diplomă de la Luțk* din 13 aprilie 1711, impusă întrun final lui Dimitrie Cantemir, boierilor moldoveni și, desigur, clerului din țară în frunte cu mitropolitul Ghedeon. În articolului III al documentului în cauză, țarul renunța la „dreptul” său de a numi domni în Moldova „nici din Țara Românească, nici din altă familie străină”¹⁸. Această renunțare s-a produs după ce nefericitul domn al Moldovei, pomenindu-se într-o situație fără ieșire, s-a văzut nevoit să accepte supremația lui Petru I, astfel că acesta nu mai vedea necesitatea numirii unui alt domn. Ceea ce nu poate fi trecut cu vederea, este preluarea, deocamdată la nivel de intenții, de către țarul rus a practicii sultanilor de a numi domni din numele lor ca mijloc de înfeudare politică a țării. Iar din articolul IV al aceluiași document reiese, că Petru preluase acest „drept” de la antecesorii săi nenominalizați, care ar fi făgăduit „cuiva” domnia Moldovei¹⁹, această „făgăduială” acum fiind anulată. Este clar, așadar, că

¹⁷ *Исторические связи*, vol. III (1673-1711), Moscova, 1970, p.25-26.

¹⁸ *Ibid.*, p.329.

¹⁹ *Ibid.*

în condițiile când țarului rus i s-ar fi prezentat posibilitatea de a numi în Moldova un domn din numele său, fapt echivalent cu subordonarea politică a țării, cu de la sine putere s-ar fi rezolvat și problema subordonării Bisericii Moldovei Patriarhiei Moscovei și a întregii Rusii. Se pare că, impunându-i lui D.Cantemir *Diploma de la Luțk*, țarul a considerat faptul ca și împlinit. Prin solul moldovean Ștefan Luca, Petru I i-a trimis domnului Moldovei un „leftu” (medalion) cu portretul său împodobit cu diamante , precum și alte daruri prețioase²⁰. Era un act simbolic de investire la domnia Moldovei a lui Cantemir deja prin autoritatea țarului moscovit. Iar la 16 iunie 1711, când deja numeroase trupe rusești ale generalului Cropotov și feldmareșalului Șeremetiev erau cantonate la Țuțora, la o aruncătură de băț de capitala țării, Petru I, cu o săptămână înaintea propriei sosiri la Iași, într-un răspuns la o scrisoare anterioară, adresată lui de nefericitul domn moldovean, nu a pregetat să eticheteze Moldova drept „provincie supusă”²¹. Eșecul de la Stănilești, însă, i-a anulat țarului cele pretinse.

De altă parte, atrage atenție faptul că, atunci când solul lui D.Cantemir a fost trimis la țar, el fusese deja devansat de o delegație de boieri moldoveni și munteni cu un „vrav de cărți (scrisori – n.meă)” adresate țarului, dintre autorii acestora deosebindu-se numele mitropolitului Ghedeon, urmat de cele ale hatmanului Antonie (Jora) și banului Sava (Zmucilă), toți pronunțându-se împotriva acceptării ca domn a lui Dimitrie Cantemir, etichetat ca fiind „unu turcu și ține cu turcii”²². În subtext, deși informația de care dispunem la subiect nu consemnează nimic în acest sen, s-ar bănui că, respingându-l pe D. Cantemir, mitropolitul și boierii care-l susțineau, aveau un candidat al lor la domnie și căutau să evite o eventuală implicare a rușilor în interiorul țării, optând doar pentru

²⁰ Ion Neculce. *Letopisețul Țării Moldovei și o samă de cuvinte*. Ediție îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan. București, 1955, p.266; Nicolae Costin. [*Letopisețul Țării Moldovei (1709-1711)*]. În: Idem. *Scriseri în două volume*. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevski. Vol.I. Chișinău: Editura Hyperion, 1990, p.382.

²¹ Pavel Parasca. *Reflecții istorico-politice asupra domniei în Moldova a lui Dimitrie Cantemir* (III). În: „History & Polics/Revistă de Istorie și Politică”, ULIM, 2010, nr.1-2, p.38.

²² Ion Neculce. *Op. cit.*, p263. Cele consemnate de Ioan Neculce sunt confirmate și puțin mai diversificate de mărturiile, de ceva mai târziu (1720), ale solului în cauză, Ștefan Luca: Ion Eremia. *Politica rusofilă a lui Dimitrie Cantemir – mit și realitate*. În: *Țara Moldovei în contextul civilizației europene*. Chișinău: Cartdidact, 1008, p.47.

o alianță politico-militară antiturcească, armatele țarului fiind îndrumate să-și îndrepte acțiunea doar spre a-l prinde pe D.Cantemir, a ruina Bugeacul, adică stăpânirile turcești din sud, și a distruge podul de la Oblucița, pe Dunăre²³. Invocând că ar dispune de o oaste proprie în număr de 10 000 de oameni echipată și asigurată cu proviziile necesare, mitropolitul Ghedeon și adepții săi se prezentau în fața țarului ca reprezentând o țară aliată lui, sperând la o eliberare a Moldovei de sub puterea otomană prin izgonirea lui D.Cantemir, sub o posibilă, dar neafișată oficial, protecție a țarului Rusiei. Mitropolitul și boierii dregători care îi erau solidari, urmau să rezolve fără implicarea țarului problema domniei, astfel că și mitropolia țării ar fi rămas în statutul său independent. Se pare că anume în virtutea acestei circumstanțe, Petru I a continuat să-l trateze pe D.Cantemir cu neîncredere chiar și atunci când a devenit clar că acestuia, aflat într-o gravă ananghie, nu-i rămânea altceva decât să accepte *Diploma de Luțk* în formula impusă de țar, în ciuda dezavantajelor care se lăsau întrevăzute atât pentru țară și boieri, cât și pentru dânsul personal²⁴.

Conștientizând marea autoritate de care se bucura capul Bisericii moldovenești, Petru I a preferat să încerce să-i câștige încrederea lui Ghedeon. În acest sens ar mărturisi faptul că pregătindu-se și el să pătrundă în țară și să-și alăture armata sa celei ce se afla deja la Țuțora, țarul, ocolindu-l pe Cantemir, a scris anume mitropolitului să-i „pregătească o reședință în Iași”, trezind nedumerirea consilierului său Sava Raguzanul (Паргузински), care l-a sfătuit pe țar să nu trateze cu nimeni treburile sale „decât doar cu domnul Moldovei însuși”, dat fiind că acesta „râvnește să-i slijească” lui „cu trupul și sufletul cu toată sânguința”²⁵, avându-se în vedere că D. Cantemir acceptase deja *Diploma de la Luțk*

²³ Ion Eremia. *Politica rusofilă a lui Dimitrie Cantemir – mit și realitate*. În: *Țara Moldovei în contextul civilizației europene*. Materialele Simpozionului Internațional. Noiembrie, 2008. Chășănău: Cartdidact. 2008, p.47; Ion Neculce. *Op. cit.* p.263.

²⁴ Analiza de esență a prevederilor *Diplomei de la Luțk* nu se încadrează tematic în obiectivele prezentului studiu. Ea însă a beneficiat de două studii pertinente, unul aparținându-mi chiar mie, în care au fost spulberate interpretările ei ca fiind un tratat paritar moldo-rus cu mai multe consecințe de perspectivă pozitivă pentru Moldova, în timp ce, în realitate, dacă ea ar fi fost implementată, s-ar fi ajuns la subjugarea și transformarea ei într-o provincie a Rusiei, așa cum nu întârziase să o interpreteze Petru I în scrisoarea sa menționată mai sus, din 16 iunie 1711. Vezi și : Ion Eremia. *Op. cit.*, p.59; Pavel Parasca. *Op. cit.* (III), p.45-53.

²⁵ *Călători străini despre Țările Române*. Vol. VIII. București, 1983, p. 572-573; Ion Eremia. *Op. cit.*, p.53.

în formatul redactat în carterul țarului. Iar atunci când Petru I a ajuns la Prut, el nu a fost întâmpinat, așa cum a fost convenit conform unei porunci mai timpurii a țarului, de D. Cantemir, care, aflându-se la Țuțora în compania feldmareșalului Șermetiev, nici nu fusese se pare informat la timp despre sosirea înaltului „oaspete”. Întru întâmpinarea lui au ieșit doi dregători dintre acei ce mai înainte îl denunțau în fața țarului pe D. Cantemir. În mod special este consemnată întâmpinarea țarului de către mitropolitul Ghedeon, care l-a blagoslovit „cu cruce și cu aghiazmă stropindu-l”, sărutându-i mâna și închinându-i-se „ca unui împărat creștin dând laudă lui Dumnezeu, că doar îi va cerceta cu milă și-i va scoate de suptu giugul robiei turclor”²⁶. Faptul de mai sus nu poate să nu lase de bănuț niște subtilități de culise, tot așa ca cele întâmplare în mănăstirea Trei Ierarhi, către care Petru I s-a îndreptat de unul singur, iar acolo „atuncia s-au tâmplat și mitropolitul Ghedeon” care-l „poftiè pre împărat ca să șadză în scaonul cel domnescu”, acesta însă preferând să rămână în picioare²⁷. Mitropolitul încă nu-și dădea seama că Petru I și-a schimbat opțiune în favoarea lui D. Cantemir, căci în condițiile când nefericitul domn a trebuit să accepte cele ce i se impuneau, iar țara lui era deja calificată ca provincie supusă Rusiei, țarul considera ca fiind deja rezolvat și destinul Bisericii moldovenești, astfel că poziția lui Ghedeon nu-l mai preocupa, acesta fiind pus în fața faptului împlinit.

Nu se știe dacă mitropolitul Ghedeon și-a dat seama că a fost tras pe sfoară, întocmai ca și domnul pe care el nu-l accepta. Într-un final, prin legăturile lui cu țarul, mitropolitul a fost de-a binelea compromis nu doar în fața Porții, ci și a clerului și boierimii care, convingându-se de adevăratele scopuri ale lui Petru I, au preferat să se împace cu revenirea sub suzeranitatea Porții, prevenindu-se astfel și dizolvarea Mitropoliei Moldovei printre numeroasele eparhii ale Rusiei. Com-promis prin raporturile sale cu țarul, mitropolitul Ghedeon a trebuit și el să părăsească Moldova, plecând în Rusia, așa cum a trebuit să o facă și Dimitrie Cantemir. Iar Nicolae Mavrocordat, readus în scaun prin decizia Porții după decepțiunea lui Petru I și a lui D. Cantemir în înfruntarea de la Stănilești (8-12 iulie 1711), a primit „molitfa cea de domnie” de la

²⁶ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p. 383; Ion Neculce. *Op. cit.*, p.275.

²⁷ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.384.

episcopul de Roman Pahomie²⁸, deși, dacă faptul corespunde realității, nu se lasă întrevăzut motivul care l-ar fi determinat și pe acesta să plece ulterior în Rusia²⁹. Nu cred că fapta lui s-ar explica printr-un sentiment deosebit față de autoritățile ruse, caci altfel el ar fi putut să plece în Rusia dimpreună cu Petru I și D. Cantemir.

Dezastrul de la Stănilești a spulberat, dar nu a anulat, intențiile expansioniste ale Rusiei, iar odată cu aceasta a fost amânată pentru alte vremuri și problema atitudinii autorităților moscovite față de Biserica Moldovei. Nu mă pot pronunța deocamdată asupra cauzelor care au determinat reactualizarea „anchetei” efectuate în 1655 de Nicolae Milescu privind independența canonică a Bisericii Moldovei. Este clar că, la vremea respectivă, factorul rusesc lipsea cu desăvârșire. Astfel, ar avea dreptate Ștefan Gorovei, care pune faptul în legătură cu „apărarea statutului Bisericii Moldovei în raport cu Patriarhia din Constantinopol”³⁰. Țin cont de faptul că, în consecința așa-zisei *campanii de la Prut* a lui Petru I, în Moldova, prin readucerea în domnie a lui Nicolae Mavrocordat (1711), s-a pus începutul *epocii fanariote*, în contextul căreia Poarta, preluând poate exemplul țarului rus, a început tot mai insistent să-i atribuie Moldovei, ca și Țării Românești, calificativul de provincie a Imperiului Otoman, ceea ce sub aspectul bisericesc, trebuia să conducă la o subordonare mai strictă a Bisericii din Principate Patrarhiei de Constantinopol, aservită politic puterii padișahului turc. Poate în același context a și avut loc decizia episcopului de Roman, Pahomie, de a pleca în Rusia.

În perspectivă, și autoritățile ruse în politica lor de expansiune spre Dunăre și Balcani, au continuat să urmărească subordonarea nu doar politică, ci și bisericescă a celor două Țări Române, bizuindu-se pe legătura indisolubilă dintre politic și spiritual, caracteristică tradiției ortodoxe. Un punct de cotitură în îngemănarea politicului și spiritualului în politica de expansiune dunăreană și balcanică a Rusiei a fost marcat de anularea, în 1718 a Patriarhiei ruse³¹, ceea ce a determinat transferul

²⁸ Axinte Uricariul. *Letopisețul Țării Moldovei (1711-1715)*. Ediție îngrijită de Andrei Eșanu și Valentina Eșanu Chișinău: Civitas, 1999, p.62.

²⁹ Mircea Păcurariu. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Chișinău: „Știința”, 1993, p.325.

³⁰ Ștefan S. Gorovei. *Op. cit.*, p.607.

³¹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 329-330.

către țar (din 1721 împărat oficializat) la fel și a calității de cap al Bisericii ortodoxe ruse în perspectiva extinderii acestei autorități și asupra bisericii ortodoxe din țările care s-ar fi pomenit în stăpânirea Rusie. Expansiunea politică, așadar, urma să se producă mână în mână cu epansiunea puterii bisericești, deținută acum de monarhia imperială rusă.

O încercare hotărâtă în acest sens a fost întreprinsă în faza finală a războiului ruso-austro-turc din anii 1735-1739. Ea a fost favorizată nu doar de faptul că Moldova era condusă de domnul fana-riot Grigore al II-lea Ghica, aflat în a doua sa domnie (noiembrie, 1735- 3/13 septembrie 1739), ci de abandonarea de către acesta a domniei și retragerea lui, în fața puhoiului militar rusesc, la Galați, lăsându-și în loc doi caimacami (marele logofăt Sandu Sturza și marele vornic Iordache Canta-cuzino), astfel că țara s-a pomenit de fapt fără domn.

Deși armatele rusești s-au abătut direct asupra Moldovei doar de pe la sfârșitul verii anului 1739, pretențiile Rusiei de a obține Moldova „sub protecția măriei sale împărătești” a fost reactu-alizată încă în cadrul negocierilor de la Nemirov, din vara lui 1737, invocând-se anume unitatea de credință ortodoxă a ei cu Rusia³². Situația creată însă în fața intervenției armatelor ruse le-a oferit rușilor motivul să nu mai speculeze subiectul protecției, instituind un drastic regim de ocupație sub pretextul că țara a fost cucerită, deși careva înfruntări demne de atenție cu turcii nu sunt semnalate de sursele istorice ale vremii. În schimb, ele abundă în informații despre cruntul comportament al trupelor rusești, care au supus țara unor jafuri și prădăciuni de nedescris, fără a cruța cel puțin lăcașurile sfinte și mai ales mănăstirile³³, răzbunând astfel nereușita din 1711 a țarului Petru I, dar și băgând frica în oameni, pentru a-i face mai docili față de prezența armatelor ruse și comportamentul lor departe de a fi creștinesc.

³² Ion Eremia, *Țările Române în politica balcanică a Rusiei*, p. 64.

³³ Afară de bogata informație în acest sens datorată cronicarilor moldoveni și asupra cărora nic nu mai văd rostul să insist, există doezii documentare ulterioare, care denotă dificultățile în eforturile depuse de autorități de a depăși consecințele dezastruoase ale prădăciunilor comise de armatele feldmareșalului Münnich: *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Volumul IV. Acte interne (1726-1740), editate de Ioan Caproșu. Iași:Editura „Dosoftei”, 2001, p. 272, 280; Volumul V (1741-1755), p.18,162, 291, 293.

Sosirea grosului armatelor ruse comandate de feldmareșalul Munnich la Iași (3 septembrie 1739), a fost precedată de intrarea în capitala Moldovei (1 septembrie) a trupelor comandate de Constantin Cantemir (în gradul de polcovnic) și de fratele său Dimitrie (în gradul de maior) – ambii feciori ai fostului domn al Moldovei, Antioh Cantemiri și, deci, nepoți de frate ai lui Dimitrie Cantemir, cu titlul de nobleță, însă, de cneji ai Imperiului Rusiei³⁴. Era natural ca sosirea acestora să fie întâmpinată cu entuziasm de acele forțe politice, care sperau, desigur, la o eliberare a țării lor de sub apăsătorul regim fanariot al Porții Otomane și la o revenire la practica domniilor pământene, ceea ce presupunea, desigur, și refacerea independenței bisericești a țării în tiparele de mai înainte, beneficiindu-se doar de protecția Rusiei. Astfel s-ar explica faptul că, la intrarea în Iași a lui Constantin Cantemir, acesta a fost întâmpinat de mitropolitul Antonie „și cu caimacamii și cu alți boieri care să mai tâmplasă, și călugări, și neguțitori (...), și i-au înmânat cheile țării și steagurile slijitorilor”³⁵, așa cum s-ar fi convenit în cazurile întâmpinării unui nou domn. Speranțele însă nu s-au adevărat, căci intrat în Iași și instalat în palatul domnesc, feldmareșalul Munnich i-a reînvestit cu autoritate, deja din numele său, pe cei doi caimacami ai fugărului domn fanariot și nu a pregetat să anunțe audienței boierești și clerului că „*acest ținut* (subl. mea) a ieșit de acum de sub stăpânirea turcească prin puterea armelor împărătesei sale (Anna Ioanovna – n.me) și că în niciun caz nu se va încheia pacea fără a avea stăpânire pe acest *ținut* (subl. mea)”³⁶. Pare semnificativ, că primind blagoslovenia mitropolitului Antonie, feldmareșalul a sărutat crucea, nu însă și mâna mitropolitului. Mai interesant, însă, se prezintă faptul, dacă el a avut loc în realitate, că mitropolitul Antonie ar fi binecuvântat nu doar intrarea, ci și ieșirea din țară a feldmareșalului și armatei sale, ceea ce ar fi produs ilaritate în rândurile ofițerilor și gărzii lui Munnich³⁷. Într-un final, mitropolitul a fost

³⁴ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.375-376.

³⁵ Ibid.

³⁶ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*. Ediție îngrijită de N. Camariano și A. Camariano-Cioran. București: Editura Academiei, 1965, p. 449..

³⁷ Alexandru I. Gonța. *Relațiile românilor cu slavii de răsărit până în 1812*. [Ediție îngrijită de P.Parasca și Gh. Postică, notă bibliografică de Ioan Caproșu]. Chișinău: Universitas, 1993, p. 116.

compromis, fiind forțat, dimpreună cu înalți dregători și mari boieri ai țării, să semneze faimoasele „ponturi” ultimative ale feldmareșalului, prin care semnatarii își asumau grele prestații bănești și materiale în favoarea personală a lui Münnih, a armatei sale (întreținerea a 20 000 de soldați) și a împărăției Rusiei (20 000 de galbeni cu titlul de contribuție de război), mai adresându-i împărătesei Rusiei și cererea de a fi primiți în supușenia ei³⁸. De voie sau de nevoie, atunci când, în virtutea Tratatului de la Belgrad (18 septembrie 1739), Münnih a trebuit să-și scoată armata din Moldova³⁹, mitropolitul Antonie, alături de cei doi pătimiți caimacami, l-a urmat pe feldmareșal, plecând în Rusia⁴⁰, unde s-a bucurat de mare cinste, fiind rânduit succesiv la câteva însemnate eparhii din imperiu și, dimpreună cu alți „șase arhieriei sinodalnici”, învrednicindu-se chiar de slujirea sfintei liturghii la încoronarea noii împărătese, Elizaveta Petrovna⁴¹. Faptele ar justifica cele scrise de Ioan Neculce, că mitropolitul în cauză s-ar fi „ajunsu mai denainte cu moscalii și s-au dus și el la Moscu”⁴², deși marele cronicar moldovean ar fi putut avea în vedere cele întâmplate la sosirea celor doi Cantemiri, apoi și a lui Münnih.

Revenit în scaunul Moldovei, Grigore II Ghica, i-a trimis lui Münnih la Hotin cererea ca „să sloboadă pre mitropolit și pre boierii caimacami”, ultimii fiind eliberați, în timp ce Antonie nu a vrut „să-s-întoarce”⁴³. Atunci domnul fanariot „trimis-au la Țarigrad (la Patriarhia de Constan-tinopol – n. mea) de-u făcut afurisenie lui Anton mitropolitul, căci s-au dus cu moscalii și n-au vrut să vie în țar-înapoi”⁴⁴. Dacă să credem spuselor documentate ale lui Grigore II Ghica, mitropolitul Antonie, lăsându-și eparhia și plecând în Rusia, „au mai luat și el cu sine

³⁸ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 391; Ion Eremia (alcătuitor). *Moldova în contextul relațiilor internaționale. 1387-1858. Tratatate*. Chișinău, 1992, p.255-257; *Domnii Țării Moldovei*, p. 241.

³⁹ Paul Cernovodeanu. *Politica orientală engleză între anii 1733-1739*. În: „Studii și materiale de istorie medie”, XX, București, 2002, p.217-219.

⁴⁰ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.395.

⁴¹ Ioan Canta. *Letopiseșul Țării Moldovei (1741-1769)*. Ediție îngrijită de Andrei Eșanu și Valentina Eșanu. Chișinău: Civitas, 1999, p.23.

⁴² Ion Neculce. *Op. cit.*, p.395.

⁴³ *Ibid.*, p.394-395.

⁴⁴ Ioan Canta. *Letopiseșul Țării Moldovei*, p. 23.

bucatele și altele ce au fost mai rămas a Mitropoliei”⁴⁵. Nu exclud această posibilitate, deși, ceea ce contează în cazul acestui mitropolit, este faptul că comportamentul lui a beneficiat de o atenție considerabilă atât în mediul cronicăresc al vremii, cât și la nivel politic și bisericesc, inclusiv Patriarhia ecumenică. Și dacă a plecat în Rusia, o făcea nu pentru că manifesta o simpatie deosebită față de autoritățile ei laice și bisericești, ci evitând iminentele pedepse atât din partea Porții, cât și din partea Patriarhiei Constantinopolitane, pentru faptul că a urmărit scoaterea țării sale din subordinea politică față de Istanbul și din cea bisericească față de Patriarhia ecumenică, care, fiind aservită sultanilor și Porții, promova și o politică de subordonare strictă a Bisericii țării, după modelul subordonării domnilor fanarioți, aserviți feudal aceleiași puteri a padișahului. Iar înaltele autorități imperiale ale Rusiei, acordându-i lui Antonie bunăvoința și încurajându-i slujba, urmăreau, desigur să-și înfrumusețeze imaginea de protectori și grijitori ai popoarelor ortodoxe, în eventualitatea unor noi întreprinderi în direcția atât de râvnită spre Dunăre și Balcani, mai creând și o „rezervă” de ierarhi ortodocși „în refugiu”, care, în cazuri prielnice promovării expansiunii, să fie readuși la catedrele lor deja prin autoritatea monarhilor de la Sanct Petersburg, cum se va proceda în 1813 cu mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni.

Este adevărat că mitropolitul Antonie nu le-a oferit rușilor o perspectivă în acest sens, stingându-se din viață în 1748, în timp ce Rusia, dezamăgită poate și de nereușitele celor două războaie cu turcii, dar și din alte motive interne și externe asupra cărora nu vad necesitatea să mă concentrez, nu s-a mai încumetat să-și încerce puterea într-o nouă confruntare de anvergură cu Imperiul Otoman până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când se vor observa și unele „inovații” în ceea ce privea folosirea factorului bisericesc în instrumentarea politicii sale vizavi de cele două Principate Române, în special față de Moldova, care, prin plecarea mitropolitului Antonie în Rusia, oferea oficialităților imperiale ale acesteia motivul aparent justificat de a o califica ca provincie rusească deja și sub aspectul bisericesc, cu aceeași ușurință, cu care, în 1711, ea a fost catadixită ca provincie supusă țarului sub aspectul politic.

⁴⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași. Volumul IV, p.293.*

În scaunul mitropolitan din Moldova, rămas vacant după plecarea lui Antonie, a fost adus grecul Nichifor (1740-1750)⁴⁶, regimul greco-fanariot reconfirmându-se astfel și sub aspectul bisericesc, ceea ce-i va sugera și diplomației ruse să promoveze în fruntea Mitropoliei ierarhi de-ai săi, mai eficienți, desigur, în promovarea expansiunii decât cei de pe loc, care își manifestau „simpatiile” lor prorusești doar fiind surprinși de armatele ocupaționiste ruse și văzându-se nevoiți să se închine autorităților politice și militare imperiale doar pentru a supraviețui, sau fiind forțați să o facă, fiind direct amenințați, cum s-a întâmplat în timpul feldmareșalului Münnich. În context, nu aș fi atât de categoric ca părintele-profesor Mircea Păcurariu, care îi atribuie următorului mitropolit Gavriil Calimachi (1760-1786), adus în Moldova de la Tesalonic, o atitudine filorusă, nădăjduind parcă că Rusia „va începe lupta de eliberare a popoarelor creștine subjugate de turci”⁴⁷, căci păstoriarea lui a cuprins și războiul ruso-turc din anii 1768-1774, când nu doar Țara Moldovei, ci și Țara Românească s-au pomenit sub controlul militar și politic al Imperiului Rus, înalții demnitari ai căruia, în frunte cu împărăteasa Ecaterina a II-a, considerau Moldova, uneori ca *provincie*, alteori ca *principat*, dimpreună cu poporul ei desigur, ca aparținând deja Rusiei⁴⁸, astfel că nu văd de ce mitropolitul în cauză ar fi sperat la o eliberare de sub turci, țara fiind deja „eliberată” în sensul atribuit lui Gavriil Calimachi. Faptul că pe 26 septembrie 1769, când armatele ruse, după cucerirea Hotinului, s-au avântat către capitala Moldovei și mitropolitul Gavriil, în fruntea unei partide de boieri, le-a ieșit întru întâmpinarea lor, nu este dovadă a atitudinii filoruse a lui și a celor ce-l însoțeau. Am vorbi mai degrabă de un gest forțat, menit să prevină comportamentul obișnuit al armatelor ruse, care, așa cum se întâmplase în toamna lui 1739, puteau să recurgă la jafuri, nemaivorbind deja de trista perspectivă de a institui un regim de ocupație, cum se întâmplase în 1711 și 1739 și cum s-a și întâmplat de fapt acum. Iar flagrantă asemănare terminologică din scrisoarea semnată de mitropolit și unii mari boieri-dregători, adresată împărătesei de la

⁴⁶ Mircea Păcurariu. *Op. cit.*, p.279.

⁴⁷ *Ibid.*, p.280.

⁴⁸ Pavel Parasca. *Principatele Române în politica Rusiei în sec. XVIII*. În: „Destin Românesc.Revistă de Istorie și Cultură”. Chișinău: Institutul Cultural Român, 2012, nr.4 (80), p.21-29.

Sanct-Petersburg, și din manifestele semnate de P.A.Rumeanțev și Ecaterina a II-a, este dovadă că primul document la care m-am referit a fost ticluit fie în cartierul comandamentului rus și impus spre semnare mitropolitului și boierilor, fie că aceștia și-au alcătuit adresarea sub dictatul oficialităților militare ruse, nu fără o indicație în acest sens coordonată din timp cu înaltele oficialități imperiale din capitala Rusiei⁴⁹. Pare simptomatic și faptul că, deși semnatar al adresării către împărăteasa Rusiei, Mitropolitul Gavriil nu a făcut parte din delegația din Rusia, clerul din Moldova fiind reprezentat de episcopul de Huși Inochentie, în timp ce cel din Țara Românească era reprezentat de mitropolitul Grigorie⁵⁰.

Prin prisma tematică a prezentului studiu, prezintă interes o observație a generalului rus Elmint, care-i semnala feldmareșalului Rumeanțev că, după câte a putut el să priceapă, în Moldova „clerul (духовенство) domină (господствует) peste ceilalți”⁵¹. Ceea ce a determinat un proces, observat deja de cercetători, care a început anume în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, dar s-a activizat în anii următori, de pătrundere în Moldova a unor slujitori ai cultului, veniți de prin întinsurile Rusiei și care își găseau adepți și printre unele fețe bisericești de pe loc, cum au fost doi ucenici ai fostului mitropolit Antonie, unui dintre care, Vartolomeu Măzereanu, fiind apreciat ca „apostol înfocat al politicii muscalicești în Moldova între anii 1760-1780”⁵².

Procesul s-a amplificat în anii de după tratatul de la Kuciuk-Kainardji (1774), care-i oferise Rusiei posibilitatea de a-și spori influența sa în ambele Principate Române, în mod special, în timpul războiului ruso-austro-turc din anii 1787-1791. După o constatare generalizată, „țara întregă a fost împânzită cu spioni îmbrăcați în haina monahală”, făcându-și apariția și „un paisie Velicicovski, stareț de Neamț și Secu, înconjurat de vreo 64 de călugări, împrăștiați în toată Moldova pe la mănăstirile de sub munți, dirijați de un preot isteț și harnic, cu gust

⁴⁹ Ibid., p. 24-25.

⁵⁰ Alexandru I Gonța. *Op. cit.*, p.119.

⁵¹ *Россия и освободительная борьба молдавского народа*, p.16.

⁵² Ștefan S. Gorovei. *Op. cit.* p. 607, cu referiri și la scrierile lui Gheorghe Bezviconi și N.A.Ursu.

de muncă și pricepere artistică, Mihail Strelbițki, ca protoiereu al stăpânirilor Moldovei, Valahiei (Țării Românești – n.mea) și al Basarabiei”, iar după moartea mitropolitului Leon Gheuca (1786-1788), Biserica Moldovei a fost trecută în oblăduirea rusului Ambrozie Serebrenikov” cu titlul de exarh⁵³. Evenimentul s-a produs fără a se îngădui „organizarea legitimei alegeri”, anterior acesta fiind athiepiscope de Ecaterinoslav și Poltava⁵⁴. De menționat, că anume Ambrozie Serebrenicov l-a hirotonit pe fostul profesor de teologie de la Iași, ardeleanul Gavriil Bănulescu-Bodoni ca episcop - vicar de Cetatea Albă și Tigina⁵⁵, adică a ceea ce, la vremea respectivă, autoritățile Rusiei includeau în inventata de către ele *provincie Basarabia*, care de fapt se suprapunea raialelor și altor stăpâniri turcești din sudul Moldovei și care era concepută ca ceva deosebit de Moldova și Țara Românească, acum calificate și ele ca provincii și nu ca principate⁵⁶.

Despre raporturile dintre autoritățile ruse și ierarhii promovate în Țările Române de către Sino-dul Bisericii Ruse, deci și de puterea imperială, există mai multe informații documentare, asupra cărorora nu am să insist. Voi menționa doar ceva ce a scăpat atenției cercetătorilor și anume: legătura dintre eforturile de rusificare a Bisericii Moldovei și cele ale Porții și ale domnilor fanarioți de grecizare a ei prin numirea în calitate de mitropoliți a ierarhilor greci. Acum, însă, când autoritățile ruse au început să folosească aceleași metode prin numirea ierarhilor aduși din Rusia sau dintre băștinașii devotați Rusiei, autoritățile de la Istanbul au început să încline spre readucerea Mitropoliei Moldovei în statutul ei de relativă independență în raport cu Patriarhia de Constantinopol, câștigând pe această cale o mai mare toleranță a clerului și enoriașilor bisericii, care, ca și în anul 1655, optau pentru independența ei în formatul stabilit cu ocazia consacrării Mitropoliei Mol-dovlahiei în 1401. În acest sens ar mărturisi noua (a doua) reactualizare, încă în 1781, a cercetării efectuate în iarna lui 1655 de

⁵³ Alexandru I. Gonța. *Op. cit.*, p.125.

⁵⁴ Mircea Păcurariu. *Op. cit.*, p. 280, 326; Ștefan S. Gorovei. *Op. cit.*, p.607.

⁵⁵ Mircea păcurariu. *Op.cit.*, p. 326.

⁵⁶ Pavel Parasca. *Evoluția statutului Țării Moldovei în terminologia diplomatică rusă în secolul al XVIII-lea*. În: *În memoriam Alexandru Moșanu*. Academia Română. Centrul de Studii Transilvane. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012, p.42-43, 46.

Nicolae Milescu Spătarul⁵⁷. Astfel, în 1792, deci după semnarea Tratatului de la Iași, sultanul Selim al III-lea, făcând abstracție, adică negându-i legitimitatea lui Gavril Bănulescu-Bodoni, și referindu-se la vacanța scaunului mitropolitan după moartea lui Leon Gheuca, dar și la numeroasele încălcări ale celor ce țineau de împuternicirile patriarhului grec, po-runcea noului domn fanariot al Moldovei, Alexandru Moruzi, să găsească și să numească un nou mitropolit, având în acest sens împuternicirea nu dar a sultanală ci și patriarhală⁵⁸. În consecință, ca mitropolit al Moldovei a fost ales (!) Iacov Stamati. Gavril Bănulescu Bodoni , însă, nu a renunțat la sanul său și nici nu a plecat cu armatele ruse care au trebuit să părăsească țara. Nu i-au ajutat, însă, nici plângerile sale făcute în diverse instanțe ruse, astfel că , într-un final s-a retras și el în Rusia, pentru a fi teadus în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, fiind numit, în 1813, în fruntea înființatei de către Soborul rus eparhii a Chișinăului și Hotinului, adică a Basarabiei recent anexate imperiului țarist. Subordonarea bisericească urma să consfințească spiritual anexarea părții de răsărit a Moldovei de către Imperiul țarist.

⁵⁷ Ștefan S Gorovei. *Op. cit.*, p.607.

⁵⁸ Valeriu Veliman. *Date noi cu privire la circumstanțele alegerii mitropolitului Moldovei (1792) și statutul politico-juridic al Principatelor Române*. În: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”, XXIII, 2, 1986, p.604-615, cu două anexe documentare originale din primăvara anului 1792, referitoare la necesitatea alegerii mitropolitului țării „conform vechiului obicei (subl. mea)” și cu indicarea calităților de care trebuia să dea dovadă candidatul la scaunul mitropolitan (p. 614-616).

Principatele Române în politica Rusiei în sec. XVIII*

Necesitatea elaborării unui studiu relativ profund, fără pretenția de a fi exhaustiv, s-a impus în contextul pregătirilor pentru consemnarea a 200 de ani de la răpirea părții de răsărit, dintre Prut și Nistru, a Țării Moldovei și anexarea ei la Imperiul Rusiei, sub numele de Basarabia. Pornind de la premisa evidentă că raptul din 1812 nu a fost un act de moment, ci o realizare doar parțială a unui vast proiect de expansiune rusească în direcția Dunării și Balcanilor, proiect care plasa Țara Moldovei și Țara Românească în obiectivul imediat al politicii țarilor, mi-am și propus să urmăresc și să pun în evidență aplicarea în practică a acestei politici a Rusiei în veacul premergător raptului din 1812, precum și scopurile reale, nu cele declarate, urmărite de autoritățile imperiale rusești față de cele două Principate Române. Chiar titlul studiului lasă să se înțeleagă că, în cele ce urmează, accentul va fi pus nu pe relațiile dintre acestea și Rusia, așa cum se obișnuia în fosta istoriografie sovietică, cu unele reminiscențe și în actuala istoriografie rusă. Căci o atare manieră de a privi și aprecia lucrurile lasă teren pentru o interpretare neadecvată a atitudinii diplomației ruse față de Principate, pe care le-ar fi considerat parteneri în promovarea politicii antiotomane și nu ca obiect al acestei politici, astfel ca Rusiei să i se imprime rolul de putere eliberatoare și protectoare a popoarelor creștine ortodoxe în fața Imperiului Otoman “păgân”, așa cum își prezentau scopurile și rolul politicii lor însăși autoritățile imperiale rusești ale vremii. Cercetarea atentă și pertinentă a izvoarelor istorice la problema abordată, dezvăluie caracterul tendențios al unor atare interpretări istoriografice, menite să îndosească caracterul evident expansionist al Rusiei în direcția Dunării și Balcanilor și, în primul rând față de Principatele Române, promovată însă sub paravanul frazeologiei pro-ortodoxe.

După cum s-a observat deja în istoriografie, rădăcinile politicii balcanice a Rusiei se lasă observate încă, cel puțin, din ultimele decenii ale sec. XV, când Moscova a început să-și atribuie calitatea de a *Treia Romă* și de *succesoare a fostului Imperiu Bizantin*¹, sucombat sub loviturile

*Publicat în: „Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură”, 2012, nr. 3, p.24-42; 2012, nr. 4, p.20-31; 2013, nr. 1.

succesive ale otomanilor. Această calitate pretinsă a Rusiei moscovite, cu misiunea declarată a ei de apărătoare a popoarelor creștine ortodoxe, s-a transformat treptat într-o adevărată doctrină militaro-politică, sub paravanul *solidarității ortodoxe*, după ce, în 1547, Ivan cel Groaznic, și-a atribuit titlul de *țar*, echivalent cu cel de *împărat*. În urma ridicării, în 1598, a Mitropoliei Moscovei la rangul de patriarhie², în frunte cu Filaret, tatăl viitorului întemeietor al dinastiei Romanovilor, Mihail Feodorovici, puterea laică (*seculară*) avea să se îmbine organic cu cea spirituală (*eternă*) în promovarea proiectelor de expansiune în direcția Dunării și a Balcanilor, în vederea materializării titlului pretins. Până la mijlocul secolului al XVI-lea, însă, tendințele Rusiei moscovite în această direcție se manifestau doar la nivel de intenții ideatice, ea fiind încă destul de departe de zona concepută ca obiectiv al politicii sale și despărțită de ea prin vastele teritorii rutene (bieloruse, ucrainene), stăpânite de Polonia și Lituania, peste care armatele rusești încă nu aveau șanse reale să treacă³.

O perspectivă, oarecum limitată în capacitățile de a realiza mare lucru, s-a deschis pentru poliți-ca dunăreană a Rusiei moscovite în consecința războiului cazacilor zaporojeni de ieșire de sub puterea autorităților regale polone, încheiat în ianuarie 1654 cu unirea la Rusia a Ucrainei din stânga Niprului cu orașul Kiev de pe malul drept al acestui fluviu⁴. În consecință, în titlul țarului Alek-sei Mihailovici, alături de *Rusia Mare* a apărut și *Rusia Mică*⁵ – mărturie a pretențiilor de stăpânire și asupra teritoriilor de dincoace nu numai de Nipru, ci și de Bugul Meridional, adică și din preajma Țării Moldovei. Și nu pare întâmplător faptul că, imediat după subordonarea cazacilor zaporojeni, țarul rus nu a întârziat să-și trimită emisarii săi nu doar în Moldova, ci și în Țara Românească cu îndemnul către domnii lor, Gheorghe Ștefan și Matei Basarab, ca să urmeze calea hatma-nului căzăcesc Bogdan Hmielnički și să se

¹ Ion Eremia. *Țrile Române în politica balcanică a Rusiei până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*. În: *In memoriam professoris Mihail Muntean*. Chișinău: Cartdidact, 2003, p.51-53.

² Ștefan S. Gorovei. *Relațiile bisericești româno-ruse în secolele XV-XVIII*. În: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol””, XXXI, 1994, p. 603-604.

³ Ion Eremia. *Op. cit.*, p.53.

⁴ Ibid.

⁵ *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV-начале XVIII в.* Документы и материалы в трёх томах, т. II (1633-1673). Москва: Наука, 1968, p.241 și passim.

supună „marii măririi împărătești” de la Moscova⁶ Nevoit să se implice într-un schimb de solii și de corespondență diplomatică cu Moscova, Gheorghe Ștefan a mers până la acceptarea, în 1656, a ideii semnării unui tratat, căruia însă nu i-a fost sortit să fie definitivat⁷, dintre diversele motive ale nereușitei hotărâtoare fiind, la părerea mea, cererea părții ruse către domnul de la Iași de a i se supune, după exemplul cazacilor, în timp ce Gheorghe Ștefan opta doar pentru protecția Moscovei⁸. Unde mai pui că semnarea și încercarea de punere în aplicare a tratatului presupunea și o eventuală angajare a Rusiei într-un război cu Imperiul Oto-man, pentru care ea nu era pregătită, astfel că însăși ideea unui tratat moldo-rus s-ar prezenta a fi ireală, dacă nu chiar fantastică. Și nu este de mirare faptul că tocmai până la hotarul dintre secolele XVII-XVIII nu s-a mai revenit la subiect, deși *solidaritatea ortodoxă* a continuat să fie speculată. Cele câteva adresări, datorate lui Constantin Șerban și lui Ștefan Petriceicu, către țarii moscoviți, prin care se solicita chiar trecerea lor în supușenia rusă⁹, nu pot fi luate în serios, și nu doar din cauza că ele erau irealizabile, ci și din motivul că aveau loc atunci, când semnatarii lor fie că erau strămtorați în domniile lor de către Poartă, fie că-și pierduseră domniile, ajungând să pribegască în afara Moldovei, prin ținuturile vecine polone. Semnificativ, în context, se prezintă cazul, când ambii domni români au adresat demersuri similare concomitent stăpânilor curților nu doar de la Moscova, ci și de la Viena¹⁰, ceea ce arată interesul lor de a-și redobândi domniile cu ajutorul oricui și cu orice preț, și denunță lipsa de temei pentru a vedea în adresările lor o mărturie a extinderii în Moldova a simpatiilor pro-ruse, cum se mai afirmă uneori în istoriografia rusă contemporană¹¹.

Aderând la Liga Sfântă (1686) în războiul acesteia cu Imperiul Otoman, Rusia nu a manifestat intenții evidente vizavi de Țara Româ-

⁶ Ibid., doc. nr. 78-83.

⁷ Ion Eremia. *Op.cit.*, p.53.

⁸ Pavel Parasca. *Politici, forme de guvernare și relații internaționale în Țările Române medievale*. Chișinău: ULIM, 2010, p.231-236.

⁹ *Исторические связи*, t.II, p.320; t.III, p.11, 20-21(răspunsul țarului din Aleksei Mihailovici din 10 martie 1673), 31, 35-37 (răspunsul aceluiași țar din 13 august 1675), 78-79.

¹⁰ Ion Eremia. *Relațiile Principatelor Dunărene cu Imperiul Otoman și Rusia în viziunea unui istoric din Moscova*. În: „Tyragetia, Istorie. Muzeologie”. S.N., II (XVII), Chișinău, 2008, p.20.

¹¹ Л.Е.Сеёнова. *Княжества Валахии и Молдавии. Конец XIV-начало XIX в.(Очерки внешнеполитической истории)*. Москва, 2006, p.244.

nească sau de Moldova, prioritățile în direcția lor fiind reclamate cel mai insistent de către Polonia. Nu s-a ales Rusia nici cu spectaculoase achiziții teritoriale în urma acestui război. Doar Habsburgii austrieci, printr-o evidentă cărdășie cu turcii, au reușit să-și înstăpânească Transilvania, lichidându-i stătalitatea și transformând-o într-o provincie a imperiului lor, decepționând acele forțe politice din celelalte două Principate Române, care-și legau așteptările de Curtea de la Viena¹², în timp ce Polonia a trebuit să renunțe la aspirațiile sale, fiind forțată de Poartă să-și retragă trupele, care, de câtăva vreme, controlau partea de nord a Moldovei¹³. În consecință, de data aceasta a crescut într-adevăr autoritatea Rusiei în ochii factorilor politici din Principatele Române, care continuau să spere la o eventuală eliberare de sub apăsătoarea supremație otomană cu ajutorul țarului pravoslavnic. Acesta însă, angajat în competiția cu regele Suediei, Carol al XII-lea pentru controlul regiunii Mării Baltice, a semnat cu Poarta, în 1700, un tratat de pace pe treizeci de ani, dezlegându-și mâinile pentru a se angaja în *Războiul Nordic* cu Suedia. Din același an, în război s-a angajat și Polonia, ceea ce i-a cauzat consecințe nefaste, ea fiind grav lovită de un adevărat război civil, în cadrul căruia s-a pomenit împărțită în două tabere: una, în frunte cu Stanislaw Leszczyński, impus ca rege de Carol al XII-lea și recunoscut fără ezitări de către sultan, constituia tabăra antirusească, în timp ce cealaltă, în frunte cu marele hatman Adam Sieniawski, la care, în curând, s-a alăturat și regele în funcție al Poloniei, August al II-lea, opta pentru o strânsă alianță cu țarul Petru I¹⁴. Ca urmare, numeroase trupe rusești au fost introduse în Polonia, în vecinătatea Moldovei.

Între timp, în mersul *Războiului Nordic* s-a produs o cotitură radicală în favoarea Rusiei, în urma înfrângerii dezastruoase a regelui svedez și aliaților săi în bătălia de la Poltava (8 iulie 1709). Învinșii în această luptă (regele suedez, cel de-al doilea rege polon și hatmanul

¹² Leonid Boicu. *Coordonate politice europene în secolul XVIII. Interpretări românești*. În: „Anuarul de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”, XVIII, 1, 1986, p.267.

¹³ Veniamin Ciobanu. *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*. București: Editura Academiei, 1980, p.31-34; Idem. *Românii în politica Est-Central europeană. 1648-1711*. Iași, 1997, p.144-157 și passim.

¹⁴ Veniamin Ciobanu. *Relațiile politice*, p.35-36; Idem. *Românii în politica Est-Central europeană*, p.156-157.

cazacilor rebeli) cu resturile armatelor ce-i însoțeau, s-au retras spre sud, în teritoriile controlate de turci și tătarii din Crimeea, stabilindu-și tabăra la Varnița, în hotarul raialei turcești de la Bender (Tighina), nu fără intenția de a provoca la război Poarta Otomană. Deja aflarea lor într-un teritoriu stăpânit de Poartă a provocat un *casus belli* între Rusia și Imperiul Otoman, care-și cerea rezolvarea rapidă într-un sens sau altul, părțile pomenite în stare de beligeranță fiind legate prin tratatul de pace din 1700 și reconfirmat în ianuarie 1710.

La 9/20 noiembrie 1710, deși nu „era lege ca în timp de Bayram să se țină Divan”, totuși la Istanbul au fost convocați vizirii, cărturarii (*ulema*) și alte înalte cinuri militare (*agale*), care au luat în dezbateră situația intervenită în raporturile cu Rusia. La insistența hanului Crimeii, Devlet Ghirai al II-lea, dar și a trimisului regelui suedez Carol XII, întrunirea s-a pronunțat pentru război, astfel că ambasadorul Rusiei la Istanbul, P. A. Tolstoi, a fost arestat și închis în fortăreața Yedikule. La insistența aceluiași han al tătarilor, s-a decis și mazilirea lui Nicolae Mavrocordat, care nu împlinise nici măcar un an de domnie în Moldova, fiind înlocuit cu Dimitrie Cantemir¹⁵.

Circumstanțelor în care D. Cantemir a primit domnia și s-a instalat în scaunul Moldovei, ca și evenimentelor politice ce s-au produs în scurta sa domnie de doar puțin peste o jumătate de an, au fost consacrate mai multe studii, care însă nu au consumat subiectul, mai fiind însoțite și de unele interpretări și aprecieri care nu totdeauna beneficiază de o argumentare adecvată, ceea ce m-a determinat, relativ recent, să-i consacru domniei celui de-al treilea Cantemir în Moldova câteva „reflecții istorico-politice”, în care, în măsura posibilului, am abordat și unele interpretări care, la părerea mea, nu pot să se bucure de destulă credibilitate, astfel că mă văd liber în a omite în prezen-tul studiu excursul istoriografic obișnuit

¹⁵ *Cronici turcești privind Țările Române*. Extrase. Vol. II. Sec. XVII-înc.sec. XVIII. Întocmit de Mihai Guboglu. București: Editura Academiei, 1974, p.517; Vol. III. Sf. Sec.XVI-înc.sec. XIX. Întocmit de Mehmed Mustafâ A. București: Editura Academiei, 1980, p.215-216; Ion Neculce. *Letopiseșul Țării Moldovei și o Samă de cuvinte*. Ediție îngrijită, cu glosar indice și o introducere de Iorgu Iordan. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p.257-258.

în asemenea situații, bizuindu-mă în temei pe studiul menționat¹⁶, fără a pretinde desigur că opțiunile și concluziile mele consumă subiectul în totalitate.

Conform unor istorici, D. Cantemir, încă pe când se afla la Constantinopol, ar fi nutrit parcă un plan de aliere cu Rusia, ca unică forță capabilă să asigure eliberarea Moldovei de sub dominația oto-mană, și, ajuns în scaunul de la Iași, ar fi întreprins pași concreți în atingerea acestei alianțe¹⁷. După cum s-a observat deja în istoriografie, inclusiv în baza unor invocări de-ale lui D. Cantemir, acesta, aflându-se la Constantinopol, se visa nu la domnia Moldovei, ci la cea a Țării Românești, sperând să-i smulgă scaunul lui Constantin Brâncoveanu cu ajutorul marelui vizir și al tătarilor din Crimeea. Domnia în Moldova însă era privită de marele vizir și de beneficiar drept condiție *sine qua non* pentru realizarea planului privind tronul de la București, ceea ce înseamnă că, prin numirea lui *Dumitrașcu-beyzade* în scaunul de la Iași, Poarta urmărea un alt scop, mult mai important decât o ordinară schimbare de domni¹⁸, fie ea dictată chiar de starea de război care se așternuse între cele două mari imperii.

Despre o orientare a lui D. Cantemir către Rusia nu doar înainte de a primi domnia Moldovei, ci chiar și în primele luni de domnie, izvoarele istorice cunoscute nu mărturisesc nimic¹⁹. Afară de unele informații sporadice despre activitatea de creație a tânărului D. Cantemir pe întreaga durată a aflării sale la Constantinopol, alte date nu sunt cunoscute²⁰. S-a speculat mult ideea imaginată de-spre niște legături ale viitorului domn al

¹⁶ Pavel Parasca. *Reflecții istorico-politice asupra domniei în Moldova a lui Dimitrie Cantemir*. În: „Destin românesc”, Revistă de Istorie și Cultură.. S.N., 2010, nr.1, p.17-30; 2011, nr.1, p.29-47; 2011, nr.2, p.33-60.

¹⁷ Andrei Eșanu. *Dimitrie Cantemir*. În: *Domni Țării Moldovei*. Chișinău: Civitas, 2005, p.222; Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Dimitrie Cantemir (1673-1723). Viața și activitatea*. În: *Dinastia Cantemireștilor*. Chișinău: Știința, 2008, p.201; Lilia Pogolșa. *Doctrina politică a lui Dimitrie Cantemir reflectată în tratatul de la Luțk din 1711*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr.4, p.141-143.

¹⁸ Pavel Parasca. *Reflecții istorico-politice*, 2001, nr.1, p.29-31; 2011, nr.2, p.35.

¹⁹ Ion Eremia. *Considerații privind tratatul moldo-rus din 1711*. În: *Frontierele spațiului românesc în context european*. Oradea-Chișinău, 2008, p.106.

²⁰ Mihai Maxim. *Dimitrie Cantemir și epoca sa. Documente noi din arhivele turcești*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr.4, p.74-75; В.И.Цвиркун. *Эпистолярное наследие Димитрия Кантемира*. Chișinău: Știința, 2008, p.21.

Moldovei cu ambasadorul rus de la Constantinopol, P. A. Tolstoi²¹. În realitate, este documentat doar faptul că nefericitul ambasador moscovit, aflându-se închis în fortăreața sultanală, a fost ajutat de capuchehaia lui Cantemir să scoată două scrisori ad-resate țarului și, deja cu ajutorul acestuia, ele să fie expediate destinatarului²². Ar urma că toată colaborarea lui D. Cantemir cu ambasadorul rus s-a redus doar la scoaterea acestor două scrisori și expedierea lor către Moscova. Dar cum s-ar explica atunci faptul că, deși „altul nime nu cutedza a face acele slujbe, că era solul în mare pază”, totuși capuchehaia a îndrăznit s-o facă, riscând viața domnului său, dar și pe a sa proprie?

Despre legăturile sale cu ambasadorul rus amintea și Cantemir, în 1721, adică după zece ani de aflare în Rusia, când își etala credința sa față de Petru I pe care i-ar fi promis-o încă lui Tolstoi și pe care n-ar fi încălcat-o niciodată²³. Nu exclud ca el să fi jurat așa ceva ambasadorului țarului. Nu este clar doar în ce scop a făcut-o. Căci, așa cum am sugerat deja cu ocazia scrisorilor, la care s-ar adăuga și cele declarate lui Tolstoi, ne-am afla în prezența unui scenariu bine pus la punct de Poartă, menit să-i asigure lui D. Cantemir, proaspăt numit domn al Moldovei, o mai mare credibilitate în fața țarului, în vederea îndeplinirii de către dânsul a unei alte misiuni decât cea pe care o aducea la cunoștința interlocutorului său rus. Căci, deși Poarta a declarat războiul, ea nu era pregătită pentru el și a făcut-o cu intenția de a-l impresiona pe țar, în timp ce acesta, fără a declara război, se afla în plină ofensivă, pătrunzând deja cu armatele sale în stăpânirile turcești și tătare și ajungând pe anumite segmente la granița Moldovei de la Nistru²⁴. Mi se pare astfel că, în situația concretă, D. Cantemir a fost înscăunat în Moldova nu pentru a o pregăti de război²⁵, ci din contra, pentru a contribui la depășirea stării de război și a-l îndupleca

²¹ Н.П.Кириченко. *Текст русско-молдавского договора 1711 года и соответствие его летописи Иона Некулче*. În: *Вековая дружба*. Кишинёв, 1961, p.111-114.

²² Ion Neculce. *Op.cit.*, p.264; *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Т. XI, вып. Iю Москва, 1962, p. 335-337, 767-768; Apud: Ion Eremia. *Considerații*, p.105.

²³ В.И.Цвиркун. *Op.cit.* p.223.

²⁴ *Cronici turcești*, II, p.516; Nicolae Costin. *Letopiseșul Țării Moldovei (1709-1711)*. În: *Idem. Scrieri în două volume*. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevschi. Vol. II.

Chișinău:Hyperion, 1999,p.379.

²⁵ В.И.Цвиркун. *Op.cit.*, p.24-25.

pe Petru I să revină la tratatul de pace²⁶. Concomitent, desigur, el era obligat, ca și orice alt domn numit de Poartă, să o informeze pe aceasta din urmă despre toate cele ce se petreceau în tabăra adversă - lucru posibil, bineînțeles, doar cu condiția ca noul domn al Moldovei să se bucure de încredere din partea țarului și anturajului acestuia. În același sens ar mărturisi și faptul că, la porunca marelui vizir, D. Cantemir a intrat în legătură cu marele hatman al Coroanei Polone, Adam Sieniawski, care era un exponent hotărât al alianței cu Petru I. Cazul a fost interpretat deja în sensul că domnul moldovean s-ar fi folosit de el pentru a-și masca legăturile sale cu țarul, faptul ușurându-i, parcă, și obținerea permisiunii Porții de a intra în legătură cu Petru I²⁷. Care, în afara unei judecăți preconcepute, ar fi motivul pentru a nu vedea în toate acestea un joc politic bine pus la punct al marelui vizir și al lui Cantemir în vederea dejucării intențiilor războinice ale țarului, mai ales că o eventuală intervenție a armatelor ruse ar fi cauzat mari prejudicii în primul rând Moldovei.

Contrară judecății mele de mai sus ar părea să fie o consemnare făcută de Ioan Neculce, cum că atunci când legăturile lui D. Cantemir cu țarul nu mai puteau fi dosite, el, pentru a înlătura parcă suspiciunile Porții, „cu meștersug a scris la Poartă, ca să-i de voie să facă a să agiunge cu moscalii și ce-ar vede și ar înțelege, de toate să facă știre Porții”, astfel că marele vizir, ”gândind că va hi drept Porții, datu-i-a și ace voie”. Iar primind învoirea, domnul moldovean și “mai fără săială au început a să agiunge cu moscalii”²⁸. Cu siguranță, cronicarul a aflat despre cele consemnate din gura lui Cantemir. Iar acesta și-a mărturisit, desigur „meștersugul” cu scopul de a nu oferi motiv pentru revoltă acelor boieri care se opuneau orientării către Rusia și optau pentru menținerea *statu-quo*-ului în raporturile cu Poarta. Nu putea el să le spună deschis cum stăteau lucrurile în realitate, căci astfel ar fi dat în vileag adevărata misiune pe care și-a asumat-o primind domnia, riscând să provoace, de data aceasta, deja nemulțumirea partidei boierești adverse, care și așa, avându-i în frunte pe mitropolitul Ghedeon și câțiva mari boieri, i-au devansat demersul către țar, trimițând la el o delegație cu cererea să-l izgonească pe

²⁶ Pavel Parasca. *Reflecții*, 2011, nr.1, p.31-35.

²⁷ Veniamin Ciobanu. *Relațiile româno-polone*, p.41.

²⁸ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.264.

noul domn și asigurându-l că sunt pregătiți să-i pună la dispoziție vreo 10 000 de ostași, precum și merinde. Numai că, în cazul când Petru I ar fi declanșat ostilitățile, el era îndrumat să-și trimită oastea spre Bugeac și spre trecerea peste Dunăre de la Oblucița²⁹. Acești boieri, așadar, manifestându-se binevoitori față de ruși, se străduiau să evite o eventuală pătrundere a lor în interiorul țării, îndreptându-i către raialele turcești și tătarii din Bugeac, ceea ce nu satisfăcea intereselor țarului, care nu se mulțumea doar cu atât, dorindu-și Moldova întregă.

La 23 decembrie 1710, adică la vremea când D. Cantemir abia sosise în Moldova pentru a-și prelua domnia, țarul ordona generalilor săi să pună în mișcare armatele lor spre „hotarele moldo-venești” și Camenița³⁰. Încă către vremea când la Istanbul se pregătea declarația de război Rusiei, armatele rusești își așezase tabere între Bug și Nistru, ocupând Rașcovul și deținând poziții în preajma Hotinului, de unde parcă se vedea și “locul de reședință a voievodului Moldovei, târgul Iași”, iar brigada generalului Kropotov reușise deja să-și încerce armele, atacând și dislocând o grupare de soldați suedezi și cazaci care se stabilise pentru iernar la Cernăuți³¹.

Cu ocazia declarației de război, făcută Porții tocmai la 22 februarie 1711, când la țar se afla solul moldovean Procopie Cunicovschi, Petru I își împărtășea gândul său generalului G. Dolgoruki, dacă nu ar fi fost mai bine, ca trupele comandate de acesta să se îndrepte spre Iași, de unde să alungă inamicul și să ocupe acel loc³². Deja în vremea când domnul moldovean își trimisese solul spre tabăra rusească, armatele țariste au declanșat ofensiva, ajungând până în dreptul Sorociei, un polcovnic fiind orânduit să ridice un pod peste Nistru în preajma Rașcovului, ”pentru ca să treacă o samă de oști de ciastă parte”³³. Este lesne de observat astfel, că D. Cantemir s-a pomenit în imposibilitatea de a-și îndeplini misiunea asumată

²⁹ Ibid., p.263; Pavel Parasca. *Reflecții*, 2011, nr.2, p.40-41.

³⁰ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Т. X. Москва, 1956, p.442-445; Cf. Ion Eremia. *Considerații*, p.105.

³¹ *Cronici turcești*, II, p.516.

³² *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Т. XI, выпю 1, p.73; Cf. Ion Eremia. *Politica rusofilă a lui Dimitrie Cantemir – mit și realitate*. În: *Țara Moldovei în contextul civilizației europene*. Materialele Simpozionului Internațional, Chișinău, noiembrie 2008. Chișinău: Cartdidact, 2008, p.48.

³³ Nicolae Costin. *Op.cit.*, p.379,

de el în fața marelui vizir de a-l înclina pe țar să renunțe la calea militară de rezolvare a conflictului. Căci Petru I era încrezut că și cu turcii va ieși învingător, așa cum reușise în fața suedezilor la Poltava. Unde mai pui, că și delegația boierilor moldoveni care i-a devansat demersul lui Cantemir, nu a putut să nu-l încurajeze pe țar, căruia i se mai promitea și un consistent ajutor material și în oaste. De altfel, boierii lăsau să se înțeleagă că ei au și un candidat al lor la domnia Moldovei, care ar fi putut să fie investit deja prin autoritatea țarului³⁴, deși numele acestuia nu a fost divulgat și nici nu poate fi măcar intuit. Și acest caz mi se pare destul de elocvent în a mărturisi împotriva unor legături dintre D. Cantemir și factorii de decizie ai Rusiei înainte de numirea lui în scaun.

Să se țină cont și de faptul că și în timpul schimbului de soli și a negocierilor inițiate cu țarul, domnul moldovean a continuat să-și îndeplinească conștient obligațiunile către Poartă și să o informeze sistematic despre cele ce se întâmplau în tabăra rușilor și aliaților acestora³⁵, fără ca informații de același gen în favoarea Rusiei să fie cunoscute. Nu pare întâmplător nici numărul vădit exagerat al armatelor otomane, despre care Cantemir informa partea rusă cu scopul sigur de a-l impresiona pe țar și de a-l face să renunțe la continuarea ofensivei. Astfel, țarul era informat că sultanul „gătise oaste împotriva Moscului cu vezirul Mehmet Baltagiolu, ca 150 de mii”³⁶. Iar prin gura unui alt sol moldovean, Ștefan Luca, țarului i se transmitea deja că „oastea turcească este multă, 400.000, și puști 400, tot tunuri mari și tătărime multă, și pâine în țară nu-î”, faptul fiind invocat totodată și ca o justificare a refuzului domnului de a i se supune țarului, ”că-s tătarii aproape și i-or robi țara”³⁷.

Multă energie, hârtie și cerneală au fost consumate de unii istorici în legătură cu faimoasa diplomă a lui Petru I, emisă la 13 aprilie la Luțk. Unii au apreciat-o, sau mai continuă să o aprecieze, ca un tratat bilateral moldo-rus, ceea ce le-ar imprima părților implicate calitatea de parteneri egali. Alții însă contestă, pe bună dreptate, calitatea de tratat a acestui

³⁴ Pavel Parasca. *Reflecții*, 2011, nr.2, p.40-41.

³⁵ Ibid., p.36; Ion Neculce. *Op.cit.*, p.260-263.

³⁶ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.370.

³⁷ Ion Neculce. *Op.cit.*, p. 265.

document³⁸. Fără a mă an-gaja în discuții, la părerea mea inutile, pe marginea acestui subiect, nu exclud posibilitatea ca în diploma în cauză să-și fi găsit reflectare și unele propuneri formulate la Iași și prezentate lui Petru I de Ștefan Luca. Numai că acestea nu corespundeau întru totul celor fixate în diploma țarului. D. Cantemir opta pentru o eventuală alianță împotriva turcilor și o protecție a țarului în cazul când ace-șta ar reuși să se acopere de victorie. Țarul, însă, observând situația reală, de fapt fără ieșire, în care s-a pomenit nefericitul domn al Moldovei, l-a trimis la acesta, în calitate de sol, pe medicul său de curte, grecul Policala, care, „din fericire”, a coincis cu misiunea la țar a lui Procopie Cunicovschi și care îi aducea lui D. Cantemir propunerea de „confederațiune cu Rusia sub condiții foarte favorabile”, care însă se vor regăsi în diploma de la Luțk³⁹. Un adevărat reproș adresat lui Petru I se desprinde dintr-un demers din septembrie 1721, prin care D. Cantemir se considera înșelat, menționând că a ajuns în slujba lui “nu ca un fugar sau răpus de vreun rău”, ci fiind chemat prin „manifestele” țarului și că a venit către acesta „cu inima doritoare de bine și de bună voie”⁴⁰. Analiza pertinentă a condițiilor în care faimoasa diplomă a țarului a fost elaborată și trimisă la Iași, demonstrează că în realitate vorba este despre un act unilateral, ce reflectă interesele Rusiei față de Moldova, care, în eventualitatea unei victorii a armatelor ruse asupra celor turcești, ar fi devenit o simplă stăpânire rusească cu doar specificul aflării în fruntea ei a unui domn pe deplin dependent de puterea absolută a lui Petru I, precum și a urmașilor acestuia, astfel că, ceea ce un secol mai târziu s-a întâmplat cu doar partea de est, dintre Prut și Nisru, a Țării Moldovei prin anexarea ei la Imperiul Rus, ar fi putut să se întâmple încă în anul 1711, dacă diploma de la Luțk ar fi avut sorți de izbândă⁴¹. Căci, deși boierii și domnul Moldovei au propus niște amendamente principiale la diploma țarului, care prevedeau retragerea armatelor ruse imediat după ce „s-a întemeie țara”, iar „din moscali să nu s-amestece la

³⁸ O scurtă trecere în revistă a diverselor interpretări și opinii, însoțită de observațiile critice de rigoare, la Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p.39-42. Vezi și Pavel Parasca, *Reflecții*, 2011, nr.2, p.56-58.

³⁹ Ion Eremia. *Considerații*, p.107.

⁴⁰ В.И.Цвиркун. *Op. cit.*, p.223.

⁴¹ Pavel Parasca. *Reflecții*, 2011, nr. 2, p.39-59; Idem. *Eventualul destin al Țării Moldovei prin prisma Diplomei de la Luțk din aprilie 1711*. În: *In honorem Ion Șişcanu. Studii de istorie a românilor*. Cahul: Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu”, 2011, p.33-46.

boieriile Moldovii, nici să s-însoare în țară”, sau ca domnul să se numească *autocrat*, adică suveran al țării sale în calitatea de *aliat* (colegat) al țarului și nu “*robu supus*” al acestuia⁴², aceste doleanțe au fost pur și simplu neglijate. Petru I, înțelegând că boierii și domnul lor nu aveau încotro în condițiile când situația era pe deplin controlată de ruși, și recurgând la diverse șiretlicuri, le-a impus spre acceptare diploma sa fără nici o modificare⁴³. Discuțiile în urul eventualului statut al Moldovei în raport cu Rusia, în cazul când armatele ruse ar fi învins în înfruntarea cu turcii, par să se consume printr-o simplă referire la scrisoarea țarului din 16 iunie 1711, în care Moldova este numită fără echivoc „provincie supusă”⁴⁴.

Defecțiunea armatelor rusești și a contingentelor de moldoveni în înfruntarea de la Stănilești (8-12 iulie 1711), a spulberat însă aspirațiile lui Petru I. Cu toate acestea, evenimentele care s-au pro-dus în legătură cu așa-zisa *campanie de la Prut a lui Petru I*, au adus cele două Principate Române în obiectivul direct al proiectelor de expansiune a Rusiei în direcția Dunării și Balcanilor, care, deși cu intermitențe, dar totodată și cu insistență, chiar cu tenacitate, se vor manifesta pe durata întregului secol al XVIII-lea. Chiar dacă așa-zisul *testament* al lui Petru I nu ar fi fost decât o creație a diplomației austriece din sec. XIX⁴⁵, nu încapă îndoială că acest țar a fost autorul unui vast proiect de expansiune, care viza, întâi de toate, țările ortodoxe, cu o evidentă finalitate în Constantinopol, el fiind totodată și primul dintre țării ruși care s-a avântat în realizarea proiectului în cauză. Acest proiect, în toată plenitudinea lui, și-a găsit expresia în manifestul lui Petru I, făcut public la 22 februarie 1711, cu ocazia declarării războiului Imperiului Otoman, dar și în cel din 8 mai același an, adresat “*Țării Românești și Țării Moldovei, domnilor, hatmanilor și boierilor și nobililor țării și tuturor locuitorilor, precum și altor popoare creștine: greci, sârbi, bulgari, sloveni, albanezi, cnejilor lor, voievozilor și căpeteniilor,*

⁴² Ion Neculce. *Op.cit.*, p.265.

⁴³ Ibid., p.281;; Pavel Parasca. *Reflecții*, 2011, nr.2, p.43-50,55.

⁴⁴ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Т.ХI, вып. 16 p.292; Ion Eremia. *Politica rusofilă*, p.53.

⁴⁵ P.P.Panaiteescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*. București: Editura Academiei, 1958, p.103-104.

polcovnicilor, nobilimii și oamenilor de orice ranguri”⁴⁶. Asumându-și rolul de eliberator și dreptul de a da porunci adresanților, țarul le cerea să verse ultima picătură de sânge „pentru sfânta biserică și credința creștină pravoslavnică”, astfel ca, la intrarea armatelor rusești în stăpânirile turcești, toți să se unească și să vină la oastea țarului. Pe cei ce nu ar fi dat curs chemării, îi așteptau diverse pedepse și nenorociri, inclusiv “spada noastră”⁴⁷.

Ceea ce nu a reușit să facă Petru I va fi promovat cu insistență variabilă de cei ce vor deține frâ-iele politicii imperiale rusești în vremurile ulterioare, folosind pe larg și gravele complicații care s-au abătut asupra Principatelor Române anume după campania de la Prut a lui Petru I. Astfel, după deznodământul de la Stănilești și plecarea lui D. Cantemir în Rusia, la Poartă se decidea „să să mai trimită domnu creștin la Moldova”, sau „să să facă pașe la Moldova și să nu mai trimită domn”. Într-un final, s-a „socotit să dea domnia iarăși lui Necolae vodă”⁴⁸. Ca o rană, care i-a făcut Moldovei „multă slăbiciune și scădere”, a fost instalarea în Cetatea Hotinului a unei garnizoane turcești în frunte cu un pașă, căruia, în curând, i-a venit ordinul strict al marelui vizir „ca să ia tot ținutul Hotinului de supt ascultarea domniei Moldovei, cu toți oamenii ce au fost într-acei ținut și cu toate bucatele lor”, mai făcându-se acolo și un recensământ⁴⁹. S-a pus începutul regimului fanariot în Moldova, extins în 1716 și asupra Țării Românești.

Esența regimului fanariot și scopurile instaurării lui nu țin de subiectul prezentului studiu, astfel că nu voi face decât să reproduc unele generalizări făcute deja în istoriografie la acest subiect, insistând în mod deosebit asupra efectelor regimului în ceea ce privește statutul politico-juridic al Principatelor Române în raport cu Poarta Otomană și a schimbării percepției acestui statut în politi-ca celorlalte mari puteri, care își disputau prioritățile în promovarea politicii de expansiune în spați-ul dominat sau controlat de Imperiul Otoman, o atenție deosebită fiind acordată Țării Românești și Moldovei. Astfel, instalarea domniilor

⁴⁶ *Исторические связи*. Т. III (1673-1711). Москва: „Наука”, 1970, p.334.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Axinte Uricariul. *Letopisețul Țării Moldovei (1711-1715)*. Ediție îngrijită de Andrei Eșanu și Valentina Eșanu. Chișinău: Civitas, 1999, p.55-56.

⁴⁹ Ibiud., p.99,116.

fanariote în cele două Principate Române se prezintă ca „o soluție politică a Porții în condițiile intensificării mișcării de eliberare națională și schimbării echilibrului de forțe pe arena internațională”. Se constată că noul regim în exercitarea suzeranității Porții „a limitat substanțial autonomia Moldovei și Țării Românești”, domnii lor fiind adeseori tratați „la nivelul unor pașale de anumit rang”, adică de înalți dregători ai Imperiului Otoman, aflați în slujba directă a puterii de la Istanbul. Poarta, astfel, considera Principatele Române ca părți componente ale Imperiului Otoman, socotindu-se în drept să dispună de ele după bunul său plac⁵⁰. Ceea ce-i deosebea pe domnii fanarioți de ceilalți înalți dregători ai Imperiului Otoman, era păst-rarea ceremonialului de învestire a lor în domnie⁵¹. Instituind regimul în cauză, Poarta nu a dis-locat structurile tradiționale politico-administrative și sistemul proprietății feudale, ci doar le-a controlat și subordonat intereselor sale, diferența dintre regimul fanariot din principate și cel din pașa-lâcuri constând în faptul că, în primul caz, dominația otomană se exercita indirect prin structurile instituționale locale, iar în cel de-al doilea, ea se exercita direct⁵². Ca urmare, domnul fanariot a devenit o „slugă” a Porții, față de care el se comporta ca atare, de vreme ce dobândise și își menți-nea situația excepțională de prinț domnitor grație Porții, fiind, însă, lipsit de o bază de susținere internă⁵³.

Aceste „inovații” ale Porții nu numai că nu au provocat proteste din partea marilor puteri creștine, care își camuflau proiectele lor expansioniste prin proferarea frazeologiei luptei pentru eliberarea creștinilor de sub stăpânirea „păgânilor”, ci au fost însușite de ele fără rezerve. Amintesc că Petru I nu a întârziat să numească Moldova *provincie supusă*, imediat ce unele din armatele sale au pătruns în țară. Iar Habsburgii austrieci, datorită unei atare percepții a statutului Țărilor Române față de Poarta Otomană, printr-o frauduloasă înțelegere cu turcii, reușiseră deja să-și anexeze Principatul Transilvaniei, redus în curând la

⁵⁰ *O istorie a Românilor. Studii critice*. Coordonatori: Stephen Fischer-Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan-Aurel Pop. Cluj-Napoca, 1998, p.164.

⁵¹ *Domnii Țării Moldovei*. Studii. Volum editat de Demir Dragnev. Chișinău: Civitas, 2005, p.228-229.

⁵² *Istoria României*. Redactori: Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor. București: Editura Enciclopedică, 1998, p.300-301.

⁵³ Leonid Boicu. *Principatele Române și raporturile internaționale(Secolul al XVIII-lea)*. Iași, 1986, p.267.

statutul de provincie a Imperiului Austriac. Cazul Transilvaniei a marcat începutul *problemei orientale*, adică de dislocare a stăpânilor Imperiului Otoman, într-o acerbă competiție expansionistă a marilor puteri, în primul rând a Rusiei și Austriei, în teritoriile stăpânite efectiv de turci sau aflate sub suzeranitatea acestora. Armă ideologică a acestei competiții a devenit creștinismul. Dar dacă creștinismul promovat de Habsburgi ținea preponderent de confesiunea catolică, Rusia a speculat credința ortodoxă, ceea ce-i asigura o superi-orităate ideologică evidentă și față de austrieci, căci ortodoxia⁵⁴ era credința majorității covârșitoare a popoarelor care aveau de suferit sub dominația directă sau indirectă a Porții Otomane, din Balcani și nordul Dunării, primele vizate de elanul mesianic rusesc fiind cele două Principate Române. Ca urmare, sloganul *solidarității ortodoxe* a devenit instrumentul ideologic central al politicii expansioniste a Rusiei.

Semnificativ se prezintă a fi faptul că diplomația rusă era ațintită mai ales spre câștigarea simpatizilor mai întâi de toate a simpatizilor înaltului cler, în primul rând ale mitropoliților și episcopilor. Astfel, încă în preajma pregătirilor pentru campania prin Moldova împotriva turcilor, când despre intențiile lui D. Cantemir încă nu se știa nimic, primul cu care au fost inițiate contacte a fost mitropolitul Ghedeon, care a fost rugat de Petru I să-i pregătească găzduirea și care l-a întâmpinat pe țar atunci când acesta a sosit la Iași, deși către acea vreme deja și D. Cantemir se înclinase spre alianța cu moscoviții, nefiind însă anunțat din timp despre sosirea țarului, astfel că întâlnirea lor s-a întâmplat doar a doua zi, dar și atunci din pură întâmplare, când Petru I ieșea de la *feredeu* (din baie)⁵⁵. Defecțiunea alianței lui D. Cantemir cu Petru I a pus capăt și păstoririi mitropolitului Ghe-deon, care a trebuit și el să se refugieze în Rusia împreună cu nefericitul domn, astfel că, la readucerea în scaunul de la Iași a lui Nicolae Mavrocordat, ”molitfa cia de domnie” a fost făcută de episcopul de Roman, Pahomie⁵⁶. Rolul înaltului cler ortodox din Moldova în promovarea politicii ruse a sporit și mai mult în urma introducerii în principate a regimului fanariot și a anulării în Rusia a patriarhiei, în anul 1718, ca urmare a descoperirii complotului împotriva țarului, pus la cale

⁵⁴ Ibid., p.266-267.

⁵⁵ Nicolae Costin. *Op. cit.*, p.384.

⁵⁶ Axinte Uricariul. *Op. cit.*, p.62.

de patriarh. După aceasta, „n-au mai hirotonisit patriarh, ce le-au rămas biserica cea mare a Rusiei văduvă”⁵⁷. Țarul, astfel, devenea și exponent suprem al puterii spirituale, îngrijirea bisericii fiind pusă în seama a 12 episcopi, reuniți într-un sinod, pus sub controlul direct al țarului. De atunci îna-înte, puterea spirituală nu numai o va însoți constant pe cea seculară, ci va deveni un instrument ideologic indispensabil în promovarea politicii de expansiune spre Dunăre și Balcani, cu scopul evident de formare a unui vast imperiu ortodox, care să-l amintească pe cel Bizantin, numai că deja sub puterea țarului rus.

Odată considerată provincie a Imperiului Otoman, mai fiind și condusă de un domn fanariot, adică străin și fără rădăcini în țară, noua situație în care s-a pomenit Moldova îi oferea țarului rus o justificare în a-și schimba atitudinea chiar față de propriile angajamente ce și le asumase prin *dip-loma* sa de la Luțk, care, de altfel, își pierduse valoarea sa juridică în consecința defecțiunii de la Stănilești. Situația a fost sesizată imediat de nefericitul aliat moldovean al lui Petru I, care deja pe 28 iulie 1711, adresa țarului un demers prin care, admitând eventualitatea unei alte acțiuni în urma căreia Moldova să se pomenească „sub puterea Înălțimii sale țarului”, insista ca atunci „nimeni altul, din nici o nevoie, la domnie să nu fie admis” decât autorul demersului sau moștenitorul lui, mai invocându-se și titlul de *prealuminat cneaz* și calitatea de *aliat* al țarului⁵⁸. Peste trei zile, cererea lui D. Cantemir era satisfăcută, numai că el devenea „cneaz rus ereditar”⁵⁹ sau chiar *cneaz al Imperiului Rusiei*. Este evident că, în eventualitatea întreprinderii, cu un sperat succes al unei noi intervenții a armatelor ruse în Moldova, D. Cantemir era conceput drept cneaz ereditar al Moldovei deja în calitatea ei de provincie rusească. Unde mai pui, că în mai multe adresări ale nefericitului „prealuminat cneaz” al Imperiului Romanovilor, el se numea singur pe sine *sclav (rob) prea supus al țarului*. Aproape că a încetat specularea titlului său de *domn moldovean (voloh)*, care este menționat doar de câteva ori în registrul corespondenței țarului⁶⁰. S-a uitat și despre eventualitatea desemnării moștenitorului direct al principelui, astfel că, atunci când D. Cantemir, fiind grav bolnav, își

⁵⁷ Ion Neculce. *Op. cit.*, p. 329-330.

⁵⁸ В.И.Цвиркун. *Op.cit.*, p.117-118.

⁵⁹ *Ibid.*, p.122. Vezi și pp.141,142,144,159,160 ș.a.

⁶⁰ *Ibid.*, p.279-280,283.

alcătuia testamentul, copiii lui sunt nominalizați doar ca moștenitori ai averii tatălui lor, fără ca cuiva dintre ei să i se prevadă și vreo atribuție la moștenirea domniei Moldovei, așa cum sti-pula diploma de la Luțk. Și dacă prin instituirea regimului fanariot țara era trecută în administrarea persoanelor străine cu statut de *slugi*, dacă nu chiar de *robi* (*bei* sau *raia*) ai sultanului, apoi același lucru putea să și-l permită și țarul, care nu se mai vedea obligat să se conducă de cele convenite în anul 1711. Preocupat însă de alte probleme de politică externă a statului său, dar poate și temându-se de o nouă defecțiune soră cu cea din 1711, Petru I nu a mai întreprins, până la moartea sa (28.I.1725), nicio încercare în direcția Dunării și Balcanilor, deși diplomația rusă nu s-a resemnat cu nereușita din 1711, așteptând o ocazie mai fericită pentru a relua ofensiva în direcția atât de jinduită.

Între timp, veleitățile dunăreano-balcanice ale Rusiei riscau să fie date peste cap de Curtea de la Viena, care, victorioasă în războiul pentru succesiunea Spaniei (1701-1714), s-a văzut în stare să reia ofensiva împotriva Imperiului Otoman. Războiul austro-turc din 1716-1718, a demonstrat inte-resul boierimii muntene și a clerului de a înlătura regimul fanariot cu ajutorul austriecilor, în spe-ranța însă a revenirii la domniile pământene. Aspirații similare exprima și o parte a boierimii mol-dovene, ele fiind zădărnicate însă de nereușita corpului austriac, care, la începutul anului 1717, a atacat Iașul cu scopul de a-l prinde pe Mihai Racoviță, dar a fost măcelărit de tătarii veniți în aju-torul domnului. Pacea de la Passarowitz însă i-a decepționat pe munteni, Curtea de la Viena procedând în același mod cum procedase mai înainte cu Transilvania, de data aceasta anexându-și Ol-tenia⁶¹. În context, merită a fi menționat faptul că aflătorii în Rusia, mitropolitul Ghedeon și doi fii ai lui Ioan Sturza, s-au adresat lui D. Cantemir cu un memoriu privind starea grea în care s-a pome-nit țara lor, solicitând intervenția lui Petru I⁶². Demersul însă a rămas fără răspuns, atitudinea țaru-lui fiind poate într-adevăr determinată de experiența din 1711, dar și de nevoia de a-și consolida anexiunile realizate în nord⁶³, în condițiile când D. Cantemir să fi încercat să scape de

⁶¹ *Istoria Roâniei*. Vol. III. București: Editura Academiei, 1964, p.461-465.

⁶² В.И.Цвиркун. *Op.cit.*, p.190-192.

⁶³ *Istoria României*, vol.III,p.465

starea sa de captiv al țarului în care s-a pomenit, cerându-i lui Petru I permisiunea de a pleca în Polonia, iar de acolo și în Transilvania. Din demersul lui urmează că țarul avea temeri ca nu cumva deplasarea lui Cantemir în Polonia să provoace suspiciuni la Poartă⁶⁴, mărturie că țarul nu se încumeta să-și mai încerce încă o dată experimentul rușinos din anul 1711. Există și unele informații despre încercarea lui D. Cantemir de a trece sub protectoratul austriac încă în anul 1715⁶⁵, fără ca ea să se fi bucurat de succes din dezinteresul țarului de a stimula veleitățile pro-habsburgice în detrimentul celor pro-ruse. Dar Petru I nu a mai revenit nici la subiectul revanșei pentru nereușita sa din anul 1711, lăsând problema în seama urmașilor săi.

Războiul austro-turc din 1716-1718 a pus începutul unei acerbe rivalități între Curtea de la Viena și cea de la Sankt-Petersburg care, cu unele intermitențe, însoțite episodice de aparente colabo-rări între părți, avea să domine întregul secol al XVIII-lea și să se prelungească în secolul următor. Prima manifestare a rivalității austro-ruse, îmbrăcată într-o haină destul de transparentă a pretenției de colaborări creștine împotriva turcilor, s-a produs în timpul războiului ruso-austro-turc din anii 1735-1739. Către vremea declanșării lui, atât Habsburgii, cât și rușii au reușit să-și întărească influența lor în Polonia, unde, la moartea lui August al II-lea, ei au reușit să-l promoveze ca rege pe August al III-lea. Era natural ca Poarta Otomană să-i refuze recunoașterea acestuia ca rege al Poloniei, domnii fanarioți ai Moldovei și Țării Românești primind porunca Istanbulului de a-i reține pe toți emisarii noului rege polon, dacă aceștia s-ar îndrepta spre Poartă în vederea obținerii recunoașterii sale. Totodată, autoritățile otomane au continuat să-l susțină pe eroul nefericit al evenimentelor din 1711, Stanislaw Leszczyński, permițându-i chiar să recruteze oaste în Moldova și Țara Românească⁶⁶. Părtașii acestuia, l-au câștigat de partea lor și pe domnul de atunci al Moldovei, fanariotul Gheorghe al II-lea Ghica, care, astfel, a ocupat o poziție de adversitate în raport cu partida pro-rusă, lui

⁶⁴ В.И.Цвиркун. *Op.cit.*, p.192-193.

⁶⁵ Vladimir Artamonov, Valentin Constantinov. Încercarea de trecere a lui Dimitrie Cantemir sub protectoratul austriac în anul 1715. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2011, nr.1-2, p.32-43.

⁶⁶ Wl. Konopczynski. *Polska a Turcja.1383-1792*. Warszawa, 1936, p.108-109; Cf. Veniamin Ciobanu. *Relațiile politice româno-polone*, p.61.

venindu-i dispoziția să ordone recrutarea tătarilor lipcani din Moldova și să fie gata de plecare „la primul semnal”⁶⁷. Se contura astfel o stare de război între Rusia și Imperiul Otoman, care nu putea ocoli Principatele Române, în primul rând Moldova. El a și început în anul 1735. Și, deși războiul nu a afectat imediat Principatele Române, Moldova fiind implicată în derularea ostilităților în doar faza finală a lui, izvoarele documentare care țin de această deflagrație demonstrează cu lux de amănunte că anume ele constituiau ținta principală a celor implicați în conflict, la care, din 1736 s-a adăugat și Casa Imperială de la Viena. Căci, îngrijorată de succesele obținute de ruși în mai multe cazuri asupra turcilor și îngrijindu-se ca nu cumva Rusia să o întreaacă pe Austria în expansiunea teritorială pe contul stăpânirilor turcești sau teritoriile aflate în sfera politică a Porții, mai fiind momită prin diverse perspective și de curtea de la Sankt-Petersburg, Curtea Imperială austriacă a aderat la război ca aliată a împărătesei Anna Ioanovna, sperând nu doar să-și perpetueze stăpânirea asupra Olteniei, ci și să-și sporească achizițiile în Țara Românească, nu fără a trece cu vederea și partea apuseană a Moldovei dintre Siret și Carpați, pe care a încercat să pună mâna încă în 1717.

Se pare că intrarea Austriei în război a fost determinată de veleitățile diplomației rusești, care, inițial, după mai multe isprăvi împotriva tătarilor din Crimeea din anul 1736, înclina spre abandonarea conflictului, revendicând doar anularea tratatului cu Poarta din 1711, care a pus temeiul juridic nereușitei lui Petru I în ceea ce vizează anexarea Moldovei. Faptul se desprinde dintr-o scrisoare a Annei Ioanovna către cancelarul A.I. Osterman, în care semnatara afirma că „tratatul de la Prut în acel timp a fost făcut de nevoie”, și se solicita găsirea unei modalități de a-l anula, astfel, însă, ca și „granițele noastre vechi să le alăturăm”⁶⁸, aluzia referindu-se, desigur, la Moldova, pe care împărăteasa o și considera ca parte a “vechilor” granițe ale Rusiei. Vorba ar fi despre o reluare în diplomația rusă a memoriei anului 1711, când, ”împărăția Turcului, înțelegând de moscali că vin mulțime tare”, l-a îndrumat pe patriarhul Ierusalimului, Hrisant, să-i scrie lui Constantin Brâncoveanu ca acesta să-

⁶⁷ Veniamin Ciobanu. *Op.cit.*, p.61, n.22.

⁶⁸ С.М. Соловьев. *История России*. Кн. X. Москва, 1963, p.412; *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества. До начала XIX века*. Кишинёв, 1987, p.261.

și trimită un sol al său la țarul rus „să facă pace, și va lăsa turcul hotar moscalului pe Dunăre”. Ceea ce domnul muntean a și făcut, trimițându-l la Iași pe comisul Mache-don (Gheorghe Castriotul). „Ce n-au primit nicidecum împăratul să facă pace”. După defecțiunea de la Stănilești, însă, țarul, prin feldmareșalul P. Șeremetiev, a cerut pace cu condiția „să de turcii Dunărea hotar Moscului”, așa cum se solicitase prin solul muntean. Numai că, de data aceasta, vizirul „au răs și au răspunsu că atunce au fost un târgu și acmu este altul”⁶⁹. Altminteri vorbind, în 1736, sub presiunea succeselor rusești în înfruntările cu turcii și tătarii, curtea imperială rusă voia să intre în posesia ofertei făcute de Poartă și respinsă de țar în 1711, adică stăpânirea asupra Moldovei și Țării Românești.

Este lesne de observat că revendicările Rusiei se intersectau cu interesele curții imperiale de la Viena și riscau să degenereze într-o concurență acerbă între aliați. Revendicările Rusiei au fost oficializate la congresul de la Nemirov, unde au continuat negocierile, începute de reprezentanții ruși și turci încă în primăvara anului 1737 la Soroca⁷⁰. Instrucțiunile date solilor ruși la congres, la 14 iulie 1737, prevedeau ca Moldovei și Țării Românești să li se acorde independența în raport cu Poarta Otomană, dar, ca țări ortodoxe și de aceeași credință cu Rusia, să fie trecute „sub protecția măriei sale împărătești”⁷¹. Este lesne de observat, că independența Principatele Române era revendicată doar în raport cu Poarta. În același timp, dacă așa cum a demonstrat practica anului 1711 sub protecție Rusia înțelegea supunere, revendicarea respectivă de la Nemirov însemna în realitate aducerea Principatelor în supușenia Curții imperiale de la Petersburg. Este lesne de înțeles de ce revendicările Rusiei au fost categoric respinse nu doar de negociatorul Porții, ci și de cel al Austriei. Căci ultima, fiind un stat catolic, ar fi trebuit astfel să renunțe și la achizițiile sale anterioare în Țara Românească. Într-un final, cum era și de așteptat, negocierile de la Nemirov au eșuat. Cele două principate române au fost readuse în sfera pretențiilor teritoriale ale Imperiului rus. Încercarea trimisului Porții la congres de a cumpăra pacea pe bani, a fost

⁶⁹ Ion Neculce. *Op. cit.*, p.279,293.

⁷⁰ Veniamin Ciobanu. *Relațiile politice româno-polone*, p.64.

⁷¹ Ion Eremia. *Țările Române în politica balcanică a Rusiei*, p.55.

respinsă de ruși și, după câte era informat cronicarul Ion Neculce, aceștia au cerut Crimeea și Dunărea⁷².

Încercarea marelui vizir de a-i impresiona pe ruși, trecându-și oastea dincoace de Dunăre și îndreptând o parte a ei spre Tighina, iar alta spre Hotin, în speranța de a-i înclina pe ruși să accepte pacea⁷³, nu a făcut decât să le ofere acestora motiv să continue pregătirile de luptă, redeclanșarea ostilităților fiind împiedicată doar de vremea de iarnă. Pregătind reluarea lor în primăvară, feldmareșalul Münnich a concentrat o enormă oaste⁷⁴ - mărturie că, de data aceasta, comanda-mentul rus era hotărât să nu repete greșeala lui Petru I din 1711. Sub pretextul necesității de apărare a stăpânirii lor în Transilvania, și austriecii, la rândul lor, nu au ratat ocazia de a ocupa cele cinci ținuturi ale Moldovei dintre Siret și Carpați⁷⁵. Însă, după iernat și după o prelungită ședere în Ucraina, feldmareșalul rus a pornit o numeroasă oaste spre Nistru⁷⁶. Țintă de primă importanță era Cetatea Hotinului, la cucerirea căreia a fost îndreptat un alt corp numeros de oaste rusească, care, către sfârșitul verii lui 1739, a reușit să cauzeze mai multe înfrângeri grupărilor de oaste inamică, obținând și capitularea garnizoanei turcești din Hotin (19 august), după care puhoiul oastei feldmareșalului a început înaintarea în interiorul Moldovei. Avangarda o formau trupele sub comanda lui Constantin și Dimitrie Cantemir - nepoții de frate ai lui D. Cantemir. La intrarea celui dintâi în Iași, „i-au ieșitu înainte mitropolitul și cu caimacamii și cu alți boieri care să mai tâmplasă, și călugări, și neguțitori ... și i-au închinat cheile țării și steagurile slujitorilor”⁷⁷. Este mărturie că cei ce i-au făcut această întâmpinare, vedeau în Constantin Cantemir nu doar un eliberator al țării cu ajutorul Rusiei, ci și un eventual domn al ei în spiritul angajamentelor moldo-ruse din 1711. Se pare că în aceeași postură se vedea pe sine însuși C.

⁷² Ion Neculce. *Op.cit.*, p.375-376;; Paul Cernovodeanu. *Politica orientală engleză între anii 1733-1739*. În: „Studii și materiale de istorie medie”, XX, 2002, p.217-219.

⁷³ Ion Neculce. *Op.cit.*, p.369-370.

⁷⁴ *Ibid.*, p.372-373.

⁷⁵ *Ibid.*, p.374.

⁷⁶ Neculce exagerează evident, indicând 300 000 de oșteni, vorba fiind poate de vreo 30 000, dacă ținem cont că cronicarul consemnează și o oaste de vreo 20 000 de oameni, care a avansat până mai jos de Rașcov. - *Ibid.*, p.385

⁷⁷ *Ibid.*, p.390.

Cantemir⁷⁸. Nu a fost însă să fie așa. Căci altfel judecau lucrurile cei cărora le slujeau acum cei doi Cantemiri, unul în gradul de polcovnic și altul în cel de maior în armata rusă, ambii mai fiind și *cneji ai Imperiului Rusiei*, așa că ei trebuiau să se îngrijească de interesele celor ce i-au trimis și nu de cele ale țării cu care ei, deja mai bine de două decenii, pierdu-se orice legătură. Includerea lor în efectivele militare rusești, în componența cărora erau și așa-zisele *cătane* sau *voluntari moldoveni*, adică mercenari recrutați cu plată, trebuia să creeze falsa aparență că armatele țariste nu au venit în scopuri de cucerire, ci în calitate de aliați ai moldovenilor întru realizarea aspirațiilor lor de eliberare.

Între timp, în a treia zi a lui septembrie, la Iași a sosit și Münnich⁷⁹, care se comporta astfel de parcă ar fi fost vorba despre un teritoriu turcesc, țara fiind considerată ca provincie a Imperiului Otoman, acum apărând ca un teritoriu cucerit și aparținător Rusiei în baza dreptului de cucerire. O demonstrează faptul că, abia ajuns în capitala țării, feldmareșalul nu a întârziat să le declare boierilor că „acest ținut a ieșit de acum de sub stăpânirea turcească prin puterea armelor împărătesei sale și că în niciun caz nu se va încheia pacea, fără a avea stăpânire pe acest ținut”⁸⁰. Moldova, așadar, în ochii rușilor nici nu mai era o țară, un principat, ci un ținut al cărui viitor nu era conceput altfel decât un teritoriu rusc. Au fost mobilizați băștinași la ridicarea întăriturilor în jurul Iașului și altor câteva orașe importante, unde au fost amplasate trupe rusești în frunte cu înalți dregători militari – semn evident al unui regim de ocupație⁸¹. O atare atitudine, însă, nu se lipea nicidecum de chipul pretins al Rusiei de eliberatoare a popoarelor creștine ortodoxe, astfel că Münnich a înscenat o adevărată farsă, menită să creeze impresia că comandamentul rus nu făcea decât să meargă întru întâmpinarea voinței băștinașilor, care ar fi dorit parcă singuri să treacă nu doar sub protecția împărătesei, ci chiar în supușenia acesteia, așa cum concepuse lucrurile încă Petru I.

⁷⁸ Paul Cernovodeanu. *Op. cit.*, p.221.

⁷⁹ Șirul de evenimente care au însoțit pătrunderea armatelor rusești în Moldova și înaintarea lor către capitala țării a fost descris cu lux de amănunte de către avizatul cronicar Ioan Neculce (*Op. cit.*, p.388-390)

⁸⁰ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*. Ediție îngrijită de N.Camariano și A.Camariano-Cioran. București, 1965, p. 449. Vezi și *Domniile Moldovei*, p.241.

⁸¹ Ion Neclce. *Op.cit.*, p.390-391.

La 5 septembrie 1739, numind deja din numele său doi caimacami (marele logofăt Sandu Sturza, marele vornic Iordache Cantacuzino), dintre cei care fusese lăsați în această postură de fugarul domn fanariot Grigore Ghica, feldmareșalul le-a prezentat boierilor în frunte cu mitropolitul Antonie faimoasele sale „ponturi”, asupra cărora nu am să insist în totalitatea lor. Chiar primul dint-re ele prevedea ca „să fie moldovenii credincioși cu toată inima împărățâi Rusii”. Se interzicea co-responzența cu neprietenii Rusiei. Boierii fugari își pierdeau moșiile, dacă nu ar reveni înapoi până la anul. Țara trebuia să asigure întreținerea și iernatul a 20.000 de oaste. 3.000 de salahori urmau să fie mobilizați dintre băștinași la reparația cetăților, construcția de noi fortificații etc. Lui Münnich personal urmau să i se plătească 90 de pungi de bani cu titlul de *poclon*, adică de închinare, iar alte 100 de pungi pentru a-i asigura masa. Toți trebuiau să-și îndeplinească îndatoririle lor de plată și „nime să nu tăgăduiască bucate sau haine sau bani turcești și grecești, că cu capul a da samă”⁸². La toate se mai adăuga o contribuție de 20.000 de ducați⁸³. Era natural, ca boierii să nu dea buluc la semnarea acestor „ponturi”, astfel că autorul lor “au dzisu că, de n-or primi, a da foc târgului. Și i-au făcut cu de-a sila de-au iscălitu”⁸⁴. Consemnând că participanții la această ceremonie au fost serviți cu vin unguresc, Ion Neculce scria cu durere că acest vin „s-au făcut venin amar, și răsul plâns, și voia ce bună groază și frică ... și bogăția sărăcie”⁸⁵.

Lui Münnich însă nu i-a fost sortit să se bucure de cele obținute prin frică și fraudă de la semnării actului impus. Căci, în urma înfrângerilor suferite de austrieci, turcii au impus semnarea păcii de la Belgrad (18 septembrie 1739), care obliga Curtea de la Viena să-și retragă trupele din Țara Românească, iar pe cea rusă să abandoneze Moldova⁸⁶. Folosindu-se de faptul că vestea despre pacea de la Belgrad nu-i era cunoscută decât lui, Münnich a tăgădat retragerea și a conti-nuat să strângă ceea ce-și adjudecase prin actul semnat de boieri, astfel că a plecat

⁸² Ibid., p.391.

⁸³ Ion Eremia (alcătuitor). *Moldova în contextul relațiilor internaționale. 1387-1858. Tratatate*. Chișinău, 1992, p.255-257.

⁸⁴ Ion Neculce. *Op.cit.*, p.391.

⁸⁵ Ibid., p.391-392.

⁸⁶ Paul Cernovodeanu. *Op.cit.*, 221-222.

din Iași abia la 24 octombrie. Iar înainte de a ordona părăsirea Hotinului, el „trimis-au de au robitu toț oamenii den ținutul Hotinului și dipe marginea Cernăuțului. Și i-au trecutu cu copii, cu femei, la Mosc. Și împărțè pre oameni ca pre dobitoaci. Unii le lua copiii, alții bărbații, alții muierile. Și-i vindè unii la alții ..., mai rău decât tătarii”⁸⁷

Ca și în 1711, mare preț s-a pus pe înaltul cler ortodox al țării, în frunte cu mitropolitul Antonie. Că acesta se ajunsese „mai denainte cu moscalii” era informat Ion Neculce⁸⁸. Acestei posibile lități ar contraveni o altă consemnare, cum că atunci când Münnich a ajuns la Iași, mitropolitul l-ar fi întâmpinat cu vorbele: „Domnul să binecuvânteze intrarea și ieșirea ta”, ceea ce ar fi produs ilaritate⁸⁹. Dacă așa ceva a avut loc în realitate, faptul ar demonstra doar că mitropolitul, ca și boierii țării, întocmai ca și în 1711, nu concepea prezența armatelor rusești altfel decât ca ceva provizoriu, ele urmând să părăsească Moldova cum numai s-ar încheia războiul. Speranțele, însă, s-au dovedit vane, fiind spulberate imediat de feldmareșal. Apoi, compromis totalmente, și mitropolitul Antonie, dimpreună cu cei doi boieri caimacami numiți de Münnich, a trebuit să-l urmeze pe acesta în Rusia⁹⁰. Astfel, Dumnezeu i-a binecuvântat ieșirea feldmareșalului și a oștii lui din Moldova, așa cum îi urase mitropolitul, dar cea mai binecuvântată a fost țara, care, și de data aceasta, mult mai periculoasă decât în 1711, a reușit să-și salveze identitatea statală și să evite transformarea sa într-o provincie a Rusiei, ceea ce nu însemna nici pe departe că pericolul unor noi încercări din partea acesteia de a-și înstăpâni Principatele Române, în ansamblul lor, și cel moldovenesc, în special, a dispărut. Căci, deși finalitățile acestui război ar crea aparența unei nereușite nu doar a Curții de la Viena, ci și a celei de la Petersburg, în intențiile lor de a fructifica consecințele procesului de decădere a puterii Imperiului Otoman și de a-i substitui stăpânirile balcano-dunărene ale acestuia, totuși nu se poate spune că Rusia nu s-a ales cu nimic. Întâi de

⁸⁷ Ion Neculce. *Op.cit.*, p.395.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Alexandru Gonța. *Relațiile românilor cu slavii de răsărit până în 1812.*

Chișinău: „Universitas”, 1993, p. 116.

⁹⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, editate de Ioan Caproșu. Vol.VII. *Acte interne (1711-1780)*. Iași:Editura Dosoftei, 2005,p.291; Ștefan S. Gorovei. *Relațiile bisericești româno-ruse*, p.607.

toate, ea a obținut acces, fie încă nesigur, poate chiar problematic și sporadic, la partea de jos a Nistrului, anume în vecinătatea raialelor turcești din sudul Moldovei, jinduite de autoritățile rusești, după cum am menționat deja mai sus, încă din 1656.

După cum era informat Ion Neculce, în vara anului următor după semnarea tratatului de la Bel-grad, „mărs-au soli moscali la turci de-u hotărât din Iuhurluc (Iagorlâc, afluent din stânga Nistrului de Jos - n.mea.), dreptu la Buh (Bugul Meridional- n.mea.), în gios turcescu, în sus moschicescu”⁹¹. Departe de a fi neglijat este și faptul îndepărtării austriecilor, atât din Oltenia, cât și din cele cinci ținuturi moldovenești dintre Siret și Carpați, astfel că aspirațiile rusești la ambele Principate Române vor deveni și mai insistente, în ciuda celor ale austriecilor, care vor depune și ei eforturi repetate pentru a nu se lăsa devansați de Imperiul Rus. Acesta, însă, nu va lăsa din mână sa inițiativa, menită anume să-i devanseze pe rivali și să-i pună în fața faptului împlinit. Manifestări elocvente în acest sens s-au produs în timpul războiului ruso-turc din anii 1768-1774.

Ca și în cazul războiului precedent, tot așa și acum, nu mă voi opri asupra derulării eveni-mentelor, ci mă voi concentra asupra locului atribuit Principatelor Române, în special Moldovei în contextul evenimentelor și eventualului statut al lor în cazul unui triumf al Rusiei în această conflagrație. Voi nota doar că declanșarea conflictului a fost provocată de Rusia, deși războiul a fost declarat de Poartă, îngrijorată de implicarea inamiceii sale în noua criză politică din Polonia, în urma morții lui August al III-lea (5 octombrie 1763) și impunerea pe tronul polon a lui Stanislaw August Poniatovski (25 septembrie 1764), promovat de Ecaterina II, cu susținerea lui Frederic al II-lea al Prusiei⁹². În consecință, au început să circule zvonurile despre concentrarea în Polonia a armatelor ruse, în perspectiva îndreptării lor către Moldova. Semnificativ mi se pare că, ceva mai înainte de a se produce evenimentele de mai sus, în Moldova a fost reținut „un boier moscal, ce umbla tiptil ca să găsească oameni de oaste, arnăuți, și alții streini...”, dar ordinul domnului de executare a lui a fost

⁹¹ Ion Neculce. Op.cit., p.397.

⁹² Veniamin Ciobanu. *Relațiile politice româno-polone*, p.93-94.O descriere mai amănunțită asupra celor ce se produceau în Polonia la pp.116-120.

motivată prin aceea că el ar fi fost prins cerșind⁹³. În realitate, vorba ar fi fost despre o practică, devenită aproape tradițională a autorităților ruse de a recruta formațiuni militare în interiorul Princi-patelor Române pentru a crea aparența unei ridicări antiturcești în mediul băștinaș, ceea ce ar fi lăsat impresia că războiul era dus de localnici, Rusia, ca protectoare a popoarelor ortodoxe, venind doar în ajutorul lor.

Faptul că, de data aceasta, Curtea de la Viena nu a aderat la război, i-a oferit comandamentului armatelor ruse motivul să-și includă în obiectiv nu doar întreaga Moldovă, ci și Țara Românească, în perspectiva extinderii operațiunilor la fel dincolo de Dunăre. Faptul se desprinde fără dificultate din *manifestul* din 19 ianuarie 1769 a împărătesei Ecaterina II⁹⁴, adresat tuturor „popoarelor slave de credință ortodoxă aflătoare în supușenia turcească”, care era nu altceva decât o chemare a adresanților la un *război sfânt*, sub flamura ortodoxiei, dar sub egida Rusiei și, desigur, în interesul acesteia, în primul rând. De fapt se proiecta realizarea a ceea ce nu se reușise în vremea celor două războaie precedente cu Imperiul Otoman, duse de Petru cel Mare și Anna Ioanovna, la care se referea și semnatară faimosului *manifest*. Numai că atunci „cel de sus” nu ar fi îngăduit, parcă, să se “îndeplinească o întreprindere atât de mare de împăcare a creștinilor”. Acum, însă, împărăteasa credea că Dumnezeu va fi mai binevoitor față de cele puse la cale, căci vina pentru declanșarea războiului era pusă în seama Porții, care ar fi reacționat războinic și cu ură la străduințele Curții de la Petersburg „pentru credință și lege”. Rusia s-ar fi văzut parcă nevoită „să folosească arma dată nouă de Dumnezeu”⁹⁵. Era de așteptat astfel, ca războiul Rusiei să fie apreciat de împărăteasă ca fiind unul de apărare nu doar „a imperiului nostru” ci și “a întregii creștinătăți” și dus, parcă, din „râvna către legea creștinismului nostru pravoslavnic și mila față de popoarele de aceeași credință”⁹⁶. Atrage atenție *excursul istoric* al autoarei manifestului. Ea afirma sus și tare, cum că strămoșii popoarelor slave, către care se adresa, s-ar fi strămutat încolo din Rusia, „întemeind diverse țarate, umplând lumea cu zângănitul armelor lor”, fapt

⁹³ Ioan Canta. *Letopiseșul Țării Moldovei (1741-1769)*, p.33-34; *Domnii Țării Moldovei*, p.255.

⁹⁴ In memoriam professoris Mihail Muntean. Chișinău: Cartdidact, 2003, p.27-28.

⁹⁵ *Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига (1769-1812)*. Кишинёв: Штиинца, 1984, p.10-11.

⁹⁶ *Ibid.*, p.11.

pentru care ei și s-ar fi numit, „pe bună dreptate slavi”⁹⁷. Ar fi astfel vorba despre proiectul unei eventuale coaliții a țărilor slave, desigur sub egida, dacă nu chiar sub stăpânirea directă a Rusiei, astfel că celelalte țări ortodoxe, cum erau Principatele Române, nici nu mai contau, ceea ce ar explica și lipsa lor printre adresanții împărătesei ruse, dacă nu cumva ele ar fi fost considerate deja ca părți ale imperiului acesteia.

Din *manifest* se mai lasă observat încă un moment care, la părerea mea, nu poate fi trecut cu vederea. Cunosând deja, fie pe propria piele sau din auzite, despre comportamentul departe de a fi creștinesc al armatelor ruse din timpul războaielor precedente, popoarele care acum s-au învrednicit de atenția împărătesei, aveau temeri ca nu cumva lucrurile să se repete din nou. Drept urmare, împă-răteasa încearcă să le adoarmă aceste temeri, încredințându-le că armatele sale le vor aduce bunăstare (*благополучие*), numai că și ele, în semn de solidaritate și recunoștință, urmau, la rândul lor, să asigure armatele rusești cu hrană (*проритание*), pregătindu-le din timp depozite de provizii⁹⁸

Nu exclud că și de astă dată clerului i-a revenit un rol important în propagarea imaginii bine-voitoare a armatelor rusești în mediul local. E semnificativă în acest sens observația împărtășită de către generalul I.C.Elmint feldmareșalului P.A.Rumeanțev: aici „clerul domină peste ceilalți”⁹⁹. La 26 septembrie 1769, când, după cucerirea Hotinului, s-au îndreptat către capitala Moldovei, armatele ruse au fost întâmpinate de mitropolitul Gavriil și de o parte din mari boieri ai țării. E natural ca înaltul cler ortodox să se prezinte în fața comandamentului rus ca factor favorabil scopu-rilor urmărite în acest război de Rusia, deși fapta mitropolitului și a boierilor ce-l însoțeau avea mai curând menirea de a evita repetarea jafurilor și prădăciunilor, de tipul celor comise în 1739 de către feldmareșalul Münnich. Căci, după cum atestă unele informații documentare, boierii nu prea erau entuziasmați de prezența armatei ruse și nici nu dădeau buzna să i se alăture sau să-i acorde susți-ner materială. Astfel, la 6 octombrie 1769, P.A.Rumeanțev îi porunca generalului A.A.Prozo-rovski, numit comandant suprem provizoriu al armatei ruse din

⁹⁷ Ibid. p.12.

⁹⁸ Ibid. p.11.

⁹⁹ Ibid., p.16.

Moldova, să iscodească boierii moldoveni dacă „nu ar vrea ei singuri, îndemnându-i și pe ceilalți pământeni (землян), să se ridice împreună cu noi împotriva turcului”(subl. mea). Se spera ca boierii moldoveni să-i influențeze în acest sens și pe tătari¹⁰⁰. Rumeanțev își punea speranța în cei „bine dispuși către noi moldoveni (молдавцев)”. Din aceeași sursă se desprinde adevăratul scop urmărit de ruși în Moldova, și, desigur, la fel în Țara Românească, dar și metodele prin care băștinașii urmau să fie păcăliți, promi-țându-li-se una și, în realitate, dându-li-se cu totul altceva. Astfel, lui Prozorovski i se porunca să nu intervină în practicile utilizate până atunci în Moldova, în special în cea judiciară, „fiindcă, la începutul înstăpânirii (завладения) poporului” ar fi necuviincios să faci așa ceva, pentru că „orice noutate introdusă de către învingător prin distrugerea rânduielilor cu care oamenii s-au obișnuit, le va părea lor grea, iar credința acestor locuitori către noi vom reuși (să o câștigăm - n.mea.), dacă nu le vom leza prin nimic opinia”(subl. mea). Și mai explicit era P.A.Rumeanțev în scrisoarea adresată general-colonelului H.F.Ștofeln, noul comandant al trupelor ruse din Moldova, la 30 octombrie. Apreciindu-i calitățile de care dă dovadă în noua sa funcție, Rumeanțev îi recomanda să nu uite că autoritățile ruse sunt interesate nu doar în a-i apăra pe moldoveni, ci și în „a-i menține pentru totdeauna uniți derjavei (subl. mea.) măriei sale împărătești”¹⁰¹. Faptul că Moldova era deja considerată drept stăpânire a Rusiei, se accentuează în *Manifestul* lui P.A.Rumeanțev din 31 octombrie același an. Documentul, care nu era lipsit de frazeologia demagogică în prezentarea misiunii armatelor ruse, atestă că „după unirea acestui principat (княжества) la preînalta derjavă a împărătesei întregii Rusii, poporul pravoslavnic ce-l locuiește, fără îndoială simte acum abundenta bucurie în inimile sale, că (moldovenii - n.mea.) au devenit concetățeni ai statului rus binevoitor (благочестивого) și de aceeași credință cu dânșii”(subl.me). Autorul manifestului, îngrijorat parcă de faptul că moldovenii s-au tulburat auzind despre eventuala scoaterea din Moldova a unor contingente ruse, ce urmau să ierneze în Ucraina, i-ar supune la pericol în fața turcilor, care intenționau să întreprindă o intervenție în țara lor, încerca să liniștească

¹⁰⁰ Ibid., p.13.

¹⁰¹ Ibid., p.14.

oamenii, asigurându-i că „eliberarea lor de sub jugul mahomedan” este ireversibilă și că integritatea țării lor, „totdeauna va fi păstrată”, numai că în calitate de stăpânire a Imperiului Rus. Ca o garanție a acestei ireversibilități, serveau nu doar oștile staționate în țară, ci și numărul mare de oști din afară, pregătite să vină în ajutor¹⁰².

Este greu de spus dacă acea neliniște i-a cuprins într-adevăr pe moldoveni. Se pare că, de fapt, comandantul suprem al armatelor ruse avea interesul să bage frică în băștinași și să-i abată de la orice gând de nesupunere față de noii stăpâni. Ceea ce-i deranja cu adevărat pe moldoveni era numărul prea mare de oști rusești ce staționau în țară și cărora urmau să se alătore altele, după încheierea iernatului lor în alte părți. Anume această îngrijorare se lasă observată în cererea înaintată de o delegație de boieri moldoveni, sosită la 16 ianuarie 1770, la Rumeanțev, și reorientată apoi către Curtea imperială. Luând act de doleanțele boierilor, și încercând să se justifice, comandantul rus declara că armatele prezente în Moldova și „*acelea care se află pregătite pentru orice ajutor și securitatea voastră, dar nu se introduc (încă) pentru ușurarea voastră*”, nu au alt interes „*decât să îngreădească accesul către voi a dușmanului turc, care timp de mulți ani a exploatat popoarele de aceeași închinăciune (однопоколенные) și de aceeași credință cu noi, și să anihileze statul acesta*” (subl. mea). Drept răspuns la nemulțumirile boierilor pentru cheltuielile mari de întreținere a armatelor ruse, Rumeanțev invoca gravitatea plăților anterioare către Poartă, sugerând că acum „nimeni nu poate să considere pentru sine drept o povară” plățile care se cer, căci ele sunt făcute pentru „apărarea eliberării” lor¹⁰³.

În adresarea din 5 decembrie 1769 către N.I.Panin, primul-ministru de la Petersburg, mitropolitul Gavriil îl roagă pe acesta să acorde ajutor soliei moldovenești ce urma să sosească în capitala imperială, fapt ce lasă loc pentru speculații evidente în favoarea Rusiei. Chiar și o lectură fugitivă și superficială a scrisorii oferă motiv de bănuială privitor la sinceritatea autorului ei. Oastea rusă este numită nu altfel decât „purtătoare a crucii”; întregul text al scrisorii este burdușit cu expresii menite să satisfacă aroganța autorităților țariste. De exemplu, mitropolitul scrie că după

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid., p.20-21.

„miluirea dumnezeiască, ne aflăm sub apărarea de Dumnezeu păzitei pravoslavniciei și preainaltei autocrații împărătești, ca adevărați și credincioși supuși (поданные) ai măreției sale împărătești”(subl. mea). În afară de mitropolit, din delegație făceau parte încă trei reprezentanți ai înaltului cler, și doi înalți dregători, inclusiv marele logofăt Ioniță Palladi¹⁰⁴. Atrage atenția faptul că data de pe textul scrisorii și cea privitor la pregătirea delegației e cu mai bine de o lună mai târzie decât a *manifestului* lui P.A.Rumeanțev, iar diploma ce urma să-i fie prezentată Ecaterinei a II-a și care conținea expresii aproape identice cu cele din adresa mitropolitului către N.I.Panin¹⁰⁵, a fost redactată peste cinci zile, adică la 10 decembrie. Începută cu fraze precum „cu robească supunere și plecăciune”, în diploma adresată de către boieri și reprezentanți ai clerului „preaputernicei stăpânirii noastre”, al cărei zel pravoslavnic era comparat cu fapta lui Constantin cel Mare, oștii ruse i se imprima calitatea de purtătoare a crucii, iar venirea ei în Moldova se considera drept răspuns la rugăciunile de eliberare a moldovenilor. Împărătesei i se aduceau mulțumiri pentru că „cu milostivire au privit asupra noastră”. În final, semnatarii, „ca niște robi preaplecați” declarau supunere robească și se angajau să o păstreze¹⁰⁶. Și dacă faptul că diploma boierilor și clerului a urmat la cinci zile după demersul mitropolitului către prim-ministrul Rusiei, iar ambele au urmat la peste o lună după *manifestul* lui P.A.Rumeanțev, atunci operativitatea cu care împărăteasa Rusiei s-a adresat personal mitropolitului este nu doar bănuitoare ci de-a dreptul șocantă.

La 16 decembrie 1769, Ekaterina a II-a adresa un manifest „prealuminărilor mitropolit și episcopi ai principatului nostru moldovenesc” (subl. mea), manifestându-și bucuria că principatul a fost eliberat „de sub jugul nevolnic și de înrobirea din partea dușmanilor lui Hristos”(subl.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p.37.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p.23.

¹⁰⁶ Diploma semnată de boieri și de reprezentanții clerului e scrisă în limba rusă și „moldovenească”, fără să se știe care a fost scrisă prima (*Ibid.*, p.24-27, 27-31). Pare mai verosimilă ipoteza că mai întâi a fost scrisă varianta în limba rusă, ceea ce oferă motiv pentru a se presupune că ea a fost ticluită dacă nu sub dictatul oficialilor ruși, apoi cel puțin sub stricta lor supraveghere. Traducerea s-ar fi făcut la cererea boierilor care nu cunoșteau rusa, dar voiau să știe barem pentru ce semnează. Nu poate să nu dea de gândit și diferența dintre numărul celor indicați în ambele variante – în primul caz 37 de persane, iar în celălalt 34.

mea). Adresanții sunt considerați intermediari între poporul lor și tronul dumnezeiesc și chemați să vegheze ca „*tot poporul moldovenesc, de la mic la mare, și toți în aceeași măsură, și fiecare în parte*” să-și îndeplinească cu râvnă datoriile. În consecință, pe măsura „credinței și zelului” lor în slujba împărătesei, li se promitea miluire (милость), apărare și protecție¹⁰⁷, cum s-ar cuveni „supușilor noștri credincioși”. Urmează deci că, în viziunea supremei autorități rusești, împărtășită și de întreaga ierarhie militară a imperiului, eliberarea de sub turci echivala cu instituirea stăpânirii rusești. Or, împărăteasa Rusiei ignora boierimea țării, care, de bine de rău, reprezenta „clasa politică”, dacă e să folosim convențional acest termen pentru acea vreme. Și nu e întâmplător, căci, deși lipsiți de unitate de viziuni în privința viitorului politic al țării lor, boierii moldoveni, după câte se va vedea mai jos, nu împărtășeau formulele datorate cancelariei imperiale și adresate lor fără echivocuri, ca ceva deja stabilit și acceptat reciproc.

Ordinea cronologică în care au apărut documentele la care mă refer, începând cu *manifestul* lui P.A.Rumeanțev și terminând cu *manifestul* Ecaterinei a II-a, denotă un fapt ușor observabil chiar la prima vedere, și anume, că existase un scenariu fabricat în cartierul comandamentului suprem al armatelor ruse, coordonat cu autoritățile din capitala Rusiei și impus spre a fi jucat înaltului cler și puținilor boieri moldoveni, care s-au lăsat atrași sau au fost forțați să participe la acest spectacol de culise. Înscenarea a fost favorizată de însăși situația creată în Moldova, rămasă la acea vreme fără domn, fie el și fanariot. Căci, speriat de înaintarea armatei ruse și lipsit de posibilitatea de a-i opune rezistență, Constantin Mavrocordat s-a retras la Galați, unde a fost prins de voluntari și adus la Iași, pentru a-și da în curând obștescul sfârșit¹⁰⁸. Domnul Țării Românești, Grigore Ghica, înscena în același timp luarea sa în captivitate de ruși, pentru ca, adus la Iași, să plece spre capitala Rusiei în compania delegației boierilor moldoveni care se îndreptau într-acolo¹⁰⁹. Este posibil ca, în situația inevitabilității ocupării țării sale de către ruși, domnul Țării Românești să fi sperat la o reînscăunare a sa de către aceștia, deși din

¹⁰⁷ Ibid., p.33-33.

¹⁰⁸ Ioan Canta. Op. cit., p.36.

¹⁰⁹ Vl. Tcacî. *Grigore III Ghica*. În: *Domnii Țării Moldovei*, p.256; Dionisie Ecleziarhul. *Hronograf*. București, 1987, p.35.

informațiile referitoare la eveniment s-ar impune ca posibile și alte interpretări¹¹⁰. Această speranță, însă, dacă a existat în realitate, era vană. Căci, tratând Principatele Române ca pe niște provincii ale Imperiului Otoman, rămase acum și fără domnii slujitori ai aces-tuia, autoritățile ruse nu intenționau să renască tradiția domniilor pământene ci, menținându-le în calitatea de provincii, urmăreau să le înlocuiască doar stăpânul, trecându-le de la „păgâna” Poartă la Rusia pravoslavnică. În ceea ce ține de Moldova, administrarea ei a fost trecută către Divan, format, desigur, din marii boieri favorabili intereselor noilor stăpâni, cu participarea mitropolitului, dar prezidat de un general rus, și obligat să îndeplinească toate poruncile comandamentului militar privitor la colectarea impozitelor, asigurarea întreținerii armatelor rusești, construcția de drumuri, repararea de cetăți, ridicarea de fortificații noi etc. E vorba de un regim de ocupație, greutatea căruia a căzut pe spatele celor ocupați.

Dacă Ekaterina a II-a vorbea de principatul „nostru” moldovenesc, apoi, o jumătate de lună mai târziu, adică la 31 decembrie 1769, P.A.Rumeanțev vorbea deja de *provincia moldovenească*, abordând problema fiscalității și justificând imposibilitatea unei reglementări a acesteia nu prin prezența masivă a armatelor ruse asigurate din contul băștinașilor, ci prin „staționarea în zonă a armatei turcești”. Chiar dacă recomanda o atitudine mai atentă față de contribuabilii moldoveni, el se îngrijea doar ca „*înstăpânirea noastră în raport cu cea turcească să fie mai atrăgătoare poporului și să se incline mai mult inimile moldovenilor*”(subl. mea). Atenția recomandată s-a redus la înlocuirea plăților în bani cu dări în natură, necesare pentru întreținerea armatei ruse.

¹¹⁰ De regulă, cele ce i s-au întâmplat lui Grigore Alexandru Ghica sunt interpretate ca rezultând din orientarea sa pro-rusă, iar înscenarea luării lui în captivitate i-ar fi mascat parcă adevăratele sale intenții, astfel că în prinsoarea lui de către ruși ar fi crezut chiar și Poarta (VI. Tcaci. *Op.cit.*, p.256). Eu bănuiesc că eventuala capturare „benevolă” a lui Grigore A. Ghica a fost coordonată cu Poarta, în intenția acesteia de a fi informată adecvat despre ce se punea la cale în tabăra adversă. În acest sens ar mărturisi faptul că cei doi copii ai domnului în cauză, Scarlat și Mărioara, rămași la Istanbul, nu au avut de suferit din partea autorităților otomane, iar socrul lui Gr. Ghica, Iacovaki Rizo Rangabe, a fost inclus în componența delegației turcești la Congresul de pace de la Focșani din 1772 (Idem., p.256). Și comportamentul ulterior al lui Gr.Ghica în Rusia (Ibid., p.256-257) ar mărturisi în același sens. Este greu de imaginat ca acesta să se fi decis să treacă la ruși, punând sub pericolul de moarte copiii proprii, dacă pasul lui nu ar fi fost convenit în prealabil cu autoritățile otomane.

Elocventă este, în acest sens, și decizia de a trece toate chestiunile ce țineau de administrare în seama comandamentului militar¹¹¹.

Nemuțumiți de fiscalitatea rigidă a administrației ruse, o delegație de boieri moldoveni s-a prezentat la comandantul suprem al armatelor de pe frontul cu turcii, care, precum aminteam mai sus, a fost redirecționată la Petersburg. Plângerile privitor la abuzurile și fărădelegile comise de unele componente ale armatei ruse au ajuns și la urechea împărătesei, care, la 18 aprilie 1670, a dispus să se „*respecte principatul (княжество) ca adevărată și dreaptă stăpânire a măriei sale împărătești* (subl.me.) și să se manifeste milă” (subl.me.) față de dânsul. Calitatea de *principat* atribuită Moldovei nu însemna și o schimbare de atitudine față de eventualul ei statut sub stăpânirea rusească. Termenul a fost preluat din adresa boierilor, faptul indicând asupra sugestiei acestora către autoritățile ruse de a considera Țara Moldovei drept entitate statală, precum continua ea a fi tratată la Poartă, în ciuda regimului fanariot instituit aici.

Atrage atenția rugămintea boierilor către Ekaterina a II-a de a extinde cuceririle rusești până la Dunăre, iar toate locurile dintre Nistru și marele fluviu care „din vechime au fost moldovenești”, să nu fie organizate într-o posesiune deosebită a Rusiei, ”ci îndărăt, către principatul moldovenesc să fie readuse”¹¹². Era o durere mai veche a moldovenilor în raport cu Rusia. Mă refer la cazul din 1656, când delegația în frunte cu mitropolitul Ghedeon se adresa țarului Aleksei Mihailovici cu o rugămintă „*pentru câteva cetăți, care au fost la hotarul nostru și pe care azi le țin păgânii sub stăpânirea lor, ca acele cetăți [...] să fie sub oblăduirea noastră, după cum au fost în timpul domnitorilor noștri de mai înainte, până să fi fost luate de turci...*”¹¹³. Țarul însă trecuse cu vederea acea doleanță, fapt ce ar mărturisi că cetățile moldovenești Tighina (Bender), Cetatea Albă (Akerman) și Chilia, transformate de Poartă în raiale turcești, erau și atunci considerate puncte strategice de primă importanță în proiectul expansiunii rusești spre Dunăre. Subiectul retrocedării lor către Moldova i-a preocupat pe moldoveni și în timpul negocierilor cu Petru I, în 1711. Ipoteza că, prin diploma sa din 13 aprilie 1711, țarul ar fi

¹¹¹ *Россия и освободительная борьба*, p.35-36.

¹¹² *Ibid.*, p.42.

¹¹³ *Исторические связи*, vol. II, p.277.

satisfăcut doleanțele privitor la respectivele cetăți și la ținuturile adiacente, nu corespunde adevărului. În realitate, Petru I garanta integritatea teritorială a Moldovei fără ele¹¹⁴, acestea fiind deja concepute ca eventuale stăpâniri ale Rusiei. Și dacă în 1770, boierii moldoveni cereau ca ele să nu fie trecute sub stăpânirea Rusiei, separate de restul țării, înseamnă că existau deja informații privitor la eventualitatea unei intenții de acest fel din partea autorităților țariste. Ne pomenim astfel la originea unei inovații a autorităților ruse, care, în curând, va fi făcută publică prin inventarea unei noi provincii, alături de Moldova, căreia i se va atribui numele de Basarabia, așa cum ceva mai înainte o delimita D. Cantemir și în componența căreia erau concepute raialele turcești din sudul Moldovei, dimpreună cu Bugeacul¹¹⁵, rușii incluzând în ea și raiaua Bender. Se pare că anexarea „provinciei” Basarabia constituia scopul minim al Rusiei în acest război ceea ce i-ar fi asigurat ieșirea strategică la Dunăre, care, după eșecul campaniei lui Petru I din vara lui 1711, a devenit o adevărată obsesie a autorităților ruse și un suport strategic de importanță excepțională pentru instituirea și susținerea dominației Rusiei în Moldova și Țara Românească.

La întoarcerea din capitala Rusiei, boierii moldoveni, însoțiți și de câțiva boieri munteni, care au făcut parte din delegația ce a întreprins o vizită la Ekaterina a II-a, l-au vizitat din nou pe P.A. Rumeanțev. Acesta le-a cerut recomandări privitor la candidaturile boierilor în a căror grijă ar putea fi pusă administrarea țărilor sub patronatul generalilor ruși. Boierii moldoveni au cerut rui-narea Cetății Bender și desființarea raialei Hotin, care urma să revină sub ascultarea Moldovei, renunțând, probabil, la cetățile din sud, odată ce despre ele nu se pomenea nimic¹¹⁶.

Împărăteasa Rusiei a dispus integrarea Moldovei în sistemul jurisdicției ruse, expediind aici o legiuire a sa, tălmăcită de boierul Toma în dregătoria acestuia de-al doilea logofăt¹¹⁷, și urmată de modificarea stemei Moldovei, al cărei însemn central - *capul de bour* - a fost încastrat

¹¹⁴ Pavel Parasca. *Reflecții*, 2011, nr 2, p.49-51.

¹¹⁵ *Ibid.*, p. 50-51.

¹¹⁶ Alexandru Gonța. *Op. cit.*, p.119 și n.5

¹¹⁷ *Ibid.*, p.120.

în stema rusească¹¹⁸. Ambele cazuri servesc drept mărturie a intențiilor de încorporare a Țării Moldovei în cadrul Imperiului Rus.

Realizarea acestui scop nu depindea, însă, doar, și nu atât de autoritățile și comandamentul împărătesei de la Petersburg. Exista o opoziție a unei părți a boierimii moldovene, care, dorindu-și eliberarea țării de sub dominația otomană și, în special de sub regimul fanariot, nu-și dorea ca acest scop să fie atins cu prețul pierderii individualității statale a Moldovei și transformării ei într-o provincie rusească ordinară. De altă parte, mult mai presantă era opoziția față de expansiunea Rusiei, din partea celorlalte mari puteri: Imperiul Austriei, Prusia, Franța și Anglia, care voiau să beneficieze și ele de pe urma unei eventuale destrămări a Imperiului Otoman și care nu puteau admite ca Rusia să fie unica beneficiară și nici ca aceasta să le devanseze. În consecință, autoritățile de la Petersburg, bizuindu-se pe impunătoarele succese militare obținute relativ ușor asupra turcilor și punându-și oponentii în fața faptului împlinit, au înclinat spre negocieri, elaborând și câteva variante de revendicări privitor la viitorul destin al celor două Principate Române.

În cadrul ședinței din 16 septembrie 1770 a Consiliului de Stat al Rusiei s-au pus în discuție opțiunile părții ruse privitoare la eventualele negocieri cu Poarta. Au fost elaborate două asemenea opțiuni. Conform uneia, Rusia, conștientă de faptul că va trebui să părăsească Principatele Române, urma să ceară menținerea acestora sub puterea sa, pe o durată de timp nespecificată în termeni concreți, dar până când ea va reuși să-și recompenseze cheltuielile militare, calculate la 25 de milioane (în altă variantă – 30 de milioane) de ruble, care, desigur, urmau să fie stoarse de la băștinași. Cealaltă opțiune se rezuma la o eventuală renunțare a Rusiei la această compensație, cu condiția ca ambele principate să devină independente, astfel ca hotarul Imperiului Otoman să fie stabilit la Dunăre¹¹⁹. Privită formal, această opțiune ar fi corespuns doleanțelor clasei politice a Principatelor Române. În realitate, dacă să ne referim la un alt caz, ea reprezintă un adevărat șiretlic diplomatic. Independența cerută de ruși pentru Crimeea și obținută la insistența lor, de exemplu, nu a fost decât un prim pas spre anexarea definitivă a acesteia. Or, una era să

¹¹⁸ Ibid., p.120, n.3.

¹¹⁹ *Очерки внешнеполитической истории*, p. 299, 301.

încerci să anexezi un teritoriu în confruntare directă cu protectoarea lui în persoana Imperiului Otoman, și alta când un principat independent sau altul, devine, de unul singur, obiectivul expansiunii rusești. Nu se întrevede niciun motiv pentru a crede că realizarea opțiunii de independență ar fi condus la eliberarea Moldovei. Eliberată de sub *puterea Turciei sultanale*¹²⁰, ea ar fi nimerit sub stăpânirea *Rusiei imperiale*.

Ceea ce se ascundea de fapt în spatele revendicării de către Rusia a independenței principatelor a fost sesizat de către diplomația Angliei, care s-a și pronunțat împotriva nu din motiv că nu le-ar fi dorit eliberarea, ci pentru că acest fapt ar fi condus la întărirea influenței ruse în principate și ar fi creat o bază pentru expansiunea Rusiei în sud-estul Europei¹²¹. Împăratul Iosif al II-lea a intuit și el sensul real al revendicării independenței principatelor și l-a anunțat direct pe Frederic al II-lea al Prusiei că Austria nu va permite ca principatele să fie anexate la Rusia¹²², nu fără un interes greu disimulat de a le păstra în starea lor de atunci, ca și obiectiv al unei eventuale cuceriri a acestora de către austrieci. Pe durata războiului și autoritățile politice și militare vieneze au elaborat diverse planuri de expansiune în eventualitatea îndepărtării turcilor din Europa și împărțirii „moștenirii” lor. Presate de aceste circumstanțe, atât partea care a învins în confruntările militare, cât și cealaltă, s-au văzut nevoite să înceapă negocierile, semnând mai întâi armistițiul de la Giurgiu (19/30 mai 1772), apoi trimițându-și reprezentanții la Congresul de la Focșani, care și-a început lucrările peste mai bine de o lună și jumătate și la care, ca mediatori, au participat și reprezentanții Austriei și Prusiei.

La Focșani, negociatorii ruși G. Orlov și A. Obreskov s-au prezentat înarmați cu instrucțiuni formulate în baza deciziilor Consiliului de Stat al Rusiei, menționate mai sus. Drept punct de începere a negocierilor s-a luat principiul *uti possidendi*, care a fost respins categoric de reprezentanții Porții, fapt ce a condus la eșuarea și a acestei faze a nego-

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ А. Гендель. *Английская дипломатия во время русско-турецкой войны 1769-1774 гг.* În: „Учёные записки Саратовского Государственного Университета”, XVIII, 1947, p.191; *Очерки внешнеполитической истории*, p.299.

¹²² Gabriel Bădărău. *Principatele Române și politica habsburgică sud-est europeană (1774-1787)*. În: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol””, XXV,1, 1988,p.62-63.

cierilor, ele fiind reluate la sfârșitul lunii octombrie, același an, la București, și continuând până în martie 1773.

Nu intenționez și nici nu e cazul să mă angajez în dispute pe marginea „capitulațiilor”, în baza cărora se spera la o reconstituire a bazei politico-juridice a raporturilor dintre Țările Române și Poarta Otomană în trecut. Concretizez doar că memoriul boierilor munteni, redactat de banul Mihail Cantacuzino și prezentat la 29 iulie /4 august 1772 participanților la Congresul de la Focșani, solicita nu desprinderea Principatelor Române de suzeranitatea Porții Otomane, ci înlăturarea abuzurilor acesteia, în special fiind vorba de regimul fanariot și revenirea la domniile pământene¹²³. Un act similar au înaintat și boierii moldoveni, de data aceasta cancelarului imperial al Rusiei, contele Orlov, pentru ca, peste o săptămână (la 13 august), documentul să fie transmis plenipotențiarilor Austriei și Prusiei¹²⁴. Cerința de a se reveni la domniile pământene și a se înlătura abuzurile Porții, ca o condiție a menținerii principatelor prin evitarea concomitentă a pericolului încorporării lor Rusiei, a fost adresată marelui vizir chiar în timpul negocierilor de la Focșani de către marele cărturar muntean Ienăchiță Văcărescu¹²⁵. Rezultă deci, că fruntașii clasei politice boierești din principate preferau mai curând revenirea sub suzeranitatea protectoare a Porții Otomane, așa cum se prezenta ea în disputatele „capitulații”, decât de a se vedea „eliberați” în formatul pus la cale de autoritățile ruse. Lucrurile erau atât de evidente, încât n-au putut fi trecute cu vederea nici chiar de unii autori moscoviți, care vedeau în politica dunăreană a Rusiei nu altceva decât o expresie a rolului ei de eliberatoare a popoarelor ortodoxe de sub dominația otomană. Astfel, regretata L.E.Semionova, afirma cu ceva timp în urmă, că decizia Ekaterinei a II-a de a întoarce Principatele Române Porții, așa cum prevedea tratatul final de la Kuciuk-Kainardji, ar fi luat în considerație „*rugămințile insistente ale reprezentanților claselor dominante ale principatelor*”(subl.me), încă din

¹²³ *Politica externă a României. Dicționar cronologic*. Coordonatori: Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p.92; Andrei Alexandru Căpușan. *Diplomați români de elită. O istorie incompletă a diplomației române*. București, 2004, p.48-49.

¹²⁴ Andrei Alezandru Căpușan. *Op. cit.*, p.49.

¹²⁵ Virgil Căndea, Dinu C. Giurescu, Mircea Malița. *Pagini din trecutul diplomației românești*. București, 1966, p.205; Andrei Alexandru Căpușan. *Op.cit.*, p.51.

primăvara lui 1770, când delegația boierilor moldoveni se afla la Petersburg¹²⁶. Este evident că această opinie are un subtext politic, menit nu doar să apere onoarea Rusiei, care a trebuit să cedeze în fața rivalilor și oponenților săi încoronați, ci și să lase de înțeles că orientarea clasei politice boierești din principate s-ar fi produs nu ca o reacție la intențiile autorităților imperiale rusești de a și le anexa sub parava-nul speculativ al eliberării lor, ci cu acordul împărătesei de la Petersburg.

Revendicarea domniilor pământene, adică revenirea la starea de până la instituirea regimului fanariot, nu convenea însă intereselor Curții imperiale de la Petersburg, deoarece revenirea la ele ar fi reimprimat Principatelor Române calitatea de entități statale în locul celei de provincii ale Imperiului Otoman, fapt ce pune în dificultate diplomația rusă în intențiile ei, deocamdată nereușite, dar nu și abandonate, de a vedea cele două Principate Române părți componente ale Imperiului Ekaterinei a II-a. Astfel, la negocierile de la Focșani, transferate și continuate la București, parti-cipanții Petersburgului au preferat să nu discute despre revenirea în principate la domniile pământene. Negociatorul rus, A.M.Obreskov, trata principatele ca monedă de schimb între Rusia și Imperiul Otoman, sugerând reprezentantului Porții, reis-efendi Abdul Rezak, că deși „*Principatele Moldovenesc și Voloh (sic!), cu cetățile Hotin, Ibrail (Brăila) și Giurgiu, dobândite cu arma rusă, în virtutea dreptului militar*” ar trebui să aparțină Rusiei. Totuși, dacă „*Sublima Poartă s-ar învoi să lase aceste două provincii libere și independente sub o proprie a lor guvernare*”(subl.meu), Curtea imperială rusă ar renunța la revendicarea celor 30 milioane de ruble convenite ei ca recom-Nupensă a cheltuielilor de război. Nu este greu de observat că în viziunea negociatorului rus, ambele soluții erau ca și echivalente. Rusia ar fi renunțat la compensația revendicată și în cazul în care Poarta s-ar învoi „*să lase aceste două provincii cu cetățile sus-numite în stăpânirea rusească timp de 30 de ani*”(subl.meu). Dacă Poarta, însă, va dori să mențină principatele în stăpânire, va trebui să plătească Rusiei suma indicată¹²⁷. Faptul că însuși plenipotențiarul Rusiei trata principatele ca pe foste stăpâniri ale Porții, i-a

¹²⁶ Л.Е.Семёнова. *Отношения Дунайских княжеств с Османской Империей (К вопросу о „капитуляциях”)*. În: „Новая и новейшая история”, 1986, nr. 5, p.70-71.

¹²⁷ Е.И.Дружинина. *Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года*. Москваб 1955, p.202-203.

oferit reprezentantului Turciei motiv să respingă cererile lui Obreskov, insistând doar asupra retrocedării lor către Poartă. În consecință, în ciuda redeclanșării operațiunilor militare, care au pus Imperiul Otoman într-o gravă dificultate, Poarta nu a cedat în privința Principatelor Române, moment reflectat în art. XVI al tratatului semnat de părți la Kuciuk-Kainargi, la 10/21 iulie 1774¹²⁸.

Prin prisma subiectului anunțat în titlul prezentului studiu, tratatul în cauză aproape că n-are o relevanță demnă de-a fi comentată, afară poate de prevederea îngăduinței din partea Porții ca „*domnitorii acestor două state să aibă pe lângă ei un însărcinat cu afaceri, ales din rândul creștinilor comunității grecești, care vor veghea asupra treburilor privind numitele principate și vor fi tratate cu bunătate de către Poartă și, în ciuda neînsemnatei lor importanțe, vor fi considerate persoane ce se bucură de dreptul popular, adică vor fi la adăpost de orice violență*”(subl.meu)¹²⁹. Astfel, Țara Românească și Țara Moldovei nu numai că și-au păstrat ființa statală, periclitată parțial de regimul fanariot, dar mai ales de veleitățile expansioniste ale Rusiei, ci și-au recăpătat și un aspect, fie el și destul de nesigur și modest, de suveranitate sub suzeranitatea Porții Otomane, exercitată asupra lor și în continuare. Pentru Rusia, tratatul a pecetluit eșecul total al interesului pe care l-a urmărit cu atâta insistență, de a-și înstăpâni cele două Principate Române, mulțumindu-se doar cu prevederea că, „*după cum vor cere împrejurările în aceste principate, miniștrii curții imperiale ai Rusiei, care își au reședință pe lângă ea* (Poartă - n.meu.), *să poată vorbi în favoarea lor*(principatelor- n.meu)”, promițându-li-se și ascultarea cu „toată considerațiunea” convenită unor puteri prietene și respectate¹³⁰.

Întrebarea dacă Rusia a cedat sau nu în fața Porții și a puterilor care o susțineau pe aceasta, și dacă da, din ce motive, abordată uneori în istoriografie, nu mă preocupă în acest studiu. Se pare că, în contextul evoluțiilor pe câmpul de luptă și pe scena teatrului diplomatic din timpul acestui război, cercurile politice și militare rusești au recurs la tactica *cuceririlor*

¹²⁸ *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*. Culegere selectivă de tratate, acorduri, convenții și alte acte cu caracter internațional. Întocmită de prof.univ. Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe. București: Editura Politică, 1971, p.228-230.

¹²⁹ *Ibid.*, p.229.

¹³⁰ *Ibid.*, p.230.

graduale, obținând, într-un fel, accesul la Marea Neagră, înstăpânindu-și cetățile portuare Eni-Kale, Kimburn și Kerçi, la toate adăugându-se și desprinderea de Poartă a Crimeei, declarată acum, la cererea Rusiei, independentă¹³¹, adică intrată în sfera de influență politică rusească.

Cel mai semnificativ mi se pare pasajul introductiv la art. XVI al tratatului de la Kuciuk-Kainargi, pe care, pentru o mai bună claritate, îl citez integral: „*Imperiul Rusiei restituie Sublimei Porți întreaga Basarabie cu Akerman, Chilia, Ismail și cu târgurile și satele și tot ceea ce ține de această provincie, după cum îi restituie și fortăreața Bender. Tot astfel, Imperiul Rusiei restituie Sublimei Porți cele două principate ale Valahiei și Moldovei cu toate fortărețele, orașele, târgurile, satele și cu tot ce cuprind ele...*”(subl.meu). Acceptând condițiile stipulate de tratat, Poarta dădea promisiuni solemne de a le respecta¹³². Este de observat că, nereușind să se impună ca stăpână asupra celor două Principate Române, pe care le restituia Imperiului Otoman, Rusia a reușit să impună în textul tratatului termenul de *provincia Basarabia*, deosebită de Țara Moldovei, cu referire la teritoriul raialelor turcești, revendicate în repetate rânduri de autoritățile moldovene ca ținând din vechime de țara lor. Ar însemna, așadar, că inventata provincie urma să rămână în obiectivul expansiunii rusești, indiferent dacă Rusia va reuși sau nu să-și înstăpânească și cele două principate în întregime.

Nu poate fi trecut cu vederea nici faptul că, deși în text figurează termenul *principate* pentru Țara Românească și Moldova, acestea sunt considerate drept simple obiecte de schimb între părțile semnatare și, pur și simplu, sunt retrocedate de una alteia, în dependență de circumstanțe. Și dacă Rusia se socotea în drept de a le considera ca aparținându-i ei în baza dreptului de cucerire, apoi, retrocedându-le Porții, recunoștea că anterior ele erau stăpâniri turcești. Ar urma că autoritățile de la Petersburg preferau să trateze Principatele Române mai degrabă ca teritorii turcești, decât ca state aflate sub suzeranitatea Porții.

Se pare că și introducerea în textul tratatului a calificativului *principate* pentru cele două Țări Române s-a datorat negociatorilor din partea Porții și mediatorilor din partea Austriei și Prusiei, care au ținut cont și de

¹³¹ Vl. Tcaci. *Op. cit.*, p. 258.

¹³² *Relațiile internaționale ale României*, p.228.

doleanțele frunțașilor boierimii din cele două principate, care defel nu doreau ca stătalitatea țărilor lor să fie dizolvată printre provinciile Imperiului Otoman, așa cum le tratau autoritățile militare și politice ale Rusiei, optând doar pentru revenirea la domniile pământene. Și dacă în textul tratatului de la Kuciuk-Kainargi nici măcar nu se pomenește de o eventualitate a revenirii la domniile pământene, înseamnă că ea nu satisfacea intereselor Porții, iar Rusia, la rândul-i, a acceptat să se revină la domniile fanariote.

Se pare că însăși Rusia intenționa să fructifice regimul fanariot pentru a nu mai reveni la problema domniilor pământene, care ar fi constituit o piedică în intențiile de transformare a Principatelor Române în provincii ale sale. În acest sens, ar mărturisi peripețiile domnului fanariot Grigore al III-lea (Alexandru) Ghica, care pribegea prin Rusia. Manifestându-și interesul de a ajunge în scaunul domnesc de la Iași după încheierea războiului, acesta, fiind probabil proiectat deja în această calitate de autoritățile de la Petersburg, căuta să obțină și susținerea reprezentantului Prusiei, în timp ce, la Congresul de la Focșani, reprezentanții Rusiei Grigore Orlov și Alexei Obreskov primeau de la Ekaterina a II-a instrucțiuni să ceară pentru el, deja din numele împărătesei Rusiei desigur, domnia viageră în Moldova¹³³. Fiind respinsă la Focșani, cererea a fost reiterată la Congresul de la București, apoi și la Conferința a XXXIV-a din 7 martie 1773. Lipsa oricărei referiri la acest subiect în textul tratatului de la Kuciuk-Kainargi s-ar explica prin faptul că problema domniei Moldovei își pierduse sensul, odată ce ea, ca și Țara Românească, revenea din nou sub autoritatea Porții, deși chestiunea înscăunării lui Grigore A. Ghica la Iași nu fusese abandonată. El a devenit domn al Moldovei, însă abia în septembrie 1774, începând-și efectiv domnia în februarie 1775¹³⁴, adică la vreo șapte luni după semnarea tratatului ruso-turc și revenirea Moldovei sub supremația Porții. Rusia încerca astfel să preia de la Poartă practica domniilor fanariote, numai că acum domnii fanarioți din „slugi” ale sultanului urmau să devină „slugi” ai împărăției Rusiei. Prin înscăunarea

¹³³ VI.Tcaci. *Moldova în relațiile internaționale în perioada războaielor ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*. În: *Istoria Moldovei din cele mai vechi timpuri până în epoca modernă*. Chișinău, 1992, p.168, 170-171; Idem. *Grigore al III-lea Ghica*, p.257.

¹³⁴ A.Iordache. *Principii Ghica. O familie domnitoare din istoria românilor*. București, 1991, p.87; VI. Tcaci. *Grigore al III-lea Ghica*, p.258-259.

lui Grigore A. Ghica, deși promovat de ruși, se restabilirea însă în Moldova nu doar supremația Imperiului Otoman, ci și regimul fanariot. Să se țină cont că, protestând împotriva raptului Bucovinei de către austrieci în 1775, Grigore Al. Ghica adresa protestele Porții și nu Rusiei, așa cum ar fi trebuit să se întâmple, dacă ar fi împărțășit simpatii pro-ruse, cum se consideră uneori în istoriografie, pornindu-se doar de la aluziile la o eventuală adresare în acest sens al unei puteri străine¹³⁵, care nu neapărat trebuia să fie Rusia. Prin revenirea la domnia fanariotă, Porții i se oferea motivul de a trata și pe viitor Principatele Române ca provincii ale Imperiului Otoman, deși în textul tratatului figurau în calitate de principate. Unde mai pui, că tot atunci, numele celor două Țări Române au fost substituie prin nou-introdusul termen *Principatele Dunărene*¹³⁶, ceea ce le lipsea nu doar de individualitatea lor politico-statală, ci și de cea națională. În consecință, în perioada următoare păcii de la Kuciuk-Kainargi, nici Imperiul Habsburgic nu a cunoscut „o problemă românească”, ci doar a principatelor „turcești” ca făcând parte dintr-o masă succesorală otomană¹³⁷.

În ansamblu, tratatul de la Kuciuk-Kainagi nu satisfăcea intereselor niciuneia dintre părțile semnatare, oferind Porții un răgaz necesar pentru a-și întări pozițiile în Principate, iar Rusiei de a se pregăti pentru noi încercări de a-și realiza scopurile urmărite cu atâta tenacitate. După cum s-a observat deja, după încheierea păcii, „*Rusia era într-o stare de permanentă mobilizare a armatei și putea, la nevoie, să-și sporească efectivul militar până la cifre impresionante pentru epocă*”, fiind cu puțință ca ea „*să dea oricând o lovitură, posibil una fatală, Imperiului Otoman și să anexeze toate posesiunile sale*”(subl.meu)¹³⁸. Mai ales că în urma primului partaj al Poloniei, care s-a produs în 1772, adică în condițiile în care războiul nu se încheiase încă, Rusia și-a întărit și mai mult pozițiile strategice în vecinătatea imediată cu Moldova¹³⁹. Iar obținând prin tratat dreptul de „a vorbi (la Poartă - n.meu.)” în favoarea principatelor, ea a ajuns în posesia unui instrument de amestec direct în raporturile dintre ele și Poarta

¹³⁵ Vl. Tcaci. *Op.cit.*, p.258,

¹³⁶ Andrei Alexandru Căpușan. *Diplomați români de elită*, p.50.

¹³⁷ Gabriel Bădărău. *Op. cit.*, p.59.

¹³⁸ *Ibid.*, p.61-62.

¹³⁹ *Ibid.*, p.62-63.

Otomană și de sporire a influenței sale în cele două Țări Române¹⁴⁰, cărora nu li se mai oferea posibilitatea să-și decidă singure soarta de mai departe, fiind nevoite din două rele să-l accepte pe cel mai mic. Din motive lesne de înțeles, răul cel mai mic venea de la Poartă, care nu dorea să le lichideze ființa statală, în timp ce Rusia urmărea transformarea lor în provincii ale sale, după modelul oferit de habsburgi prin anexarea Transilvaniei, în conformitate cu tratatul de la Karlowitz din 16/26 ianuarie 1699.

Sunt departe de a considera că tratatul de la Kuciuk-Kainargi, ratificat de Poartă la 2 februarie 1775¹⁴¹, ar fi rămas drept „literă moartă”. Căci, chiar dacă a trăgănat cât a putut ratificarea lui, fără să renunțe la interesul de a-l anula, Poarta s-a văzut nevoită să urmeze unele stipulări ale lui, mai ales în privința unor abuzuri flagrante, care provocau revoltele din partea boierimii române, mai ales din Moldova, și care, dacă ar fi continuat, riscau să-i îndepărteze și mai mult pe moldoveni și munteni și să le alimenteze și în continuare sentimentele pro-ruse. Astfel, în 1775, autorităților otomane locale din Isaccea, Tulcea și Ismail li se interzicea să încalce hotarele Moldovei, considerată drept principat¹⁴² „separat la cancelarie și scutit de a fi călcat cu piciorul și liber în toate privințele”. Referirile la privilegiile principatului în conformitate cu „înaltele ordine”¹⁴³, sunt datate ceva mai devreme, iar odată cu reînscăunarea lui Grigore Al. Ghica în domnia Moldovei, s-a revenit la practica de a folosi în titlul domnesc și sintagma „din mila lui Dumnezeu”, acesta afirmând deschis că-și datora revenirea *proniei dumnezeiești*, care l-ar fi miluit și „*suit iarăși la al nostru domnescu și strămoșescu scaun al țării acestie Moldaviei*”(subl.meu), considerându-și domnia ca fiindu-i dăruită de Dum-

¹⁴⁰ Vlad Mischevca. *Impactul geopolitic al războaielor ruso-turce asupra Principatelor Române*. În: „Studii și materiale de istorie modernă”, XVIII, 1999, p.178-179; *Domnii Țării Moldovei*, p.60.

¹⁴¹ Al. Vianu. *Aplicarea Tratatului de la Kuciuk-Kainargi cu privire la Moldova și Țara Românească (1775-1783)*. În: „Revista de Istorie”, 1960, nr. 5, p.71-101.

¹⁴² Valeriu Veliman. *Date noi cu privire la circumstanțele alegerii mitropolitului Moldovei (1792) și statutul juridico-politic al Principatelor Române*. În: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol””, XXIII, 1986, p.607 și n.73. Referirea la porunca respectivă se conține într-un document din 4-13 aprilie 1792, când ea era reiterată din nou.

¹⁴³ Ibid. și n.74.

nezeu¹⁴⁴. Este adevărat, exact așa se întitulau și domnii fanarioți anteriori, folosind o tradiție înrădăcinată în cancelaria domnească a Moldovei și păstrată, cred, nu printr-o inerție nevinovată, ci dintr-un interes al Porții de a crea aparența că nimic nu s-a schimbat în statutul juridic al Moldovei odată cu instituirea regimului fanariot, titlul domnesc lăsând să se înțeleagă că țara beneficia și de un oarecare grad de suveranitate. Revenirea la această practică, după o întrerupere de vreo cinci ani, cât Moldova nu a avut domni, era și ea o măsură de întărire a pozițiilor Porții în țară, ca expresie a readucerii ei la statutul de principat cu un aparent element al suveranității, spre deosebire de vremea ocupației rusești, când despre institutul domniei nici măcar nu se pomenea, iar în țară a fost introdus un adevărat regim de ocupație, prin trecerea administrării către Divanul boieresc, în cadrul căruia înaltului cler în frunte cu mitropolitul i s-a atribuit un rol deosebit, aflându-se însă sub președinția unui general rus.

Războiul ruso-turc din 1768-1774 și Tratatul de la Kuciuk-Kainargi au condus și la un fel de regrupare a taberelor celorlalte mari puteri, care-și disputau prioritățile în eventuala și inevitabila destrămare a stăpânirilor otomane, cel puțin de dincoace de Strâmțori. Astfel, Împăratul Iosif al II-lea și cancelarul său Kaunitz, care deși beneficiaseră de pe urma primei împărțiri a Poloniei, realizată în baza tratatului dintre Rusia, Prusia și Austria din 25 mai 1772¹⁴⁵, erau acum îngrijorați de capacitatea Rusiei de a da o lovitură fatală Imperiului Otoman. Hotărâți să nu permită o asemenea finalitate, care le-ar fi depășit interese teritoriale pe contul turcilor, ei s-au arătat mult mai interesați de menținerea integrității teritoriale a Imperiului Otoman, decât de perspectiva „înghițirii” lui de doar Rusia. Încă la 6 iulie 1771, adică înainte de începutul negocierilor ruso-turce, Curtea de la Viena a semnat un acord secret cu Poarta¹⁴⁶, devenind un aliat neaflșat al acesteia, fără a renunța la pretenția de a ajunge în stăpânirea

¹⁴⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, VII, p.237. Vezi și p. 307, 450, 452, 466, 475, 476.

¹⁴⁵ Mihai Iacobescu. *Din istoria Bucovinei*. Vol. I (1774-1862). *De la administrația militară la autonomia provincială*. București, 1993, p.49; Nicolae Ciachir. *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*. București, 1993, p.33; Constantin Ungureanu. *Bucovina în perioada stăpânirii austriece. 1774-1918*. Cchișinău: Civitas, 2003, p.9-10. Austriei i-a revenit Galiția și Lodomeria cu o populație de peste 2,5 mln. de locuitori, ceea ce depășea cu câteva sute de mii populația teritoriilor ce-i revenise Rusiei și Prusiei luat împreună.

¹⁴⁶ Mihai Iacobescu. *Op. cit.*, 57; Constantin Ungureanu. *Op. cit.*, p.9.

Moldovei și Țării Românești¹⁴⁷ printr-o eventuală înțelegere cu Poarta, așa cum se experimentase deja în cazul Transilvaniei. În orice caz, austriecii erau dispuși să nu admită ca cele două Principate Române să treacă sub controlul Rusiei. Urmându-l pe Gabriel Bădărău¹⁴⁸, nu este de prisos să constatăm că și autoritățile austriece nu tratau Principatele Române altfel decât ca pe niște „teritorii ale sultanului”. Așadar, devine clar de ce, la 15 februarie 1772, adică în ajunul negocierilor ruso-turce, Kaunitz o îndruma pe împărăteasa Maria Thereza să nu-i permită Ekaterinei a II-a să distrugă Turcia¹⁴⁹. Beneficiind de relații specifice cu Poarta, guvernul austriac și-a îndreptat atenția asupra părții de nord a Moldovei.

Trupele austriece au început a fi introduse în Moldova încă din mai 1774, adică înainte de semnarea Tratatului de la Kuciuk-Kanargi și de retragerea armatelor rusești. Acest fapt n-a provocat însă reacții oficiale negative nici din partea Porții și nici a autorităților politice și militare ruse, toți fiind practic puși în fața unui fapt împlinit. Mai mult chiar, feldmareșalul Rumeanțev a încuviințat ocuparea Bucovinei, nu fără a obține și un beneficiu personal din această afacere: a fost mituit cu 5.000 de galbeni și cu o tabacheră de aur¹⁵⁰. Ca urmare, în negocierile purtate cu Poarta, care s-au încheiat la nivelul primei etape prin semnarea convenției din 7 mai 1775¹⁵¹, nu se punea problema îndepărtării austriecilor din Bucovina, ci doar delimitarea stăpânirii acestora, fapt realizat către luna iulie 1776¹⁵². În teritoriile anexate din nordul Moldovei a fost instituit un regim de ocupație austriacă¹⁵³, foarte asemănător cu regimul rusesc din Moldova din timpul războiului.

Este evident că prin anexarea Bucovinei, Curtea de la Viena, care revendica și Cetatea Hotin, urmărea să blocheze accesul trupelor rusești din Polonia către Moldova, pentru a-și asigura libertatea de acțiune în ambele Principate Române, în perspectiva unei eventuale întreprinderi

¹⁴⁷ Gabriel Bădărău. *Op. cit.*, p.66 și n.18.

¹⁴⁸ Gabriel Bădărău. *Op. cit.*, p.59-60.

¹⁴⁹ *Ibid.*, p.62-63.

¹⁵⁰ Ханнес Хофбауэр, Виорел Роман. *Буковина – забытая земля, Бессарабия между Западной Европой, Россией, Молдавией и Турцией*. Apud: Constantin Ungureanu. *Op. cit.*, p. 11.

¹⁵¹ Nicolae Ciachir. *Op. cit.*, p.38; Constantin Ungureanu. *Op. cit.*, p.13-14.

¹⁵² Constantin Ungureanu. *Op. cit.*, p.13-19.

¹⁵³ *Ibid.*, p.21-26.

militare împotriva turcilor. Faptul că, în afară de unele proteste mai mult formale, autoritățile ruse n-au întreprins nimic pentru a împiedica anexarea Bucovinei la Austria, indică asupra unei schimbări de atitudine în raporturile ruso-austriece privitor la destinele stăpânilor turcești în Europa și ale Principatelor Române în particular, bazate pe o aparentă colaborare și, totodată, însoțite de o aprigă concurență de culise, care să nu permită unei părți s-o întrecă pe cealaltă în goană expansionistă în spațiul stăpânit sau controlat de turci. De atunci, ambele puteri rămâneau în așteptarea, dacă nu și în căutarea sau chiar provocarea unor noi *casus belli* cu Imperiul Otoman, ca motiv pentru reluarea proiectelor de expansiune care vizau, în primul rând, Moldova și Țara Românească, în timp ce Imperiul Otoman nu se putea împăca cu prevederile Tratatului de la Kuciuk-Kainargi, care-i limita puterea de exercitare a suzeranității asupra acestora în formatul modificat prin înlocuirea domniilor pământene cu cele fanariote.

Deja în 1778, relațiile ruso-otomane s-au agravat într-atât, încât izbucnirea unui nou război era inevitabilă. Această situație s-ar explica nu doar, și nu atât, prin asasinarea, la porunca Porții, a lui Grigore Al. Ghica, cât prin numirea imediată în scaunul Moldovei a lui Constantin Moruzi (30 septembrie sau 1 octombrie 1777), fost mare dragoman la Poartă, neglijându-se elementarele proceduri obișnuite în asemenea situații¹⁵⁴ și punând Rusia în fața unui fapt împlinit. Nu cred că această schimbare în scaunul domnesc de la Iași ar fi făcut parte din pregătirile Porții pentru un nou război cu Rusia¹⁵⁵. A fost mai degrabă o testare a intențiilor Rusiei în condițiile în care s-ar fi creat aparența unor abateri de la tratatul din 1774. Se pare, însă, că niciuna din părți nu-și dorea sau nu era pregătită de război, astfel că situația s-a aplanat prin semnarea, la 10/21 martie 1779, a Convenției de la Ainalı Kavak, care, prin art. VII, confirma art. XVI al Tratatului de la Kuciuk-Kainargi¹⁵⁶. Ceea ce atrage atenția în noul document este reiterarea prevederii ca fiecare din cele două Principate Române să-și aibă la Poartă un împuternicit cu afaceri, de credință grecească, adică ortodoxă, și care să se bucure de *dreptul popular*, adică de

¹⁵⁴ Vl. Tcaci. *Grigore al III-lea Ghica*, p.259-260.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ *Россия и освободительная борьба*, p.96-97.

imunitate în baza normelor de drept internațional din acea vreme, asta însemnând că până atunci Poarta neglijase această condiție. Prezintă interes și prevederea ca sultanul să înnoiască și să păstreze cu sfințenie puterea *hattışerif*-urilor, date cu ocazia întoarcerii locuitorilor celor două principate în supușenia sa (в подданство его величества)¹⁵⁷, în conformitate cu Tratatul de la Kuciuk-Kainargi. Bineînțeles că, în caz de o nouă cucerire a principatelor de către ruși, supușenia locuitorilor lor ar fi trecut automat către împărăția Rusiei, indiferent dacă ei și-ar fi dorit-o sau nu.

O consecință imediată a Convenției a fost instituirea, la 7 decembrie 1779, a viceconsulatelor ruse nu numai în Moldova și Țara Românească, ci și în Basarabia¹⁵⁸, în frunte cu un consul general cu reședința la București în persoana lui S.A.Lașkariov. Ekaterina a II-a a fost foarte explicită în a stabili sarcinile acestora, care, printre altele, constau și în „intenția noastră” ca „în toate locurile prilejuite [...] să extindem legătura noastră [...] cu cei intenționați bine față de noi de aceeași credință și (ca) câștigarea acestor bine intenționați să se înmulțească”(subl.mea)¹⁵⁹. Consulul general de la București își asuma și misiunea de a observa comportamentul (поведение) domnilor din cele două principate și să folosească mijloace utile pentru a le câștiga încrederea și a-i folosi în interesul urmărit (в пользу дела)¹⁶⁰. Este lesne de înțeles atât nemulțumirea manifestată de domnii în cauză și de semenii lor din Constantinopol, cât și nedorința Porții de a se împăca cu prezența consulului general rus, astfel că ea va recunoaște calitatea oficială a acestuia abia în prima zi a lui decembrie 1780¹⁶¹. Importanța rolului consulatelor în promovarea intereselor politice, nu doar la Poartă, ci și nemijlocit în cele două Principate Române, a fost în curând conștientizată și de Curtea de la Viena, care și-a întemeiat un consulat la București¹⁶². Opinia că „întemeierea consulatelor străine însemna incontestabil o recunoaștere a

¹⁵⁷ Ibid., p. 97.

¹⁵⁸ *Очерки внешнеполитической истории*, p.322.

¹⁵⁹ Н. Дубровин. *Присоединение Крыма к России*. Т. 4. ССанкт – петербург, 1881, p.28; *Очерки внешнеполитической истории*, p.322.

¹⁶⁰ Ф.Ф.Гирс. *Молдавия и Валахия перед турецкой войной 1787г. Из истории русского консульства в Яссах*. Москва, 1898, p.619; *Очерки внешнеполитической истории*, p.323.

¹⁶¹ Andrei Alexandru Cărușan. *Op. cit.*, p.50.

¹⁶² Ibid.

autonomiei Țărilor Române, iar reprezentanții Marilor Puteri acreditați la București și Iași au făcut să crească interesul acestor puteri și al opiniei publice europene pentru soarta principatelor” (subl. mea)¹⁶³, pare a fi exagerată. E greu să-ți închipui cum cele două imperii, austriac și rus, care tratau cele două Principate Române drept provincii ale Imperiului Otoman, se îngrijesc de ridicarea prestigiului internațional al acestora, urmărind de fapt cucerirea lor anume ca stăpâniri turcești. Instituirea consulatelor se prezintă mai degrabă ca instrumente nemilitare pentru exercitarea presiunilor asupra Porții cu scopul de a pregăti teren favorabil în perspectiva unor noi încercări, deja militare, de a și le anexa. Totodată, ele se prezintă ca instrumente non-militare ale concurenței Austriei și Rusiei, în interesul lor de a nu se lăsa devansate una de cealaltă în politica de expansiune, ațintită asupra unora și aceluiași teritorii. În relațiile ruso-austriece intervine o perioadă de colaborare concurențială antiotomană care, în anul 1780, la inițiativa diplomaților Ekaterinei a II-a, a început să se manifeste la nivel de proiect, deocamdată.

În septembrie același an, împărătesei Rusiei i-a fost prezentat volumul redactat de A.A.Bezborodko și intitulat *Notițe în afaceri politice*, care prevedeau o unitate de acțiuni între Rusia și Austria în cazul unui război cu Imperiul Otoman. Rusia pretindea să intre în stăpânirea Crimeei și Oceakovului, iar Austriei i se recunoștea dreptul de a recupa Belgradul, Serbia, Bosnia și Oltenia¹⁶⁴. E vorba de teritorii care nu constituiau obiectul de rivalitate directă dintre părți. Cu privire la Principatele Române, pretinse și de o parte și de cealaltă, autorul *Notițelor* propunea să se convină cu Viena privitor la transformarea acestora într-o regiune (область) independentă, care să nu fie alipită nici la Rusia, nici la Austria. În mai 1781, a fost semnat tratatul de alianță austro-rus, partea secretă a căruia prevedea ca, în caz de război cu turcii, părțile semnatare să se recompenseze reciproc pe contul Imperiului Otoman¹⁶⁵. Folosindu-se de buna dispoziție a împăratului Iosif al II-lea, dar nu fără intenția greu disimulată de a-și trage partenerul pe sfoară, în a doua jumătate a anului 1782, Ekaterina a II-a l-a informat pe acesta despre faimosul „proiect

¹⁶³ Ibid., p.51.

¹⁶⁴ Gabriel Bădărău. *Op.cit.*, p.70-71.

¹⁶⁵ *Очерки внешнеполитической истории*, p.326.

grecesc”, conform căruia, dacă, în cazul unui război comun împotriva turcilor, aceștia vor fi înlăturați din Europa, cele două Principate Române se vor constitui într-un regat independent al Daciei¹⁶⁶ în frunte cu un principe creștin, desigur ortodox. Independența acestui stat urma să fie garantată de ambii parteneri de proiect. Pe ruinele europene și asiatice (fostele teritorii bizantine cucerite de turci) ale Imperiului Otoman, proiectul împărătesei Rusiei prevedea crearea unui Imperiu grecesc, adică refacerea fostului Imperiu Bizantin, în frunte cu un împărat *pravoslavnic*, în persoana lui Constantin, nepotul Ekaterinei. Restul posesiunilor otomane din Europa urmau să fie împărțite pe picior de „perfectă reciprocitate” între Rusia și Austria¹⁶⁷. Este lesne de observat că, prin proiectul său, împărăteasa Rusiei urmărea să-și afirme prioritățile intereselor sale în eventualitatea anihilării Imperiului Otoman, delimitând cu destulă claritate interesele teritoriale ale Rusiei, care, întâi de toate, includeau Principatele Române, în eventualitatea unificării lor într-un tot întreg. Independența prevăzută pentru ele nu era decât un truc politic, menit să inducă în eroare Curtea de la Viena. Adevărul despre cât costa pentru diplomația rusă independența unei țări ajunse în obiectivul expansionist al Curții de la Petersburg avea să se releve în cazul Crimeii. De altfel, în 1783, Ekaterina a II-a bătuse și o medalie cu chipul lui Constantin, pe care era inscripționat titlul acestuia „Împăratul Daciei și al Bizanțului”¹⁶⁸ - mărturie a adevăratului scop final al *proiectului grecesc*.

De fapt, proiectul avea misiunea de a-l câștiga pe Iosif al II-lea de partea Rusiei, în intenția acesteia de a-și anexa Crimeea, ceea ce i-a și reușit¹⁶⁹. În consecință, curtea de la Viena obținea motiv pentru revendicarea unei recompense teritoriale echivalente, conform principiului de reciprocitate. La 1 februarie 1783, în cadrul audienței acordate solului

¹⁶⁶ Ideea a fost formulată în ședința membrilor Colegiului Pentru Politica Externă, care doreau îndepărtarea Turciei și Austriei de hotarele Rusiei, astfel că prevedeau „crearea unei regiuni libere și independente în componența Moldovei Valahiei (Țării Românești) și Basarabiei (sic!)”, care ar fi devenit „o barieră trainică și recunoscută” între cele trei imperii (*Очерки внешнеполитической истории*, p.327), în realitate urmărindu-se separarea acestei regiuni într-o sferă de influență exclusivă a Rusiei.

¹⁶⁷ Gabriel Bădărău. *Op. cit.*, p.72; О.П.Маркова. *О происхождении так называемого „греческого проекта” (80-е годы XVIII в.)*. În: „История СССР”, 1958, nr.4. Apud: *Очерки внешнеполитической истории*, p.326.

¹⁶⁸ Alexandru Gonța. *Op. cit.*, p.123.

¹⁶⁹ Gabriel Bădărău. *Op. cit.*, p.72.

Franței la Viena, Iosif al II-lea recunoștea că, în cazul izbucnirii unui război dintre Rusia și Imperiul Otoman, austriei intenționează să ocupe Principatele¹⁷⁰. Motivând prin manifestările antirusești din Crimeea, la 9 aprilie 1783, Rusia a decretat anexarea Crimeii cu insula Taman¹⁷¹. Peste o lună, Ekaterina a II-a îl informa despre aceasta pe omologul său de la Viena ca despre un fapt împlinit, invitându-l să ocupe și el un teritoriu echivalent. La 28 decembrie 1783, Poarta a fort nevoită să accepte și ea cele întâmplare, semnând *senedul* despre cedarea Crimeii rușilor¹⁷².

Presemnele unui nou război ruso-turc, care, desigur, nu putea ocoli Principatele Române, s-au făcut simțite mai ales în Moldova. Examinarea celor câteva adrese ale unor mari boieri moldoveni și ale mitropolitului Gavriil către consulul I. Severin sau feldmareșalul P.A. Rumeanțev, din anii 1783 și 1785, prin care destinatarilor li se aducea la cunoștință opțiunea de a trece țara în supușenia Rusiei, cerându-se până și introducerea armatelor rusești¹⁷³, mi se pare lipsită de interes, știindu-se că apariția lor nu a putut ocoli îndemnul în sensul dorit din partea consulului. Ținând cont de impresia inevitabilității unui nou război ruso-turc, care va afecta în primul rând Moldova, așa cum se întâmplase deja de mai multe ori, din ansamblul adresărilor de mai sus se desprinde evidentul interes al celor ce le semnau de a preveni comportamentul și atrocitățile de care dăduseră dovadă armatele rusești în timpul războiului precedent. Unde mai pui, că nu există nici un temei pentru a-i prezenta pe semnatarii acestor documente ca exponenți ai doleanțelor întregii boierimi a țării.

Un exemplu elocvent de înțelegere a mecanismului fabricării diverselor apeluri ale clerului și boierilor moldoveni este oferit, ce-i drept ceva mai târziu, într-o scrisoare din 14 august 1787, a viceconsulului I.L. Selunski către șeful cancelariei lui G.A. Potiomkin. Conform scrisorii, mitropolitul și boierii moldoveni, îngrijorați, desigur, de războiul de curând declarat, i-ar fi adresat rugămintea să nu plece, temându-se ca în lipsa lui să nu fie opresați, de turci desigur. Mai apoi însă nu mitropolitul și

¹⁷⁰ Al. Grigorovici. *Criza orientală din 1783 și politica Franței*. În: „Revista Istorică”, 1938, nr.10-12, p.300; Gabriel Bădărău. *Op.cit.*, p.72.

¹⁷¹ Veniamin Ciobanu. *Informații documentare privind politica orientală a Angliei (1786-1791)*. În: „Anuarul Institutului de Istorie „A.D.Xenopol””, XXXVII, 2000, p.223.

¹⁷² Gabriel Bădărău. *Op. cit.*, p.72.

¹⁷³ *Россия и освободительная война*, p.101-103.

boierii solicitau „o grabnică sosire, cel puțin pentru început, a unei mici armate ruse”, ci viceconsulul în persoană, care știa că, fără a avea asistență militară, va trebui să părăsească Moldova. Iar pentru a fi și mai convingător, Selunski scria, deja din proprie inițiativă, că armatei rusești era ca un fel de garanție că moldovenii „*au să-și pună speranța veșnică în noi*”(subl. mea), adică în Rusia¹⁷⁴. Din adresa, din același an 1787, a mitropolitului al cărui nume nu este specificat, care nu conține o dată precisă fiind probabil din primele luni ale noului război ruso-turc și care se referea însă la „toți cei din păstoria mea, obraze bisericesti și politicești”, către Ekaterina a II-a, nu se lasă observată nerăbdarea cu care armata rusă ar fi fost așteptată în Moldova, speculându-se doar „*acea mare milostivire și protecție*” din partea împărătesei pe care țara le-ar fi cunoscut „*atât în vremile trecute prin alte slăvite mijlociri, cât și în anii aceștia...*”(subl. mea). În continuare, autorii anonimi ai scrisorii mărturiseau „*prin sine-ne cu totul îndatorați și supuși*”, și se rugau „*să nu fim urmați și trecuți cu vederea, ci de toate cele neștiute de noi viitoare lucrări și urmări, să fim miluiți și folosiți cu aceleași împărătești ale voastre faceri de bine, protecții și apărări*”(subl. mea)¹⁷⁵. Din documentul de mai sus, se desprinde cu destulă claritate aceeași străduință ca, prin recunoașterea anticipată a suzeranității protectoare a Curții de la Petersburg, în cazul intervenției armatelor ruse în Moldova, să se prevină jafurile și abuzurile din partea acestora.

În cazul în care titularul adresării de mai sus ar fi fost mitropolitul Leon Gheuca, sunt cunoscute și alte două texte adresate de el feldmareșalului P.A.Rumeanțev – la 24 octombrie și la 7 noiembrie 1787 – în care își arată interesul de a-și asigura securitatea personală în fața turcilor, solicitând introducerea armatei ruse în țară. În prima scrisoare, elogiindu-și adresantul pentru „faptele eroice” din timpul războiului precedent, „al cărui teatru a fost țara noastră”, mitropolitul își exprimă dezamăgirea că, în acel război, așteptările ca „*să intre neînvinsele armate rusești ca prin aceasta să rămânem în afara oricărei frici și pericol*” au fost zădarnice, mitropolitul și cei ce-i împărtășeau opțiunile, pomenindu-se „*ca niște oi între lupi, numiți trădători și dușmani ai otomanilor pentru râvna și zelul,*

¹⁷⁴ Ibid., p.111.

¹⁷⁵ Ibid., p.111-112.

pe care în războiul trecut le-am oferit (rușilor- n. mea) și acum (otomanii – n. mea) socot că ținem în inimile noastre aceleași (sentimente)”. Conform aceleiași scrieri, Moldova îl recunoștea, parcă, pe mitropolit „drept tată spiritual”, iar pe Rumeanțev „ca tată al vieții și eliberării”, astfel că autorul scrisorii, în numele întregului popor, întindea „mâinile rugătoare, implorând o cât mai posibilă și grabnică venire în ajutor” a feldmareșalului rus¹⁷⁶. În cel de-al doilea răvaș, în care speranțele în Rusia erau egalate cu suferințele suportate de la turci, i se solicita lui Rumeanțev să trimită „puternica lui armată în patria noastră Moldova”, mai asigurându-se că „nu-i nici o piedică” și că „noi vom folosi cu bucurie toate puterile” pentru a asigura oastea rusă cu toate cele necesare. În încheiere însă se lasă observată frica mitropolitului de a ajunge pe mâna turcilor, așa că își ruga adresantul să se străduiască „ca să ne scape pe noi de pericolul care ne paște” și, măcar printr-o scrisoare, să-i dea speranța de apărare¹⁷⁷. Adică, nu soarta țării și a poporului credincios al ei îl preocupa pe autorul misivei. Totodată, lipsa numelui concret al mitropolitului ca semnatar al acestei scrisori, s-ar explica, așadar, prin temerea ca ulterior, în cazul unei nereușite ordinare a rușilor, să nu aibă de suferit din partea turcilor. Cu același succes, însă, ar putea fi vorba de un anonim plătit de feldmareșal pentru a justifica eventuala intervenție a armatelor sale ca urmând la cererea băștinașilor. Exprimându-și atașamentul față de mitropolit și dragostea sa către țară, P.A.Rumeanțev menționa că împărăteasa sa, „protejând neîntrerupt Moldova”, i-a dat învoirea să facă tot ce era în puterile dânsului pentru „ușurarea și eliberarea de sub jugul agarenilor”¹⁷⁸.

Nu cred a fi relevante pentru atitudinea boierilor și clerului din Moldova față de o eventuală extindere asupra țării a operațiunilor de război ale armatelor rusești, nici adresările către Rumeanțev a celor câțiva căpitani moldoveni (Ivan Buhuș, Fiodor Sabo, Petru Otincă și Andronachi Rudi), care solicitau introducerea armatei ruse în Moldova, asigurându-l pe feldmareșal că aici sunt deja pregătite proviziile necesare și furajul¹⁷⁹. Faptul ar fi fost credibil, dacă afirmațiile ar fi venit din partea lui Alexandru Ypsilanti, domnul de atunci al Moldovei, ori din partea unui

¹⁷⁶ Ibid., p.113.

¹⁷⁷ Ibid., p.114-115.

¹⁷⁸ Ibid., p.122-123.

¹⁷⁹ Ibid., p.118,120

împuternicit al acestuia, sau, cel puțin, din partea unor mari boieri și înalți demnitari. Este știut însă că acest domn, care a plătit pentru obținerea scaunului de la Iași tocmai 4.000 de pungi (2.000.000 lei) și încă 300 pungi marelui vizir¹⁸⁰ și, ca orice alt domn fanariot, fiind preocupat de recompensarea cu „dobândă” a sumelor alocate, s-a manifestat mai degrabă ca austrofil, deși era suspectat de legături cu Rusia¹⁸¹, neexistând dovezi evidente în acest sens. De altfel, e greu de înțeles cum Poarta, fără să aibă încredere în el, i-a încredințat domnia Moldovei (a sosit la Iași în ianuarie 1787), după ce domnul precedent, Alexandru al II-lea Mavrocordat (*Firaris /Fugarul*), a fugit la ruși, iar războiului ruso-turc îi lipsea doar scânteia detonatoare.

Numirea lui Al. Ypsilanti la domnia Moldovei n-a putut să nu trezească interesul rușilor față de intențiile lui politice. S.A.Laşkariov îl informa pe P.A.Rumeanțev că noul domn e de părere că Poarta n-ar trebui să împingă situația până la război și consideră că ea va fi de acord cu reven-dicările Curții de la Petersburg. De altfel, noul domn „*n-ar fi dorit să vadă război și mai bine ar fi fost fără el*”. Din cele relatate este imposibil să deduci că Al.Ypsilanti „manifestă către noi un atașament sânguincios”¹⁸².

Între timp, s-a produs și scânteia de la care avea să se aprindă flacăra noului război. În martie 1787, cazacii au atacat Balta, care era situată la hotarul dintre stăpânirile tătarilor din Crimeea și Ucraina și în care staționau trupe turcești. Laşkariov îl informa pe G.A.Potiomkin și despre aceea că vestea despre cele întâmplate la Balta a provocat la Iași o asemenea neliniște (тревога), „*încât, de frică, turcii ce se aflau acolo, în număr de vreo șase sute, au început să plece din oraș, iar orașenii s-au închis în casele lor și orașul deodată a devenit ca și pustiu*”. Din pasajul citat nu se poate trage altă concluzie decât că, ieșenii se temeau ca nu cumva să se întreprindă un atac similar și asupra orașului lor, crezând chiar „că a doua zi armata rusă va fi la Iași”. Orașenii s-au liniștit însă după ce, peste câteva ore, domnul i-a înștiințat „că nici un fel de oști rusești nu erau

¹⁸⁰ A. M. Mustafa. *Documente turcești privind istoria României*. Vol. II. București: editura Academiei,

¹⁸¹ Vl. Mischevca. *Alexandru Ypsilanti. Domnia în Moldova*. În: *Domnii Țării Moldovei*, p. 269

¹⁸² *Россия и освободительная борьба, зю 106ю*

nicăieri”¹⁸³. Urmeză, că într-adevăr moldovenii se temeau de ruși. Este semnificativ și faptul că, în fața iminentei pătrunderi în țară a armatelor rusești, Al.Ypsilanti i-a sfătuit pe boieri să-și trimită familiile către Silistria, adică în regiunea controlată de turci, aceasta fiind încă o mărturie că domnul nu manifesta intenții de colaborare cu comandamentul sau cu autoritățile Rusiei¹⁸⁴. Boierii însă, din motive lesne de înțeles, au respins acest sfat, trimițându-și familiile către granița cu austriecii și în munți. Dar și în acest caz, Lașkariov caută să îndulcească impresia, adăugând că boierii au procedat astfel, pentru că din partea armatelor ruse și imperiale (austriece – n.me.) ei nu ar fi simțit vreun pericol¹⁸⁵. Atunci ce i-a determinat oare să-și scoată familiile din calea rușilor și să le adăpostească în apropiere de granița cu austriecii? De reținut că, în paralel cu adresările către ruși, Al.Ypsilanti, susținut de mitropolitul Leon Gheuca, insista ca austriecii să pătrundă cât mai grabnic în Moldova¹⁸⁶ într-o devansă pe ruși. Starea aceasta de lucruri era determinată, desigur, nu de niște simpatii și convingeri prealabile ale cercurilor politice și bisericești din țară, ci de interesul de supraviețuire între marile puteri vecine, care nu se deosebeau prea mult între ele, urmărind aceleași scopuri. Aș accepta, astfel, formula lui Gabriel Bădărău că Principatele Române s-au pomenit între Scylla și Caribda¹⁸⁷, însă cu precizarea că, dacă una dintre acestea era Imperiul Otoman, apoi cea de-a doua era bicefală, întrunind celelalte două imperii - austriac și rus. Căci, în războiul declarat Rusiei de către Poartă la 13 august 1787, s-a implicat în curând și Curtea de la Viena, care, ce-i drept, și-a oficializat intrarea în război împotriva turcilor doar peste aproape o jumătate de an, la 9 februarie 1788, cele câteva luni anterioare

¹⁸³ Ibid., p.107.

¹⁸⁴ În informația sa consulul rus interpreta lucrurile în sensul dorit de autoritățile sale scriind că Al. Ypsilanti ar fi fost „cuprins de frică groaznică”, dar nu în fața armatelor rusești, ci de teama unei campanii din partea vizirului, care ar fi putut să-i ceară socoteală pentru că nu reușise să pregătească proviziile necesare întreținerii armatei turcești. Ca urmare, el ar fi dorit foarte mult „ca oastea rusă sau imperială (austriacă- n.me.) să intre în Moldova ca el să poată să se justifice în fața vizirului și să-și păstreze viața”(Ibid., p.108) Așa ceva nu se exclude, dar principial rămâne faptul că măsurile de prevenție au fost luate înainte ca armatele rusești să pătrundă în țară.

¹⁸⁵ Ibid., p. 109.

¹⁸⁶ Gabriel Bădărău. *Op. cit.*, p.282.

¹⁸⁷ Ibid., p.283.

consacrându-le negocierilor dintre cele două curți imperiale de la Viena și Petersburg privitor la eventualele lor beneficii de pe urma acestui război.

În octombrie 1787, Ekaterina a II-a îl îndemna pe Iosif al II-lea să intre în război, având, de fapt, ca intenție punerea în aplicare a deja cunoscutului *proiect grecesc*, care excludea din sfera de interese a Austriei Moldova și Țara Românească de până la Olt¹⁸⁸. Împăratul de la Viena cerea însă și Cetatea Hotin cu teritoriul adiacent, revendicând, în cadrul *proiectului grecesc* dreptul de comerț liber, fără taxe vamale pe Dunăre, astfel că, pregătindu-și intrarea în război, austriecii au concentrat în Bucovina vreo 17.000 de ostași¹⁸⁹, intenționând, desigur, să cucerească de la turci raiaua Hotin, asupra căreia erau ațintite și privirile rușilor. În asemenea situație, boierii și clerul țării nu puteau face altceva decât să-și manifeste în egală măsură sentimentele „de dragoste și simpatie sinceră” față de unii și de alții. Această stare de spirit, care domina mediul boieresc din Moldova, e destul de fidel redată într-un denunț, pe care, în septembrie 1788, paharnicul Iordache Darie i-l adresa lui P.A.Rumeanțev. Conform denunțului, unii boieri „*au apelat la ajutorul imperialilor* (austriecilor - n.mea.), *mângâindu-se și oferindu-le daruri nu mici*”. Văzând însă „timiditatea” (în sensul inactivității - n.mea.) acestora, „*s-au manifestat la fel în fața hanului tătar [...]. Iar acum, văzându-se lipsiți de speranțe din ambele părți*”(subl. mea), apelează acum la protecția feldmareșalului, ca „*slugi credincioase împărăției rusești*”¹⁹⁰. Concluzia autorităților militare și politice ale Rusiei a fost că doar ocuparea militară a Moldovei este capabilă să înlăture ezitățile boierimii și clerului între puterile implicate în război și că austriecii trebuie puși în fața faptului împlinit, deschizând armatelor ruse calea către Țara Românească și determinând Curtea de la Viena să-și limiteze pretențiile doar la teritoriile care îi erau preconizate în *proiectul grecesc*, astfel încât Țara Moldovei și partea de dincoace de râul Olt a Țării Românești să rămână la cheremul Petersburgului.

Pregătirile ideologice pentru asemenea finalități ale războiului au început încă în primele luni ale anului 1788, prin manifestul pe care Ekaterina a II-a îl adresa mitropoliților, episcopilor, preoțimii, nobililor și

¹⁸⁸ Nicolae Iorga. *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*. Vol. II. București, 1936, p.224.

¹⁸⁹ Gabriel Bădărău. *Op. cit.*, p.281-282.

¹⁹⁰ *Россия и освободительная борьба*, p. 135.

„*supușilor credincioși ai noștri*” (subl. mea.). Speculând meritele Rusiei în precedentul război cu Poarta și a tratatelor de pace încheiate cu aceasta, care, chipurile, ar fi asigurat „*soarta tuturor creștinilor, care locuiesc în ambele principate [...] păstrând în ele toate foloasele și interesele puterilor spirituale și lumești, precum și ale tuturor locuitorilor*”, împărăteasa își încredința adresanții de ocrotirea sa maternă, ca față de niște „*popoare de aceeași credință cu noi, care au atras totdeauna și atrag și acum asupra lor protecția*”. Autoarea manifestului nu a trecut nici pe lângă „*răutatea nemăsurată [...] să aparții puterii sultanului turc sub care puteți voi oare să trăiți măcar o zi, fără a vă teme să fiți lipsiți de viață și avere?*”, deplângând până și „*uciderea chinuitoare a domnitorului moldovean Ghica și a altor boieri de-ai voștri*”, și calificându-le pe toate drept *groaznice exemple* (toate sublinierile de mai sus îmi aparțin – P.P.)¹⁹¹ ale suferințelor de care locuitorii principatelor ar putea scăpa doar dacă ei ar ajunge sub grija ocrotitoare a Rusiei.

Scopul principal al manifestului consta în evitarea revoltelor băștinașilor în cazul eventualei introduceri în principate a armatelor ruse. Acestea urmau să-și facă apariția „întru respingerea dușmanilor”, având, chipurile, misiunea apărării credinței pravoslavnice și a bisericii grecești, precum și a ridicării nivelului bunăstării popoarelor creștine, chinuite de tirania barbarilor, astfel că cele două armate rusești, care urmau să intre în țară, veneau parcă „*în apărarea voastră* (a moldovenilor - n.me.) *în fața dușmanului*”, iar militarii ruși erau prezentați drept *frați* (!), armata urmând în genere să manifeste aceeași dragoste, ca și în războiul trecut. În încheiere, „*domnii boieri și toate puterile ținutale*” erau chemați să se adune unanim și să vină „întru întâmpinarea regimentelor (полкам) noastre”, să ridice „*vitejeștile armate*” ale țării lor și să contribuie din toate puterile la ajutorarea armatei ruse întru „*nimicirea pretutindeni a turcilor*”, promițându-li-se că faptele lor eroice vor fi din plin răsplătite. „*Puterile spirituale, păstorii turmei lui Hristos*”, erau chemați să ridice *spada spirituală* și să contribuie la mobilizarea credincioșilor¹⁹².

Ce obțineau băștinașii în urma ocupării țării lor de către armatele ruse se desprinde, fără a mai fi nevoie și de ample comentarii, din

¹⁹¹ Ibid., p.123-124.

¹⁹² Ibid., p. 124.

manifestul din 22 septembrie 1788 al lui P.A.Rumeanțev. Întregului cler, membrilor Divanului și tuturor boierilor li se aducea la cunoștință că, prin intrarea în țară a „victorioaselor armate rusești”, ei vor fi readuși la „starea fericită anterioară”, adică din vremea războiului precedent. Se reedita același mod de conducere, atât în domeniul spiritual, cât și în cel civil, dar fără un domn de țară, desigur. Sub supraveghere urmau a fi luate și judecata, și instituțiile publice, deși formal toate chestiunile urmau a fi rezolvate în baza legilor obișnuite (земских законов). Se mențineau toate impozitele, astfel că moldovenii urmau probabil, să-și simtă fericirea, bucurându-se că autoritățile rusești nu intenționau să introducă impozite noi. Ca și în vremea războiului precedent, impozitele și alte plăți obișnuite, urmau a fi luate la evidență strictă și vărsate la timp nu în vistieria țării, ci în haznaua militară (в военную казну) a „măriei sale împărătești”. Contribuabilii trebuiau să asigure armata rusă cu furaje, să îndeplinească diverse prestații în muncă ș.a. Puterea executivă era trecută către Divan, ca *autoritate guvernantă* (начальствующее правительство), chemată să vegheze ca toți să-și îndeplinească conștiincios obligațiunile, știindu-se că „aceasta este voința supremă a împărătesei Rusiei”¹⁹³. Este evident că se instaura regimul de ocupație rusească în Moldova, în realitate ea fiind tratată ca un teritoriu cucerit și, în virtutea acestui fapt, greul războiului, dus în interesul expansionist al Rusiei, era pus pe umerii băștinașilor, pe care Ekaterina a II-a, fără nici o genă, îi considera supuși ai săi încă din vremea războiului ruso-turc din anii 1768-1774.

Cum și era de așteptat, alianța ruso-austriacă nu a întârziat să-și demonstreze fisurile. După cucerirea Principatelor Române, comandamentul rus a supus asediului și a cucerit Hotinul jinduț de atâta vreme de austrieci. Drept urmare, aceștia și-au introdus trupele în cele cinci ținuturi ale Moldovei dintre Siret și Carpați, precum procedaseră și în timpul războiului lor cu turcii, din 1716-1718. La rândul său, feldmareșalul Rumeanțev, cerând evacuarea acestora, îi avertiza pe austrieci de o eventuală renunțare a rușilor în a-și coordona cu ei acțiunile¹⁹⁴. Apoi, la începutul lui septembrie, trupele ruse au intrat în Iași, unde puterea executivă a fost trecută către Divan, obligat să conducă treburile interne „după legile

¹⁹³ Ibid., p.137.

¹⁹⁴ *Очерки внешнеполитической истории*, p.342.

pământești”, însă avându-l în frunte pe colonelul (полковник) Durasov¹⁹⁵. La 2 martie 1789, sub pretextul că membrii Divanului, ocupați de treburile acestui organ al puterii, nu reușeau să-și îngrijească propriile gospodării, P.A.Rumeanțev a dispus ca componența lui să fie supusă unei „rotații”, în așa fel ca, la anumite intervale de timp, ea să fie înlocuită cu alta. Numele noilor membri ai Divanului urmau să-i fie prezentate feldmareșalului, pentru aprobare desigur, din timp¹⁹⁶. Iar pentru informarea din surse mai sigure privitor la atmosfera din țară și la atitudinea locuitorilor ei față de regimul de ocupație rusească, „întreaga țară a fost împânzită cu spioni îmbrăcați în haină monahală”, cum a fost, de exemplu, Paisie Velicicovski, starețul de la Neamț și Secu¹⁹⁷, care avea în subordine peste 60 de călugări, „împrăștiati în toată Moldova pe la mănăstirile de sub munți, dirijați de un preot isteț și harnic, cu gust de muncă și pricepere artistică, Mihail Strelbițki”, în calitatea acestuia de protoiereu al Moldovei, Valahiei (Țării Românești) și Basarabiei, sub exarhatul rusului Ambrozie, a cărui reședință a fost stabilită la Iași¹⁹⁸. Se observă, așadar, intenția ca, în paralel cu administrația militară, administrarea rusească să fie introdusă și în biserică din Moldova, astfel că, în aparență, autonomiei a ei se observă doar în menținerea instituției Divanului, activitatea căruia, a fost trecută în totalitate sub controlul comandamentului rus.

De observat că, încă în decembrie 1788, prevestind eventualele negocieri de pace cu Poarta, consiliul imperial de la Petersburg lua în dezbatere proiectul elaborat de U.Osterman și A.Bezborodko, care nu conținea nici cea mai mică aluzie la o eventuală independență a Principatelor Române, sau cel puțin a Moldovei, optând doar pentru confirmarea păcii de la Kuciuk-Kainargi și altor convenții ulterioare, dar insistând asupra stăpânirii necondiționate a Crimeii și stabilirii graniței dintre Rusia și Imperiul Otoman pe Nistru¹⁹⁹. Când, la rândul lor, austrieicii au propus rușilor să condiționeze pacea cu Poarta în baza cuceririlor realizate de ambele părți, adică ca Viena să-și mențină în stăpânire cele cinci județe ale Moldovei dintre Carpați și Siret, iar Rusiei să-i revină restul Moldovei,

¹⁹⁵ Ibid., p.342-343.

¹⁹⁶ *Россия и освободительная борьба*, p.146-147.

¹⁹⁷ N. Iorga. *Istoria bisericii românești*. Vol. II, ed. a II-a. București, 1932, p.160, 176-177.

¹⁹⁸ Al. Gonța. *Op., cit.*, p.125.

¹⁹⁹ *Очерки внешнеполитической истории*, p. 345.

aceasta a respins oferta²⁰⁰. Era evident că proiectul rusesc nu avea șanse să fie acceptat nici de Curtea de la Viena, nici de Poartă. Cu toate acestea, Curtea de la Petersburg a continuat să insiste asupra revendicărilor sale, Ekaterina a II-a înclinând să meargă în întâmpinarea Austriei doar în ceea ce privea achizițiile ei teritoriale de la vest de Olt, fără a admite însă realizarea pretențiilor ei în Moldova. Împreună cu proiectul de tratat, lui G.A.Potiomkin, care în primăvara lui 1789 fusese numit în locul lui P.A.Rumeanțev și acum era împuternicit să ducă negocierile cu turcii, i-au fost date instrucțiuni să insiste asupra stabilirii graniței pe Nistru, dar și asupra faptului ca Akermanul și Gura Dunării să fie trecute în stăpânirea Rusiei, în schimbul renunțării acesteia la revendicarea independenței celor două Principate Române²⁰¹ care, de fapt, nici nu era promovată în serios de diplomația rusă și fiind speculată doar din interesul de a momi de partea sa boierii și clerul moldovean și de a le inocula o atitudine negativă față de austrieci, care și așa nu se bucurau de marea afecțiune din partea băștinașilor, din cauza intențiilor lor anexioniste nedisimulate. În realitate, Potiomkin se comporta în Moldova ca un adevărat stăpân, expulzându-i din Divan pe boierii care optau pentru împăcarea Rusiei cu Poarta și revenirea țării lor sub suzeranitatea sulta-nului. Președinția Divanului a fost trecută către viceconsulul de la Iași, Ivan Selunski²⁰² iar cneazul Potiomkin fiind desemnat drept viitor suveran și întemeietor de dinastie a imaginatelor provincii Dacia²⁰³.

După victoriile lui A.V.Suvorov asupra turcilor, la Focșani și Râmnic, în vara anului 1789, urmate de cucerirea Ismailului (decembrie 1790), trecerea armatelor ruse peste Dunăre și înaintarea lor până la Babadag²⁰⁴, revendicările din partea Rusiei au fost radicalizate, cerându-se ca granița ei să fie stabilită pe Nistru, iar cea a Imperiului Otoman pe Dunăre. Spațiul dintre ele, adică Princi-patele Române, urma să fie unit într-o provincie aparent independentă, așa cum prevedea faimosul *proiect dacic*, și pus sub cârma unui domn „de lege creștină”, nu însă român, căci,

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ibid. p.347.

²⁰² N. Iorga. *Acte și fragmente*, p.268; Al. Gonța. *Op. cit.*, p.125.

²⁰³ *Istoria României*. Vol. III. București: Editura Academiei, 1964, p.599-602; *Очерки внешнеполитической истории*, p. 345.

²⁰⁴ *Очерки внешнеполитической истории*, p.345.

în caz contrar, nu văd de ce autoritățile ruse n-ar fi spus despre asta pe șleau. Formal, viitoarea provincie urma să fie aparent independentă, fiind exclusă alipirea ei la Rusia sau la Austria, sau readucerea sub supremația sultanului²⁰⁵. Știindu-se deja că suveran al imaginatelor provincii Dacia urma să devină cneazul rus Potiomkin, este clar că preconizata ei independență nu era altceva decât un șiretlic ordinar al diplomației de la Petersburg, menit să înșele opinia publică din principate, să câștige simpatiile boierimii și preoțimii și să taie avântul austriecilor în intențiile lor anexioniste nu doar față de Țara Românească, ci și față de o parte din Țara Moldovei.

După cum am menționat deja cu referire la cazul Crimeii, revendicarea independenței imaginatelor provincii Dacia nu însemna altceva decât că, în totalitatea lor, aceste teritorii erau concepute în exclusivitate ca obiect al expansiunii rusești, excluzându-se orice pretenție în acest sens din partea Curții de la Viena. În martie 1790, Ekaterina a II-a aducea la cunoștința lui Potiomkin condiția ultimativă asupra căreia trebuia să insiste în negocierile cu Poarta. De rând cu granița pe Nistru, se pretindea și Akermanul „sau altă satisfacție a pierderilor noastre”. Adresantului-i și cerea să se clarifice cu austriecii privitor la ținuturile pretinse de ei în Moldova, se invoca faptul că ele au fost eliberate de către ruși. Astfel că, în negocierile cu Poarta, reprezentanții Curții de la Viena nici n-ar fi trebuit măcar să se refere la teritoriile Moldovei²⁰⁶, privite în totalitatea lor, ca ținând de competența negociatorilor ruși.

Între timp, înregistrând mai multe nereușite militare în fața turcilor, dar și sub presiunea unor complicații politice de ordin extern, asupra cărora nu văd necesitatea să mă aplec, Curtea imperială de la Viena a fost nevoită să meargă la negocieri de pace cu Poarta, prin semnarea tratatului de la Șiștov (24 iulie/4 august 1791). Se revenea la *statu-quo*-ul de până la 9 februarie 1788, Austria obligându-se să restituie Porții tot ce cuceriseră armatele ei în acest război, în special „întregul Principat al Valahiei (Țării Românești - n. mea.) și districtele Moldovei ocupate de către trupele impe-

²⁰⁵ Ibid., p.350.

²⁰⁶ *Relațiile internaționale ale României*, p.233.

riale”(subl. mea), restabilindu-se în acest mod fostele hotare ale stăpânirilor celor două imperii²⁰⁷.

Alta era situația Rusiei, rămasă parte beligerantă și după tratatul de la Șiștov. Dar, curând, a semnat și ea cu Poarta armistițiul de la Galați (12 august 1791), textul căruia includea condițiile preliminare ale viitorului tratat ruso-otoman, inclusiv stabilirea hotarului pe Nistru²⁰⁸. În eventualitatea retragerii austrieților din ținuturile moldovenești din dreapta Siretului, Poarta avea temeri ca nu cumva acestea să fie ocupate deja de ruși, care controlau celelalte părți ale Moldovei. Așa că, în timpul negocierilor de la Șiștov, șeful delegației otomane a fost însărcinat să obțină asentimentul austrieților de a nu părăsi județele în cauză până la semnarea unei păci cu Rusia, ceea ce, din păcate, nu s-a reușit, astfel că, la 28 august (stil vechi) 1791, trupele austriece părăseau teritoriul Moldovei²⁰⁹. Trezirea administrării provizorii a județelor către domnul Țării Românești Mihai Suțu a fost respinsă de cneazul Potiomkin, care a propus desemnarea unui caimacam din partea Divanului Mol-dovei²¹⁰, de fapt, favorabil rușilor, știindu-se că Divanul se afla deja la cheremul comandamentului rus. Într-un final, s-a ajuns la un compromis, favorabil Porții: administrarea ținuturilor respective urma a fi pusă în seama a trei boieri moldoveni, propuși de Alexandru Moruzi în postura lui de domn încă neafișat al Moldovei și de împuternicit concomitent al Porții la negocieri, și acceptați de cneazul Potiomkin²¹¹.

Între timp, la 20 septembrie, la Iași, s-au reluat negocierile ruso-otomane. Din cauza decesului subit al cneazului Potiomkin, din partea Rusiei negocia A.A.Bezborodko. Atenția ambelor părți era concentrată asupra Moldovei. Convinsă că nu va reuși să-și impună stăpânirea Moldovei, Ekaterina a II-a îi poruncea negociatorului său să obțină pentru moldoveni (молдавцы) măcar „careva foloase și ușurințe”²¹² peste prevederile Tratatului de la Kuciuk-Kainargi. Era un demers, de data aceasta de bătaie scurtă, menit să le îndulcească oarecum dezamăgirile

²⁰⁷ Valeriu Veliman. *Op. cit.*, p.6002.

²⁰⁸ *Ibid.*, p.600-601 și nn. 15-bis, 16.

²⁰⁹ *Ibid.*, p.600.

²¹⁰ *Ibid.*, p. 600-602.

²¹¹ *Очерки внешнеполитической истории*, p.353.

²¹² Valeriu Veliman. *Op. cit.*, p. 602-603.

acelora dintre băștinași care, în mod conștiincios sau din nepricepere, și-au legat speranțele de eliberare de sub regimul otoman de Rusia. Demersul împărătesei Rusiei, însă, se prezintă ca o simplă farsă întârziată. Căci unii dintre boierii care optau pentru menținerea Moldovei sub suzeranitatea sultanului, i-au și mărturisit lui Al. Moruzi, în funcția acestuia încă de „tergiman al tratatelor”, dar deja și de voievod al Moldovei, că „*muscalii, sub forma ocrotirii țării noastre, au cerut de multe ori arz (plângere, cerere - n.me.) din partea noastră în privința privilegiilor și dărilor*”(subl. mea). Ca urmare, Al. Moruzi s-a adresat Porții și a obținut iertarea tuturor acelora care în timpul războiului au comis acte de necredință față de suzeranul otoman. A urmat apoi scutirea de plata dărilor către Poartă pentru o perioadă de doi ani, începând cu ziua semnării Tratatului de la Șiștov²¹³. La cererea Rusiei, toate chestiunile referi-toare la acest subiect și care urmau a fi incluse în tratatul final, au fost deja satisfăcute, Poarta de-vansându-și rivala și la acest capitol.

Negocierile s-au încheiat prin semnarea, la 29 decembrie 1791, stil nou (9 ianuarie 1792, stil vechi), Tratatului de la Iași. Deja în preambulul la art. IV, care în mai multe puncte se referea la Principatele Române, se menționa că părțile semnatare au căzut de acord cu privire la deosebirea în raport cu Moldova a *provinciei Basarabia*, tot așa ca și cu privire la atribuirea denumirii de *provin-cii* pentru cele două principate, astfel că „*maiestatea sa imperială*”, adică Ekaterina a II-a, restituia „*Sublimei Porți Basarabia, cucerită de armatele rusești, cu orașele fortificate Bender, Akerman, Chilia și Ismail, ca și târgurile și satele cuprinse în această provincie*”. Porții i se mai restituia și „*provincia Moldova, cu orașele, satele și tot ceea ce cuprinde ea*”. Beneficiara otomană, în schimb, promitea să execute „punct cu punct”, prevederile incluse în subpunctele articolului, printre care respectarea și îndeplinirea „*cu sfințenie, spre profitul cel mai mare al celor două provincii a Valahiei și Moldovei*”(subl. mea.)²¹⁴.

După cum se vede, în tratatul de la Iași s-au produs schimbări esențiale în ceea ce ține de interpretarea statutului politico-juridic al Moldovei și Țării Românești, comparativ cu cel din Tratatul de la Kuciuk-

²¹³ Ibid.

²¹⁴ *Relațiile internaționale ale României*, p.243.

Kainargi în care ele erau calificate drept principate, adică entități statale, deși, prin art. II al noului tratat parcă se reconfirma tratatul din 1774, tot așa ca și Convenția de la Ainalî Kavak²¹⁵. Privitor la alte specificări ale noului tratat ruso-turc, acestea nu țin de subiectul anunțat în titlul prezentului studiu, astfel că trec pe lângă ele, nu înainte, însă, de a observa totuși prelungirea până la 14 luni a termenului de un an, prevăzut anterior pentru trecerea liberă a doritorilor din Moldova în Rusia și dreptul acestora de a-și vinde averile sau de a le transmite rudelor care rămân-neau la casele lor²¹⁶.

O noutate absolută reprezintă și art. III al Tratatului de la Iași: conform acestuia, fluviul Nistru urma „să slujească întotdeauna drept delimitare între cele două imperii”, astfel că „întregul teritoriu care se află pe malul drept al Nistrului va fi restituit Sublimei Porți și va rămâne pe veci sub stăpânirea sa absolută și necontestată”, în timp ce „tot teritoriul care se află pe malul stâng al acestui fluviu va rămâne sub stăpânirea absolută și incontestabilă a Imperiului Rus”²¹⁷. Altfel spus, Tratatul de la Iași ștergea ca un burete ființa statală a Principatelor Române, considerate acum niște simple provincii, ce urmau să-și schimbe ușor stăpânii, în dependență de capacitatea celor două imperii de a se impune unul în fața celuilalt în funcție de abilitățile lor militare. Coraportul de forțe era la acel moment și urma să rămână pentru ceva timp, în favoarea Rusiei, iar stabilirea hotarului pe Nistru îi oferea o superioritate geostrategică fără precedent. Convinse de eficiența tacticii cuceririlor gradu-ale, autoritățile imperiale de la Petersburg nu vor rata, așa cum au procedat în repetate rânduri și mai înainte, nici o ocazie de a relua ofensiva expansionistă față de teritoriile românești, fără de care, autoritățile imperiale rusești nici nu puteau visa la o politică balcanică eficientă. Era clar că, odată ajunsă la Nistru, Rusia nu se va opri aici, ci va întreprinde acțiuni întru realizarea acelor obiective ale politicii sale dunărene și balcanice, pe care nu a reușit să și le atingă în decursul sec. XVIII, ceea ce se va realiza însă, fie doar parțial, prin anexarea părții de răsărit a Moldovei în 1812.

²¹⁵ Ibid., p.239-240.

²¹⁶ Ibid., p. 241.

²¹⁷ Ibid., p. 240.

Generalizări

Studiile grupate în cea de-a doua parte a volumului au fost generate, pe de o parte, de publicarea în anul 2008 a voluminoasei monografii colective *Dinastia Cantemireștilor* și organizarea la Chișinău a Conferinței științifice internaționale „Cantemireștii – o celebră dinastie din secolele XXVII-XVIII” (28-29 noiembrie 2008), ambele sub girul Academiei de Științe a Moldovei, iar pe de altă parte, de suita de manifestări științifice locale și internaționale consacrate anexării Basarabiei de către Rusia imperială în 1812, cele mai de anvergură producându-se la Cahul în incinta Universității de Stat „B.P.Hasdeu,”(12-13 mai 2012)¹ și în incinta AȘM (14-15 mai 2012), fiind continuată în incinta Filialei Iași a Academiei Române (16 mai 2012)².

În primul caz studiile mele au decurs dintr-un imbold pur personal de a contribui la depășirea clișeiilor fostei istoriografii sovietice și filo-ruse în tratarea și interpretarea aspectelor politice ale domniei de doar vreo șase luni a lui Dimitrie Cantemir în Moldova (noiembrie/decembrie 1710 – iulie 1711), care s-au văzut resimțite atât în unele compartimente din impunătoarea monografie colectivă menționată, cât și în unele comunicări prezentate la memorabilia conferință. În cel de-al doilea caz, necesitatea studiilor a fost determinată de invitația organizatorilor de a participa cu comunicări la cele două manifestări științifice menționate, cu ocazia împlinirii a 200 de ani de la anexarea părții dintre Nistru și Prut a Țării Moldovei la Rusia țarictă. Apoi, materialele acumulate în cadrul pregătirii comunicărilor în cauză, au oferit posibilitatea elaborării și publicării unor noi studii consacrate diverselor aspecte politice ale domniei lui Dimitrie Cantemir precum și politicii Rusiei, în special față de Moldova dar și de Țara Românească, în secolul al XVIII-lea, prin abordarea la fel a locului și rolului factorului bisericesc în politica de expansiune rusească.

¹ 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul țarist : consecințele raptului teritorial pentru românii basarabeni. Simpozion științific Internațional, Cahul 12-13 mai 2012.

² Basarabia 1812. Problemă națională, implicații internaționale. Conferința Științifică Internațională. Chișinău – 14-15 mai 2012; Iași – 16 mai 2012